[0020]

חֲנֻכָּה

חֲנֻכָּה

פתח דבר
פולקלור והיסטוריה
בשבוע חנוכה
נרות במסכת
חג ההסתדרות
חנוכה בבית הספר
מפקד-אש
תערוכות וקישוט
משחקים וחידונים

ליקט וערך: אריה בן-גוריון — פז מיכל
הביא לדפוס: פז מיכל. השער: מיכל אפרת

הועדה הבינקיבוצית להווי ומועד פנימי
תשכ"ד

שתת דבר

לולי היה הביטוי "אנו שמחים וגאים להביא לפניכם" מזדהה אצלנו עם כל אמרגנות חסרת-ערך, היינו פותחים ואומרים:

אנו שמחים וגאים להביא לפניכם מהדורה רביעית של "חנוכה", י ל ק ו ט חנוכה;

אנו שמחים וגאים על חמש שנות שיתוף פעולה פורה ומפרה-הדדית של הועדה הבינקיבוצית להוי ומועד;

אנו שמחים וגאים על פעילות קבועה ומתמידה של גרעין חברים, על ההֶד הרחב, על הפעולה המתרחבת ומעמיקה -

ועֵד להם - ילקוט זה.

*

ח ו ב ר ת "חנוכה" הופיעה לפני חמש שנים; בעקבותיה באו ה כ נ ס י ם וימי-העיון הבינקיבוציים, - הארציים והאזוריים - של רכזי-התרבות, פעילי-החג, רכזי צוותי-חנוכה. בכנסים אלה (ובאחרים, בהמשך השנים, מוקדשים לחגים שונים) למדנו להאזין וללמוד זה מזה ברעיון ובנסיון.

את המהדורה הרחבה יותר קראנו ת י ק. רחבה יותר - כי נצטבר חומר רב על הביצוע: נסיונות שהפכו מסורת. ת י ק - וכל מדור בו: קונטרס "עצמאי", לעזר למטפל בנושא הנדון, לעזר התיוק. ואכן רבה היתה השפעת התיקים על תיוק מסודר והקמת ארכיון ועדת התרבות בישוב הקיבוצי.

*

בחג החנוכה - כבחגים אחרים - מחגבשת מסורת עשירת ערכים וסמלים, רבת פעילות בינגילית. עיקרה של השמחה היא בצוותא של בנים עם הורים, של הישוב הקיבוצי - מבוגרים וילדים והכשרות ואולפנים - חוגג, במפקד ומסיבה, בחגיגה בגן ובחדר ההורים, בשירה, במשחק, במאכלי-חג, בטקס, בסמל, ברעיון.

*

ב י ל ק ו ט זה הרחבנו בעיקר את המדור לפולקלור והיסטוריה - לעזר מארגני הערבים "הרצינניים". אנו רואים חשיבות גדולה בהרחבת הידע והעמקת השרשים.

*

חג החנוכה חושף ואוגר אור.

אור בבית. אור בביתנו הקיבוצי. אור וביטחה בלב.

נחשוף האורות שבלב ונעלה האורים בפעם האלפים מאה ושלושים, ח"י למדינת ישראל.

שאו ברכת חג האורים!

אבי"ג

תשכ"ז

מתתיהו שלם

חג האורים

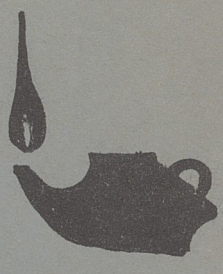

„מאי חנוכה"

בימים ההם ובזמן הזה...

מאי חנוכה? שאלה זו כשהיא נשאלת בימינו, הרי בהירה תשובתה כאור הנר הדולק בכל בית ומעל כל מגדל ביישוב. גם סמליותה של חנוכה המתגלמת כיום בסמל המדינה הריבונית מובנת לכל. ומלחמות המכבים ונצחונותיהם מוסברים לפי כללי הלחימה והטופוגרפיה, כי „נס גדול היה" לא „שם" כי אם פה, בארץ הזאת באותם רכסים וגיאיות, בהם נתרחש בימינו מאבק דמים, כאשר שוב התייצבו מעטים בפני רבים.

אולם סוגיה זו „מאי חנוכה" נתנסחה בעבר במגמות ובסגנונות שונים. התלמוד משיב עליה: „משנכנסו עובדי כוכבים להיכל, טימאו כל השמנים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל ובהודאה" (שבת כ"א—ע"ב). אף הרמב"ם, בתקופה מאוחרת יותר, בא לחזק מסורת זו בזו הלשון: „מצוות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאוד וצריך אדם להיזהר בה כדי להודות בנס ולהוסיף בשבח האל והודייה לו על הנסים שעשה לנו" (משנה תורה).

דורות על דורות העלו פזורי ישראל בגולה את נרות החנוכה ברטט שבלב על הנסים והנפלאות שנעשו לאבותינו, ואגדת פך השמן הפרתה דמיון ילדי ישראל בכל הזמנים. לחג דתי־עממי זה נתלוה פולקלור עשיר בהווי בית המשפחה, בנוהג, ועל הכל — הדלקת נרות שמונה ימים בשירה, בתפילה ובהלל. אורות דלקו בבתי היהודים ברוב חום וחמימות. סייעו לכך לא מעט ימי כסלו הגשומים או המושלגים. נרות החנוכה בלילות ההורף השרו אווירה מיוחדת של נועם, כשבני המשפחה וקרוביהם רכונים סביב שולחנות ושקועים בשיחה ובמשחק. בחוץ לילה עטוף חושך וקור, ובבית פנימה יגבר החום והאור. (חורף טורף צורב קור / על החלון פרחי כפור / ובבית רב האור / רב האור, רב האור / — „מעות חנוכה" — לשלום־עליכם).

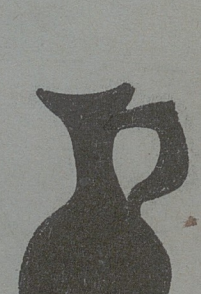

מאז מחצית המאה הקודמת, עם ההתעוררות הלאומית, טולטלה אידיליה זו משאנגותה. השאלה „מאי חנוכה?" שוב נישאה וביתר תוקף מפי צעירים אשר לא הסתפקו בתשובת מלמדיהם ויצאו בעצמם לחפש תשובה כעדותו של מנדלי בסיפורו „מאי חנוכה": „מכת הלחי שקבלתי מידי אבי, לא היתה מכה לבטלה. היא נקבעה בזכרוני עם כל המאורע ודברי השיחה באותו הלילה על „מאי חנוכה"? והם העירוני עדיין לבעורי לעמוד על השאלה הזו ולהגות בה. — — — כי היה יהודה המכבי בעולם ואחיו גבורי מלחמה כולם — לא ידעתי ולא שמעתי וגם רבי לא אמר לי עליהם כלום. — — — עד שנתפתיתי מיצרי לעיין בספרים חיצונים ונפקחו עיני לראות מעשים רבים ואנשי מופת, גבורי כוח שהם תפארת לעמנו. — עכשיו רבותי, ידעתי „מאי חנוכה"". אחריו המשיך המשורר ש. טשרניחובסקי המרדן להתקומם על התפיסה המקובלת ועל הווי החג בבתי היהודים, ובשירו „בליל חנוכה" (1896) מהרהר המשורר הרהורים נוגים על ההוות העגום והמדכא לאור העבר זוכרון המכבים כדבריו החותכים: „אין רוח, אין חיים בעדת הגבורים — — — ידם יבשו, העורקים אין דמים" ומסיים הוא בהתעודדות: „כי יש יום, קול שופר בלבנון יריע / יקומו גבורים, נס ציון יופיע".

עם התגברותן של התנועה הציונית ושל הספרות העברית החדשה באה עדנה לחג החנוכה. נתחדשה משמעותו הלאומית וצורפו לו מובנים חדשים שלא הובלטו עד כה. הוא נעשה לחג המכבים, לחג האורים. התנועה הלאומית כאילו שבה וגילתה את החג שהיה לה למקור גאווה ולאמצעי חינוך. מלחמות המכבים, גבורותיהם ונצחונותיהם משמשים סמל לעוז רוח ולאומץ לב. התנועה הציונית עשתה רבות כדי לעורר בלב העם את מובנו ההיסטורי של החג. בימי חנוכה כונסו כינוסים ונועדו ועידות להגביר הכרת העם בעברו, בתקופות מלחמתו לחירות. סייעה בכך השירה העברית החדשה, אשר העלתה והחדירה את המושג „בני מכבים" וקראה להתעוררות ולהסקת מסקנות

מן העבר על העתיד. עוד יל"ג קבע בשעתו: „הנרות הללו אנו מדליקין: כי אותות הם לנו לזכר ראשונות / ומופתים — לבטח ולתקות אחרונות". וביאליק מכריז: „הוי בני המכבים / העמידו את עמכם, הקימו הדור / חשפו אור, חשפו אור". (למתנדבים בעם).

חג החנוכה בצורתו המחודשת חדר עוד בגולה לבתי הספר העבריים — בשירים, בסיפורים ובהצגות. חגגו הילדים את חגם הלאומי היחיד כמעט, ומשהו מזה הביאו גם לבתי הוריהם. וכאשר גדלו הניפו את דגל חנוכה באגודות הנוער השונות, ואור־חג זה הצית לב רבים.

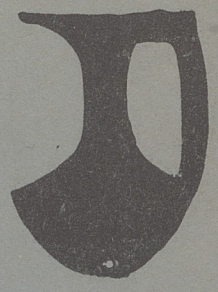

אך במיוחד הוסיף החג להתגבש בארץ־ישראל. הרבו לעשות המחנכים והמוסדות הלאומיים בטיפוח החג. הועלו טקסים, תהלוכות ומחזות חדשים. בישובים ובארץ כולה חודשו חגיגות־עם, מרוצי לפיד, עליית המונים למודיעין אל קברות החשמונאים. נקבעו חנוכיות דולקות על בניני מוסדות ועל מגדלי ישובים. משוררים, וסופרים הרבו לפאר ביצירותיהם את חג המכבים ולעורר את רוח המכבים בעם.

הגענו בדור זה למלוא משמעותו הלאומית והעממית של חג החנוכה וניתן איפוא להכלילו בשלושה עיקרי יסוד:

א — יסוד הגבורה בעם, מאבק לחירות לאומית. נצחון רוח המעטים על כוחם המספרי של הרבים — מוטיב שקיבל חיזוק גם על ידי מאורעות זמננו.

ב — היסוד הסמלי שבאור — אור גבורה ואור אמונה.

ג — היסוד החברתי של שמחה עממית, בידור ועליצות.

על שלושת היסודות האלה בנוי כיום החג במשמעו המחודש.

החג בהתגשמותו

יחג החג באלף אור!

בישוב הקיבוצי מתגבש חג זה משנה לשנה ומקבל צביונו המיוחד. בזכות מבנה חייו מרובות אפשרויות הקיבוץ גם בהאדרת חג. רוב מועדי השנה מוחגים במעמד קהל רב. אם בהתכנסות לטקס בחדר־האוכל או בשדה, אם ליד שולחנות בסעודה חגיגית משותפת. נעדר אולי המומנט האישי ברוב המקרים, ועל אף עמלם וטרחם של יחידים רבים בהכנות לחג ובעריכתו, מקבל הפרט את מנת השראתו החגיגית לא מתחום יחידות, כי אם מן הכלל וממעמדו. מעמד ציבורי כללי זה הוא המקרין על הפרט, והרי כך נערכים חיי האדם בקבוצה גם בשאר שטחי החיים. לא ייפלא איפוא, אם חג בקיבוץ פירושו קודם כל צוותא חגיגית, מעין „תפילה בציבור" מיסודה ומעיקרה.

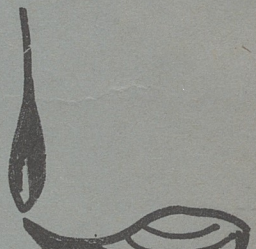

דאי, להאדרת הצוותא יש להעלות את תחושת הפרט גם מיחידותו הוא על ידי הפעלתו בדרך מתן־מקום לגילויו האישי, להזדהות שבהכרה וברגש, עם דרכי נוהג של יוזמה והשתתפות פעילה. במתן תפקיד נכבד לחוג המשפחה ולשכבות גיל שונות בקבוצה אפשר להעשיר את החג בהרבה ולרומם את מעמד ההזדהות בציבור.

חג החנוכה עשוי לשמש דוגמה מאלפת לחיפושים ולהישגים אלה. שלא כחג הפסח חלה צמיחתה של חנוכה מלמטה. עוד לפני זמן לא רב נחשב חג זה בקיבוצים כחג ילדים בעיקרו, חג הגן ובית־הספר, בבחינת „ישחקו נא הנערים לפניך". גננות, מורות ואמהות עשו כמיטב יכולתן לשמח לב ילדים בקישוטי חנוכה צבעוניים, בפנסים מאירים ובהצגות חנה ושבעת בניה.

אף חנוכיה זו המקובלת כיום כל כך בצורותיה השונות, לא היתה מובנת מאליה עוד לפני 15—20 שנה.

בשנים האחרונות חלה התקדמות ניכרת בעיצוב פני החג המבוסס על שלושת העיקרים: היסטוריה, פולקלור וחברה. כיום נישא החג על ידי הקיבוץ כולו על כל גיליו ושכבותיו, ערב ערב בטקס הדלקת הנרות לאורך שמונת ימי החנוכה.

עשיר חג זה במוטיבים הקרובים מאוד לרוחנו, ומעטות בו ההתלבטויות העקרוניות המצויות בחגים אחרים. צביונו ואופיו פותחים שערים לדמיון ולפעילות מעבר לשטח המעשי־ארגוני, בדרך ההעמקה באמצעי ביטוים של אמנים, מלחינים וסופרים בקיבוץ, אשר תרמו מכשרונם לחג בעיטור, בשיר ובהמחזה.

תכונת החג

שמחה ואורה בחג האורים.

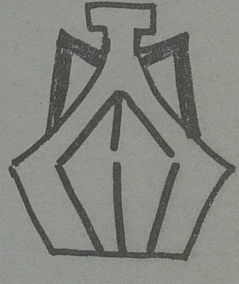

טעמו של חג בתכונת החג. אין אווירה ביום החג, אלא אם כן טורחים בערב חג. המקהלה מחדשת את זכרונה, ואין צורך בחדש דווקא. הישן הוא החדש והמתחדש סביב „מעוז צור", הימנון החג, עדיין נטוש המאבק הסמוי בין המנגינה הגרמנית המקובלת ובין מנגינת יהודי וינציה שנתגלתה ע"י מארצ'אלו, הקומפוזיטור האיטלקי המפורסם, ואשר לכל הדעות מקורית היא ועתיקה מן המקובלת. אך לא קל להתגבר על ההרגל, ויש אשר שני הנוסחים מושרים בזה אחר זה עד שיבוא הזמן ויכריע.

פרקים מ„יהודה המכבי" להנדל, ו„מי ימלל", הקנון המרנין המשותף את כל הציבור והמקהלה כאחד, ודאי שלא יוצאו מן הרפרטואר לחנוכה. שאר שירי החנוכה לילדים ולמבוגרים הרי הם מודפסים בשירון מיוחד וניתנים לציבור לשיר בקול מאוחד, איתן וחגיגי. חזרות הפעוטים בשעות היום ותזרות המקהלה בשעות הערב מזכירות לכל, כי החג ממשמש ובא.

עמוקים תכני החגים: מהם דתיים, מהם היסטוריים ומהם אף פילוסופיים, אך חייב החג לדבר אל כל גיל וגיל. סמליו של החג באים לבטא ערכים ואף הגות, אך זקוקים הם להתגלמות בצורות מוסכמות של צבע, צליל ומוצג. חג חג וסמליו הבאים להרשים, לעורר אסוציאציות וזכרון, ואין לך קיבוץ שלא ישקיע ממיטב כשרונו לעטר מקום ההתכנסות ולפארו בצבע ובאור, להרבות השראה ושמחה. חג החנוכה עשיר במוטיבים דקורטיביים רבים: כדי שמן עתיקים ונרות חרס, כתובות רבות משמעות, ויטראז'ים ומגזרות, סביבונים, קשתות ומגינים, ועל הכל אורים השופעים חגיגיות.

מודעות מתאימות מבשרות את החג להמריץ ולהזכיר את הכלל: „ועשית לך מנורת חנוכה". אין טעם לזכות מן המוכן. ועל כן מלבד הנרות וההדרכה לכל הנזקק בחומר ובעצה, נחלצים כל צעיר וקשיש לנסות את כוחם במלאכת מחשבת, בעץ, בנחושת ובקרמיקה להפעיל דמיון ולהאדיר רושם.

החנוכיה סמל האור, סמל נס חנוכה (פרסומי ניסא), תופסת מקום נכבד בטקס ובמשמעות כשלעצמה. למנורת החנוכה מסורת משלה; ויש ענין לענות בה. האורנמנטיקה היהודית, ענף מענפי האמנות העממית, באה לידי גילוי בפיתוחי החנוכיות מכל הדורות. ריקועים ופיתוחים בכסף ובנחושת במשך תקופות יצרו סגנון. ומלבד מנורות החנוכה בחדר האכילה ועל גג הבריכה יש מקום להתקנת חנוכיות של פרטים כיד האמנות הטובה עליהם. ענין מיוחד יש בחנוכיות המיוצרות ע"י ענפי עבודה ומוסדות, אשר עיקרן — הרעיון המוצלח הכלול בהן.

חנוכיות אלה כשהן מובאות אל מקום ההתכנסות לתצוגה ולתחרות מעוררות רוח טובה ומרבות אורה ושמחה. אף לאספני מטבעות ובולי גבורה ואוספי מנורות עתיקות מגיעה שעת הכושר להציג מכמנים. אף עלון הישוב יופיע לכבוד החג מקושט ומעוטר ומשובץ אמרי חז"ל ודברי מקור.

נרות במסכת

נר לאיש וביתו, והמהדרין נר לכל נפש ונפש —
(שבת, כ"א—ב').

ערב ראשון כולו קודש לנר ראשון ולהעלאת נרות במסכת. יש בכך מעין מבוא כללי לשמונת ימי החנוכה. עם חשכה מושמעים במיקרופונים שירי חג מוקלטים, יש המעדיפים תקיעת חצוצרות, זמרת יחיד או שירת מקהלת ילדים להודיעך, כי החג הנה בא. יש הנוהגים לפתוח בתהלוכת אבוקות ובמרוץ לפיד בלוית הורים וילדים, שבידיהם למפיונים צבעוניים מכל הצורות. פעילים במיוחד ילדי בית־הספר וחטיבת הנוער. נוהג זה עדיין אינו מקובל בכל מקום ומקום, אך הולך ומשתרש מנהג נר המשפחה. לסימן כיבוי אורות ברחבי המשק נדלקים הנרות בחדרי המשפחה, ושירי חנוכה פורצים מן הבתים מפי קטנים וגדולים, והמהדרין ממשיכים באגדות חנוכה לשמח לב בנים ונכדים.

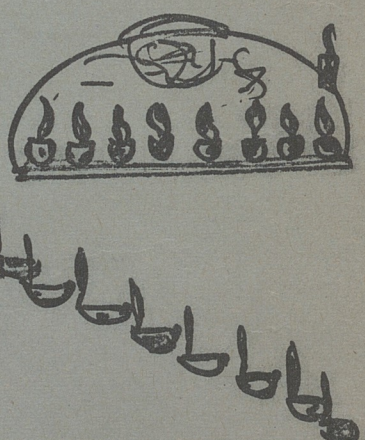

בשעה מאוחרת יותר מתכנס הציבור לטקס הדלקת הנר הראשון המלווה מסכת שירה ומקרא, כדרך מתן ביטוי לערכי החג לפי ניסוחים מנסוחים שונים. בערב ראשון נוהגים לפי בית שמאי: „יום ראשון מדליק שמונה".

קיימים נוסחים מעורבים לפי הנושאים: אור, גבורה, מסירות נפש, וציונים בתולדות ישראל. אחר ערב ראשון של מסכת הנרות והדלקת כל הנרות והחנוכיות (יוחג החג באלף אור!), ובמעמד כל הציבור על גיליו ושכבותיו, שוב מתפרדים שאר לילות החנוכה לשכבות השונות ולנושאים השונים. כיוצא בזה ההדלקה. לילה לילה ונרו. הוא נושא אופי טקסי מצומצם ומתכבדים בו הגנים והכיתות לפי התור.

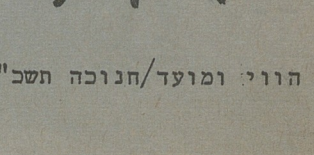

חברה ופולקלור

קמח, קמח מן השק / שמן, שמן מן הכד.

שאר לילות חנוכה נערכים מתוך פעילות רבה להרבות שמחה ובידור חברתי. גם לילות אלה, יהיו אשר יהיו נושאיהם, מוארים באור חנוכה ובסמליה. ודאי, לא כל קיבוץ ולא בכל שנה ניתן למלא תוכן את שמונת ימי החג. על כל פנים עוד שני ערבי חג מבוצעים בכוח עצמי הוא כמעט חוק בל יעבור.

ערב אחד מוקדש לתקופת החשמונאים בדרך המחזה או בהרצאה וערב אחר לליבוב לביבות, לחידונים ולשעשועים. ערב החשמונאים נערך אף הוא בכוחות המקום,

ובכך טעמו. אין לך שנת לימודים שלא תימצא כיתה או חברה מחברות הנוער המכינה מחזה כלשהו בנושא זה. יש אשר כיתת בר־מצוה מכינה הופעה על נושא הגבורה ומביאה אותה לפני הקבוצה כולה. ויש אשר להקת חובבים מקומית ממלאת תפקיד זה. המחזות רבות של „אחי גבורי התהילה" לפאסט נערכו במשקים רבים. הועלו על במות הקיבוצים גם המחזות אחרות.

מקובלת גם דרך ההרצאה. במיוחד ע"י בנים יוצאי צבא, המצליחים לשחזר קרבות המכבים ולהאירם באור חדש של ארכיאולוגיה ובקיאות בדרכי לחימה ואסטרטגיה של הימים ההם. הרצאה כזו (ובייחוד ע"י בן מקום) זוכה בדרך כלל להקשבה רבה ולהצלחה.

ולבסוף ערב הלביבות. עליו לא יוותר אף קיבוץ. בערב ראשון התכבדו בסופגניות אך עדיין לא נתלבבו בלביבות. לכך מוקדש ערב מיוחד. אך לא על הקמת בלבד יחיה קיבוץ. משחקי שולחן מכל המינים, שעשועי חנוכה מיוחדים המביאים צהלת צחוק, חידונים מחייבי ידיעה המרבים מתח, פיליטונים מבדחים וספורי פולקלור משולבים בין לביבות ובין שאר כיבודים. האווירה מתחממת מריחות הטיגון והשמן. ערב זה הוא לחברים בלבד, הוא ערב הצוותא, וחגיגות מעין אלה נערכות גם בשכבות־גיל אחרות באותו הערב.

לעורכי החג רשימה ארוכה של נושאים לערבי חנוכה והמבחר גדול:

ערב לסיפורי גבורה אישיים מתקופת שונות אם בכתב ואם בעל־פה, ערב מיוחד לענף מסוים במסגרת אזורית של אורחים ומארחים, ערב ייסוד ההסתדרות, ערב ספרותי מלוה חלוקת „ספר לחבר" (דמי חנוכה), ערב מוסיקה בתקליטים — (יהודה המכבי להנדל) ועוד, הכל לפי יוזמתו ולפי יכלתו של מקום, מלבד קונצרטים והופעות מתאימות מן החוץ. כן מהווה חג החנוכה מקבץ של פעילות ויוזמה מבורכת.

יש אשר חג האורים מלוה מטרות עז, רעמים וברקים. ליוי כזה אם תזכה לו שנת החג מביא אתו התעלות נוספת. הרעמים מבשרים ברכה, והברקים מתיזים ניצוצות אור מאורה של אמונה, כי אכן רוח שדות, והזרע לא לשווא נטמן. ומסתבר לך לפתע, כי גם בחשרת ענגים הרבה אור, הרבה מאור, ורב כוחם בהרווית חג. יפה לו לחג האורים רקע זה של מתנת הטבע, שבעתיים יאיר לנו, שבעתיים ייקר.

רמת יחנן

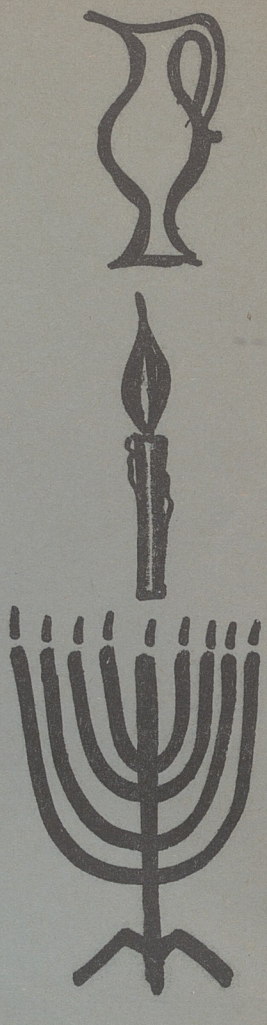

ניב הקבוצה

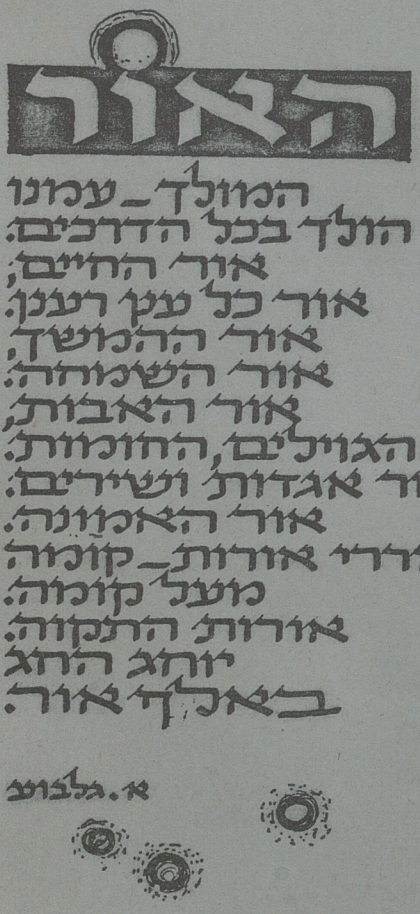

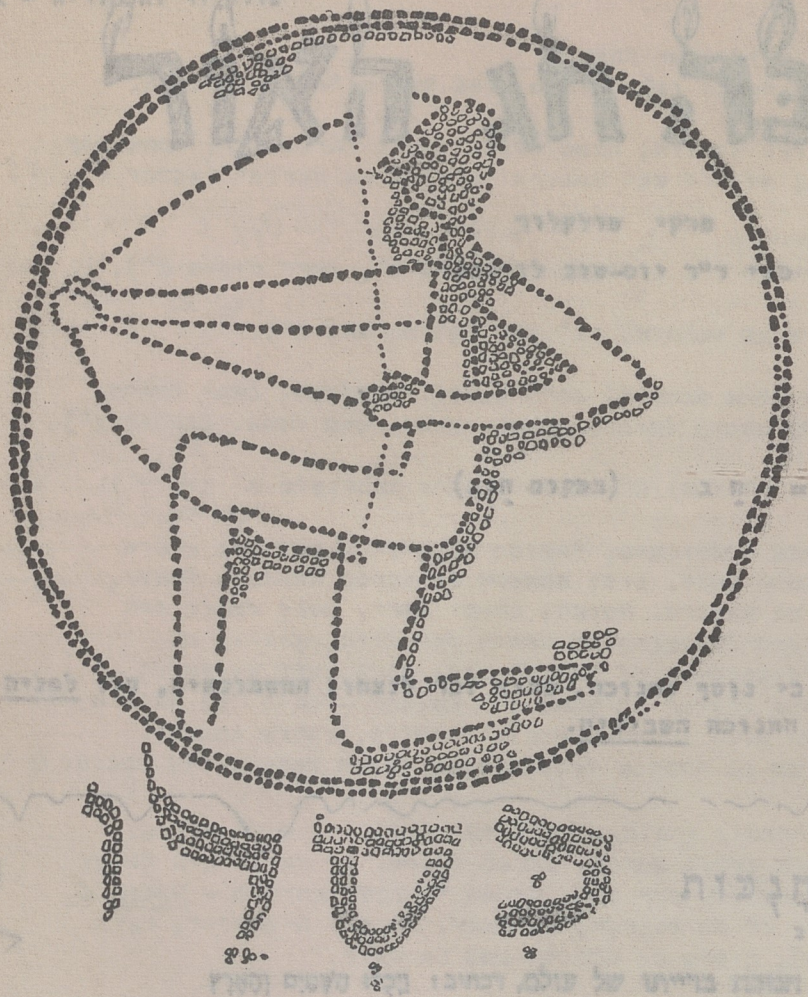

פולקלור והסטוריה

הגבורה

הגבורה אינה מושג צבאי. הגבורה האמיתית מתגלה גם בחולין של יום־יום. אין גבורה בבנדיטיזם, אף לא בנועז ביותר. הגבורה היא קודם כל מידה מוכרית.

הגבורה שהיא הקרבה, היא אינה אכזרית ביסודה, היא אינה כתאכזרת, זוהי הצורה הנעלה ביותר של השירות. ביסודה היא אהבת הזולת.

יצחק שדה

חנוכה חג האור

פרקי פולקלור

מפי ד"ר יוסטוב לוינסקי

מקור השם:

השורש: חַ נ ך = חַ נ ג = חַ ג (במקום חָנַג)

שבע חנוכות:

מקובל במסורת היהודית, כי נוסף לחנוכה. שהיא זכר לנצחון החשמונאים, היו לפניה חמש חנוכות ועוד עתידה לבוא החנוכה השביעית.

שֶׁבַע חֲנֻכּוֹת

פסיקתא רבתי, ב

חנוכת בריתו של עולם, דכתיב: וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ

בראשית — ב, א

ואין "וַיְכֻלּוּ" אלא לשון חנוכה,

דכתיב: וַתִּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד

שמות — לט, לב

חנוכת משה, דכתיב: וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן

במדבר — ז, א

חנוכת הבית, דכתיב: מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד

תהלים — ל, א

חנוכת בית שני, שנאמר: וְהִקְרִיבוּ לַחֲנֻכַּת בֵּית־אֱלָהָא

עזרא — ו, טו — יז

חנוכת החומה, שנאמר: וּבַחֲנֻכַּת חוֹמַת יְרוּשָׁלִַם בִּקְשׁוּ אֶת־הַלְוִיִּם

מִכָּל־מְקוֹמֹתָם לַהֲבִיאָם לִירוּשָׁלִַם לַעֲשׂוֹת חֲנֻכָּה וְשִׂמְחָה

נחמיה — יב, כז

חנוכה זו של עכשו, של בית חשמונאי, חנוכת הכהנים,

זו שאנו מדליקין

חנוכת העולם הבא, שאף היא יש בה נרות, כדכתיב: וְהָיָה אוֹר־

הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים

ישעיה — ל, כו

חנוכת שמים וארץ – עם בריאת העולם החי והאדם.
כיצד חגגו חנוכה זו? "וישבת ביום השביעי"–בהדלקת נרות.

חנוכת המשכן במדבר – ע"י הקרבת קרבנות, הבאת מתנות למשכן והדלקת נר: "בהעלותך את הנרות, אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות" (במדבר ז'–ח').

חנוכת מקדש שלמה – מז' בתשרי עד כ"ב בו (מלכים א' פרק ז', דברי הימים ב').

חנוכת בית שני – (בתקופת עזרא ונחמיה) בג' אדר (עזרא, פרק ו').

חנוכת חומת ירושלים – (בימי עזרא ונחמיה) בכ"ה באלול. בתהלוכה, בשני ראשים ("תודות") מסביב לחומה. השמחה נמשכה שבעה ימים. (נחמיה ו').

חנוכת החשמונאים – (165 לפני הספירה) כ"ה כסלו (מקור: חשמונאים א' פרק ד').

בספר המכבים ב', מופיע חג חנוכת החשמונאים, "חנוכת הכהנים" – בשם "חג סוכות שני". כאן מפתח להבנת תוכנו ומשך זמנו. ציון המאורע של חנוכת המזבח – לאמור, נצחון החשמונאים, בוצע בנוסח חג הסוכות. הסיבה: בחדשי תשרי, חשון וכסלו היה העם במלחמה. הכהנים, שהם היוזמים והמבצעים של החגים והמועדים, היו אף הם במלחמה כחיילים ומפקדים של חיל המכבים. כל הציבור הזה, שהיה נעדר מירושלים בחג הסוכות, התגעגע לחוג את החג ובעיקר את שמחת בית השואבה – שהיה "חג האורות והאורים". במשך לילות החג היתה אורה ושמחה ברחובות ירושלים, במקדש ובבתים. הכהנים השתוקקו איפוא להחזיר את חג הסוכות לרגל הנצחון ושובם למקדש, לכן חגגוהו 8 ימים.

בספר מכבים ב' מתוארת תהלוכת הנצחון ברחובות ירושלים, שכללה את סמלי סוכות: המוני עם ובידיהם לולבים, הדסים וכפות תמרים, בדרכם למקדש. אך העיקר היה הדלקת הנרות, כמו בשמחת בית השואבה בסוכות. דרך אגב: הוראת "שאובה" בארמית – שובחא = נר. נר זה נעשה איפוא גם היסוד של חג החנוכה, חג האור. גם אצל היסטוריון הבית השני, יוסף בן מתתיהו (פלביוס), מופיע חג החנוכה בשם חג האור.

בית דינו של חשמונאי הכריז על כ"ה בכסלו כחג, שיש לחוג אותו לא רק במדינת החשמונאים, אלא גם בתפוצות – במצרים ובבבל.

מקור אחר על "אור הנר", שהפך לעיקרו של חנוכה, מיוחס לתקופת הלל ושמאי. במגילת אנטיוכוס שנכתבה ארמית, מסופר כל מעשה המרד, ועוד מסופר במגילה זו, כי כאשר נכנסו למקדש האפל מצאו פך שמן טהור חתום בחותם הכהן הגדול, ובו שמן להאיר לילה אחד בלבד – ונעשה נס ודלק שבעה ימים. כאן נעשה הנסיון המכוון שלא להסביר את הנצחון בכוח האדם, אלא בכוח אלוהים והנס.

כיצד ביסא העם את חג החנוכה

לא קרבנות, לא תפילה, רק נר ואור. נר לכל בית. לא נר בחוץ הבית, אלא נר על החלון, כלפי חוץ, לפרסם את הנס והנצחון. נר החנוכה המקורי היה פתילה צפה בשמן זית זך (נר בלשון עתיקה – מנורה). ביהדות המסורתית של עיירות פולין נהגו להכין את נרות חנוכה כבר בתום יום הכיפורים, משירי נרות יום הכיפורים – בגלל קדושתם. אמהותינו הטובות נהגו לצאת לבית–הקברות ביום הכיפורים להקיפו בפתילות, ומפתילות אלה הכינו אחר כך בבית נרות מדונג או מחלב, נר–החיים ונר–הזכרון ליום כיפור ונוסף: נר לחנוכה ונר לביעור החמץ בערב פסח.

הַכֹּל חַיָּבִים בְּנֵר חֲנֻכָּה, וַאֲפִלּוּ עָנִי הַמִּתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה (אורח חיים).
מִצְוַת חֲנֻכָּה – נֵר אִישׁ וּבֵיתוֹ, וְהַמְהַדְּרִין – נֵר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, וְהַמְהַדְּרִין מִן הַמְהַדְּרִין – בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים: יוֹם רִאשׁוֹן מַדְלִיק שְׁמוֹנָה, מִכָּאן וְאֵילֵךְ פּוֹחֵת וְהוֹלֵךְ, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים: יוֹם רִאשׁוֹן מַדְלִיק אֶחָד, מִכָּאן וְאֵילֵךְ מוֹסִיף וְהוֹלֵךְ... דְּמַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וְאֵין מוֹרִידִין (שבת כא).

גבורת האשה

מקובל במסורת, שליל שביעי של חנוכה מוקדש ל"גבורת האשה" – וזאת למה? מקורות עתיקים מספרים, שאת המרד חוללו הנשים העבריות. היוונים הנהיגו בכל מדינות מלכותם – כולל יהודה – שהכלה, בלילה הראשון לכלולותיה, שייכת למלך. במרוצת השנים נטלו זכות זו הדוכס, ההגמון, הפריץ (בפולין).

והנה, כמו בשטחי הדת והאמונה, כן גם בשטח זה נתקלו היוונים במדינת יהודה בסירוב ואי כניעה. בנות ישראל בחרו לשבת גלמודות ושוממות עד שילבין שערן ובלבד שלא להיטמא ליוני.

מקורותינו מספרים, כשהגיעה שעתה של בת חשמונאי להיכנס לחופה, הכינוה אחיה למלא את צו המלך. אך היא – להפתעתם – פרצה ערומה למסיבת הגברים. האחים זנקו לרצחה נפש, על שפגעה במוסר המקובל, ואז אמרה להם "ולראותנו נכנסת להגמון, לזאת תסכימו? – הלילה אכנס להגמון ואתם אחרי!". האחים באו לשמוח עם ההגמון וכטוב לבו ביין רצחוהו נפש. וכאן – כך מספר – החל מרד החשמונאים. מדרשי העם מקשרים גם את מעשה הגבורה של יהודית, שהתיזה ראשו של הוליפרנס, עם "חנוכה" – ומייחסים את יהודית לבתו של מתתיהו החשמונאי. לזכרה אוכלים אחינו הספרדים מאכלי חלב בחנוכה.

יהודית ושפחתה

לפני אוהל הולופרנס

פיתוח נחושת, הולנד

בספר מכבים ב' מצוי סיפור מגמתי על מסירות המשפחה היהודית לאמונה היהודית ועל גבורת אם. אין לסיפור זה מיסמכים היסטוריים. מעניין, שהנוצרים נהגו לחוג בכנסיות עד המאה השמינית, את יום המכבים הקדושים והוא מעשה האשה ושבעת בניה – ב–1 באבגוסט. הם דרשו: משנכנס אב(גוסט) ממעטין בשמחה, וקראו בכנסיות את הפרק על חנה ושבעת בניה מתוך תרגום הוול–גאטה. קיימת מסורת נוצרית רשמית, המספרת שלאחר מות שבעה בני חנה – צווה המלך לציין גבורתם ולטמון את גופותיהם בשבעה ארונות שיש ולהעבירם לאנטיוכיה. כאשר נפלה אנטיוכיה בידי הנוצרים, הועברו הארונות לרומא.

לפי מסורתם מצויים הארונות של שבעת הבנים במרתף של כנסית סן פטר אין וינקולי ברומא. (היא הכנסיה, בה עומד פסל משה למיכל אנג'לו).

בתקופת היות הבריגדה היהודית באיטליה נעשו מאמצים להגיע לחקר הדבר וניסו לרדת לאותו מרתף, אך שלטונות הכנסיה לא הרשו.

במסורת יהודי ספרד מוקדש לילה אחד מלילות חנוכה לשמחת האשה. בחברון, עד שנחרבה במאורעות 1929, היה ליל שביעי של חנוכה – חג הנשים. (לא השתתפו בחג זה כלל גברים) הן היו נוהגות לאכול מאכלי גבינה, זכר ליהודית הגבורה – שהשקתה והאכילה את הלופרנס בתוצרת חלב, כמו יעל את סיסרא.

באותו לילה, מקובל זכותן של הכלות להתגנדר ומצוה על החתן להביא מתנה לכלתו.

על גבורת האשה, נתלוו במשך הדורות עוד מסורות רבות.

ס ב י ב ו ן, קלפים וקוביות

משחק הסביבון אינו מנהג יהודי. הוא עתיק יומין והיה נפוץ אצל עמים קדומים רבים.

בחורבות הבבלים ובקברות המצרים העתיקים, כמו כן בחפירות יון ורומא, מצאו קוביות, שדמו במקצת לסביבון של ימינו. עובדי האלילים נהגו לקשט את צדי הקוביה בדיוקניהם של אלים.

קוביות סביבוניות הדומות לאלה של ימינו, היו ידועות בסין וביפאן עוד בימי קדם.

האותיות נ' ג' ה' ש', אינן אלא ראשי תיבות בכתיב עברי של מלים גרמניות שהיו מסומנות על סביבונים, וזה פירושן: שים - S-STELL; חצי - H-HALB; הכל - G-GANZ; לא כלום - N-NICHTS. היהודים הפכו את ארבעת האותיות האלה ל: נס, גדול, היה, שם. ואילו בארץ ישראל שינו אותן ל- נ' ג' ה' פ'. כלומר: נס גדול היה פה. - ללמדך על נס האורות שהתרחש בארצנו, בבית המקדש בשנת 165 לפני הספירה. היו שניסו לפענח את האותיות האלה: נשיא גדול היה שמעון. בעלי הקבלה ראו בצירוף סכום ארבע האותיות - גימטריה ל"משיח" = 358.

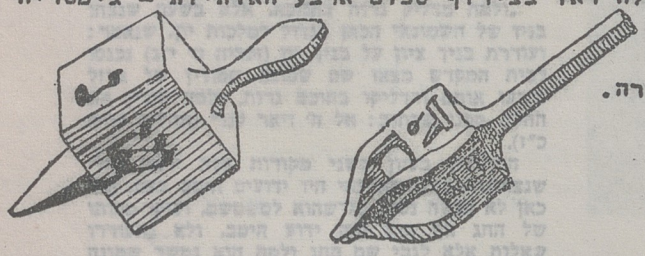

בזמן גזרות אנטיוכוס אסרו ללמד תורה.

ואף על פי כן למדו. משנתפשו היו הילדים עונים: לא למדנו, רק שחקנו בגלגלן.

משחקי הקלפים והקוביה היו בבחינת משחקים אסורים במשפחה היהודית וב"חדר". אך בגלל ימות החופש והשמחה, בגלל ההשפעה החזקה של החברה הגויית, הותרו המשחקים בלילות חנוכה ובאילו קהילות רק לשני לילות בלבד. והרי קטע מספר עתיק באיטליה:

"שלא יהיה רשאי שום יהודי מתושבי הקהילות העבריות באיטליה, בכרכים או בכפרים, לצחוק בשום צחוק מצחוק הקוביות, ולא בשום צחוק אחר, לא הוא לא אחרים בעדו ולא הוא בעד אחרים, לא עם יהודים ולא עם נוצרים, לא בביתו ולא בבית אחרים, להד מן חול המועד וחנוכה ופורים".

וכך דרשו: "קרטן" (קלפים) בגימטריה "שטן" (359).

משחק האישקוקי (שח) - היה נהוג לשחקו במיוחד בחנוכה, כי ה"שחור" וה"לבן" סימלו את מלחמות היריבים הנצחיים, ישראל ויריביו.

מ א כ ל י ח נ ו כ ה

למה אוכלים בחנוכה מאכלים מטוגנים בשמן? על שם האותיות ש מ ן החוזרות כמה פעמים בפרשת החג: שמונה ימים. חשמונאים (בשתי המלים מצוי שורש ה"שמן"), ולכבוד פך השמן הטהור. על כן מקיימים גם אנו מצוה זו ואוכלים סופגניות ולביבות מטוגנות בשמן. עוד במאה ה-י"ד כתב רבי קלונימוס בן קלונימוס ב"אבן-בוחן" שלו: ובחודש השמיני בכסלו, לכבוד בן החשמונאי, ייאספו הנשים החשובות ללבב הלביבות.

אכילת לביבות מתפוחי-אדמה בחנוכה הוא מנהג "חדש", הנהוג מזה 300 עד 400 שנים. לפני גילוי אמריקה (1492) לא ידעו באירופה תפו"א מהו ואח"כ היה תפו"א מאכל יקר מאוד.

עוד בשנת 1728 היה בסקוטלנד בתוקפו חוק, האוסר אכילת תפוחי-אדמה הואיל וצמח זה לא הוכר כקדוש, מאחר ששמו אינו מופיע בתנ"ך.

מאוחר יותר נהגו הנוצרים ברוסיה לאכול לביבות בחג המולד ובחג הפסחא. היהודים קיבלו מנהג זה מהרוסים וייחסו אותו לחנוכה, שהיא קרובה לחג המולד מבחינת הזמן.

מכאן שמנהג הלביבות קנה לו אצלנו זכות אזרח עוד בימי הביניים במערבה של אירופה. אלא שכל עדה מכינה לביבותיה לפי טעמה ומקומה: מזרח אירופה - לביבות תפוחי אדמה או של קמח מרובן בשמן. בגרמניה - מקמח וביצים. בדמשק - שמו בלביבה נתחי בשר. בבוכרה - בצק ממולא בשר כבשים. בתורכיה ובעדות בלקן אחרות - סופגניות ממולאות גבינה, לכבוד יהודית החשמונאית. במארוקו מכין הרבי ב"חדר", מהמנות שהביאו התלמידים: קמח, שמן, סוכר וביצים, לביבות "זאלביה" ובאלג'יר מכינים לביבות מכוסכס, ממולאות בשר ומתובלות יין, בהונגריה נהגו לטגן לחם בשום. בישראל - יש למצוא לביבות לפי מטעמי כל העדות. ואולי - עם קיבוץ הגלויות וליכוד העדות - תתוכנן ותוכן הלביבה האחידה.

כיסלו - כיסלב: אמהותינו דרשו את צלילי חודש כיסלו כ"כיס+לב". לכן נהגו להכין כיסני בשר או גבינה ולביבות.

האמנם נשתכחה גבורת החשמונאים?

מאת אברהם יקרי

ב דורות האחרונים רווחת דעה בין חוקרים ומשכילים, שגבורת החשמונאים נשתכחה בכוונה על־ידי חכמי הפרושים שלא היתה דעתם נוחה ממלכי ההשמונאים האחרונים שהלכו בדרכי צדוקים, או משום שלא היתה דעתם נוחה ממלכי החשמונאים ששימשו בשני כתרים. כתר כהונה גדולה וכתר מלכות, כאחד, והיו כהנים משבט לוי ונטלו לעצמם כתר מלכות המיוחד לבית דוד שהוא משבט יהודה. לפיכך שיכחו ביודעים את גבורת החשמונאים ונצחונותיהם ותלו את עיקר חנוכה בנס פך השמן. ויש שהרחיקו לכת ואמרו שעצם חג החנוכה נשתקע כמה וכמה דורות, וכשנתחדש היה צורך להסביר לעם: מאי חנוכה? ורק בשני הדורות האחרונים, דור ההתעוררות הלאומית, חזרה עטרה ליושנה וחזרו להבין שעיקר חנוכה אינו אלא לזכר נצחונות החשמונאים במלחמתם נגד הכובשים היוונים מבית סילליקוס.

בעלי דעה זו ניתלו במיוחד בשתי עובדות: בעובדה שנשאלה בגמרא השאלה: מאי חנוכה? (בבלי שבת, דף כ"א, עמוד ב'), ובעובדה שרבי יהודה הנשיא שייחד במשנתו לנס שבימי מרדכי ואסתר מסכת שלימה, מסכת מגילה, לא ייחד מסכת כזו לנס שבימי מתתיהו חשמונאי ובניו, ואף לא הזכיר את חנוכה והלכותיה במשנתו כלל. והיו מהחוקרים שנסמכו תמכו על העובדה, שהפייטנים שתיארו בפיוטיהם לחגים ולמועדים את המאורעות ההיסטוריים שבגללם נקבעו החגים, לא עשו כן לגבי חנוכה.

אולם ומעולם לא נשכחו גזירות אנטיוכוס ומלחמות החשמונאים ביוונים ולא נשכח עיקר מהותו של חג החנוכה, נצחון החשמונאים, לא בימי בית שני, לא בדורות התנאים והאמוראים שלאחר חורבן הבית, ולא בכל ימי הביניים והדורות האחרונים, אף לפני התעוררות התנועה הלאומית.

שאלת „מאי חנוכה" נשאלה בבבלי (מסכת שבת, דף כ"א, עמוד ב'), ועליה השיבו: „דתנו רבנן: בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון, שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה".

על שאלת „מאי חנוכה" השיבו איפוא בציטט מתוך ברייתא ששנו חכמים. והיכן שנו חכמים דבר זה? במקור ארץ־ישראלי קדום, אחד הספרים הראשונים מתורה שבעל־פה שהועלו על הכתב, הלא היא מגילת תענית, ומתוך הביאור לה, מעין תוספתא, שאף הוא קדום. הציטט שהובא בבבלי שם אינו אלא השליש הראשון של המקור במגילת תענית ובביאור לה. נביא איפוא כאן את המקור במילואו:

במגילת תענית גופה, הכתובה בקיצור נמרץ ואינה אלא רשימה שלימים מיוחדים, נאמר בפרק על חודש כסלו בענין חנוכה: „בעשרים וחמשה ביה יום חנוכה תמניא יומין דלא למספד".

ובביאור שם מפרש ענין חנוכה בפרוטרוט:

„מפני שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, ולא היה שמן להדליק בבית המקדש, וכשגברו מלכי בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו שמן, אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול שלא נטמא, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד. ונעשה בו נס והדליקו ממנו את הנרות שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום שמונה ימים בהלל ובהודאה.

„ומה ראו לעשות חנוכה שמונה ימים, והלא חנוכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר: ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים וגומר (ויקרא ח', ל"ג), ואומר: ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו וגומר (במדבר ז', י"ב), ובשביעי בשבת הקריב אפרים, וכן מצינו בחנוכה שעשה שלמה המלך שלא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר: כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים (דברי הימים ב', ז', ט'), ומה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים, אלא בימי מלכות יון נכנסו בית חשמונאי להיכל, ובנו את המזבה ושדוהו בשיד ותקנו בו כלי שרת, והיו מתעסקים בו שמונה ימים.

„ומה ראו להדליק את הנרות, אלא בימי מלכות יון שנכנסו בני חשמונאי להיכל, ושמונה שפודין של ברזל היו בידם, וחפום בעץ והדליקו בהם את הנרות והיו מתעסקין בהם כל שמנה.

„ומה ראו לגמור בהם את ההלל, אלא ללמדך שפל תשועה ותשועה שהקב"ה עושה להם לישראל, הן מקדימין לפניו בהלל בשיר ובשבח ובהודאה, כענין שנאמר: ויענו בהלל ובהודות לה' כי טוב וגו' (עזרא ג', י"א), ואומר: לה' הישועה על עמך בהבתך סלה (תהלים ג', ט')".

לחלק שבביאור מגילת תענית שבו ניתנה תשובה לשאלות: „ומה ראו להדליק את הנרות?" „ומה ראו לגמור בהם את ההלל?", נמצא מקביל במקור ארץ־ישראלי אחר, בפסיקתא רבתי, וכך הנוסח שם:

„ולמה מדליק נרות בחנוכה, אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון, שנאמר: ועוררת בניך ציון על בניך יון (זכריה ט', י"ג) נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה שפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות. ולמה קורין את ההלל, מפני שכתוב: אל ה' ויאר לנו" (תהלים קי"ח כ"ז).

המתבונן בעיון בשני מקורות אלה יראה מיד, שנצחונות בית חשמונאי היו ידועים היטב בעם, ואף כאן לא נעשה נסיון כל־שהוא לטשטשם, ועיקר מהותו של החג אף הוא היה ידוע היטב, ולא נתעוררו שאלות אלא לגבי שם החג ולמה הוא נמשך שמונה ימים, ולגבי מצוות מיוחדות של החג: הדלקת הנרות וגמירת ההלל. ועל השאלות הללו ניתנה תשובה בבבלי אור למגילת תענית ובפסיקתא רבתי. ובציטט מהמקור הראשון השיבו בבבלי על שאלת: מאי חנוכה? והשאלה עצמה לא היתה: מה טעמו של חג החנוכה, שהוא היה ידוע היטב, שהוא זכר לנצחון החשמונאים על הכובשים היוונים, אלא על שם החג וצורתו המיוחדת של החג, שנמשך שמונה ימים ומצותו בהדלקת נרות. (ובשאלתות דרב אחאי גאון, בסוף פרשת וישלח הגירסא: מאי נר חנוכה). והתשובה היא, שהחשמונאים המנצחים, שהיו כהנים, לא ראו את נצחונם שלם עד שטהרו את המקדש וחנכוהו במשך שמונה ימים והדליקו בו את נרות המערכה, ולפיכך נקרא החג בשם „חנוכה" ולפיכך מדליקין בו נרות.

תדע שכן הוא, שכן בנוסח „הנרות הללו", שהותקן לאמרו בשעת הדלקת הנרות, לא נזכר נס פך השמן כלל, אלא הישועות הנסים והנפלאות שנעשו בימים ההם, ומודגש שהישועות נעשו על־ידי הכהנים הקדו־

מות אלעזר — ג'ון ג'ליסו

חרב אפולוניוס ג'ון גליסן

שים, היינו החשמונאים. הנוסח הקדום ביותר של הדברים הנאמרים בשעת הדלקת הנרות כבר נמצא ב„מסכת סופרים", ושם כך הוא הנוסח:

„הנרות האילו אנו מדליקין על הישועות ועל הניסים ועל הנפלאות אשר עשית לאבותינו על־ידי כהניך הקדושים, וכל שמונת ימי חנוכה הנירות האילו קודש, ואין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראותן בלבד, כדי להודות שמך על נפלאותיך ועל ניסיך ועל ישועתיך".

וכן בהודאה שהותקנה לומר בחנוכה בברכת „הטוב שמך ולך נאה להודות" בשמונה־עשרה, וגם בברכת המזון, לא נזכר עיין נס פך השמן כלל, אבל נזכרו בו הישועות והפלאות שנעשו בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו. הנוסח הקדום ביותר של ההודאה בחנוכה כבר נמצא אף הוא ב„מסכת סופרים", וכך הוא:

„ואומרים בהודייה: וכניסי פלאות ותשועות כהניך אשר עשית בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו, כן עשה עמנו וכו'".

נוסח ההודאה שבידינו (על הנסים ועל התשועות) נמצא בפעם הראשונה ב„סדר רב עמרם גאון", ונוסח שונה במקצת בסדור רב סעדיה גאון, אלא שהגאונים הוסיפו בסוף ההודאה על הנסים שבימים ההם בקשה לה' שכשם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם כך יעשה עמנו נסים בזמן הזה, והפוסקים שלאחריהם השמיטו סיום זה, לפי שאין אומרים בקשה בברכת ההודאה. נוסח רב עמרם גאון הוא המקובל עתה בכל הפיזות ישראל, וידוע לכל, ואביא כאן נוסח רב סעדיה גאון הדומה לו במהותו ושונה בקצת פרטים:

„על הנסין והגבורות והתשועות והמלחמות והפורקן שעשיתה עמנו ועם אבותינו בימים ההם ובזמן הזה. בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון על עמך ושכחם את תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך ואתה ברחמיך הרבים עמדתה להם בעת צרתם ורבתה את ריבם ודנתה את דינם ונקמת את נקמתם ומסרת גבורים ביד חלשים ורבים בידי מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים בכף צדיקים ומזידים בכף עושי תורה ולך עשית שם גדול וקדוש ולעמך ישראל עשיתה תשועה גדולה ופרקן ואחר כך נכנסו עמך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטיהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימים הללו הלל והודאה לשמך. כשם שעשית נסין לראשונים כן תעשה לאחרונים ותרשיעו בימים האילו כבימים ההם".

הרי תיאור מהות החנוכה כמו שהיה: גבורת החשמונאים שנלחמו בכובשים הזרים שרצו להשכיחם את תורת אבותיהם, גבורה וישועה שנסתיימו בטיהור המקדש והדלקת נרות ובקביעת החג לדורות. היתכן שמי שהתקין לומר הודאה זו רצה להשכיח את מעשי החשמונאים, ושיהודים שאמרו דורות הרבה הודאה זו בשמונת ימי חנוכה שלוש פעמים (ובשבת ובראש־חודש ארבע פעמים) ביום בתפילת העמידה ועוד כמה פעמים ביום בברכת המזון, שכחו את גבורת החשמונאים ונצחונותיהם?

וכמה הטיב הרמב„ם לסכם את מהות החנוכה בדקדוק נמרץ לפי כל המקורות הראשונים, ואלה דבריו:

„בבית שני כשמלכי יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנים עד החורבן השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בכ"ה בחודש כסליו היה, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו, שתחלתן כ"ה בכסליו, ימי שמחה והלל. ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס. וימים אלו הן הנקראין חנוכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים. והדלקת נרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה".

עיון במקורות, החל מספרי החשמונאים ומגילת תענית ועד הרמב„ם, מראה שהלל והודאה והדלקת נרות לא הותקנו בזמן אחד. תחילה נקבעו ימי חנוכה כימי הלל והודאה על הישועות ועל הנפלאות בנצחון על היוונים, ורק לאחר־מכן הותקן להדליק נרות בכל שמונת ימי חנוכה לפרסום הנס ולזכר הנרות שהדליקו החשמונאים הכהנים בימי חנוכת הבית.

בשני ספרי החשמונאים לא נזכרה הדלקת הנרות כלל. בספר השמונאים א' (א', ג"ט) נאמר: „ויקיים יהודה ואחיו וכל קהל ישראל להיות ימי חנכת המזבח נעשים במועדם שנה בשנה ימים שמונה מיום חמשה ועשרים לחדש כסליו בשמחה וגיל". בספר חשמונאים ב' (ו', ו'—ח') נאמר: „ויחגו את שמונת הימים בשמחה כחג־הסכות בזכרם את רעותם לפני זמן־מה בחג־הסכות בהרים ובמערות כחיות השדה. ועל־כן בענפי עץ עבות ובענפי הדר ובכפות תמרים הודו לאשר הצליח בידם לטהר את מכונו. ובדעת כלם נמנו וגמרו לחוג מדי שנה בשנה את הימים האלה".

וכן בביאור למגילת־תענית נאמר, לאחר תיאור נס פך השמן: „לשנה אחרת קבעום שמונה ימים בהלל ובהודאה", ולא נאמר: ובהדלקת הנרות.

וכן בברכת ההודאה (נוסח רב עמרם גאון ורב סעדיה גאון), לאחר תיאור הגבורות, המלחמות והנצחון, נאמר: „ואחר כך באו בניך [נוסח רב סעדיה: נכנסו עמך] ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך, וקבעו שמונה ימים בהלל ובהודאה לשמך", ואילו הדלקת הנרות לא נאמר.

וכן דיקדק הרמב„ם לומר, לאחר שתיאר את הגבורות, המלחמות והנצחון ואת נס פך השמן: „ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו שתחלתן כ"ה בכסליו ימי שמחה והלל. ומדליקין בהם הנרות על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמנת הלילות להראות ולגלות הנס... והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה". וכן הדגיש הרמב„ם בדבריו במיוחד על הלכות הדלקת הנרות (הלכות מגילה וחנוכה, פרק ד', י"ב): „מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס".

מתוך „מאזנים" ס"ג

מלחמת החשמונאים

(קטעים מתוך מאמר)

נתוני המוצא

הגורמים העיקריים, אשר הביאו למאבק המזויין של העם היהודי בהנהגת החשמונאים והשפיעו על כל מהלכיו:

התגבשות המעצמות הגדולות במרחב: אחת הסיבות הישירות שגרמו בסופו של דבר, להתקוממות היהודים, אשר הפכה בהמשכה למלחמת חירות, נעוצה בלי ספק בתחרות שהיתה נטושה בין הקיסרויות אשר שלטו בתחום הים התיכון. בחופו המזרחי התייצבו זה מול זה שני יריבים: התלמיים במצרים והסלווקים באיזור הפרת והחידקל וסוריה של היום.

ארץ-ישראל שוב היתה דרך מעבר, בבחינת מצודת-ספר בין שתי האימפריות, בצפון ובדרום. היא נקרעה בכוח על ידי המלך הסלווקי-הסורי אנטיוכוס השלישי בשנת 200 לפני-הספירה מהתחום התלמי-המצרי. במשך 30-40 השנים שלאחר-כך לא זו בלבד שנמשכו המלחמות בין שתי הקיסרויות, כשהארץ משמשת קרש קפיצה לסלווקים במסעותיהם למצרים, אלא אף מסתמנת התערבות בהתנגשויות אלה מצד מעצמה שלישית, המעצמה העולמית העולה-רומי. וזו, בהתאם לכללי-מדיניותה, שאפה להצר את צעדיה של הממלכה החזקה יותר במרחב, הסלווקית.

חתירה לאחדות הקיסרות מתוך חולשה: הקיסרות הצפונית, ככל המדינות שנשלטו על-ידי יורשי אלכסנדר הגדול, לא נהנתה מיציבות יתרה. מקורות מאותה תקופה מעידים, כי שנת 170, בערך, ציינה את ראשית המשבר בקיסרות הסלווקית. לחץ צבאי ומדיני הופעל עליה לא רק מהדרום על-ידי התלמיים, ומהצפון ומהמערב על-ידי רומי, אלא אף מהמזרח מהמחוזות שהיו מאוכלסים על ידי הפרתים, המדיים, והבקטרים, כלומר השטחים של עיראק ואיראן של היום. אלה היו שייכים באופן פורמאלי למסגרת הקיסרות הסלווקית, אך חתרו לעצמאות.

היכולת הצבאית והכספית של הקיסרות הסלווקית לעמוד בפני כל גורמי-לחץ האלה היתה מוגבלת, מה גם שגיבושה הפנימי היה רופף למדי, מהיותה מסגרת רב-לאומית בלאו הכי. הגורם היחידי שקישר את הגזעים השונים ואת המחוזות השונים, היו התרבות והדת של יוון, ואף הן במובן השטחי של המלה.

מותר אפוא להניח, שהנסיון לחסל את הדת היהודית ואת האוטונומיה התרבותית-הרוחנית של ארץ-יהודה בזמן שלטונו של אנטיוכוס הרביעי (167-168) נבע ממניעים אסטרטגיים-מדיניים, דווקא בשל חולשתה של הקיסרות אז.

העובדה, שמחוז אחד בתוך הממלכה - ודווקא מחוז ספר במקום גיאוגרפי צבאי רגיש - היינו יוצא-דופן, ובדת של אוכלוסיתו יש נציגים של התבדלות רוחנית ועצמאית פוליטית, מן ההכרח שהטרידה את מנוחת השליטים הסלווקים, בעת שאיומים היו מכוונים נגדם מכל עבר והעצמה החומרית של הקיסרות הצטמצמה והלכה.

לא ננסה להפליג להקבלות היסטוריות נועזות מדי. אולם קשה שלא לזכור כאן את המצב בו היתה נתונה הקיסרות הבריטית אחר מלחמת העולם השניה. היא נמצאה תחת לחץ של מעצמות גדולות עולות, בעוד עצמתה החמרית שלה מידלדלת. היא שאפה להשיץ את שלטונה המחמוטט במזרח התיכון על מרחב ערבי אחיד, ומתוך כך-לחסל את האי היוצא דופן, את "הבית הלאומי" היהודי.

הפילוג בתוך האומה היהודית: בלי להיכנס לניתוח הרקע הרוחני והחברתי של ההתיוונות, נציין - לשם שלימות נתוני המוצא למלחמות-החשמונאים - כי מאבק זה, בניגוד למלחמת-העצמאות של הבית השלישי, היו בכמה משלביו גם מלחמות אזרחים, כשהעם חצוי-לשניים ודוקא על פי קו מפריד חברתי-כלכלי: המעמד האמיד של בעלי הייחוס והרכוש התייצב לצד אויב-האומה ואילו ההמונים של פשוטי-העם, העניים, ובפרט האיכרים הזעירים, הלא הם החסידים, נטלו על שכמם את מאמץ המאבק לשחרור.

הורי ומרעד/חבוכה תשכ"ג

הזירה והכוחות המתמרדים

בשנת 166, כאשר פרצה המרידה בשלטון הסלווקי ועושי-דברו מקרב היהודים והתפשטה בעיירות ובכפרים של יהודה – נתהווה חתך גיאוגרפי-צבאי אשר לא זו בלבד שהשפיע על התיכנון האסטרטגי והמהלכים המבצעים של מלחמות-החשמונאים, אלא הטביע את חותמו על המחשבה הצבאית העברית החדשה בעת התחיה הלאומית.

הרי-יהודה היוו את הגרעין הטריטוריאלי, את הבסיס המוצק למלחמת-קוממיות החשמונאית. אולם בתוך המערך המבוצר ההרי המגובש הזה, תקוע כטריז עוין, ודוקא בתוך הבירה, ירושלים, שכנה נקודת המשען הסלווקית <u>האקרה</u>. לעובדה זו היו ביטויים ומשמעויות בכל המהלכים ומהלכי-הנגד של שני הצדדים היריבים.

חבלי הארץ שבהם עברו דרכי הגישה וההתקרבות לבסיס המוצק, היו מוצבי-החוץ הטבעיים שלו. הרי השומרון בצפון, גבעות השפלה במערב, והאזור הדרומי, בין ים-המלח וחברון לא היו כמעט מיושבים על ידי יהודים ולכן היו פרוצים. סביב ארץ-יהודה הקטנה השתרעה טבעת של אומות נכריות עוינות – אדום בדרום, עמון במזרח, חוט השדרה האסטרטגי של הארץ – חוף הים מזה ועמק יזרעאל מזה – וכן הגליל היו, על אף הקהילות היהודיות הפזורות בו, באופן מעשי בידי האויב ושימשו לו בסיסים ומרחבי-היערכות.

ההתמודדות התחילה במסע לחמה-זעירה אפיני. ניתן להניח שתוך כדי הפשיטות ופעולות-ההטרדה הראשונות נוצקו הדפוסים הראשונים של הצבא היהודי, אשר לא ידע כל מסגרת-הכנה מוקדמת. מבחינה אירגונית היה צבא זה – לפחות בזמנו של יהודה המכבי – מיליציה של איכרים. במהות זאת היו שמונים יתרונות ומגבלות כאחת.

<u>היתרונות היו ברורים</u>: היה זה חומר אנושי מחושל, בעל רוח-לחימה, המכיר היטב את השטח ההרי, יודע לנוע בו וניחן בסבולת שאיפשרה לו מצד אחד לוותר, לחלוטין כמעט, על סדרי-תחזוקה, ומאידך הקנתה ניידות לטוחים ניכרים למדי. אם נוסיף עוד שהלוחמים היהודיים נתברכו ביכולת של הסוואה ורמה גבוהה של דיוק בקליעה, אזי ניתן לומר שהם היו מוכשרים באופן מיוחד ללחמה זעירה בשטח הרי.

<u>מגבלותיו</u> של צבא זה היו נעוצות, ראשית כל באפיו של אירגונו: מיליציה של איכרים. המשתמע מכך הוא היעדר גופים טאקטיים מגובשים ומאומנים מראש. אולם מה שחשוב יותר, זו המשיכה של כל פרט לכפרו ולחלקתו, שהם לא רק מקום-קיומו שלו ושל משפחתו, אלא של האומה כולה. אפילו בתקופתנו הוכח, שגוף צבאי מעין זה, כשהוא חסר גרעין קבע מקצועי, מסוגל אמנם להישגים קרביים ניכרים, אולם יכולתו הולכת ומצטמצמת בהיאבקות ממושכת ומתישה.

מגרעת אחרת של הצבא היהודי היתה המחסור בחימוש. ואכן, בראשית ההתנגשויות היה כוח זה מצויד, על-פי-רוב, במכשירי-עבודה חקלאיים. בשטח זה חל שינוי בהמשך המלחמה, לאחר שנלקחו כמויות גדולות של שלל. ניתן להניח שהתפתח גם ייצור נשק עצמי מסויים, בנפחיות-הכפרים. אולם, בסיכום, הצבא היהודי לא נחשב – לפחות בשלב המסעות של יהודה המכבי, לכוח מצויד כהלכה, אף לפי המושגים של אותה תקופה. ודוקא בזה היה כוחו. הלוחם העברי לא נשא שריון כלל; לא מגן, לא קסדה אף לא את הרומח הארוך אשר איפיין את חימוש אויבו. לעומת זאת יש לשער, שכל פרט ופרט היה מצויד בשני כלי-הנשק היסודיים של החייל הרגלי המודרני: כלי-הירייה – (קשת או חנית הטלה) וכלי לקרב-מגע – (החרב הקצרה והפגיון).

עוד בנקודה אחת היה לצבא האיכרים הבלתי-מאומן הזה עדיפות ניכרת על פני הגייסות המקצועיים אשר עמדו מולו – ובנקודה זו אף שימש, במידה מסוימת, חלוץ להתפתחות המודרנית: <u>במבנה הטאקטי</u> שלו.

הוחוור מהמקורות, שאחד הצעדים הראשונים אשר נקט יהודה המכבי, היתה הנהגת המבנה העברי הקלאסי, כלומר: חלוקת המחנה ליחידות משנה בנות 10,20,50,100, ו-1000 לוחמים. כידוע הוא, כי מאות שנים חלפו בתולדות צבאות, עד אשר התגבשו גופים טקטיים בינוניים וקטנים, שניתן להטיל עליהם משימות עצמאיות-מבנה שהעניק במישות ויכולת תימרון לפיקוד-המבצע. היה לכך משנה חשיבות במלחמת-ההרים ובהשוואה עם דמות של הצבא היריב לחשמונאים.

הכוחות הסלווקים היו בנויים, לכאורה, במתכונת צבאו של אלכסנדר מוקדון, שהושתת על ארבעה חילות יסודיים:

חיל-רגלים כבד משוריין כולו, חמוש ברמחים ארוכים ומגנים ולוחם במבנה המכונס של הפלאנגה;

חיל-רגלים קל בעל שריון פחות מכביד ונושא כלי ירייה ונשק לקרב מגע, שיעודו לאבטח את אגפי הפלאנגה במיוחד בשטחים מבותרים;

חיל-פרשים כבד לפעולת-הלם;
חיל פרשים-קל למשימות סיור. בנוסף לאלה הפעילו הכוחות הסלוויקיים, כדוגמת רוב הצבאות המזרחיים גם יחידות פילים, מפעם לפעם.
העוצבה היסודית היתה האסטרטגיה (חטיבה בת 4000 חיילים, בערך) מחולקת לגדודים בני 1000 חיילים ובהם פלוגות בנות 250 חיילים.

אולם רק מבחינה חיצונית היה מחנה הסלוויקים דומה לצבאו של הכובש המוקדוני הגדול. ההבדל היסודי בין שניהם היה בכך, שלעומת צבאו הלאומי של אלכסנדר, היה מחנה הסלוויקים מורכב משכירים, שלחמו לפרנסתם. עובדה זאת השפיעה השפעה מכרעת. שכירים אלה, בדומה לבני-מינם בתקופות מאוחרות יותר, לא היו מוכנים למאמצים גופניים גדולים ולוויתור על נוחות; נטיות אלה מצאו ביטויים בתחזוקה ענפה שהשתרכה אחר הגייסות וסירבלה את המהלכים המערכתיים. אולם מה שחשוב יותר: צבא הסלוויקים היה נעדר כל אותן סגולות של רוח-לחימה ומסורת לאומית אשר אפיינו את חילות אלכסנדר; במיוחד אמור הדבר ביכולתו של המוקדוני לאגד במהירות צותי-קרב מחילותיו השונים ולבצע באמצעותם פעולות חמרון מהירות וגמישות, בהתאם לדרישות סוגי הקרקע.

סיכום היתרונות והמגרעות של הכוחות המתמודדים, על רקע זירת המלחמה, נותן לחזות מראש את תוצאות המאבק והתוצאה לא היתה נס יותר משהיה נס הניצחון במלחמת-העצמאות שלנו; כי אין מתרחשים נסים ולא התרחשו נסים בשדה-הקרב.

היה ברור מראש, שהתמודדות האסקטית בהרים ישיגו סגולות היחודים – רמת החומר האנושי, טיב החימוש וסוג המבנה – עדיפות על האוייב, אשר אורח-הלחימה שלו – ההסתערות המוחצת של המון מקובץ בפלאנגה היה בלתי מתאים במיוחד לתנאי-הקרקע.

אשר להתמודדות ברמה האופרטיבית, היו צריכות – לפי יחסי-הכוחות – לבוא לביטוי החולשות של מצבא היהודי: חוסר אורך נשימה אירגוני, כוח-אדם מצומצם שיכול היה לשאת רק לפרק זמן מוגבל בהתשה כתוצאה מאבידות בלתי פוסקות, היעדר גרעין קבע מקצועי, ולבסוף – אי-יכולת להפעיל יזמה התקפית עד כדי חריגה מזירת המערכה החרדית, מחוסר אימון וחימוש והרכב חילי שיאפשר התמודדות עם האויב בשטח מישורי.

אולם, בסופו של דבר, היו הסיכויים ברמה האסטרטגית שקולים בין יהודה הקטנה ובין הקיסרות הסלוויקית האדירה, כל כמה שתמוה הדבר. שכן הקיסרות הצפונית היתה נתונה לפעולת גדרמי התפוררות מבפנים ומבחוץ. סיכויי היהודים היו מותנים לא במעט ביכולתם להשכיל לנצל גורמי-התפוררות אלה במסגרת מדיניות מלחמה מחושבת ומרחיקת-ראות, בהתאם לכך – בכושרם להעמיד מול קיסרות מתמוטטת מאבק מגובש של אומה קטנה, אבל מאוחדת. יהודה החזיקה איפוא באפשרות שבסיכומה של ההתמודדות, בדרך דוויית דם וייסורים ואחר כשלונות וכפלות, שוב יתגבר דוד על גוליית.

במסעות של יהודה המכבי שהיו, למעשה, הפתיחה למלחמת הקוממיות החשמונאית, בולטים ארבע שלבים ברורים.

מלחמת המכבי לשלביה

בשלב הראשון היתה המטרה האסטרטגית היהודית לאבטח את הבסיס המוצק ולהשתלט על מרכז העצבים הצבאי, המדיני והרוחני שלו – ירושלים. מאידך היתה צריכה להיות השאיפה האסטרטגית של הסלוויקים לחדור לחוך המערך ההררי היהודי וללכוד את צבא המורדים הצעיר והבלתי מגובש בצבת של חיל המשלוח הפורץ מזה, וחיל-המצב אשר בחקרה.

בשלב זה של המלחמה, מאביב 166 לפני הספירה עד אביב 164, תקופה של שנתיים – משיגים היהודים את מטרתם האסטרטגית במלואה.

ההגשמה המאקטית של היעד זה היא שרשרת של שלושה או ארבעה קרבות שלכולם אופי משותף: בלימת נסיונות החדירה של גייסות הסוריים, שהיו עמוסי חימוש, ומשום-כך כבדי-תנועה ומשוללי יכולת-חימרון. היחידות היהודיות הפגינו זריזות, גמישות למופת בלחמת-הרים ובלחמת-לילה.

שני הקרבות הראשונים בנחל החארמיה (בדרך שכם-ירושלים) ובמעלה בית-חורון בראשית שנת 166, התנהלו נגד כוחות סלוויקיים קטנים ביחס, בעוד לצבא היהודי עדיין אופי של יחידות פרטיזניות, מקריות פחות או יותר.

"במחנה" – חנוכה תשי"ט

הקרב השלישי באמצע אותה שנה, ליד אמאוס, כבר היה שונה במהותו, בהתנגשות זו הפעילו הסלווקים עצמה נכרת, אם כי בודאי פחותה מן המוזכר בספר-המכבים. אבל הכוח היהודי כבר הופיע, זו הפעם הראשונה, במסגרת צבאית תקינה. העובדה שיהודה המכבי ריכז את צבאו במקום ההיסטורי של מצפה ונתן תוקף מחודש לחוקי הפטור-משירות המובאים במקרא, מעידה על מגמתו להמחיש את רציפות המסורת הצבאית בעם. ארגון הכוח היחידות-משנה תוך כדי לחימה וניצול הכושר לערוך מבצעי-לילה בשטח הרי - מעידים על גיבוש פנימי ניכר במשך השנה הראשונה של הקרבות.

אפיינית הדבר, שמחנות אנטיוכוס, אחר שלא עלה בידם לחדור למצודת ההרים מהצפון ומהמערב, ניסו את כוחם ברביעית בגזרה החלשה ביותר מבחינת המתגוננים בדרום, בציר חברון-בית-צור. אין בידינו עדויות ברורות לחלוטין על מהלך נסיון זה. מקור אחד מתאר את סיכולו על-ידי מארב רבתי שהוצב לשדרות-המסע הסלווקיות בתנועתן האיטית משטח פתוח אל תוך ההרים, דרומית לירושלים. גירסה אחרת טוענת, שעוד בטרם חלה ההתנגשות, הופעל תיווך של שליחים דוברי מזדמנים, אשר הביאו לפשרה פוליטית בין יהודה המכבי לבין המפקד הסלווקי ליזיאס. מכל מקום עובדה היא, כי בפקודת המלך הופסקה רדיפת הדת היהודית. וכך, עם טיהורו של בית-המקדש, בכינון חג-החנוכה, הסתיים השלב הראשון של המלחמה.

האבידות שנגרמו לצבא הסלווקי ועובדת היותו של חלק ניכר מצבא זה עסוק אותו זמן במסע הרחק מארץ ישראל, בפרס - אילצו את השלטון להסכים להפוגה, אם כי הוא לא ויתר על הגשמת מטרתו הסופית: דיכוי ההתקוממות היהודית ובעור קניה. על כך מעידה גם העובדה, שהמפקדה הסלווקית ארגנה כנראה את האומות השכנות ליהודה למבצע הטרדה הן נגד יהודה, הן נגד התושבים היהודיים, אשר בתוכן. כך רצו הסלווקים להרויח זמן, בלי לתת ליהודה לאגור כוח - עד אשר יוכלו הם עצמם לשוב ולרכז צבא סדיר בעצמה מספקת למהלומה סופית.

אף המצביא העברי חש בתכונה זו, ובזאת מוסברים מהלכי-הנגד שלו בהתמודדות הבאה.

<u>השלב השני</u> במלחמה נפתח בשורה של גיחות נמרצות מהבסיס המוצק אל תוך האזורים הנכרים. לגיחות אלה היו, כנראה, כמה מטרות בעת ובעונה אחת. ראשית שאף המכבי לפגוע בשטחי-ההיערכות ובסיסי התחזוקה העתידים של צבא-הפלישה הסלווקי, אשר לבואו צפה ללא ספק. שכן לא היתה בידי יהודה עצמה צבאית מספקת כדי השתלטות סופית על שטחים אלה בדרום, במזרח ובצפון - ואפילו לא כדי להרחיב את תחומו מן הבסיס המוצק אל מוצבי-חוץ שלו. לכן נקט המכבי שיטת פשיטות-בזק כשמטרות נוספות ניצבות לפניו: להחזיר מתישבים יהודים מאזורים שבהם נשקפת להם סכנה אל המעוז הלאומי המגובש, וכן לקחת שלל למימון המלחמה ולגיבוש נוסף של צבאו.

על גיבושו של צבא זה במבנים תקינים מעידה גם העובדה, שעצמתו אפשרה לארגן הן חילות משלוח ולהוציאם למסעות-הגיחה והן חיל מצב ביהודה ובירושלים. עדות נוספת ניתן למצוא בתיאור הגיחות עצמן. תיאור זה, אפילו אם נניח שיש בו הפרזה מסוימת, מוכח מכל מקום שהכוח המזוין היהודי מסוגל היה לבצע פעולות הרחק מבסיסו העיקרי - באדום, בעמון, בגלעד ובגליל - פעולות שחייבו מסעות מהירים, התגברות על מערכים מבוצרים והתנגשויות לא רק עם מיליציות רופפות ולוחמי שבטים, אלא גם עם גופים סדירים-למחצה ואף סדירים.

אין זה מקרי שהשלב השני של המלחמה הסתיים בשני מהלכים: <u>התקפת-הסחה</u> של יהודה בחוף-הים, ראש הגשר המסורתי לפגישת הסלווקים, לאחר שנכשל נסיון מוקדם של מפקדי משנה של יהודה באותו הכיוון, <u>וביצור</u> הר-ציון ובית-צור תוך הטלת מצור על החקרה. לכל מבצעי השלב הזה היתה מטרה אסטרטגית מרכזית אחת: להכין את המצודה היהודית, את הבסיס המוצק לקראת ההסתערות הסלווקית הצפויה.

<u>השלב השלישי</u>: הסתערות זו לא בוששה לבוא. בשנת 163 שוב פלשו כוחות עדיפים, שכללו גדודי פרשים רבים ואף פילים, על ציר בית-צור לתוך יהודה. הפעם נטשה המערכה כולה בשטח ההולם ביותר את החימוש והתכונות הטאקטיות של התוקף והבלתי נוח ביותר למתכונן. הסלווקים ניצחו בקרב על-יד בית זכריה וכבשו את מבצר בית צור. היהודים הוכרחו לעמוד בהתגוננות בהר-ציון.

כאן בפעם הראשונה, השפיע את השפעתו על ההתפתחות הצבאית גורם אשר עתיד היה להסביע חותמו על המשך מלחמות החשמונאים: ההיאבקויות הפנימית בקיסרות הסלווקית. מותו של המלך אנטיוכוס הרביעי, ומלחמת היורשים אשר התלקחה בעקבות כך, הניעו את המצביא הסלווקי ליזיאס לחפש פשרה מדינית מקיפה ויציבה. בתוקף חוזה חגיגי החוזרה ליהודים האוטונומיה הדתית-התרבותית. במלים אחרות: המצב הוחזר לקדמותו, כפי שהיה לפני ההתקוממות.

הסיום של שלב זה, השלישי, של המלחמה, בא במבחן החמור ביותר לעם היהודי ולהנהגתו. הם הועמדו בפני השאלה: התיתכן עצמאות רוחנית בלי עצמאות מדינית וצבאית?

הריסת בירות ירושלים ובית-צור, כריתת "חוזה השלום" עם לידאס, מינוי של אחד המתיוונים המתבוללים, זמן מסוים אחר-כך, לתפקיד כהן גדול ותיגבור היל-המצב הסורי בחקרה – כל אלה שימשו אותות לבאות. רוב העם עיף מהמלחמה, הסתפק בעצמאות המוגבלת והמדומה, עד שבאו רדיפות חדשות מצד הכהן הגדול החדש, המתיוון, אשר הגיעו לשיאן בטבח ששים סופרים וחסידים – והציתו מחדש את אש המרד.

בשלב הרביעי של המלחמה נתגלו נקודות-התורפה של הכוח המגן היהודי, תורפה שנעוצה בעובדת היותו מליצית איכרים, שאינה מסוגלת למלחמת התשה: היות יהודה עם קטן במספר, מוגבל בשטחו, דל מאוד במשאבי החמריים, שאינו מסוגל להתמודד לבדו התמודדות ישירה עם מעצמה גדולה, ואפילו היא מוחלשת.

ניתן לשער שההנהגה האסטרטגית היהודית חשה בגורמי חולשה אלו ובסכנות הנשקפות מהם. בכך ניתן להסביר את הצעד שעשה יהודה המכבי לאחר הכיותו צבא פלישה סלווקי חדש בכפר שלם ובחדשה. הוא שיגר לרומי משלחת שעשתה חוזה-ביטחון הדדי עם המעצמה הצעירה – אם כי כבר אז הסתבר שההדדיות בהתחייבויות בין מעצמה אדירה ועם קטן היא יחסית מאוד.

החוזה הזה – אפשר לשער – היה נימוק מכריע לגבי השלטון הסלווקי לעשות מאמץ עליון לשם מיגור העצמאות היהודית. כי: אם עוד ניתן היה לסבול מחוז מתמרד, אוטונומי, ואפילו חצי-רבוני בתוך הקיסרות, הרי כאשר הוא הופך לדריסת-רגל למעצמה גדולה, יש בכך סכנה למרחב הסלווקי כולו.

לאור הערכת-מצב זו שוב נשלח חיל-משלוח חדש ומעולה נגד ארץ-יהודה, ואז נתגלו בעליל שני דברים שהיו למעשה מובנים מאליהם.

ראשית: תשומת-לבה של רומי היתה נמשכת לאזורים אחרים והיא לא סרחה כלל לבוא לעזרת בעלת-בריתה הזעירה בצרתה;

שנית: עיפות המוני העם ביהודה, שעמדו במאבק ממושך זו השנה השביעית, הגיעה לשיאה.

יהודה המכבי יכול היה לקבץ רק כוח קטן של נאמנים סביבו ובקרב לישה הכריעה סופית עדיפותו המספרית והחמרית של האויב.

הנצחון – במערכה משולבת

דומה היה, כי כל המאמצים של מלחמת שבע-השנים היו לשווא. שוב הושמטו יסודות הריבונות היהודית ובעקב כך הועמדה בסכנת הכחדה גם העצמאות החרבותית, הרוחנית-הדתית.

כך לכאורה – אלא שכעבור זמן קצר ביחס הסתבר, כי שני גורמי-היסוד, אשר היה בהם בדי להבטיח לא רק את חירות-ישראל, אלא אף יותר מזה – את הפיכת יהודה לארץ-ישראל – היו שרירים וקיימים: אחד מהם היה המצב הבינלאומי הבלתי-יציב, ובמיוחד התפוררות הקיסרות הסלווקית תוך כדי היאבקות בלתי-פוסקת בין המועמדים לכס-המלכות. הגורם השני היה מוסרי במהותו, אך היתה לו השפעה לא-פחותה, אף היתה הקוממיות של העם אשר התגבשה, ויצבה וחשלה תוך כדי מסעות הקרב של יהודה המכבי, עד כי שוב אי-אפשר היה לחסלה.

שני גורמים אלה נוצלו בהצלחה על-ידי אחיו של יהודה, יונתן ושמעון. מהלכיהם המדיניים והצבאיים הנחילו עצמאות מלאה לאומה, אך לא זו בלבד. צירוף מיוצבי-החוץ אל הבסיס המוצק הביאו בסופו של דבר לייצוב מעמד היהודים הן בעמק, הן בחוף-הים ליד יפו. הישגיהם אלה של בני בית-חשמונאי, הם שהניחו את היסוד האסטרטגי להקמת מלכות-ישראל השניה על-ידי אלה שבאו אחריהם.

מלחמות אלה ידועות פחות ואולי אף מפוארות פחות, מבחינת טיב המבצעים בשדה הקרב, מאשר מסעות יהודה המכבי. אולם הן מהוות המשך ישיר – ואף יותר מזה: מיצוי והשלמה – למסעות המכבי.

"במחנה", כ' בכסלו תשי"ט

ברוך קנאל

מלחמות הגבורה של יהודה המכבי

(מתוך "מחנים", חוברת פ"ו, בהוצאת הוצאות הצבא הראשית, צבא הגנה לישראל, תשכ"ד)

שטח הישוב בעת פרוץ מרד החשמונאים ודרכי התחבורה העיקריים

כדי להבין את התפתחות הקרבות, עלינו לסקר בקצרה את שטח הישוב היהודי בארץ ואת דרכי התחבורה העיקריים, וכן עלינו לנסות ולסקר בקצרה את הכוחות הצבאיים של שני הצדדים.

שטח הישוב היהודי בארץ לא השתנה במידה מרובה מאז ימי שיבת ציון, בסוף המאה הששית לפני סה"נ. בדרום שימשה כעיר גבול בית צור, כיום חרבת א־טביקה שמדרים לגוש עציון ברמת הרי יהודה. מדרום לה השתרעה ארץ אדום, שכללה את חברון המרוחקת 7 ק"מ מבית־צור ואת באר־שבע. במערב היתה מרישא, בקרבת בית גוברין כיום, העיר האדומית החשובה. האדומיים היו באותה תקופה שונאים ליהודה, ובתיר כאלה — בני ברית בכיח של הסורים. במזרח השתרע הישוב היהודי עד ליריחו ולסביבתה, ועד לירדן. גם בחלק של עבר הירדן הסמוך ליריחו, היה ישוב יהודי צפוף למדי.

בצפון עבר הגבול בסביבת בית־אל הקרובה לרמאללה. כאן גבל תחום יהודה עם תחום השומרונים. יש להניח, שישוב מעורב של יהודים ושומרונים נמשך גם צפונה מכאן. בדרך כלל שררו יחסי איבה בין היהודים לשומרונים, אולם כיון שגם דתם של השומרונים נרדפה על ידי אנטיוכוס, מסתבר שהאכרים השומרונים היו מוכנים לעזור ליהודה ואנשיו בשעת סכנה זו, או בכל אופן, לא היו הפעם בני ברית לסורים.

במערב הגיע גבולנו עד לשפלת. גזר, במקום התל הקרוב לקבוצת גזר כיום, היתה כבר ישוב מבוצר נוכרי. מלבד זה ידוע לנו על אזורים שונים משני עברי הירדן מחוץ לתחום ארץ יהודה, שהיה בהם ישוב יהודי ניכר, בגליל, בגרבתא ובעבר הירדן.

כן יש לציין, שעיקר מעוזם של החשמונאים בעת הקרבות הראשונים היה בהר יהודה הצפוני ואף בחלק הדרומי של הר שומרון הסמוך לו, הייגו, איזור גופנא.

מצבה הגיאוגרפי של ארץ יהודה נתן בידי הלוחמים החשמונאים יתרון על פני הסורים לפחות בעת הקרבות הראשונים: היהודים שלטו בשטח ההרים, ואילו הסורים הוצרכו לחדור לתוכו. ואכן, מטרת מסעיהם הצבאיים הראשונים של הסורים היתה לחדור אל תוך שטח הרי יהודה, בכדי להשמיד כאן את המורדים ולסייע לאנשי החקרא, שהיתה בסכנת ניתוק מסביבה (ראה מפה ג').

מסיבה זו חשוב לנו לעמוד על דרכי התחבורה העיקריים שהובילו אל תוך הרי יהודה.

יש להבדיל בין דרך הנחה למסחר ולתגובה בעת שלום, לבין דרך בעלת חשיבות צבאית בשעת חירום. דרך המסחר עוברת (כמובן שלא בשעת גשמים) ברצון בואדיות, שעלייתן אינה תלולה, כמו דרך ואדי צרער (נחל שורק), בקו הרכבת לירושלים כיום, בדרך עמק האלה או בדרך שער הגיא (באב־אל־ואד, הכביש הראשי לירושלים כיום).

אולם סכנה רבה היתה לעבור בדרכים אלה בעת מהומות ומלחמה, מפני החשש למארב ולכיתור. הדרכים העיקריות בעלות חשיבות צבאית שהובילו לתוך הרי יהודה בימי קדם, היו: א) דרך ההר שהובילה מארץ שומרון לירושלים ומכאן לחברון. ב) דרך בית חורון. ג) דרך שער הגיא. ד) דרך בית גוברין. ה) דרך יריחו (ראה במפה ג').

דרך ההר עברה לערך בקו הכביש ג'נין—שכם—ירושלים—חברון הנוכחי. דרך זו עוברת בדרך כלל ברמת ההר, רק בנקודות מספר — וביחוד במעלה לבונה (היום מעלה חאן סוויה בקואורדינטה 175.166) — יש בה משום סכנת מארב לצבא החודר לארץ יהודה מצד ארץ שומרון.

הדרך העיקרית מן השפלה אל תוך ההרים בימי קדם היתה דרך בית חורון. בדרך זו עלו מעמק אילון אל מישור גבעון. בקרבתה של דרך זו נערכו כמה מן הקרבות הידועים בתולדות עמנו: כאן נסו מלכי האמורי אחרי שיהושע ניצח אותם בגבעון „ויכם מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורון... ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון" (יהושע י, י"ג). בדרך זו נסו פלשתים אחרי ששאול נצחם במכמש (שמואל א' י"ד ל'), וכאן הנחילו הקנאים מפלה ניצחת לצבאו של נציב סוריה קסטיוס גלוס בשנת 66 אחרי סה"נ.

דרך זו עוברת באופן כללי בקו הכביש לטרון—רמאללה כיום. ההבדל העיקרי בין קו הדרך הזאת בימינו, לבין מהלכה בימי קדם הוא בחלקה העליון של הדרך: בימי קדם התחברה דרך בית חורון אל דרך ההר בקרבת גבעון, ואילו בימינו, כאשר רמאללה היא מקום הישוב הגדול בשטח ההר, מסתיימת

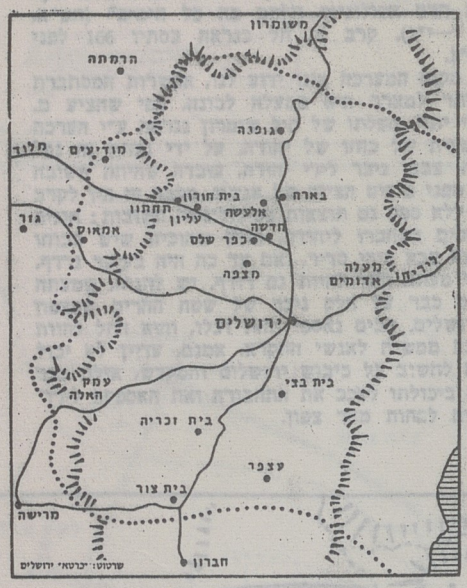

הדרך ברמאללה. בימי קדם שימשה דרך זו כדרך עיקרית לתוך ההרים בימי שלום וגם בימי מלחמה.

דרך בית חורון מתאימה מאין כמוה כדרך מעבר צבאית מן השפלה אל תוך הרי יהודה, כי היא עוברת כל העת על פני הרכס, ואינה עוברת בתוך גיא. חסרונה לגבי כל פולש — ומעלתה למי שמגן על הכניסה להרי יהודה — היא העובדה, שהעלייה אל תוך שטח ההרים היא תלולה. „מעלה בית חורון" שבין בית חורון התחתון (כיום בית עור א־תחתא) לבין חורון העליון (כיום בית עור אל־פוקא) אשר בשטח ירדן אורכו כשלושה ק"מ, והבדל הגבהים הוא למעלה מ־200 מ'. ביחוד תלולה העלייה לפני בית חורון העליון — הדרך היתה לפעמים אף חצובה במדרגות בסלע. לכן יכול היה מי שהחזיק בבית חורון העליון להגן על נקלה על המעלה בפני כ"ח צבאי שעלה אליה מכיוון עמק איילון.

מי שהצליח כבר לעלות אל בית חורון העליון, שוב לא יכלו לעצור בעדו מחדור אל תוך שטח ההרים על ידי מארב, כי מכאן ואילך הדרך עוברת בקו פרשת המים; משני צדיה נמשכים ערוצים עמוקים: ואדי עבאס מצפון, וואדי סלמאן ופלגיו בדרום. הדרך נמשכת מעל לואדיות למרחק של 6 ק"מ מבית חורון העליון עד חורבת אל־לטאטין. מכאן ממשיכה הדרך ברמה מישורית לתוך מישור גבעון, והיא מתחברת עם דרך ההר בקרבת נוה יעקב.

בניגוד לדרך בית חורון העוברת כל הזמן על פני הרכס עוברת דרך שער הגיא, המתאימה באופן כללי לקו הכביש לטרון—שער־הגיא—ירושלים כיום. ברוב בה בתוך גאיות. לכן ארבה סכנת מארב וכיתור לצבא שניסה לעבור בדרך זו. מסיבה זו נטה צבא פולש להשתמש בדרך זו רק באם רצה להימנע מעבור בדרך בית חורון, והיה בידו כוח רב שהספיק כדי להבטיח תחילה את הגבעות החלושות על הדרך.

הדרך שעברה מקרבת בית גוברין לסביבת חברון עברה בתוך גיא עמוק ולכן לא יכלו להשתמש בה, אם היתה בידי אויב. אולם בעת מלחמות יהודה המכבי היתה לדרך זו מעלה גדולה לסורים: אמנם, צבא שבא מן הצפון, היה צריך להאריך את מסעו כדי לעבור בדרך דרומית זו, אבל עיקר הדרך היה בשטח הישוב האדומי הצורר ליהודה. כמו כן יכלו לעלות להר בארץ אדום באחת הדרכים הנמצאות יותר דרומה. בדרך העולה מיריחו לא השתמשו בעת הקרבות הנמנויים כאן.

המצב המדיני בארץ יהודה, בשילוב עם דרכי התחבורה היתנה את סדר מערכותיהם של הסורים כנגד יהודה המכבי: אפשר היה להניח מראש, שתחילה ינסה חיל שומרון להילחם ביהודה, וינסה לחדור לתוך ארץ יהודה מצד צפון, בדרך ההר. אם ייכשל חיל שומרון, יכלו להניח שחיל סורי ינסה לעלות בדרך בית חורון, ואם ייכשל — ינסו לחדור שניה בדרך לטרון—שער הגיא. אם ייכשלו גם כאן, הסתבר שצבא רב יותר ינסה לעלות בדרך בית גוברין. ואכן, סדר מערכותיהם הראשונות של הסורים כנגד יהודה המכבי נערך בהתאם לנתונים שסקרנו.

תחילה עברו מתתיהו ואנשיו בכפרים, והפילו חתיתם על היהודים שעברו על המצוות והצטרפו אל המתיוונים, או נטו אליהם. „אז נאסף אליהם קהל חסידים גבורי חיל מישראל, כל המתנדב לתורה, וכל הבורחים מפני הרעות חברו אליהם, ויהיו להם למשען, ויערכו חיל, ויכו את הרשעים בקצפם, ואת האנשים הפושעים בחמתם, והשרידים נסו אל הגוים להינצל. ויסב מתתיהו ואוהביו ויהרסו את הבמות, וימולו את הבנים אשר לא נמולו אשר מצאו בגבול ישראל, בחזקה, וירדפו את בני זדון ויצלח הדבר בידם. ויגאלו את התורה מיד הגוים, ומיד המלך, ולא הניחו קרן לרשע" (חשמונאים א', ב, מ"א—מ"ז).

תחילה, בעוד מספר הלוחמים בצבא החשמונאים היה מועט, היה זה תפקידו של החיל אשר בחקרא שבירושלים ושל המתיוונים בני בריתם לנסות לדכא את המרד. המתיוונים והסורים לא העריכו כראוי את עוצמת המרד, וסברו, שפעולה משטרתית רגילה תספיק לדכא את המרד. רק כעבור זמן מה נוכחו, שלא יוכלו לדכא את המרד בכוחותיהם הם, ופנו לעזרת החיל אשר בשומרון.

חיל זה, בפיקודו של אפולוניוס, נע דרומה בדרך ההר. תיאורו של ספר חשמונאים א' על הקרב כנגד חיל שומרון הוא קצר: „ויקבץ אפולוניוס גויים, וחיל גדול משומרון להילחם בישראל. וידע יהודה ויצא לקראתו ויך אותו וימיתהו. ויפלו חללים רבים והנשארים נסו. ויקח את שללם, ויהודה לקח את חרב אפולוניוס וילחם בה כל הימים" (חש"א, ג' י—י"ג). קרב זה חל כנראה בסתיו 166 לפני סה"נ.

מקום המערכה אינו ידוע לנו, אפשרות המסתברת ביותר למארב היא במעלה לבונה, כפי שהציע מ. אבי יונה. מפלתו של חיל שומרון נגרמה ע"י הערכה מוטעית של כוחו של יהודה. על ידי נצחון זה נפל ציוד צבאי ניכר לידי יהודה, עובדה שהיתה חשובה לו מפני מיעוט הציוד של אנשיו. מלבד זה היו לקרב זה ללא ספק גם תוצאות פסיכולוגיות חשובות: חוגים נוספים התחברו ליהודה, כיוון שהוכיח שיש בכוחו לנצח צבא סירי סדיר, ואם עד כה היה בעיקר גרדף, הרי מעתה החל להיות גם רודף. יש להניח, שמעתה שלט כבר על חלק ניכר של שטח ההרים שמצפון לירושלים. רבים נאספו תחת דגלו, והוא החל לחוות סכנה ממשית לאנשי החקרא. אמנם, עדיין לא יכול היה לחשוב על כיבוש ירושלים והמקדש, אולם כבר היה ביכולתו לעכב את התחבורה ואת האספקה לירושלים לכחות מצד צפון.

קרב בית חורון

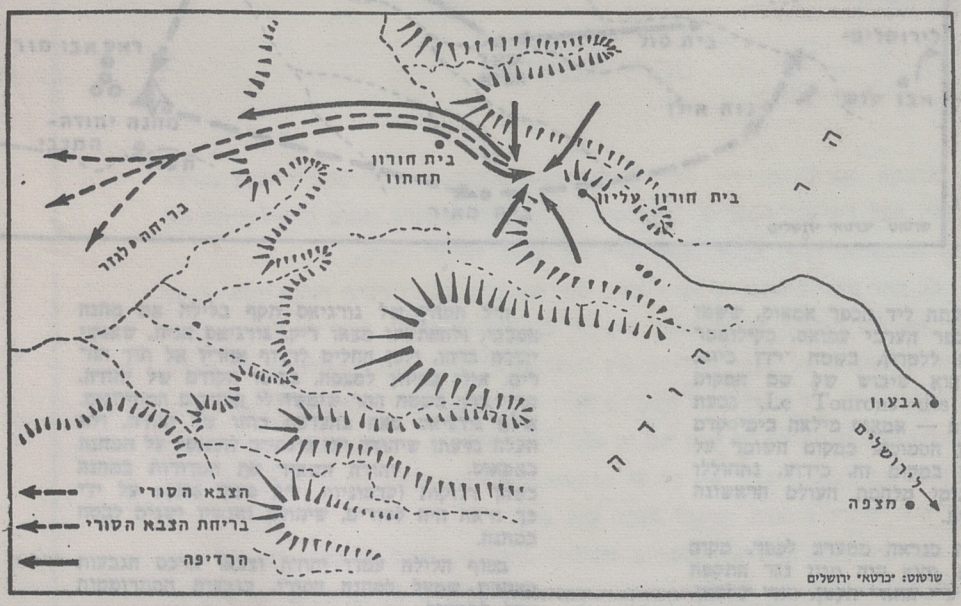

שרטוט: יברטאי ירושלים

אחרי שהוכה חיל שומרון, הוכרחו הסורים להביא תגבורת משפלת החוף. בראש הצבא היווני הזה עמד המפקד סירון. צבא זה בא בדרך השפלה, אולי על פני גזר, שהיתה אז ישוב גוכרי מבוצר, ועלה ההרה במעלה בית חורון. יהודה ואנשיו נסתרו אחרי אחת הגבעות הקטנות הקרובות לפסגת המעלה, והסורים לא יכלו לראותם, כי זה היה כאמור אחד היתרונות של יהודה על פני היוונים: כיוון שהוא נמצא יותר למעלה, בתוך שטח ההרים, ידע את תגיעותיהם של הסורים וגם לא היה לו קושי מיוחד לשלוח צופים או מרגלים, כדי לברר את דרכו של צבא האויב ואת הרכבו. כנגד זה לא יכלו הסורים לדעת את הנעשה בתוך ההרים, כיון שהם הצרכו לחדור אל תוך ההר מן השפלה (ראה מפה).

תיאורו הענייני של ספר חש"א הוא קצר גם כאן: „וישמע סירון ראש צבא סוריה כי אסף יהודה אספה... והם יוצאים למלחמה... ויעל אתו מחנה חטאים כבד... ויגיע עד מעלה בית חורון ויצא יהודה לקראתו במתי מעט... ובראותם את המחנה הבא לקראתם אמרו ליהודה: איך נוכל אנחנו המעטים להילחם בהמון החזק הזה ואנחנו עייפנו, לא אכלנו היום... ויאמר יהודה, נקל כי יסוגרו רבים ביד מעטים, ואין מעצור לפני השמים להושיע ברבים או במעטים. כי לא ברוב חיל נצחון המלחמה, ומן השמים הגבורה. הם באים אלינו ברוב גאוה ופשע להשמיד אותנו ואת נשינו ואת בנינו ולבזו אותנו, ואנחנו נלחמים על נפשותינו ועל תורתנו. והוא יגוף אותם לפנינו, ואתם אל תיראו מפניהם. וכאשר כילה לדבר ויפל עליהם פתאום ויגף סירון ומחנהו לפניו. וירדפום במורד בית חורון עד הבקעה, ויפלו מהם כשמונה מאות איש, והנשארים ברחו לארץ פלשתים. ויחל פחד יהודה ואחיו, והאימה נפלה על הגויים אשר מסביבותיהם". וההיסטוריון החשמונאי מוסיף „ויגע שמו עד המלך, וכל עם היה מספר על מלחמות יהודה". (חש"א, א', ט"ו—כ"ו).

אנשי יהודה הסתערו על הסורים מלמעלה. כמעלה התלול לא יכלו הסורים להסתער והאפשרות היחידה שנותרה להם היתה לנוס לכיוון העמק. אחרי שיהודה שיבר את שדרת המסע מסתבר שרדף אחריהם אולי עד לבית חורון תחתון. דומני שלא העז לרדוף אחריהם לתוך שטח מישורי, כי כאן היה מאבד את יתרונו הטופוגראפי: אחרי שיתאוששו היו יכולים לגבור על אנשי יהודה, כי לצבא מאומן היה יתרון על פני חיילי יהודה בשטח מישורי.

יש להניח, שעל ידי נצחון זה נפלה שוב כמות גדולה של נשק לידי יהודה, וכי הפעם הצטרפו אנשים רבים עוד יותר אל חילו. יהודה שלט עתה למעשה על חלק גדול של הרי יהודה, מסביבות גופנא בצפון ועד מעבר למצפה (א נבי סמואיל) בדרום. עתה היו כבר סכנה לאנשי החקרא אשר בירושלים.

אחרי מפלת בית חורון הביגו הסורים, שעניין להם עם אויב רציני, אף כי גם עתה עוד לא העריכו את כוחו כראוי. לפי מערכת דרכי התחבורה שסקרנו אפשר היה להניח, שבקרוב ישלחו צבא יותר חזק כנגד יהודה, וכי ינסו הפעם לעלות בדרך לטרון—שער הגיא.

את הזמן שנותר עד למערכה הבאה ניצל יהודה לארגון צבאו. כיון שירושלים היתה בידי מתנגדיו, אסף את אנשיו למצפה, שהיתה מקום מקודש מימים קדומים. אפשרי הוא, שמצפה זו היא נבי סמואיל של היום. יהודה ארגן את צבאו לפי דוגמא מקראית: ליחידות של אלפים, מאות, חמישים ועשרות, ומינה עליהם מפקדים (חש"א ג', 55).

קרב אמאוס

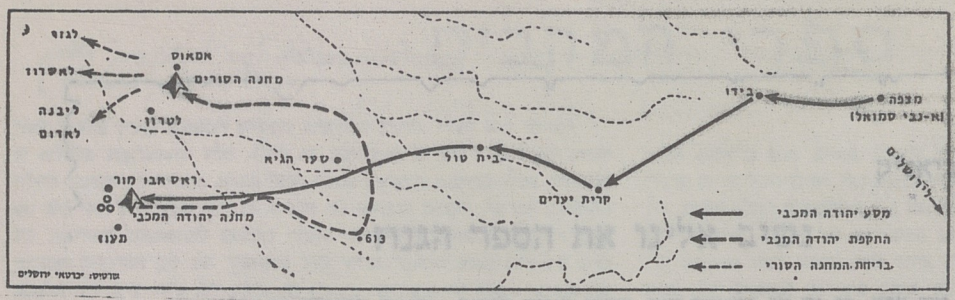

התקפת יהודה המכבי

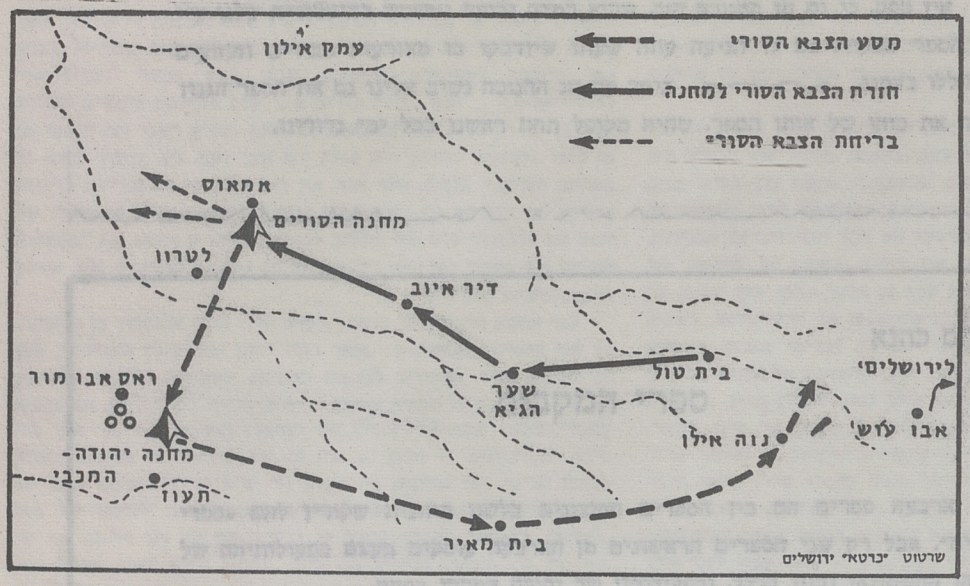

מסעו של גורגיאס

הצבא הסורי חנה עתה ליד הכפר אמאוס, ששמו נשתמר כיום בשם הכפר הערבי עמואס, כקילומטר וחצי צפונית מערבית ללטרון, בשטח ירדן כיום. כידוע, השם לטרון הוא שיבוש של שם המקום הצלבני Le Tourons des Chevaliers, גבעת האבירים. במלים אחרות — אמאוס מילאה בימי קדם את מקומה של לטרון הסמוכה, כמקום השומר על המבואות להרי יהודה במקום זה. כידוע, נתחוללו כאן קרבות כבדים בימי מלחמת העולם הראשונה ובימי מלחמת העצמאות.

המחנה הסורי חנה כנראה ממערב לכפר. מקום זה היה משופע במים, והוא היה מוגן נגד התקפת פתע מצד עמק אילון ע"י הואדי הקטן, ואדי שלמאן, העובר כאן. כנגד זה היתה צפויה סכנה למחנה מן ההרים, ויהודה ידע לנצל זאת. מספרם של הסורים היה, לדברי ספר חשמ"א „ארבעים אלף איש ושבעת אלפים פרשים", מספר מוגזם מאוד, ובהם „חמשת אלפים איש ואלף פרשים" שתחת פיקודו של גורגיאס. החיל שתחת פיקודו של גורגיאס היה, כנראה, חיל מקצועי, ואילו שאר הצבא — היו חיל המילואים שגויים מערי החוף יחד עם השרותים. אליהם נספחו סוחרי עבדים שבאו לקנות את השבויים — כי בנצחון הקל על היהודים לא הטילו ספק (סתיו 165 לה"ס).

המחנה שבאמאוס היה „מחנה גויים חזק ומבוצר ופרשים סובבים אותו". הסורים הציבו בוודאי משמרות במבואות להרים ובגבעות המתחילות מעל לאמאוס וללטרון, אולי עד דאהר א־שרקי (ב' 150.137.8).

יהודה חנה מדרום לאמאוס. כמקום מתאים למחנה נהו נראית לי הבקעה אשר מדרום לגבעת חרבת ראס אבו מורה בנקודת ציון 147.135. המקום נמצא כשלושה וחצי קילומטרים דרומית־דרומית־מערבית לאמאוס, בשטח מדינת ישראל כיום, ק"מ וחצי מצפון לתעוז.

תכנית ההתקפה הסורית היתה תכנית שגרתית: חיל המחץ יפתיע בלילה את חיל המכבי וישמידו. בטוחים היו, שאנשי יהודה יישנו כולם ולא יוכלו להתנגד, והצבא הסורי יוכל אז לחדור ללא התנגדות ממשית לתוך ההרים, יעגיש את תושבי הכפרים שמרדו וימכור רבים מהם לעבדים; עם זאת קיוו להגיש עזרה לירושלים המנותקת.

זהו הקרב האחד של יהודה, שיודעים אנו פרטים מתכנונו: יהודה גיחש מראש את תכניתו של גורגיאס, ופעל בהתאם לכך; במקום שהסורים יפתיעו אותו, הצליח הוא להפתיע אותם.

חיל המחץ של גורגיאס תקף בלילה את מחנה המכבי, ולהפתעתו מצאו ריק. גורגיאס הניח, שאנשי יהודה ברחו, ולכן החליט לרדוף אחריו אל תוך ההרים, אולי בכיוון למצפה, בסיסו הקודם של יהודה. מורי דרך בשטח ההר שימשו לו היהודים המתיוונים. אולם גורגיאס טעה בהערכת כוחו של יהודה, ולא העלה בדעתו שיהודה יעז ביוזמתיים להתגפל על המחנה באמאוס. יהודה השאיר את המדורות במחנה כשהן דלוקות (קדמוניות, י"ב סעיף 306); על ידי כך נראה היה לסורים, שיהודה ואנשיו ישנים לבטח במחנה.

בסוף הלילה עמדו יהודה וצבאו ברכס הגבעות האחרון שמעל למחנה הסורי, בגבעות המתרוממות מעל לאמאוס.

„ויראו מחנה גויים חזק ומבוצר, ופרשים סובבים אותו, והם מלומדי מלחמה. ויאמר יהודה לאנשים אשר אתו: אל תיראו מהמונם, ומעברתם אל תפחדו. זיכרו, איך גושעו אבותינו בים סוף כאשר רדף אחריהם פרעה בחיל. ועתה נקרא לשמים, אם יחפץ בנו, והשמיד את המחנה הזה מפנינו היום. וידעו כל הגויים כי יש פודה ומציל לישראל". וישאו הנוכרים את עיניהם ויראו אותם באים מנגד. ויצאו מן המחנה למלחמה ויתקעו אשר עם יהודה. ויתגרו, ויגפו את הגויים, וינוסו אל העמק (הייגו, לעמק איילון), והמאסף כולו נפל בחרב, וירדפו אחריהם עד גזר ועד שדות אדום ואשדוד ויבנה, ויפלו מהם כשלושת אלפים איש. וישב יהודה והחיל מרדוף אחריהם". (חש"א, ד, ג—ט"ז).

יהודה המכבי הבין, שהקרב העיקרי עודנו לפניו: אנשי גורגיאס יחזרו עוד מעט אל בסיסם, למחנה באמאוס, אחרי שלא מצאו את חיל המכבי בהרים. החיל הסלבקי המקצועי יכול היה על נקלה לנצח את חיל יהודה בקרב סדיר בעמק איילון. לכן היה על יהודה ליצור את הרושם, שמפלת המחנה הסורי היא גדולה מכפי שהיתה באמת, ושכוחו גדול מכוחו האמיתי. כדי ליצור רושם זה, העלה יהודה את המחנה הסורי העזוב באש, וסידר את אנשיו כאילו לקרב. „עוד יהודה מדבר וירא חלק נשקף מן ההר. וירא כי ניגפו ושורפים את המחנה... וכאשר ראו את מחנה יהודה בעמק נכון לקרב ויברחו כולם אל ארץ פלשתים". מצביא שגרתי היה אולי מרשה להיילין לבוז מיד את המחנה, אולם יהודה לא נהג כך.

כאשר ראו אנשי גורגיאס שבאו מן ההרים שבסיסם בוער, והיהודים ערוכים לקרב — העריכו את מפלת ניקנור, ואת כוחו של יהודה לגדולים מאשר היו באמת. הם נסוגו.

ח. נ. ביאליק

נשיב אלינו את הספר הגנוז

אין ספק, כי גם חג החנוכה הזה, שהוא במדה ידועה נטשטש בהיסטוריה שלנו ע"י אבדן הספר במקור, גם לו הגיעה עתה שעתו שיודבקו בו מאורעות כבירים וזעזועים שהתחוללו בעמנו. ביחד עם חג החנוכה נשיב אלינו גם את הספר הגנוז להגביר את כוחו של אותו הספר, שהיה מקופל תחת ראשנו בכל ימי נדודינו.

אברהם כהנא

ספרי המקבים

ארבעה ספרים הם בין הספרים החיצונים בלשון היוונית שקורין להם „ספרי המקבים". אבל רק שני הספרים הראשונים מן הארבעה עוסקים בעצם בפעולותיהם של מתתיהו החשמונאי ובניו בכלל, ובפעולותיו של יהודה המקבי בפרט.

כל אחד מאותם הספרים נקרא בשם ספר המקבים, בלשון רבים דוקא, ומזה משמע שלאחר זמן היו רגילים לכנות בשם מ ק ב י לא ליהודה בלבד, אלא אף לאחיו. משני הספרים הראשונים של ספרי המקבים אין הספר השני עוסק אלא בפעולותיו של יהודה המקבי בלבד. ואם כל אחד משני הספרים הללו נקרא בשם ספר המקבים, בלשון רבים, שוב למדנו מזה שמתחילה לא ניתן שם זה אלא לספר הראשון, ורק אחר כך התחילו מכנים על דרך זה גם לספר השני, אף על פי שבעצם היה הולם אותו רק השם ספר המקבי, בלשון יחיד, שהרי ביהודה המקבי בלבד הוא עוסק.

ולא עוד, אלא אף שאר הספרים, השלישי והרביעי, קיבל כל אחד מהם את השם ספר המקבים גם הוא, אף על פי שברור הדבר שאלו הספרים לא זכו לכינוי זה אלא על שם מעשי גבורה סתם המסופרים בהם, שהרי אין בהם, באותם הספרים, שום זכר ליהודה המקבי ואחיו.

הספר הראשון נקרא ביוונית: ספר המקבים א׳ (Μακκαβαίων α΄) וברומית: Liber primus Macchabaeorum. שם זה הוא לפי התוכן, ולא על שם המחבר, שלא זכינו לדעת אותו. אין ספק שהספר נכתב עברית מלכתחילה. אוריגינס, מחשובי אבות הכנסיה הנוצרית (מת בשנת 254), אחר רשימת כ"ב ספרי המקרא בשמותיהם היווניים והעבריים (בהעתק יווני), כתב בזה הלשון: חוץ מאלה יש המקבים שנקראים בשם שרבית סאבאניאל (Σαρβηθ Σαβαναιελ) מכאן יש ללמוד שבימיו היה עדיין הספר במציאות בגופו העברי. העתק השם העברי שהוא נותן נשתבש בידי המעתיקים הנכרים, והרבה מתלבטים חכמים בפתרונו. כמה השערות נאמרו, אבל נראה שנשתבש מן השם: שר(י) בית־(ישר)אל (והשוה מקבים א׳ י"ד, כ"ח ששמעון מכונה „שר עם אל"

כמו כן מעיד הירונימוס (מאה ד׳ לספירה): „הספר הראשון של המקבים בעברית מצאתיו, והשני ביוונית, מה שאפשר להיווכח מן הסגנון גופו".

בספרות העברית המאוחרת (ס׳ יוסיפון, ר׳ עזריה מן האדומים, ועוד) נקרא בשם ספר החשמונאים. אין ספק ששם זה יליד זמן מאוחר הוא, כי אינו נזכר כלל בתוך הספר.

הספר השני מספרי המקבים גופו נכתב ביוונית.

מתוך "ספר המועדים", כרך ה׳: ימי מועד וזכרון – חנוכה (ערך ונערך ע"י ד"ר יום-טוב לוינסקי / הוצאת אגודת עונג שבת (אהל שם) ע"י דביר

מנחם שטרן

סְפָרֵי המקבים

(מתוך "התגליות למרד החשמונאים", הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ה)

א. ספר מקבים (חשמונאים) א׳

בשם ספרי המקבים נוהגים לכנות ארבעה ספרים, מהם הראשון, השני והרביעי נוגעים במישרין בתולדות המרד החשמונאי, ואילו השלישי דן ברדיפות על היהודים ודתם ובעמידתם האיתנה נגד השלטונות ההלניסטיים. אין אנו יודעים בדיוק אלו היו שמותיהם המקוריים של ספרים אלה. ניראים הדברים שבתחילה כונה בשם זה רק אותו ספר, הידוע כעת כמקבים ב׳: במרכזו עומד יהודה המקבי ואין הוא עוסק בתקופת הנהגתם של יונתן ושמעון. שמו של ספר זה, שהיה מקובל הרבה על אבות הכנסיה, הועבר בהדרגה גם לספרים הקרובים לו בתוכנם. השם חשמונאים או בית חשמונאי, איננו נזכר כלל בספרים אלו, והוא ידוע לנו רק מכתבי יוסף בן מתתיהו ומן הספרות התלמודית.

תיאורי הספר הראשון מקיפים תקופה של ארבעים שנה, בקירוב — למן עלייתו של אנטיוכוס אֶפיפאנֶס על כסא־המלכות, בשנת 137 למניין בית סלווקוס, ועד לאחר מותו של שמעון החשמונאי, בשנת 177 לאותו מנין. בפתח הספר ניתן מבוא, הסוקר את התמורות, שהתחוללו לרגל כיבושיו של אלכסנדר מוקדון, וכך הוא פורש לעינינו את רקע ההתרחשויות הכבירות, שהן עיקר עניינו של החיבור. אין אנו יודעים מאומה על אישיותו של המחבר, לבד מה שאנו רשאים להסיק עליו מן הספר עצמו. כיון שכתב את ספרו עברית ומגלה ידיעה מדוייקת בגיאוגראפיה של ארץ־ישראל, רשאים אנו להניח שהיה בן הארץ. השכלתו העברית, ובעיקר בתחום הספרות ההיסטורית המקראית, רבה. לעומת זאת, היקף ידיעותיו על העולם החיצוני מצומצם יותר; דרך משל, הוא רואה את עילם כאחת הערים בפרס (ו׳, א׳*), וכן הוא מספר לקוראיו כי ברומא שלט מדי שנה אדם אחד (ח׳, ט״ז), כלומר, אין הוא יודע דבר על קיומם של שני קונסולים. אי־דיוק זה מסתבר מתוך העובדה שאת המו״מ עם היהודים ניהל תמיד קונסול אחד, ששמו בלבד היה מופיע במכתבים הרשמיים. יש והמחבר מוסר מאורעות מתחום ההיסטוריה המדינית הכללית שאינן מדויקות בתכלית. בניגוד לאמת ההיסטורית הוא אומר כי ממלכת אלכסנדר הגדול נתחלקה בידי המלך עצמו לפני מותו (א, ו׳), אלא שמסורת בלתי־מדוייקת זו רווחת היתה גם בהיסטוריוגראפיה ההלניסטית והיא גם משתקפת אצל דיודור ובחיבור „ימיו האחרונים של אלכסנדר״ (נשתמר אצל פסבדו־קאליסתֶנֶס). לא כך הדברים הנוגעים למלכות בית סלווקוס, בימי פעולתם של יונתן ושמעון, שכאן מראה המחבר בקיאות רבה.

תיאורו האוהד את המשטר הרומי (ח׳, א׳—ט״ז) מוליך אותנו במישרין לשאלת זמן חיבורו של הספר. כמעט כל החוקרים שטיפלו בבעיה זו תמימי־דעים שהספר לא יכול היה להיכתב לאחר שנת 63 לפני־הספירה, שכן משנכבשה ירושלים בידי פומפיוס, מן־הנמנע היה שהיסטוריון יהודי, מעריץ בית חשמונאי, יתאר את הרומאים באהדה. אחיזה נוספת לבירור זמן חיבורו של הספר ניתנת לנו בכמה פסוקים שבגוף הרצאתו. כשהוא בא לספר את מאורעות שנת 143 לפני הספירה (י״ג, ל׳) ודן בקבר שהקים שמעון למשפחתו, הוא מציין שאותו קבר מוסיף להתקיים „עד היום הזה״. קשה להניח שכאן רק דפוס לשון קדום, שאין לו כלל שרשים במציאות. על־כן יש לשער שחלפו בינתיים לפחות כמה עשרות שנים, שהצדיקו שימוש בלשון זו. עוד מסייעים לקביעת זמן חיבורו של הספר שני הפסוקים האחרונים שבפרק ט״ז, ששם נאמר: „ויתר דברי יוחנן הורקנוס ומלחמותיו ומעשי גבורתו וכו׳ הנה הם כתובים בספר דברי־הימים לכהונתו הגדולה״. אין להבין דברים אלו כמכוונים לכך, שקיימת היתה יצירה ספרותית על תולדות יוחנן הורקנוס, שנכתבה לאחר מותו בשנת 104 (כך גורסים שירר ואחרים[1]). מתקבל יותר על הדעת שהפסוקים מתכוונים ליומן החצר, שכתיבתו רווחת היתה בחצרות המלכים ההלניסטיים. מכאן שספרנו יכול היה להתחבר כבר בחייו של יוחנן הורקנוס. כמרכן יש לשער, שאילו נתחבר הספר ל א ח ר הפיכתה של יהודה החשמונאית למלוכה, בימיו של יהודה אריסטובולוס (104—103), היה ההיסטוריון, אוהד החשמונאים, נמנע מלהדגיש את התלהבותו למשטר הרי־פובליקני הרומי (ח׳, י״ד). המקור העברי של הספר לא הגיע לידינו ואין להגיד בבטחון מתי נתחבר התרגום היווני המצוי. מכל־מקום ברור שהתרגום אינו מאוחר למאה הראשונה לספירה, שהרי יוסף בן מתתיהו כבר נזקק לו בזמן חיבור ה„קדמוניות״.

הספר כתוב מתוך אהדה עמוקה לבית חשמונאי. לפי השקפת המחבר רק בידם בלבד להביא תשועה לישראל (ה׳, ס״ב). מובלטת התייחסותם על פנחס בן אלעזר (ב׳, נ״ד). יהודה המקבי תופס מקום מרכזי בספר, אבל ניכרת גם השתתפותם של שאר האחים במאורעות, בעוד יהודה בחיים. יתר־על־כן, בצוואת מתתיהו (ב׳, ס״ה) מופיע שמעון ל פ נ י יהודה המקבי ונחשב „איש עצה״. יחס זה אל שמעון מתבאר יפה מתוך העובדה, ששמעון היה מייסדה האמיתי של שושלת החשמונאים ואביו של יוחנן הורקנוס, שבזמנו נכתב, כנראה, הספר.

המחבר הוא יהודי מאמין באלוהים, המסייע לנאמניו („אין מעצור לפני שמים להושיע ברבים או במעטים״, ג׳, י״ח), אלא שהתערבות אלוהית זו מתוארת אצלו בדרכים טבעיות. הספר חדור הכרה, שנסתיימה תקופה גדולה בתולדות ישראל, תקופת הנבואה (ד, מו; ט, כז; יד, מא), ואין עוד מגע עם האלוהים אלא באמצעות התפילה בלבד. בהתאם להתפתחות מסויימת של הדת היהודית נמנע המחבר בדרך כלל מלהזכיר את שם האלוהים ומעדיף את הביטוי „השמים״ (ג׳, י״ט; ד׳, י׳; ט׳, מ״ו; י״ב, ט״ו; ט״ז, ג׳). ההנחה שהמחבר נימנה על הצדוקים (כדעת גייגר) אינה מבוססת די־צורכה, וספק אם יש לגלות בחיבור זה נימה של פולמוס כלפי הפרושים. בשלילה גמורה הוא מתייחס למתיוונים וכלפיהם שגור בפיו הכינוי „בני־בליעל״ (παρανόμοι). יחסו לעולם הגויים איננו חורג מהרגשת היהודים בדורות ההם. אך לא רק באנטיוכוס אֶפיפאנֶס הוא רואה „שורש רשע״ (א׳, י׳), כי אם גם כלפי אלכסנדר מוקדון הוא מגלה יחס צונן (שם, ג׳). בניגוד ליוסף בן מתתיהו והתלמוד הבבלי. מצד אחר, אין הוא רואה כל רע בכריתת בריתות צבאיות ומדיניות עם בני נכר: באופן טבעי לגמרי הוא מספר על קשריו של יונתן עם אלכסנדר בלס ואף מתלהב לברית בין יהודה ורומא. את המעצמות השונות הוא מעריך לפי יחסן ליהודים, ומכאן אהדתו לאלכסנדר בלס, שסייע להם בתקומתם המדינית.

כבר הפסוק הראשון של הספר: „ויהיה אחרי הכות אלכסנדר בן פליפוס״, וכן שני הפסוקים האחרונים: „וְיֶתֶר דברי יוחנן ומלחמותיו וגבורותיו, הנה הם כתובים וכו׳״, מבהירים לנו את העובדה, שמבחינה סגנונית מתכוונת יצירה זו להשרות על הקורא אווירה תנ״כית. על־ידי ז׳ביסי־לשון, המושפעים מספרי־המקרא השונים. היהודים הם ישראל; האדומים — בני עשו (ה׳, ס״ה) והמוקדונים — כתים (א׳ א׳; ח׳, ה׳). צוואתו של מתתיהו נמסרת בסגנון תנ״כי, רווי זכרונות מימי קדם (ב׳, מ״ט ואילך), וכינוס צבאו של יהודה המקבי במצפה (ג׳, מ״ו ואילך) מעתיק אותנו לעולמו של ספר „דברים״. בתפילתו מסתמך יהודה על נצחונותיהם של דוד ויונתן, ונס ים־סוף (ד׳, ט׳) ותבוסת סנחריב (ז׳, מ״א) נזכרים בטרם צאתו לקרב.[2] אבל חיקוי זה של המקרא לא קיפח את חיוניותו של הספר, שאין כמוהו למסור אווירתה של מלחמת־הקודש, ששררה אז במחנה יהודה. מסתבר, כי לשון הספר המקורית היתה עברית, דבר שאין בו כדי להפתיענו אצל יהודי בן ארץ־ישראל בסוף המאה השניה.

אין המחבר מציין את המקורות מהם שאב. הואיל וחיבר את ספרו זמן קצר לאחר התרחשותם של המאורעות, יש להניח שהיה אף עד־ראייה למקצתם. ייתכן, שדברים לא־מועטים נמסרו לו מפי אנשים, שנטלו חלק פעיל במאורעות. עם זאת ברור, שהוא נזקק גם למקורות שבכתב. ברם, דבריהם של שלאטאר וקולבֶּה[3] על השימוש בספרו של יאסון מקיריני אינם מתקבלים על הדעת מבחינה עניינית, וספק אם הם מתיישבים גם מבחינה כרונולוגית. אשר לימי יונתן ושמעון, אפשר שהמחבר נזקק ליומן־החצר הרשמי. התאריכים המרובים והמדוייקים, לפי מניין בית סלווקוס, המצויים בספר, מסייעים להשערה, שהמחבר נזקק גם למקור חיצוני. השערה זו מתחזקת בעיקר על־ידי הפרקים מ״י ואילך, בהם מתאר המחבר בפירוט רב מאורעות חיצוניים, הקשורים בתולדות בית סלווקוס.

שפע התעודות שבספר מייחד אותו מספרי המקרא (להוציא את עזרא). חלוקתן של התעודות אינה שווה ועיקרן מצוי מפרק ח׳ ואילך. רובן נכתבו בידי מלכי בית סלווקוס (י׳ י״ח—כ׳=תעודה מס׳ 11; שם, כ״ה—מ״ה=תעודה מס׳ 12; י״א, ל׳—ל״ז=תעודה מס׳ 13; י״ג, ל״ו—מ׳=תעודה מס׳ 15; ט״ו, ב׳—ט׳=תעודה מס׳ 19). אך מקצתן הן רומיות (ח׳, כ״ג—ל״ב=תעודה מס׳ 9; ט״ו, ט״ז—כ״ד=תעודה מס׳ 17) וספרטאיות (י״ב, כ׳—כ״ג=חלק מתעודה מס׳ 14; י״ד, כ׳—כ״ג=תעודה מס׳ 16), ובחלקן אף יהודיות (י״ב, ו—י״ח=עיקרה של תעודה מס׳ 14; י״ד, כ״ז—מ״ה=תעודה מס׳ 18).

רובן של תעודות אלו או מקצתן הוחשדו על־ידי חוקרים במשך הדורות מתוך נימוקים עניינים או פורמאליים. מצד מבקרים פרוטסטאנטיים פעל לעתים, במאות הקודמות, גם הרצון לערער את סמכותו של הספר כולו, שהוכר כקאנוני על־ידי הכנסיה הקאתולית. ואולם ככל שנתרבתה ידיעתנו בהיסטוריה ובדיפלומאטיקה ההלניסטיות, כן גברה הנטייה לתת אמון בתעודות שבספר. לענין צורתן וסגנונן יש להתחשב בעובדה, שרובן עבר גלגולי תרגום כפול — מיוונית לעברית ומעברית ליוונית. רק ביחס לתעודה שבפרק א׳, מ״א ואילך: פקודת אנטיוכוס אֶפיפאנס, המצווה על תושבי הממלכה לנטוש את דתותיהם ולהיות לעם אחד, אפשר לומר שאין לה יסוד ריאלי בכלל ואין היא משקפת אלא את תפיסתו ההיסטורית של המחבר בלבד. כל שאר התעודות יכול היה המחבר להוציא מן הארכיון החשמונאי הרשמי.

מכאן שערכו של הספר כמקור היסטורי הוא רב מאוד. הרצאתו השקולה,

---

* האות הראשונה מכוונת לפרק; השניה — לפסוק.

1 Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi III, 1909, p. 200.

2 דפוסי לשון מקראיים מפוזרים על פני כל הספר, כגון ויהי למס (א׳, ד׳), ויהי קצף גדול על ישראל (שם, ס״ד), ויאסף אל אבותיו (ב׳, ס״ט), ויקרבו ימי מתתיהו למות (שם, מ״ט), כחול אשר על שפת הים (י״א, א׳), וישב איש תחת גפנו ותחת תאנתו (י״ד, י״ב).

3 Schlatter, Jason von Kyrene, 1891. Kolbe, Beiträge zur Syrischen und jüdischen Geschichte, 1926, p. 148.

וַיָּקָם יְהוּדָה תַּנְקְרָא מַקֵּבִי.
וַיְעֹזְרוּ לוֹ כָּל־אָחָיו וְכָל
אֲשֶׁר־דָּבְקוּ בְּאָבִיו
וַיִּלָּחֲמוּ מִלְחֶמֶת יִשְׂרָאֵל
בְּשִׂמְחָה
וַיֶּרֶב כָּבוֹד לְעַמּוֹ.
וַיִּלְבַּשׁ שִׁרְיוֹן כְּגִבּוֹר,
וַיַּחְגֹּר כְּלֵי־מִלְחַמְתּוֹ,
וַיַּעֲרֹךְ מִלְחָמוֹת,
וַיָּגֶן עַל־הַמַּחֲנֶה בֶּחָרֶב.
וַיִּדְמֶה לְאַרְיֵה בְּמַעֲשָׂיו,
וְכִכְפִיר שׁוֹאֵג לַטָּרֶף.
וַיְרַדֵּף הַפּוֹשְׁעִים וַיְחַפְּשֵׂם,
וַהֲמַרְגִּיזִים אֶת־עַמּוֹ בְּעֵר.
וַיְכַנְּעוּ הַפּוֹשְׁעִים מִפַּחְדּוֹ,
וְכָל עוֹשֵׁי רֶשַׁע זָעוּ,
וַתִּצְלַח תְּשׁוּעָה בְּיָדוֹ.
וַיְמָרֵר מְלָכִים רַבִּים,
וַיְשַׂמַּח אֶת־יַעֲקֹב בְּמַעֲשָׂיו,
וְעַד־הָעוֹלָם זִכְרוֹ לִבְרָכָה.
וַיַּעֲבֹר בְּעָרֵי יְהוּדָה,
וַיְאַבֵּד רְשָׁעִים מִמֶּנָּה,
וַיָּשָׁב חָרוֹן מִיִּשְׂרָאֵל,
וַיִּקָּרֵא שְׁמוֹ עַד־אַפְסֵי אָרֶץ

מספר המקבים

אלעזר והפיל — פיתוח נחושת, הולנד 1725

ידיעתו העניינית, השימוש המרובה בתעודות והכרונולוגיה המסודרת, מעמידים אותו בשורה הראשונה של ההיסטוריוגראפיה העברית. כאמור, מצטיין הספר בשפע תאריכים לפי מניין בית סלווקוס. הבסיס למנין זה, לפי תעודותיה הרשמיות של הממלכה, היתה סתיו, שנת 312 לפסה"נ, אך אצל היהודים והבבלים התחילו לספור, לשימושם הפנימי, למן ניסן 311. לפי שיטה, שפותחה בידי ביקרמן,[4] נזקק הספר לשיטה הראשונה — לגבי מאורעות חיצוניים, ולשיטה השניה — לגבי מאורעות פנימיים.

לידינו הגיע הספר הודות להכללתו בכתבי־היד של השבעים. הוא נשתמר בשלושה כתבי־יד אונציאליים והם: הסינאיטיקוס(S), מהמאה הרביעית לספירה; האלכסנדרינוס (A), מהמאה החמישית לספירה; והוָטיקנוס (V) מהמאה השמינית לספירה. כן נשתמר בעשרות מינוסקולות מאוחרות, שרשימתן ניתנת במבוא להוצאה הביקורתית, שנערכה בידי קאפלר.[5] בצידם של כתבי־היד היווניים נודעת חשיבות לתרגום הלאטיני, המוסר תרגום עתיק ומסורת טכסטואלית, ששרשיה נעוצים בנוסח יווני קדום (סביב לשנת 200 לספירה). כתבי־היד של התרגום הלאטיני שמרו לעתים קרובות על הקריאה הנכונה, שאבדה מכתבי־היד היווניים, המצויים בעין. חשיבות מסויימת יש גם לשימוש שנעשה בספר ע"י יוסף בן מתתיהו ("קדמוניות היהודים") כמקור עיקרי למרד החשמונאי, אלא שדרכו של יוסף בן מתתיהו אינה לעסוק בהעתקה מילולית, כי אם לתת פראפראזה, הסוטה, מסיבות ענייניות וסגנוניות, מדיוקם של הדברים.

ב. ספר מקבים (חשמונאים) ב׳

ספר זה, כפי שהוא מצוי בידינו, טבוע בחותם החגים הגדולים, שנקבעו בעקב הנצחונות שעליהם מסופר בספר. בראש החיבור באות שתי אגרות מיהודי ירושלים ליהודי מצרים, הקוראות לאחרונים לחוג את חג־החנוכה, ובסופו מתוארת מלחמתו של יהודה המקבי בניקנור, המסתיימת בנצחון המקבי (יום ניקנור).

הספר מהווה תקציר (אפיטומי) של חיבור היסטורי רחב, בן חמישה חלקים שנתחבר בידי יאסון מקיריני, אך לא הגיע לידינו בצורתו השלמה. אין אנו יודעים פרטים על אישיות זו, אך מכל־מקום הוא הספור היהודי־הלניסטי היחיד, שאנו שומעים עליו שבא מן הגולה ההיא. יאסון היה בעל

[4] אלהי המקבים, עמ׳ 155 ואילך.

[5] Kappler, Maccabaeorum liber I, 1936

השכלה יוונית מבוססת, ודבר זה בא לידי ביטוי באופיה ההיסטוריוגראפי של יצירתו ובסגנונו היווני המובהק. הוא התמצא יפה בעולם ההלניסטי וקלט את הטרמינולוגיה שלו. בתור איש קיריני היה מעורה בחיי פוליס יוונית, והעתיק את מושגי הפוליס גם להווי של ירושלים. כך, למשל, הוא אומר כי חוניו הוא הכהן הגדול של ה ע י ר (ג, ט), — מושג, שהוא זר למסורת היהודית. מתקבל על הדעת שכמעריץ נלהב של המקדש הירושלמי ביקר גם בארץ. אין לנו כל ידיעה על זמנו של יאסון, אולם אופי יצירתו, כפי שהיא משתקפת בחשמונאים ב׳, שאין בה כל רמז לתקופת השלטון הרומי, מחזק את ההנחה, שיאסון פעל בעיצומה של התקופה ההלניסטית. נדמה איפוא כי לא נטעה הרבה, אם נקבע את זמן חיבור היצירה המקורית לשנת 100 בקירוב. חיבור זה של יאסון היה מפורט ביותר, אם נניח שגם הוא, כמו האֶפיטומי, הסתיים ביום ניקנור.

אלא שגם על אישיותו של המקצר אין אנו יודעים מאומה. הדעת נותנת שאף הוא היה בן היהדות ההלניסטית. ערפל זה, המכסה את ספרנו, בכל מה שנוגע לגיאוגרפיה של הארץ ולטופוגראפיה של הקרבות, אינו מסייע להשערה של אותם חוקרים (כגון גיגר ודאנסי [1]), הסבורים שהאיש היה בן ארץ־ישראל, וכי דעותיו נותנות ביטוי למאבק בין הפרושים הצדוקים.

לעדות עצמו, לא היה המקצר היסטוריון מקורי, ואף נראה שלא נזקק למקורות אחרים, מלבד יאסון. שיטת עבודתו אינה אחידה. יש שנגרר אחרי יאסון לספר את הדברים בפרוטרוט ויש שקיצר בצורה בולטת. אין כל רמז לכך ששינה את תפיסתו של יאסון, בכללים או בפרטים, או שהאידאולוגיה שלו היתה מנוגדת לזו של המחבר המקורי. שניהם היו יהודים הלניסטיים ושניהם גאים על תפארתו של היכל ה׳ בירושלים, כדרכם של כל נציגי הספרות היהודית־הלניסטית.

תוספת החומר העיקרית שבחשמונאים ב׳, לעומת ספרו המקורי של יאסון, הן שתי האגרות בראשית הספר. הראשונה היא בוודאי אותנטית,[2] ואילו השניה היא בדויה.

נתון חשוב לקביעת זמנו של התקציר מצוי בפסוק ט״ו, ל״ז: „למן הימים ההם היתה העיר בידי העברים״, כלומר, הספר נתחבר בכל אופן לפני חורבן הבית (שבעים לאחר הספירה), או אפילו לפני כיבוש פומפיוס (63 לפני הספירה). הנחה אחרונה זו מקבלת היזוק כלשהו מן העובדה, שחשמונאים ד׳, שהוא עצמו נתחבר בתקופה הרומית הקדומה (במחצית ראשונה של המאה הראשונה לספירה), כבר מכיר את ספרנו.

הספר רווי הכרה בעליונותה של האמונה הישראלית. דביקות זו בדת היהדית, מוצאת ביטויה בשמירה על החוקים בכלל (ג׳, א׳), שהם חוקי התורה; שבחו הגדול ביותר של האדם היהודי, שהוא קנאי לחוקים (ד׳, ב׳), ואילו הקשה בציוני הגנאי הוא, שאדם יהודי בוגד בחוקי הדת ובמולדת (ה׳, ט״ו). יהודי נאמן לדתו אינו מסכם אף לא רגע אחד מלהעדיף את חוקי משה על פקודות המלך (ז׳, ל׳). ישראל הוא נחלת ד׳, ואם גם נענשו מפני חטאיהם, — זעמו של האלוהים לא יאריך ימים. הפורענות, שבאה על היהודים, לא להכריתם באה, כי אם להשכילם מוסר. הקדושים בסבלותיהם יודעים, כי היהדים סובלים מחמת עוונותיהם, אלא שבטוחים הם, כי האלוהים ימהר לרחם את עמו, והקצף שיצא על כלל האומה, קיצו יבוא לכשימרקו בעינוייהם (ז׳, ל״ח).

השקפת המחבר על האלוהות רחוקה מכל הגשמה שהיא. האלוהים אינו זקוק לשום דבר (י״ד, ל״ה). אין האלוהות מופיעה באופן בלתי־אמצעי, כדי לסייע לבני־האדם; אין התגלותה אלא באמצעותם של באי־כוחה האלטבעיים. ירושלים היא בראש־ובראשונה עיר הקודש (ג׳, א׳; ט׳, י״ד; ט״ו, י״ד). בית־המקדש מובלט בכל חלקי הספר, והדאגה לשלומו תופסת כאן את המקום הראשון בלבות היהודים (ט״ו, י״ח). אף־על־פי־כן מציין הספר, שחשיבותו לא באה לו מכוח עצמו, אלא בזכות האומה, שכן „לא למען המקום בחר ד׳ את העם, כי אם את המקום למען העם״ (ה׳, י״ט).

כיון שהספר רווי תרבות הלניסטית, מבצבצים בו פה ושם דפוסי־מחשבה, הרווחים בקרב היוונים. כן הוא מעוניין להדגיש, שהמלכים ההלניסטיים כיבדו מאד את המקדש הירושלמי. לעתים הוא משתדל להבליט את העובדה, כי התגלות הכוח האלוהי שיכנעה גם את שונאי ישראל להכיר בגדולת האלוהים (ג׳, ל״ד ואילך; ט׳, י״ג ואילך). חשובה לו הערכת האוכלוסיה הנכרית, שכן הוא מדגיש כי לא רק יהודי אנטיוכיה, אלא גם היוונים (ד׳, ל״ו) הצטערו על רצח חוניו ובני צור סייעו להלווייתם של נציגי מועצת־הזקנים היהודית, שנהרגו בפקודת אנטיוכוס (שם, מ״ט).

מצד אחר, אין הספר מגלה כל נטיה להתפשר עם ההלניות בתחום הדתי, והוא חוזר ומציין, שגזירות אנטיוכוס לא היו אלא השתערותו של ההלניסמוס על היהדות.

בעוד שספר החשמונאים א׳ מהווה מעין היסטוריה רשמית של השושלת החשמונאית, הרי אין מתתיהו נזכר כלל בחשמונאים ב׳. מכל בית חשמונאי מובלט יהודה המקבי בלבד חמותו מאפילה על כל שאר דמויות הספר. בצדו ניכרים חוניו השלישי והקדושים (האם ובניה, רָזיס). הצד המשותף לכולם היא נאמנותם ללא גבול ליהדות. עם זאת ספק רב, אם יש למצוא בחיבור בכללו מגמה מפורשת. המכוונת כנגד בית חוניו שבמצרים. אילו היתה מגמה זו לנגד עיני המחבר, לא היה מועיד מקום נכבד לחוניו השלישי. עד כדי כך שכל הספר מלא רושם חסידותו. העשויה להאציל זוהר על משפחה זו כולה.

הספר נכתב יוונית במקורו. אין הוא מכיל צורות עבריות אלא בשיעור מועט, ולשונו היא לשון יוונית, השגורה באותם דורות. אוצר המלים של הספר ושימושי הלשון מקבלים את הארתם הנכונה מתוך כתבי ההיסטוריונים ההלניסטיים וחומר הפאפירוסים והכתובות. מימי ניזה [3] מקובל לראות בספר שלפנינו יצירה אופיינית להיסטוריוגראפיה ההלניסטית ה„פאתטית״, בה הושם הדגש על בידורו של הקורא ועל הרצון להלהיבו ולעורר בו רגשות עזים על־ידי תיאור ריאליסטי קיצוני של מעשי־זוועה (ראה, דרך משל, תיאור התאבדותו של רזיס — י״ד, ל״ז ואילך). היסטוריוגראפיה זו גם לא נמנעה מתיאורים של מעשים, החורגים מגדר הרגיל והקשורים בהופעתם של כוחות על־טבעיים.

בספר עצמו אין כל רמז לטיב המקורות, שעמדו לרשותו של יאסון מקיריני. אפשר שבחלקם היו אלה מקורות שבעל־פה (לגירסת שירר), אך בעיקרו של דבר עמדו לרשותו מקורות שבכתב. האינפורמאציה המעניינת והכפורטת שיש בידו על הצד הסלוקי, נובעת, כנראה, ממסורת יוונית כתובה. נראה, שהפרקים, הדנים בראשית ההתנגשות בין השלטון ההלניסטי והיהודים (פרקים ג׳—ה׳), באו לו ממסורת יהדית מגובשת, שמוצאה מן החוגים המקורבים למקדש. סיפור עלילות הקדושים (פרקים ו׳—ז׳) היה כבר לפני יאסון יחידה בפני עצמה, בין שרווחה כמסורת שבעל־פה בין שגובשה בכתב. כדי להגביר את הרושם של מות הקדושים תיארה מסורת זו את המאורעות כמתרחשים בנוכחותו של אנטיוכוס — דבר שהוא מנוגד לאמת ההיסטורית. יאסון קיבל איפוא מסורת אגדית זו כצורתה. וכן אין סמוכין לכך שיאסון הכיר את חשמונאים א׳, או ששני ספרים אלו מתבססים במידה מרובה על מקורות כתובים משותפים.

חשמונאים ב׳ הוא, למעשה המקור היחיד, המאפשר לנו להציץ לתוך סבך המאורעות הפנימיים בירושלים ולהבין את המאבק על הכהונה הגדולה, שהתנהל בפרוס המרד החשמונאי (חשמונאים א׳ עובר עליהם בשתיקה). נוסף לכך מגלה הספר לעתים קרובות בקיאות רבה בכל מה שנוגע לסדרי האדמיניסטראציה והצבא במלכות בית סלווקוס. ערכו כמחברת הדיוק בטרמינולוגיה ובהווי ההלניסטיים הוכר מזמן, וכמרכן כתבנר שוב ושוב — בדרך ההשוואה לתגליות חדשות — שאף לגבי המאורעות עצמם תואמת הרצאתו לפעמים את החומר התעודתי, יותר מכל מקור ספרותי אחר. דרך משל: טוענים היו כנגד הספר, שלא כדין הקדים את פרשת מות אנטיוכוס אפיפאנס (פרק ט׳) לסיפור טיהור המקדש (י׳ א׳—ח׳), בניגוד לחשמונאים א׳, בו מצוי סדר מאורעות הפוך. היו שהסבירו כי דבר זה נעשה בהשפעת האגרת השניה שבראשית הספר (שונק [4]); אחרים תלו את הקולר בתעודות שבפרק י״א (ביקרמן [5]), ויש שחיפשו כאן מניעים ספרותיים. אולם עתה מתברר כי ידיעות על מותו של אנטיוכוס הגיעו לבבל לא מאוחר מדצמבר 164, כלומר, אנטיוכוס נפטר קדם התאריך הזה. והואיל והמקדש טוהר בכסלו של אותה שנה, נמצא, שסדר המאורעות בספרנו אינו סותר את האמת. אפשר, אמנם, שהידיעה עצמה הגיעה לארץ רק לאחר מעשה הטיהור, ומכאן סדר־המאורעות בחשמונאים א׳.[6]

עם זאת יש לציין שדרך הרצאתו של הספר, החל מסוף פרק ח׳ ועד סוף פרק י״ג, מעוררת קשיים ניכרים, מחמת אופיה המקוטע, המטשטש במידה מסויימת את מהלך המאורעות. בעוד שבפרקים הקודמים וכן בתיאור הנצחון על ניקנור לאחר מכן, יש מן השליטה בהרצאה, הרי בפרקים אלו קיצר המקצר את הרצאתו של יאסון בצורה קשה. כן התעבר (כנראה, כבר אצל יאסון עצמו) מסע ליסיאס הראשון לסגירת כלכותו של אנטיוכוס החמישי, וזה אולי כפני שהילד אנטיוכוס כבר שימש אז באופן רשמי כשותף למלכות. אי־הדיוק הרציני ביותר שבספר מצוי בפרק י״ג, שכן נהפכת תבוסת היהודים במסע ליסיאס השני לנצחון. נדמה שהרצאתו המקורית של יאסון הבליטה יותר את כיבוש בית־צור בידי ליסיאס, אלא שהדברים נשתבשו בידי המקצר.

נוסף לשתי האגרות שבראשיתו מכיל הספר חמש תעודות: מכתבו של אנטיוכוס אֶפיפאנס (ט׳, י״ט ואילך) וארבע תעודות, הכלולות בפרק י״א, (תעודה מס׳ 8—5). מכתבו של אנטיוכוס אֶפיפאנס אינו יכול להיות אותנטי, לא מבחינת צורתו ולא מבחינת תוכנו, כאידך גיסא, ארבע התעודות נתייחסו בות יפה, מבחינה צורתית. עם הדיפלומאטיקה ההלניסטית. ומבחינת התוכן — עם הרקע הכדיני בסוף ימי אנטיוכוס אֶפיפאנס וראשית ימי אנטיוכוס החמישי.

מסורת כתבי־היד של חשמונאים ב׳ דומה לזו של חשמונאים א׳, רק שהספר חסר בכתבי־יד סינאיטיקוס. גירסאות כתבי־היד של התרגום הלאטיני העתיק בולטות לטובה (ראה, למשל, הקריאה בְּלֵזָה [ג׳ ד], או אֶפולוניוס בן מֶנֶסתֶוס [ד׳ד]).

---

[1] J. C. Dancy, A Commentary on I Maccabees, 1954, p. 15

[2] ראה Bickermann, ZNTW, כרך ל״ב, שנת 1933, עמ׳ 233 ואילך.

[3] Niese, Kritik der beiden Makkabäerbuecher, 1900

[4] Schunck, Die Quellen des I. und II Makkabäerbuches; 1954, p. 88 sqq.

[5] Bickermann, Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft כרך י״ד, שנת 1928, עמ׳ 788 ואילך.

[6] השוה Schaumberger, Biblica, כרך ל״ו, שנת 1955, עמ׳ 425.

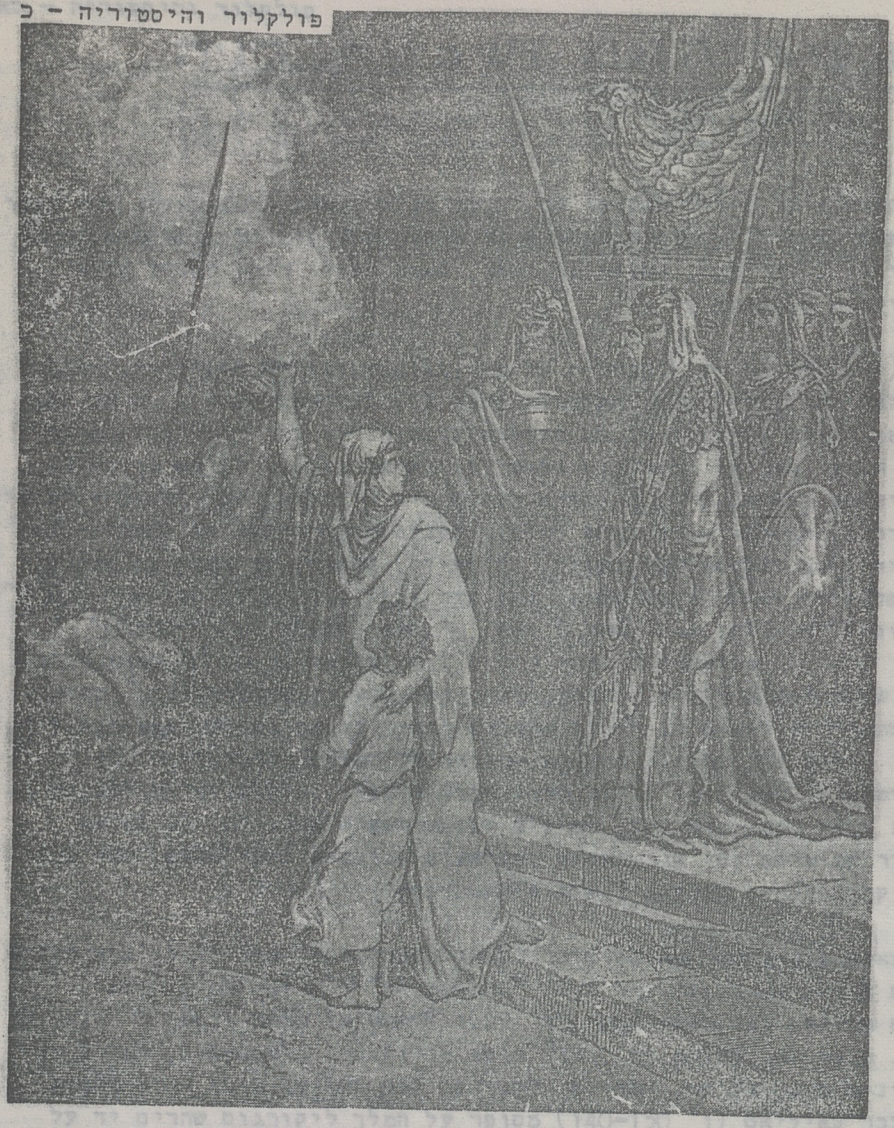

וגם אשה ושבעה בניה היו אסורים בבית הסוהר ויפצר בם המלך לאכול מבשר החזיר ויכו אותם בשוטים ובמקלות... אכן מי לא־ישתאה לאומץ לב האשה הזאת הראויה להיות לנס עמים הנה ראתה שבעה בניה נשחטים לעיניה ביום אחד ותבטח עלי יגונה בתקותה לה׳. (חשמונאים ב 3)

ציור מאת ג׳ דורה

אם הבנים

(ספר האגדה – ביאליק־רבניצקי, כרך ד׳ עמ׳ קל״ג)

מ "כִּי־עָלֶיךָ הָרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה" [4] – אָמַר ר׳ יְהוּדָה: זוֹ אִשָּׁה וְשִׁבְעָה בָּנֶיהָ. מַעֲשֶׂה בְּמָרְיָם בַּת תַּנְחוּם שֶׁנִּשְׁבֵּית הִיא וְשִׁבְעָה בָּנֶיהָ. נִטְלוּם וּנְתָנוּם לְפָנִים מִשִּׁבְעָה קְנַקְלִים. הֵבִיאוּ אֶת־הָרִאשׁוֹן לִפְנֵי הַקֵּיסָר, אָמְרוּ לוֹ: הִשְׁתַּחֲוֵה לָצֶלֶם. אָמַר לָהֶם: כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ" [5]. הוֹצִיאוּהוּ וְהָרְגוּהוּ. הֵבִיאוּ אֶת־הַשֵּׁנִי לִפְנֵי הַקֵּיסָר. אָמְרוּ לוֹ: הִשְׁתַּחֲוֵה לָצֶלֶם. אָמַר לָהֶם: כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי" [6]. הוֹצִיאוּהוּ וְהָרְגוּהוּ. הֵבִיאוּ אֶת־הַשְּׁלִישִׁי וְאָמְרוּ לוֹ: הִשְׁתַּחֲוֵה לָצֶלֶם. אָמַר לָהֶם: כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָאֵל אַחֵר" [7]. הוֹצִיאוּהוּ וְהָרְגוּהוּ. הֵבִיאוּ אֶת־הָרְבִיעִי, אָמְרוּ לוֹ: הִשְׁתַּחֲוֵה לָצֶלֶם. אָמַר לָהֶם: כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם" [8]. הוֹצִיאוּהוּ וְהָרְגוּהוּ. הֵבִיאוּ אֶת־הַחֲמִישִׁי, אָמְרוּ לוֹ: הִשְׁתַּחֲוֵה לָצֶלֶם. אָמַר לָהֶם: כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד" [1]. הוֹצִיאוּהוּ וְהָרְגוּהוּ. הֵבִיאוּ אֶת־הַשִּׁשִּׁי, אָמְרוּ לוֹ: הִשְׁתַּחֲוֵה לָצֶלֶם. אָמַר לָהֶם: כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד" [2]. הוֹצִיאוּהוּ וְהָרְגוּהוּ. הֵבִיאוּ אֶת־הַשְּׁבִיעִי. קָטֹן שֶׁבְּכֻלָּם. אָמַר לוֹ הַקֵּיסָר: בְּנִי, הִשְׁתַּחֲוֵה לָצֶלֶם. אָמַר לוֹ: חָס וְשָׁלוֹם! אָמַר לוֹ: לָמָּה? אָמַר לוֹ: שֶׁכֵּן כָּתוּב בְּתוֹרָתֵנוּ: "אֶת־יְיָ הָאֲמַרְתָּ הַיּוֹם... וַיְיָ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם" [3] – כְּבָר נִשְׁבַּעְנוּ לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁאֵין אָנוּ מַאֲמִינִים אוֹתוֹ בְּאֵל אַחֵר, וְאִם הוּא נִשְׁבַּע לָנוּ שֶׁאֵין הוּא מַאֲמִין אוֹתָנוּ בְּאֵמָה אַחֶרֶת. אָמַר לוֹ הַקֵּיסָר: אַחֵיךָ טָבְעוּ יָמִים וְשָׁבְעוּ חַיִּים וְרָאוּ טוֹבָה! וְאַתָּה קָטָן. לֹא טָבַעְתָּ יָמִים וְלֹא שָׂבַעְתָּ חַיִּים וְלֹא רָאִיתָ טוֹב בָּעוֹלָם – הִשְׁתַּחֲוֵה לָצֶלֶם. אָמַר לוֹ: כָּתוּב בְּתוֹרָתֵנוּ: "יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד" [4], וְאוֹמֵר: "יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ" [5] – אַתֶּם בְּסֵלִים וּמַלְכוּתְכֶם בְּסֵלָה. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא חַי וְקַיָּם לְעוֹלָם. אָמַר לוֹ הַקֵּיסָר: רָאָה, אָחִיךָ הָרוּגִים לְפָנֶיךָ, הֲרֵינִי מַמְלִיךְ טַבְעָתִי לָאָרֶץ לִפְנֵי הַצֶּלֶם וְהַגְבִּיהֶנָּה, כְּדֵי שֶׁיֹּאמְרוּ: שָׁמַע לְקוֹל הַקֵּיסָר. אָמַר לוֹ: אוֹי לְךָ, קֵיסָר! אוֹי לְךָ, קֵיסָר! עַל כְּבוֹד עַצְמְךָ כָּךְ. עַל כְּבוֹד הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. הוֹצִיאוּהוּ לְהָרְגוֹ. אָמְרָה לָהֶם אִמּוֹ: תְּנוּ לִי אֶת־בְּנִי וַאֲנַשְּׁקֶנּוּ. נָתְנוּהוּ לָהּ. אָמְרָה לוֹ לַקֵּיסָר: בְּחַיֵּי רֹאשְׁךָ, קֵיסָר! הָרְגֵנִי תְּחִלָּה וְאַחַר־כָּךְ הָרְגֵהוּ. אָמַר לָהּ: אֵינִי שׁוֹמֵעַ לָךְ. מִפְּנֵי שֶׁכָּתוּב בְּתוֹרָתְכֶם: "אוֹתוֹ וְאֶת־בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד" [6]. אָמְרָה לוֹ: רָשָׁע, כְּבָר קִיַּמְתָּ כָּל־הַמִּצְוֹת וְלֹא נִשְׁאַר לְךָ אֶלָּא זוֹ בִּלְבָד. מִיָּד צִוָּה הַקֵּיסָר לְהָרֹג אֶת־בְּנָהּ. נָפְלָה אִמּוֹ עָלָיו וְהָיְתָה מְחַבֶּקֶתּוּ וּמְנַשֶּׁקְתּוּ וְאָמְרָה: בְּנִי, לְךָ אֲצַל אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֶמֹר לוֹ: כָּךְ אָמְרָה אִמִּי: אַל תָּזוּחַ דַּעְתְּךָ עָלַיִךְ, אַתָּה עָקַדְתָּ מִזְבֵּחַ אֶחָד וַאֲנִי עָקַדְתִּי שִׁבְעָה מִזְבְּחוֹת. אַתָּה – נָסִיוֹן, וַאֲנִי – מַעֲשֶׂה! עַד שֶׁהָיְתָה מְחַבֶּקֶתּוּ וּמְנַשֶּׁקְתּוּ הֻרְגוּהוּ עָלֶיהָ. אַף הִיא עָלְתָה לַגָּג וְנָפְלָה וָמֵתָה. יָצְאָה בַת־קוֹל וְאָמְרָה: "אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה" [7].

(בסדר נז: איכ״ר א: ילקש איכה ב׳).

---

4 תהלים מ״ד, כג. 5 שמות כ׳, ג; דברים ה׳, ו. 6 שמות כ׳, ג; דברים ה׳, ז. 7 שמות כ״ב, יט. 8 שם כ״ב, יט.

1 דברים ו׳, ד. 2 שם ד׳, לט. 3 שם כ״ו, יז. יח. 4 שמות ט״ו, יח. 5 תהלים י׳, כח. 6 ויק׳ כ״ב, כח. 7 תהלים קי״ג, ט.

על כבוד עצמך כך – אתה חרד כל כך. אתה נסיון – אתה רק נתבסית ולא באת לידי מעשה. ואני מעשה – אני הקרבתי את בני במעשה.

מעשה האם ושבעת בניה

(מתוך "הסיפור העממי בתלמוד ובמדרש" - רשימות לפי הרצאותיו של ד"ר נוי)
ערכה י' גרנוב. הוצאת הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשכ"ז

בפעם הראשונה אנו קוראים על קידוש השם של אֵם ושבעת בניה בספרי החשמונאים: אחד בספר חשמונאים ב' ואחד בספר חשמונאים ד' - שניהם במסגרת של תיאור הרדיפות של אנטיוכוס. הוא בא בשני הספרים אחרי הסיפור על אליעזר, המוסר את נפשו, מפני שאינו רוצה לאכול מזבחי עכו"ם. גם שבעת הבנים מוסרים את נפשם על כך.

ספרי החשמונאים ב'(ז') ו-ד'(ח'-ז') נבדלים זה מזה במגמתם וצורתם הספרותית, ונכתבו ע"י שני סופרים שונים. הדברים ניכרים בשתי המסורות שלפנינו. בעל חשמונאים ב' חושש שמא יזעזעו תיאורי הרדיפות את הקורא ויעוררו בו את המחשבה שהעם הנרדף צפוי לכליון. לפיכך מעמיד הוא את קוראיו על האופי המיוחד של העונש המוטל על ישראל בניגוד לעונש המוטל על אומות העולם: החוטאים בישראל נענשים מיד, כי מטרת העונש היא חינוכית, דאין כוונתו להשמיד אֶת עם ישראל החוטא ולאבדו מן העולם. אולם ביחס לאומות העולם מחכה הקב"ה עד שתתמלא סאת עוונם, כדי שיוכלו להעביר אותם לחלוטין מן העולם. יש לציין, שרעיון זה מצוי גם באגדה. הפסוק בבראשית ל"ב י"ד של דברי יעקב "ורוח תשימו בין עדר ובין עדר" נדרש בבראשית רבא ל"ה י"ג: "שאם יהיו צרות באות על בני [ישראל] תביאו אותן לי אחת לי, אלא תן רווח להם מפורענותיהן". וכן רעיון התלמודי (עבודה זרה ד') על שונאו של הקב"ה שהוא נפרע ממנו בבת אחת - וזהו עונש של אומות העולם. ייתכן, כי ביטוי הרעיון בחשמונאים ב' מיועד לקורא שלא מבני ישראל, שתאורי הרדיפות והיסורים עלולים לעורר בו את המחשבה שעם כזה אין לו חלק בעולמו של הקב"ה. תיאור זה, המלווה התקפות תכופות על המלך, מעורר בקורא לא רק יחס הערצה לגיבורים המקדשים את השם ויחס זוועה כלפי המלך ומעשיו, אלא באים גם להוקיע את מעשי השלטונות, ולספר מה צפוי לבני-אדם אלה, המרשים לעצמם מעשים מסוג זה. בנוסח זה חשובים הדברים, אשר המחבר שם אותם בפי שני האחים האחרונים הנואמים לפני מותם. לפי כללי ההדרגה הספרותית באים עיקרי הדברים ועוקצם בנאומים האחרונים.

בדברי האח הששי מוצאים אנו ביטוי שאינו אומר לקורא העברי דבר, אבל יש לו ערך בעולם המחשבה הדתית של האלילות היוונית. המושג הזה הוא: "תיאומאכיה" - מלחמה בה', הרמת יד נגדו, התקוממות נגד גזרת האלים. האח הששי אומר (ז' 19): "ואתה אל תדמה בנפשך כי תצא נקי בהרהיבך עוז להלחם בה'". מונח זה, להלחם בה', הוא מושג פילוסופי. תיאומאכוס, המרים יד על ה', הוא לפי הדת היוונית כופר בעיקר, המתיימר להפר את עצת האלים. גורל התיאומאכוס היה ידוע יפה ליוונים. כבר באיליאס (ו' 130-140) מסופר על המלך ליקורגוס שהרים יד על דיוניסוס, ועל עונשו. בספרות היוונית - בדרמה, שירה ואמנות, - תופס נושא זה מקום נכבד. יש לנו עדויות ברורות לכך גם בסוריה ההלניסטית. אנו יודעים, שבטרגדיה של אבריפידס מן המאה ה-5 לפנה"ס "באככות", הגיבור הוא פאנתיאוס מלך תבל. הוא תיאומאכוס, והטרגדיה שלו ובעית התיאומאכיה הן עיקר היצירה. העונש שהוטל עליו הוא מן האיומים ביותר במיתוס היווני. הוא נרצח ע"י אמו שעה שהוכתה בסנוורים, ובנה נראה לה כחיית טרף. פלוטארכוס ב"חיי קרזוס" מספר כי שחקנים יוונים הציגו את המחזה בשנת 53 לפנה"ס בחצר המלכות של בבל, ויש לשער כי לא היתה זו שם לא והצגה הראשונה ולא האחרונה. כן הוכיחו חוקרי הברית החדשה שמחברי "מעשי השליחים" הביאו כמה ביטויים מדרמה זו (ב' ל"ט) ושמו זאת בפי ר' גמליאל, שהוא מייעץ לתלמידיו לא להתקיף את תלמידי ישו מפני שתהיה זו תיאומאכיה. מושג זה היה איפוא ידוע בחוגי היהדות ההלניסטית, ובעל ספר החשמונאים השתמש בנשק יווני זה נגד כל נסיון להצר את צעדי הדת הישראלית ולצמצם את חוג השפעתה בתפוצות ההלניסטיות. מן היהודים נטלו אח"כ הנוצרים נשק זה.

מסיפור האם ושבעת בניה בחשמונאים ב' ברור, כי המלך משתומם על כוח הסבל של המעונים, אך אין הוא מאמין שיש טעם ליסוריהם, כי כל מה שעובר על העם מראה שאלוהיו עזבוהו. אולם האחים מדגישים שוב ושוב, שיסוריהם באים עליהם בגלל חטאותיהם, ואחרי העונש יבוא הקץ לפורענות. האח הראשון מביא בויכוחו את הפסוק משירת האזינו, ו"על עבדיו יתנחם", וכוונתו להבליט את ראשית הפסוק: "כי ידין ה' עמו", כי ה' בשעה שהוא דן את עמו, הוא נוהג עמו בנחמה. גם האח השני מדגיש כי המלך לא יינקה לעולם. וכך כל מי שבא עמו במגע. כן אומר האח: אל יתעה אותך לבך. אנחנו באשמתנו אנו סובלים כי לה' חטאנו, ועל כן היינו לשמה. - על אותו רעיון עצמו חוזר הצעיר באחים האומר: "אנחנו בגלל עוונותינו אנו סובלים. ואם כעס עלינו אדוננו החי וקיים, לזמן קצר כעס עלינו, למען חנך אותנו, והנה יסלח לעבדיו. ואולם אתה חסר ה' ומגועל, אל תתנשא ואל תחיה בתקוות שמא תינצל, שאתה מרים יד על בני השמים (שוב הביטוי של הרמת יד - תיאומאכיה).

ע"י כך אנו רואים את מגמת מחבר חשמונאים ב': תאור מעשה האם ושבעת בניה מכוון כלפי השלטונות. הוא משמש לקח ואזהרה כאחד, לכל מי שהשלטון בידו. הוא רוצה להשפיע על העולם

א לָכֵן גַּם הַצְּעִירִים הַהוֹלְכִים בְּדַרְכֵי הַפִּילוֹסוֹפְיָה שָׁלְטוּ בָּעִנְיָנִים הַקָּשִׁים
ב בְּיוֹתֵר בַּתְּבוּנָה שֶׁל יִרְאַת הָאֱלֹהִים. ג כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר נָצַח הָעֵרֶץ בְּקִסְמֵי מִבְלִי
יְכֹלֶת לְהַכְרִיחַ זָקֵן לֶאֱכֹל דָּבָר טָמֵא, בָּעֲרָה בּוֹ חֲמָתוֹ וַיָּצֵו לְהָבִיא אֶת־כֹּל
שְׁאָר [אֲנָשִׁים] מְשֻׁבֵּי הָעִבְרִים, וְאִם יֹאכְלוּ דְּבָרִים טְמֵאִים יְשַׁלְּחוּ לַחָפְשִׁי אַחֲרֵי
אָכְלָם, וְאִם יְסָרְבוּ יַעֲנוּ קָשָׁה מְאֹד. ד וְכַצַּוּוֹת הֶעָרִיץ כֵּן הוּבְאוּ לְפָנָיו יַחַד עִם
אִמָּם הַזְּקֵנָה שִׁבְעָה אַחִים יָפִים וַעֲנָרִים וַאֲצִילִים וְחֻמְּדִים בַּכֹּל. ה כַּאֲשֶׁר רָאָם
הָעֵרֶץ עוֹמְדִים סָבִיב לְאִמָּם כְּבַמַּעְגֶּל שָׂמַח לִקְרָאתָם, לֵבָב וְרַגֵּשׁ מְיֻחָד
פְּנִיהֶם וּמַאֲצִילוּתָם, חִיךְ לָהֶם, קָרָא לָהֶם שֶׁיִּקְרְבוּ אֵלָיו רַאֲמַר: ו בְּחוּרִים,
אֲנִי רוֹחֵשׁ אַהֲבָה לְכָל אֶחָד מִכֶּם בַּאֲשֶׁר מִתְפַּלֵּא אֲנִי עַל יָפְיְכֶם וּמוֹקִיר מִסְפָּר
כָּזֶה שֶׁל אַחִים, וְעַל־כֵּן לֹא בִלְבַד אֲנִי מִיְּעַצְכֶם שֶׁלֹּא תַּעֲשׂוּ כְּמַעֲשֵׂה
הַשְּׁגָעוֹן שֶׁל הַזָּקֵן אֲשֶׁר הוּמַת עַתָּה זֶה, אֶלָּא קוֹרֵא אֲנִי לָכֶם לְצַיֵּת לִי וְלֶהֱוֹת
מְיֻדָּדוֹתַי. ז כִּי בְּיָכְלְתִּי הֵן לַעֲנֹשׁ אֶת־הַמְּמָרִים פִּקְדוֹנָתִי הֵן לְהֵיטִיב לְשׁוֹמְעִים
לִי. ח הֱיוּ אִפּוֹא בְּטוּחִים כִּי תִּקְבְּלוּ מִשְׂרוֹת בְּהַנְהָגַת מַמְלַכְתִּי אִם תִּכְפְּרוּ בְּחֻקַּת
אֲבוֹתֵיכֶם עַל דֶּרֶךְ הַחַיִּים. ט וְתַעַבְרוּ אֶל חַיִּים יְנָנִיִּים, וּבְשִׂנְאָתְכֶם אֶת־אָרְח חַיֵּיכֶם
תְּחַנְּנוּ בְּבַחֲרוֹתְכֶם. י כִּי אִם תַּעֲלוּ אַפִּי בְּמֹרְדְכֶם תְּאַלְצוּנִי לְאַבֵּד אֶת כָּל־
אֶחָד מִכֶּם בָּעֲנָשִׁים נוֹרָאִים עַל יְדֵי עִנּוּיִים. יא רַחֲמוּ אִפּוֹא עַל עַצְמְכֶם, אֲשֶׁר
גַּם אֲנִי אוֹרְכֶם מֵרַחֵם עֲלֵיכֶם בְּגִלַּל גִּילְכֶם וְיִפְי מַרְאֵיכֶם. יב הֲלֹא תִּשְׁמְעוּ לִי
לְכָךְ, כִּי אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ לִי לֹא נִשְׁאַר לָכֶם אֶלָּא לָמוּת עַל יְדֵי מַכְשִׁירֵי
הַסַּגּוּפִים? יג וּבְדַבְּרוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צִוָּה לְשִׂים לִפְנֵיהֶם אֶת־כְּלֵי
הָעִנּוּיִים, לְמַעַן יַסְתֵּם גַּם הַפַּחַד מֵאֲכֹל דָּבָר טָמֵא. יד וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הֵבִיאוּ
לִפְנֵיהֶם גּוֹשְׁאֵי הַחֲנִיתוֹת אוֹכְפִים, מְעִוֵּתֵי אֲבָרִים, מְכַשְּׁרֵי סַגּוּפִים, כְּלֵי עִנּוּיִים,
מְכוֹשְׁלִים, קְרֵרוֹת, מַסָּבוֹת, כְּסָיוֹת, יְדֵי בַרְזֶל, יְתֻדוֹת וּמַפּוּחֵי אֵשׁ, עָנָה
הָעֵרֶץ וְאָמַר: טו נְעָרִים, פַּחֲדוּ, וְהַצֶּדֶק אֲשֶׁר אֶתֶם מְכֻבָּדִים יִהְיֶה חָנוּן לָכֶם,
הָעוֹבְרִים עַל הַתּוֹרָה מִתּוֹךְ אֹנֶס. טז וְהֵם, אַחֲרֵי כָּמְעָם אֶת דִּבְרֵי הַפַּחַד,
וּבְרֹאותָם אֶת־הַדְּבָרִים הַמַּחֲרִידִים, לֹא בִלְבַד לֹא פָחֲדוּ, אֶלָּא גַּם הִתְפַּלְפְּלוּ
נֶגֶד הָעֵרֶץ וּבְטְלוּ אֶת־עֲרִיצוּתוֹ בְּהֶגְיוֹנָם.
יז וּבְכָל־זֹאת נִתְבּוֹנֵן נָא: אִלּוּ הָיוּ מוּגֵי לֵב וְחַסְרֵי גְּבוּרָה בְּאִילּוּ מִלִּים הָיוּ
מְשַׁתְּמְשִׁים? הֲלֹא בְאֵלֶּה: יח הוֹי, אֲנַחְנוּ הָאֻמְלָלִים וּמְאֹד סְכָלִים! הִנֵּה הַמֶּלֶךְ
קוֹרֵא לָנוּ וּמְעוֹדְדָנוּ [בְּהַבְטִיחוֹ] מַעֲשֵׂי חֶסֶד אִם נִשְׁמַע לוֹ, יט לָמָּה נְשַׁמֵּם אֶת־
נַפְשֵׁנוּ בְּמַחֲשָׁבוֹת שָׁוְא וְנִבְחַר לְהַסְתַּבֵּן בְּסַרּוּב לְנוּ מָוֶת? כ הֲלֹא נְפַחֵד,
אֲנָשִׁים אַחִים, מִפְּנֵי מַכְשִׁירֵי הַסַּגּוּפִים וְנָשִׂים לֵב לְאֵיּוּמֵי הָעִנּוּיִים וְנִבְרַח מִפְּנֵי
רַעְיוֹן שָׁוְא זֶה וּמִפְּנֵי הַהִתְרַבְרְבוּת הַנּוֹרֶרֶת אָסוֹן? כא נְרַחֵם נָא עַל עַלּוּמֵינוּ וְנָחוּס
עַל שֵׂיבַת אִמֵּנוּ כב וְנָשִׂים נָא אֶל לִבֵּנוּ כִּי אִם לֹא נִשְׁמַע לְמוּת, כג וְאִם נִפְחַד
מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ מַאֲנֹס יִסְלַח לָנוּ גַּם הַצֶּדֶק הָאֱלֹהִי. כד לָמָּה נוֹצִיא אֶת־עַצְמֵנוּ מִן
הַחַיִּים הַנְּעִימִים מְאֹד וְנִמָּנַע מִמַּנְעַמֵּי הָעוֹלָם? כה אַל נָא נִשְׁתַּמֵּשׁ בַּכֹּחַ נֶגֶד הָאֲנֹס
וְאַל נָא נִנָּחֵל כִּבּוּד שָׁוְא בְּעִנּוּיֵי עַצְמֵנוּ. כו גַּם הַתּוֹרָה עַצְמָהּ אֵינָהּ מְחַיֶּבֶת אוֹתָנוּ
מִיָּתָה אִם בְּרָצוֹן נִפָּחֵד מִפְּנֵי כְּלֵי הַסַּגּוּפִים. כז וּמֵאַיִן בָּאָה לָנוּ אַהֲבַת נְצוּחַ אֲשֶׁר
כָּזֹאת וְעוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר מָוֶת בְּעִקְבוֹתֶיהָ, בְּעוֹד נוּכַל לִחְיוֹת בְּשַׁלְוָה אִם נִצַּיֵּת
לַמֶּלֶךְ?
כח אֲבָל אַף דָּבָר מִן הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֹא דִּבְּרוּ הַצְּעִירִים הָעוֹמְדִים בְּפְנֵי
הָעִנּוּיִים וְלֹא הֶעֱלוּם עַל דַּעְתָּם, כט כִּי הֵם זִלְזְלוּ בָּרָגְשׁוֹת וְשָׁלְטוּ בַּיְּסוֹרִים,
ל עַד כִּי בָּרַע בּוֹ כֻּלָּה הָעֵרֶץ לְיֵצֶר לָהֶם לֶאֱכֹל דְּבָרִים טְמֵאִים, אָמְרוּ
כֻּלָּם יַחַד בְּקוֹל אֶחָד כְּמוֹ מִלֵּב אֶחָד:

ט

א לָמָּה, הָעֵרֶץ, תִּתְמַהְמָהּ? מוּכָנִים אֲנַחְנוּ לָמוּת מֵאֲשֶׁר לַעֲבֹר עַל מִצְוֹת
אֲבוֹתֵינוּ. ב הֵן בְּצִדָּק נִתְבַּיֵּשׁ מִפְּנֵי אֲבוֹתֵינוּ אִם לֹא נִשְׁמַע לְתוֹרַת מֹשֶׁה וְלַעֲצָתֵנוּ!
ג אַתָּה, הָעֵרֶץ, הֵיטַבְתָּ לַעֲבֹר עַל הַתּוֹרָה, בְּהִיוֹתְךָ שׁוֹנְאֵנוּ אַל תְּרַחֵם עָלֵינוּ
יוֹתֵר מִמְּנוּדֵנוּ. ד כִּי רַחֲמֶיךָ הַמִּתְכַּוְּנִים לְהַצִּילֵנוּ עַל יְדֵי עֲבֵרָה עַל הַתּוֹרָה, קָשִׁים
לָנוּ מֵהַמָּוֶת עַצְמוֹ. ה אַתָּה מְפַחֵד אוֹתָנוּ בְּאֵימָתְךָ עָלֵינוּ בְּמָוֶת מִתּוֹךְ עִנּוּיִים כְּאֵלֶּה
כְּאִלּוּ לֹא לָמַדְתָּ מְאוּמָה לְפִנֵי זְמַן מָעַט מֵאֶלְעָזָר. ו אִם זִקְנֵי הַיְּהוּדִים סָבְלוּ
עִנּוּיִים עַל יִרְאַת אֱלֹהִים וַמָּוֶת, כָּל־שֶׁכֵּן עָלֵינוּ הַצְּעִירִים לָמוּת וְלֹא לָשִׂים לֵב
לְעִנּוּיֵי הָאֹנֶס שֶׁלְּךָ אֲשֶׁר גַּם מוֹרְנוּ הַזָּקֵן נִבְחָם. ז נַסֵּה נָא, הָעֵרֶץ; וְאַל תַּדְמֶה כִּי
גַּם לְנַפְשׁוֹתֵינוּ תָּזִיק בַּהֲמִיתְךָ אוֹתָנוּ מִתּוֹךְ עִנּוּיִים עַל יִרְאָתֵנוּ אֶת־הָאֱלֹהִים,
ח כִּי בְּגִלַּל שֶׁאִתָּנוּ אֶת־הָרָעוֹת וְסַבָּלָנוּתֵנוּ נְקַבֵּל אֶת־שְׂכַר מִדּוֹתֵינוּ הַטּוֹבוֹת
וְנִהְיֶה אֹצֶל אֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּעֲדוֹ אֲנַחְנוּ סוֹבְלִים. ט וְאַתָּה אֲשֶׁר גָּאַלְתָּ בְּרְצֹחֲךָ
אוֹתָנוּ תִּסְבֹּל עִנּוּיֵי נָצַח בְּאֵשׁ הַיְעוּדָה לְךָ מֵאֵת הַצֶּדֶק הָאֱלֹהִי.
י אַחֲרֵי אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לֹא לִבֵּד קָצַף עַל־הֶם הָעֵרֶץ עַל
הַמְרוֹתָם אֶת־פִּיו, אֶלָּא גַּם עַל הַיְּתוֹם כְּפְיֵי טוֹבָה חָרָה אַפּוֹ. יא אָז הֵבִיאוּ גּוֹשְׁאֵי
הַמַּגּוּפִים, אֲשֶׁר צָוָה עַל זֹאת, אֶת הַגָּדוֹל בָּהֶם, קָרְעוּ אֶת־כָּתְנְתּוֹ מֵעָלָיו וַיִּקְשְׁרוּ
בִּרְצוּעוֹת אֶת־כַּפּוֹת יָדָיו וְאֶת־זְרוֹעוֹתָיו מֵשֶׁנֵּי הַצְּדָדִים, יב וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִפּוּהוּ
עַד כִּי עָיְפוּ וְלֹא הִשְׂיגוּ כְּלוּם, הֶטִילוּהוּ עַל הָאוֹפָן. יג וְהַבָּחוּר הָאָצִיל נִמְתַּח
סָבִיב לוֹ עַד כִּי הֻשְׁמְטוּ אֵבָרָיו, יד וְכַאֲשֶׁר רָסְקוּ כָּל־אֵבָרָיו הָאֲשִׁים [אֶת הַמֶּלֶךְ]
לֵאמֹר: טו הוֹי, הָעֵרֶץ שׁוֹפֵךְ דָּמִים, אוֹיֵב צֶדֶק הַמְשַׁמֵּים וְאֹכְזָר, לֹא מִפְּנֵי
שֶׁרָצַחְתִּי נֶפֶשׁ אוֹ פָּעַלְתִּי אָוֶן אַתָּה מְעֻנֶּה אוֹתִי כָּכָה, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי מֵגֵן עַל
הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית. טז וְכַאֲשֶׁר אָמְרוּ לוֹ גּוֹשְׁאֵי הַחֲנִיתוֹת: הַאוֹת לֶאֱכֹל לְמַעַן תִּנָּצֵל
מִן הָעִנּוּיִים, יז אָמַר לָהֶם: מְשֻׁרְתִים מְאֻלָּפִים בְּדָם, אֵין אוֹפַנֵּיכֶם חָזָק כָּל־כָּךְ עַד
כִּי יַכְנִיעַ אֶת־תִּבְעָתִי, כִּרְתוּ אֶת־אֵבָרַי, שִׁרְפוּ אֶת־בְּשָׂרִי וּפְרְקוּ אֶת קִשְׁרֵי־
אֵבָרַי, יח וְעַל־יְדֵי כָּל־הָעִנּוּיִים אוֹכִיחַ לָכֶם כִּי בְּנֵי הָעִבְרִים לְבַדָּם הֵם בִּלְתִּי

(א) פָּסוּק זֶה כְּתָבוֹ כְּעֵבֶר לְסִפּוּר נִבְרֶעֶת שִׁבְעַת הָאַחִים: אֵין הַלָּשׁוֹן בְּרָגְשׁוֹת תְּלוּיָה בְּגִיל. לְעֵיל הַבְּאנוּ דְּוָקָה כִּיקֵן. עַתָּה נָבִיא דְּוָגְאוֹת כִּיצִּעִירִים.
(ב) • כִּיבֵּי הָעִבְרִים / כַּיְּהוּדִים אֲשֶׁר נִשְּׁבוּ, כְּלוֹמַר וְנִתְפְּסוּ. לְפִי נִסָּחְאוֹת אֲחֵרִים: כַּיְּהוּדִים, אוֹ: כִּן הַצְּעִירִים.
(ד) • כְּכָה לְקָרְאָתָם / כִּי. בְּרֹאוֹתוֹ אוֹתָם יַחַד עִם אִמָּם הַזְּקֵנָה. לָכֵן כִּי בְּנֵדֵי יִשְׂכְּעוּ לוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַצְעִיבָהּ, וְכִי הִיא עַצִּיבָה תְּעֵץ לָהֶם לְהַכְנִיעַ לוֹ.
(ח) • וּבְטוּחֻתֶּם וכו' / כְּדֵי לְכַפֵּךְ אֶת לֵב הַבְּחוּרִים מִדַּיֵּשׁ הֶמְלֵךְ כִּי חֵי הַצְּעִירִים הַיְנָנִים הֵם חַיֵּי הַעֲנוּג בְּנֶגֶד לַחַיִּים הָרְצִינִיִּים וְהָעֲלוּבִים שֶׁל הַצְּעִירִים הַיְּהוּדִים.
(ט) אַחֲרֵי דִּבְרֵי שְׂדוּל בָּאִים דִּבְרֵי אֵיוּם.
(י) אַל נָא תִּהְיוּ אַכְזָרִים עַל עַצְמְכֶם יוֹתֵר מִכָּזִי, שֶׁאֲנִי אוֹהֲבְכֶם.
(יב) אַחֲרֵי הָאֵיוּמִים בָּא הַעֲמָדָה הַמְּחֻדָּה הַמּוֹכִיחַ כִּי הַכֹּל מוּכָן לְקִיּוּם אֵיוּמָיו.

מבוא

בְּפָרָשָׁה זוֹ מֵבִיא הַמְחַבֵּר דְּוָגְיָה שֶׁל שִׁלְטוֹן הַתְּבוּנָה בְּרָגְשׁוֹת: סִפּוּר שֶׁל שִׁבְעָה אַחִים אֲשֶׁר גַּם הֵם סָבְלוּ עִנּוּיִים קָשִׁים וְהוּכְרְחוּ לִכְפֹּף שֶׁלֹּא נָאוֹתוּ לֶאֱכֹל נְאֲכָלִים אֲסוּרִים עַל פִּי כִּיצִּוּת הַתּוֹרָה. גַּם לְפָרָשָׁה זוֹ כִּשְׁבָּשׁ בְּקוֹר עִקְבֵי סֵפֶר הַמַּכַּבִּים ב (פרק ז) אוֹ סִפּוּרוֹ שֶׁל יָסוֹן כִּיקִּוּרִינִי.
אֲחֵרֵי אֲשֶׁר צִוָּה אַנְטִיוֹכוֹס עַל כָּל הַיְּהוּדִים לֶאֱכֹל דְּבָרִים טְמֵאִים, הוּבְאוּ לְפָנָיו קֹדֶם כֹּל שִׁבְעָה אַחִים וְאִמָּם הַזְּקֵנָה; הַכֹּלֶךְ הָרָאָה לָהֶם רְכוּשׁוֹת הַתּוֹרָה וְדִקְדֵּק לְשַׁבֵּעַ אֶל דִּבְרֵי רְאִים עַל־יֵהֶם אִם לֹא יְשַׁבְּעוּ, אֲבָל כָּל זֶה לֹא הוֹעִיל לְהָבִיא אוֹתָם לַעֲבֹר עַל מִצְוֹת הַתּוֹרָה (ח, א–טו). אַחֲרֵי־כֵן בָּאָה הַמְּסֻבָּר בְּאֲרִיכוּת כָּה רַב אוֹרְכָם הַצְּעִירִים לְהַצְדִּיק אֶת כַּעֲסֵיהֶם לוֹ הָיָה רוֹצִים לְשַׁבֵּעַ אֶל דִּבְרֵי הַכֹּלֶךְ (ח, טז–כו). אֲבָל הֵם לֹא אָמְרוּ דְּבָרִים כָּאֵלֶּה, אֶלָּא לְהַסֵּר. הַסִּיבוּ קְשׁוּת לַכֹּלֶךְ (ח, כז–ט). אוּ הֲחַלּוּ פְּקִדֵּי הַכֹּלֶךְ לְעָנְתָם, וְקָשָׁה אַחִים זֶה אַחַר זֶה עַד וּבְאוּ לִקְרַאת הַיְצִיעָ בְּתוֹךְ דִּבְרֵי תּוֹכָחוֹת וְאִיּוּמִים לַכֹּלֶךְ. נִתְּנִים פְּרָטִים עַל דֶּרֶךְ עִנּוּיוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד כֵּהֶם (ס, י–א, כו). כַּאֲשֶׁר הִגִּיעַ תּוֹר הָאַחֲרוֹן, נָטָה הַכֹּלֶךְ לְשַׁדְּלוֹ לְשַׁבֵּעַ לִדְבָרָיו. וְגַם בְּקֹשׁ כֵּאוֹ שֶׁיְּדַבֵּר עַל לִבּוֹ לְכַוֵּעַ אֶת גּוֹרָל אֶחָיו (יב, א–ו). הָאֵם אִכְּצָה אֶת לִבּוֹ לְלֶכֶת בְּדֶרֶךְ אֶחָיו וְגַם הוּא דִּבֵּר קָשׁוֹת אֶל הַכֹּלֶךְ. הִתְפַּלֵּל לֵאלֹהִים וְכִפֵּר אֶת עֲצֵבוֹ לָעָיִת (יב, ז–טו). אַחֲרֵי הַם הַסִּפּוּר, כְּשַׁבַּח הַכְּתַבֵּר אֶת הָאַחִים וְכִבֵּא אֶת דִּבְרֵיהֶם אֲשֶׁר בָּהֶם עוֹדְדוּ זֶה אֶת זֶה (יג, א–יד, י).

(ג) • אוֹסָנִים וכו' / מְכַשִּׁירֵי עִנּוּיִים שׁוֹנִים. הַכֵּלִים נִתְּנִים לְפִי תַּרְגּוּם מְלוּלֵי שֶׁל הַמִּלִּים שֶׁבַּפָּסוּק הַיְּוָנִי, וְאֵין בְּיָדֵנוּ לַעֲמֹד עַל טִיבּוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד מִן הַמַּכְשִׁירִים הַמְּזֻכָּרִים בַּפָּסוּק.
(יד) • וְהִצְדֶּק אֲשֶׁר אַתֶּם מְכֻבָּדִים / הַצֶּדֶק הָאֱלֹהִי. • יִהְיֶה וכו' / הַשְּׁוָאָה ה, יג.
(טו) • וְהֵם / שִׁבְעַת הָאַחִים. • הַדְּבָרִים הַמַּחֲרִידִים / מַכְשִׁירֵי הָעִנּוּיִים.
(טז) לַדֹּם שָׁקְבִיא אֶת הַדְּבָרִים אֶל הַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא שָׁם בְּפִי הַבְּחוּרִים, מְבִיא הַמְחַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ אוֹמְרִים אִלּוּ הָיוּ נוֹשִׂים לְהַכְנִיעַ לוֹ.
(יח) • נְשַׁמֵּם... שָׁוְא / נְשַׁתַּעֲשֵׁעַ בְּמַחֲשָׁבוֹת כּוֹזְבוֹת.
(יט) • רַעְיוֹן שָׁוְא / נֶאֱמָנוּת לַתּוֹרָה שֶׁאֵין בָּהּ תּוֹעֶלֶת מַמָּשִׁית.
(כ) • נַחוּס וכו' / חֲלֹא בְּהַכְנָעָה לַמֶּלֶךְ נְקַיֵּם אֶת מִצְוַת כִּבּוּד הָאֵם.
(כב) רָאֶה פסוק יז. הֵם חוֹתְרִים עַל כָּל הַנִּמּוּקִים שֶׁל הַמֶּלֶךְ.

(כד) אִם לֹא נִשְׁמַע אֶל הַמֶּלֶךְ. נִשְׁיג אָמְנָם כְּבוֹד, אֲבָל כְּבוֹד זֶה יִהְיֶה כִּבּוּד שָׁוְא, כָּבוֹד מְדֻמֶּה.
(כה) • בְּרְצוֹן וכו' / הַכַּוָּנָה הִיא, כַּוָּרָאָה; אָמְנָם אִם נַחֲלִיט מֵרְצוֹנֵנוּ לְהַשְׁמַע לִדְבְרֵי הַמֶּלֶךְ עַד שֶׁלֹּא יִסְגֵּי אוֹתָנוּ, אֵין אֲנַחְנוּ אֲנָשִׁים מָמָשׁ, אֲבָל אַף עַל פִּי כֵן אֵין אֲנַחְנוּ, עַל פִּי הַתּוֹרָה, חַיָּבִים מִיתָה אִם נִשְׁמַע לוֹ מִתּוֹךְ פַּחַד מֵהָעִנּוּיִים. יֵשׁ סוֹבְרִים כִּי הַנֹּסַח הוּא מְשֻׁבָּשׁ וּבִמְקוֹם הַמִּלָּה שֶׁתִּרְגַּמְנוּ בְּרָצוֹן יֵשׁ לִקְרֹא מִלָּה דּוֹמָה שֶׁפֵּרוּשָׁהּ: מַאֹנֶס.
(כז) • וְלֹא וכו' / לֹא הָיְתָה בִּלְבָּם שׂוּם מִלְחָמָה פְּנִימִית: אַף לֹא שֶׁקִּלְּלוּ בְּדַעְתָּם אִם יֵשׁ לְהַכְנִיעַ לַמֶּלֶךְ.

ט

(א) • לָמָּה הָעֵרֶץ תִּתְמַהְמָהּ / הַשְּׁוָאָה ה, כב.
(ב) • לֹא נִשְׁמַע וכו' / לֹא נִנָּחֵל לְפִי מָה שֶׁפֵּרוּשׁוֹת הַמִּשְׁמַעוֹת לַתּוֹרָה וַעֲצוֹת מֹשֶׁה, כְּלוֹמַר הַמִּצְוֹת שֶׁנִּתְּנוּ עַל יָדָיו.
(ג) • הֵיטַבְתָּ... תּוֹרָה / בְּנֶגֶד לְמֹשֶׁה. • בְּהִיוֹתְךָ וכו' / הַשְּׁוָאָה ה, י.
(ד) • רַחֲמֶיךָ מְרֻמִּים הֵם, לֹא אֲמִתִּיִּים, כִּי כַּוָּנָתָם לְהַצִּילֵנוּ מִמָּוֶת עַל יְדֵי מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לְפִי דַּעְתֵּנוּ קָשִׁים הֵם מִמָּוֶת.
(ה) מִמַּעֲשֵׂה אֶלְעָזָר הָיָה עָלֶיךָ לִלְמֹד כִּי אֵין אִיּוּמֶיךָ מוֹנְעִים לְהַסְבִּיר עַל הַדַּת אֶת הַמְּאֻמָּנִים לַתּוֹרָה.
(ו) • מוֹרְנוּ הַזָּקֵן / אֲשֶׁר שָׁהֵם הָיוּ תַּלְמִידֵי אֶלְעָזָר מֵמֶשׁ, אוֹ הַכַּוָּנָה: מֵאֶלְעָזָר לְמַדְנוּ מָה עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת.
(ז–ח) • וְאַל תַּדְמֶה וכו' / לֹא תַּזִּיק, אֶלָּא תּוֹעִיל לָנוּ, כִּי אַתָּה מֵבִיא אוֹתָנוּ לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם וְלִזְכּוֹת עַל יְדֵי כָּךְ לְחַיֵּי נֶצַח וּלְהַחְנוֹת מִזֶּה הַשְׁכָּנָה בָּעוֹלָם הַבָּא. • עַל יִרְאָתֵנוּ אֶת אֱלֹהִים / מִפְּנֵי שִׁרְאֵי אֱלֹהִים אֲנַחְנוּ.
(ט) • בְּאֵשׁ / רָמַז לְאֶמְתָּה בְּעִנּוּיֵי אֵשׁ בְּגֵיהִנֹּם. • הַיְעוּדָה / הַמְּרֻמָּז הַמְּלוּלִי שֶׁל הַמִּלָּה הַיְוָנִית שֶׁבַּפָּקוֹר הוּא: הַ מַ סְ פִּ י קָ ה.
(י) • כְּפְיֵי טוֹבָה / כִּי לֹא הִכִּירוּ לוֹ טוֹבָה עַל רְשׁוּת רַחֲמָיו וְעַל הַבְטָחוֹתָיו (ה, ז).
(יא) • וְנִמְתַּח סָבִיב לוֹ / כְּנֶגְדָּהּ קְשָׁרוּהוּ מְסָבִיב לָאוֹפָן, הֶעֱבִירוּהוּ עָלָיו בְּתִנּוּקָה עַד כִּי נִמְתַּח גּוּפוֹ מֻחְלָט לְתַוֵּךְ הָאוֹפָן.
(יד) • הָאֲשִׁים / לְפִי נֹסַח אַחֵר: דִּבֵּר דְּבָרִים קָשִׁים.
(טז) • נוֹשְׁאֵי הַחֲנִיתוֹת / הֵם נוֹשְׂאֵי הַמַּגִּנִּים (פסוק יא).
(יח) • בְּנֵי הָעִבְרִים לְבַדָּם / בְּמִלִּים אֵלּוּ רוֹצֶה הַמְּחַבֵּר לְהַדְגִּישׁ בְּמָה הוּא וְאָחָיו שׁוֹנִים מִמִּשְׁרָתֵי הָעֵרֶץ, וְכַוָּנָתוֹ לוֹמַר: אוּלַי גַּם אַתֶּם בִּלְבַבְכֶם מוֹאֲסִים בְּמַעֲשֵׂי הַמֶּלֶךְ שֶׁאַתֶּם מְתָאִימִים לִדְרִישׁוֹת הַנֶּצַח, אֲבָל אַתֶּם, שֶׁאִינְכֶם מֵעַם הָעִבְרִים, נִכְנָעִים לְפָנָיו וּמַסְכִּימִים לְבַצַּע אֶת תָּכְנִית רִשְׁעָתוֹ.

מְנֻצָּחִים בְּעֵד שָׁלְמוּת הַמִּדּוֹת. יט וְעוֹדוֹ מְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הִבְעִירוּ אֵשׁ תַּחְתָּיו וַיִּתְחַזּוּ אֶת־הָאוֹפֶן בְּיֶתֶר עֹז. כ הָאוֹפֶן נִכְתַּם מִדָּם בְּכָל־צַד, גַּל הַגֶּחָלִים כָּבָה מִמֵּי הַדָּם הַגְּבָרִים וַחֲתִיכוֹת בָּשָׂר נָשְׂרוּ סָבִיב לִצְדֵי הַמְכוֹנָה. כא וְכַאֲשֶׁר כְּבָר נִכְבָּע מִסְּבִיב שֶׁלֵּךְ עַצְמוֹתָיו, לֹא נֶאֱנַח הָעֹלֵם בַּעַל הַנֶּפֶשׁ הַנִּשְׁגָּבָה, צָעֲקָה אַבְרָהָם, כב אֶלָּא כְּמוֹ בְּתוֹךְ הָאֵשׁ נֶהְפַּךְ לִיצוּר בֶּן־אַלְמָוֶת סָבַל בְּרוּחַ אֲצִילָה אֶת־הָעִנּוּיִים, כג וַיֹּאמֶר: אַחַי, עֲשׂוּ נָא כְּמוֹנִי, אַל תַּעַזְבוּ אֶת־מִלְחַמְתִּי וְאַל תִּכְפְּרוּ בִּבְרִית הָאֲחֻוָּה הַמְאֻמֶּצֶת אֶת־קַרְוִתִּי. כד הַלְחֻמוּ מִלְחָמָה קְדוֹשָׁה וַאֲצִילָה בְּעֵד יִרְאַת אֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּגְלָלָהּ הַהַשְׁגָּחָה הַצּוֹדֶקֶת וְהָאַהֲבָהִית תְּרַחֵם עַל הָעָם וְתַעֲנֹשׁ אֶת־הָעָרִיץ הָאָרוּר. כה וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הוֹצִיא הָעֹלֵם הַקָּדוֹשׁ אֶת־רוּחוֹ. כו וּבְעוֹד הַכֹּל תְּמֵהִים עַל אֹמֶץ נַפְשׁוֹ, הֵבִיאוּ נוֹשְׂאֵי הַחֲנִיתוֹת אֶת־הַשֵּׁנִי [הַצָּעִיר] מִהָרִאשׁוֹן לְפִי גִּילוֹ, תָּקְעוּ בּוֹ אֶת־יְדוֹת הַבַּרְזֶל חַדּוֹת הַצְּפֹרָנַיִם וַיַּקְשִׁרוּהוּ אֶל הַמְּכוֹנָה וְאֶל הַמִּכְשׁוֹל. כז וְכַאֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דַּעְתּוֹ הָאַצִּילָה לְאַהֲב שֶׁשֹּׁאלוּהוּ אִם רְצוֹנוֹ לֶאֱכֹל בְּטֶרֶם יָעֻנֶּה, כח מָתְחוּ חַיּוֹת הַטֶּרֶף אֲשֶׁר כְּמוֹהֶן כִּבְרִדְלָס אֶת כָּל־בְּשָׂרוֹ בִּידוֹת הַבַּרְזֶל מִגִּידֵי עָרְפּוֹ עַד הַסַּנְטֵר וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־עוֹר רֹאשׁוֹ. וְהוּא נָשָׂא בְּאֹמֶץ אֶת־הַכְּאֵב וַיֹּאמַר: כט מַה נִּעְיְמָה כָּל־צוּרַת מָוֶת בְּעֵד יִרְאַת אֱלֹהִים הַבָּאָה מֵאֲבוֹתֵינוּ! וְאֵל הָעָרִיץ אָמַר: ל הוֹי, עָרִיץ רָשָׁע מִכֶּלֶם, הַאִם אֵינְךָ חוֹשֵׁב כִּי אַתָּה מְעֻנֶּה יוֹתֵר מִמֶּנִּי בְּרֹאוֹתְךָ אֶת־מַחֲשֶׁבֶת עָרִיצוּתְךָ הַנֶּאֱחֶזֶת בְּכֹחַ סַבְלָנוּתִנוּ בְּעֵד יִרְאַת אֱלֹהִים? לא כִּי אֲנִי מֵקֵל מֵעָלַי אֶת־הַסֵּבֶל בְּתַעֲנוּגִים הַבָּאִים מִשְּׁלֵמוּת הַמִּדּוֹת, לב וְאַתָּה, מְעֻנֶּה בְּאֵיומֵי הָרֶשַׁע, לֹא תִמְצָא, עָרִיץ וְרָשָׁע, מִפְלָט מִן הֶעָנֶשׁ הַבָּא מֵחֲרוֹן אַף הָאֱלֹהִים.

ג

א וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר נָשָׂא גַּם זֶה אֶת־הַמָּוֶת הָרָאוּי לְתוֹעֵבָה, הוּבָא הַשְּׁלִישִׁי וְרִבִּים קָרְאוּ אֵלָיו כִּי יֹאכַל וְיָצִיל אֶת נַפְשׁוֹ. ב אֲבָל הוּא בְּקוֹל גָּדוֹל וַיֹּאמַר: הַאֵינְכֶם יוֹדְעִים כִּי הוֹלִידַנִי אוֹתוֹ אָב שֶׁהוֹלִיד אֶת־הַמּוּמָתִים, וְאוֹתָהּ אֵם יְלָדַתְנוּ, וְעַל אוֹתָן הַדֵּעוֹת גַּדַּלְנוּ? ג לֹא אֶכְפֹּר בִּבְרִית הָאֲחֻוָּה הָאֲצִילָה, ד וְאִם מִלְּבַד אֵלֶּה יֵשׁ לָכֶם עוֹד כְּלֵי עִנּוּי הָבִיאוּ אֶל גּוּפִי, כִּי אֶת־נַפְשִׁי, גַּם כִּי תִּרְצוּ, לֹא תַּשִּׂיגוּ. ה וְאֵלֶּה סָבְלוּ בְּמְרִירוּת אֶת־עֹז רוּחוֹ שֶׁל הָאִישׁ וַיְקָרְקוּ אֶת־יָדָיו וְאֶת־רַגְלָיו בִּמְכוֹנוֹת הַמַּעֲיקוֹת עַל הָאֲבָרִים וּבְמִשְׁכָּם אוֹתָן חִלְּצוּן מִתּוֹךְ קִשְׁרֵיהֶן. ו וַיַּעֲקֹמוּ אֶת־הָאֲצָבְעוֹת, אֶת־הַזְּרוֹעוֹת, אֶת־הַשּׁוֹקַיִם וְאֶת־הַמַּרְפְּקִים. ז וַכַּאֲשֶׁר לֹא הִצְלִיחוּ בְּשׁוּם פָּנִים לְהַכְנִיעוֹ, הִפְשִׁיטוּ מִסָּבִיב אֶת כָּל־עוֹרוֹ עַד קְצוֹת הָאֲצָבְעוֹת כְּמִנְהַג הַסַּקּוּתִים, ח וַתֶּכֶף הֵבִיאוּהוּ אֶל־הָאוֹפֶן, וְכַאֲשֶׁר נִתְפָּרְקוּ חֻלְיוֹת שִׁדְרָתוֹ וְהוּא רָאָה אֶת־בְּשָׂרוֹ עָשׂוּי חֲתִיכוֹת חֲתִיכוֹת וְאֶת־טִפּוֹת דָּמוֹ נוֹטְפוֹת מִמֶּנּוּ עַל מָעָיו, ט וּבְהִיוֹתוֹ קָרוֹב לָמוּת אָמַר: הוֹי, הָעָרִיץ הָאַכְזָרִי מְאֹד, אֲנַחְנוּ סוֹבְלִים זֹאת לְמַעַן הַמּוּסָר וּשְׁלֵמוּת הַמִּדּוֹת הָאֱלֹהִיוֹת; י אֲבָל אַתָּה בְּגִלְגַּל רִשְׁעָתְךָ וּשְׁכִירַת הַדָּמִים תִּסְבֹּל עִנּוּיִים אֲשֶׁר לֹא יֻחְדְּלוּ. יא וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר מֵת זֶה כָּרְאוֹי לְאָח, סָחֲבוּ אֶת־הָרְבִיעִי וַיֹּאמְרוּ: יב אַל תִּשְׂתַּגֵּעַ גַּם אַתָּה כְּשִׁגְעוֹן אַחֶיךָ, אֶלָּא הַשְׁמַע לַמֶּלֶךְ וְהַצֵּל אֶת־נַפְשֶׁךָ. יג וְהוּא עָנָה וְאָמַר: אֵין לָכֶם בְּשִׁבְילִי אֵשׁ כֹּה שׁוֹרֶפֶת עַד שֶׁתַּעֲשׂוּנִי מוּג לֵב. יד [אֲנִי נִשְׁבַּע] בְּמוֹתָם הַמְאֻשָּׁר שֶׁל אַחַי, בָּאבְדָן הַנִּצְחִי שֶׁל הָעָרִיץ וּבְחַיֵּי הַנֶּצַח שֶׁל יִרְאֵי אֱלֹהִים אִם אֶכְפֹּר בָּאַחֲוָה הָאֲצִילָה. טו הַמְצֵא, הָעָרִיץ, עִנּוּיִים לְמַעַן תִּלְמַד גַּם עַל־יָדָם, כִּי אַח אֲנִי לְאֵלֶּה אֲשֶׁר עִנּוּ קֹדֶם לָכֵן. טז כַּאֲשֶׁר שָׁמַע אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, צָנַח אֲנְטִיוֹכוֹס אִישׁ הַדָּמִים וְהָרָצַח, בֶּן־בִּלְיַעַל, לִכְרֹת אֶת־לְשׁוֹנוֹ. יז וְהוּא אָמַר: אַף אִם תִּסֹּל [מַמֶּנִּי] אֶת־אֲבֶר הַדִּבּוּר, אֱלֹהִים שׁוֹמֵעַ גַּם אֶת־הָאִלְּמִים. יח רְאֵה, לְשׁוֹנִי מוּשָׁטָה לְפָנֶיךָ, כְּרֹת, כִּי בְּזֶה לֹא תִכְרֹת אֶת־לְשׁוֹן תִּבְונָתֵנוּ, יט כִּי בְּעֵד אֱלֹהִים נִהְיֶה בְּרָצוֹן טוֹב כְּרוּתֵי אִבְרֵי הַגּוּף; כ אֲבָל אוֹתְךָ יִרְדֹּף מַהַר אֱלֹהִים, כִּי אַתָּה כּוֹרֵת לָשׁוֹן הַשָּׁרָה שִׁירֵי אֵל.

יא

א וַכַּאֲשֶׁר מֵת גַּם זֶה מִתּוֹךְ עִנּוּיִים, קָפַץ הַחֲמִישִׁי וַיֹּאמַר: ב אֵין בְּרְצוֹנִי לְהִתְחַנֵּן עַל הָעִנּוּיִים עַל שְׁלֵמוּת הַמִּדּוֹת, ג אֶלָּא בְּעַצְמִי שֶׁהַדַּרְג גַּם אוֹתִי וְתִהְיֶה חַיָּב עֹנֶשׁ לְפִי מִשְׁפַּט הַשָּׁמַיִם עַל מַעֲשֵׂי רִשְׁעָתְךָ הָרַבִּים. ד הוֹי שׁוֹנֵא הַטּוֹב וְשׂוֹנֵא בְּנֵי אָדָם, מֶה עָשִׂינוּ כִּי תִּתְעַלֵּל בָּנוּ כָּכָה? ה מִפְּנֵי שֶׁאֲנַחְנוּ יְרֵאִים אֶת־בּוֹרֵא הַכֹּל וְחַיִּים עַל פִּי תּוֹרָתוֹ הָרָאוּיָה לְשֶׁבַח? ו וַהֲלֹא מַעֲשִׂים אֵלּוּ רְאוּיִים לְכָבוֹד וְלֹא לְעִנּוּיִים. ז אֵלּוּ הָרְגָשׁוֹתֶיךָ בְּחֶמְצֵי בְּנֵי אָדָם הָיְתָה תְּקוּנָה לְךָ לִשּׁוּעָה מֵאֵת אֱלֹהִים. ח אֲבָל עַתָּה הִנְּךָ זָר לֵאלֹהִים וְצוֹרֵר אֶת יִרְאֵי אֱלֹהִים. ט בְּדַבְּרוֹ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲסָרוּהוּ נוֹשְׂאֵי הַחֲנִיתוֹת, גָּרְרוּהוּ אֶל הַמִּכְשׁוֹל, וַיְקַשְּׁרוּהוּ עָלָיו, [וּבְכָרְעוֹ] עַל בִּרְכָּיו כִּוְּנוּ אוֹתָן לְמוֹקְשֵׁי בַּרְזֶל, וְאֶת־יָדָיו כִּפְּפוּ סָבִיב לְיַד הָאוֹפָן, וּבְהִיוֹתוֹ מְתוּחַ אֲחוֹרַנִּית כִּעֵין עַקְרַב נֶחְתַּךְ אִבְרָיו. י בְּמַכָּב שֶׁכָּזֶה, נִשְׁמָתוֹ כְּבֵדָה וְגוּפוֹ נֶחְנָק, אָמַר: יא אַתָּה, הָעָרִיץ, גּוֹמֵל לָנוּ נֶגֶד רְצוֹנְךָ חֲסָדִים טוֹבִים, כִּי אַתָּה מַנִּיחַ לָנוּ לְהַרְאוֹת עַל יְדֵי יִסּוּרִים נִשְׂגָּבִים בְּיוֹתֵר אֶת־רֹב מִסְרוּתֵנוּ לַתּוֹרָה. יב וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר מֵת גַּם זֶה, הוּבָא הַבָּחוּר הַשִּׁשִּׁי, וְכַאֲשֶׁר הֶעֱלָהוּ הָעָרִיץ אִם בִּרְצוֹנוֹ לֶאֱכֹל וּלְהִנָּצֵל, אָמַר: יג אָמְנָם צָעִיר אֲנִי מֵאַחַי בַּגִּיל, אַךְ בֶּן־גִּילָם בְּבִינָה. יד נוֹלַדְנוּ וְגָדַלְנוּ לְאוֹתָן הַמַּטָּרוֹת וּבְעָדָן חַיָּבִים אֲנַחְנוּ לִשְׁמוֹר בְּדַרְכָּךְ אֶחָת. טו לָכֵן אִם נִרְאֶה לְךָ לְעַנּוֹתֵנִי עַל אֲשֶׁר לֹא אֹכַל דָּבָר טָמֵא, עֻנֵּה. טז אַחַרֵי אֲשֶׁר דִּבֵּר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הֵבִיאוּהוּ אֶל הָאוֹפָן. יז הוּא נִמְתַּח עָלָיו בְּקַפְּדָנוּת, וּבְעֵת שֶׁפֹּרְקוּ חֻלְיוֹת שִׁדְרָתוֹ הָצְתָה אֵשׁ מִתַּחְתָּיו, יח גַּם לִבְנֵי חֲדֵי חֲנִיתוֹת מְמֻרָטוֹת, הַגִּיעוּם אֶל גַּבּוֹ וּבָרְקָרְם צַלְעוֹתָיו שָׂרְפוּ גַּם אֶת־מֵעָיו. יט וּבְעֻנּוֹתוֹ אָמַר: הוֹי הָאֲכִזְרִיּוּת רְאִיָּה לְאֲנָשִׁי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר אֵלֶיהָ נִקְרָאנוּ אַחִים בְּמִסְפָּר כֹּה רַב לְהוֹלוֹת נִבְחָנִים בִּיסוּרִים בְּעֵד יִרְאַת אֱלֹהִים וְלֹא נֶאֱחָנוּ, כ כִּי הַדֵּעָה יִרְאַת אֱלֹהִים בִּלְתִּי מְנֻצַּחַת הִיא. כא מְזֻמָּן בַּטּוֹב וָהֶבֶל אָמוּת גַּם אֲנִי אַחֲרֵי אֶחָי. כב וְגַם אֲנִי אֶבְיא נוֹקֵם גָּדוֹל עָלַיִךְ, הַמַּכְאִיב עִנּוּיִים חֲדָשִׁים וְאוֹיֵב לְיִרְאֵי אֱלֹהִים בֶּאֱמֶת. כג אֲנַחְנוּ שָׂשִׂים בְּחוּרִים בְּשַׁלְוָתֵנוּ אֶת־עָרְיצוּתֶךָ, כד כִּי הָעֲבָדָה שֶׁלֹּא יָכֹלְתָּ לַשְׁנוֹת אֶת־דַּעְתֵּנוּ וּלְהַכְרִיחֵנוּ לֶאֱכֹל דָּבָר טָמֵא הַלֹּא הִיא בִּשְׁבִילֶךָ? כה אִשָּׁה קָרָה בְּשִׁבְילֵנוּ, מִכְשׁוֹלֵיךְ אֵינָם מַכְאִיבִים אוֹתָנוּ, וְאֵין כֹּחַ לְעָרְיצוּתֶךָ. כו לֹא נוֹשְׂאֵי חֲנִיתוֹת שֶׁל עָרִיץ עָמְדוּ לְפָנֵינוּ, אֶלָּא שֶׁל תּוֹרָה אֱלֹהִית; עַל כֵּן מְחַזְּקִים אֲנַחְנוּ בִּתְבוּנָתֵנוּ בִּלְתִּי מְנֻצָּחַת.

יב

א אַחַרֵי אֲשֶׁר מֵת גַּם זֶה בְּאֹשֶׁר, מִשְׁלֶךָ לְדָוִד, קָרֵב הַשְּׁבִיעִי, הַצָּעִיר מִכֻּלָּם. ב עָלָיו רִחַם הָעָרִיץ אַף כִּי הִדְאִיבוּהוּ אֶחָיו קָשָׁה, וְכַאֲשֶׁר רָאָה כִּי כְּבָר הִקִּיפוּהוּ בַּכְּבָלִים, קָרָא לוֹ לִקְרֹב אֵלָיו וַיַּסֵּ לְשַׂדְּלוֹ בִּדְבָרִים לֵאמֹר: ג אַתָּה רוֹאֶה מַהוּ סוֹפָה שֶׁל סִכְלוּת אַחִיךָ, כִּי מִתּוֹ מִתּוֹךְ עִנּוּיִים בְּשֶׁל מְרִים. ד וְאִם לֹא תִּשְׁמַע, תָּמוּת גַּם אַתָּה לִפְנֵי הָעֵת בְּעִנּוּיִים קָשִׁים. ה וְאִם תִּשְׁמַע, תִּהְיֶה יָדִיד [לִי] וְתַעֲמֹד בְּרֹאשׁ עֶנְיְנֵי הַמַּלְכוּת. ו וּבְדַבְּרוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שָׂלַח לְאַחֵי אֲסָרוּהוּ נוֹשְׂאֵי הַחֲנִיתוֹת, גָּרְרוּהוּ אֶל הַמִּכְשׁוֹל, וַיַּקְשְׁרוּהוּ עָלָיו, [וּבְכָרְעוֹ] עַל בִּרְכָּיו כִּוְּנוּ אוֹתָן לְמוֹקְשֵׁי בַּרְזֶל, וְאֶת־יָדָיו כִּפְּפוּ סָבִיב לְיַד הָאוֹפָן, וּבְהִיוֹתוֹ מְתוּחַ אֲחוֹרַנִּית כִּעֵין עַקְרַב נֶחְתַּךְ אִבְרָיו. ז בְּמַכָּב שֶׁכָּזֶה, נִשְׁמָתוֹ כְּבֵדָה וְגוּפוֹ נֶחְנָק, אָמַר: ח אַתָּה, הָעָרִיץ, גּוֹמֵל לָנוּ נֶגֶד רְצוֹנְךָ חֲסָדִים טוֹבִים, כִּי אַתָּה מַנִּיחַ לָנוּ לְהַרְאוֹת עַל יְדֵי יִסּוּרִים נִשְׂגָּבִים בְּיוֹתֵר אֶת־רֹב מִסְרוּתֵנוּ לַתּוֹרָה. ט וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר מֵת גַּם זֶה, הוּבָא הַבָּחוּר הַשִּׁשִּׁי, וְכַאֲשֶׁר הֶעֱלָהוּ הָעָרִיץ אִם בִּרְצוֹנוֹ לֶאֱכֹל וּלְהִנָּצֵל, אָמַר: י אָמְנָם צָעִיר אֲנִי מֵאַחַי בַּגִּיל, אַךְ בֶּן־גִּילָם בְּבִינָה. יא נוֹלַדְנוּ וְגָדַלְנוּ לְאוֹתָן הַמַּטָּרוֹת וּבְעָדָן חַיָּבִים אֲנַחְנוּ לִשְׁמוֹר בְּדַרְכָּךְ אֶחָת. יב לָכֵן אִם נִרְאֶה לְךָ לְעַנּוֹתֵנִי עַל אֲשֶׁר לֹא אֹכַל דָּבָר טָמֵא, עֻנֵּה. יג אַחַרֵי אֲשֶׁר דִּבֵּר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הֵבִיאוּהוּ אֶל הָאוֹפָן. יד הוּא נִמְתַּח עָלָיו בְּקַפְּדָנוּת, וּבְעֵת שֶׁפֹּרְקוּ חֻלְיוֹת שִׁדְרָתוֹ הָצְתָה אֵשׁ מִתַּחְתָּיו, טו גַּם לִבְנֵי חֲדֵי חֲנִיתוֹת מְמֻרָטוֹת, הַגִּיעוּם אֶל גַּבּוֹ וּבָרְקָרְם צַלְעוֹתָיו שָׂרְפוּ גַּם אֶת־מֵעָיו. טז וּבְעֻנּוֹתוֹ אָמַר: הוֹי הָאֲכִזְרִיּוּת רְאִיָּה לְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר אֵלֶיהָ נִקְרָאנוּ אַחִים בְּמִסְפָּר כֹּה רַב לְהוֹלוֹת נִבְחָנִים בִּיסוּרִים בְּעֵד יִרְאַת אֱלֹהִים וְלֹא נֶאֱחָנוּ, יז כִּי הַדֵּעָה יִרְאַת אֱלֹהִים בִּלְתִּי מְנֻצַּחַת הִיא. יח מְזֻמָּן בַּטּוֹב וָהֶבֶל אָמוּת גַּם אֲנִי אַחֲרֵי אֶחָי. יט וְגַם אֲנִי אֶבְיא נוֹקֵם גָּדוֹל עָלַיִךְ, הַמַּכְאִיב עִנּוּיִים חֲדָשִׁים וְאוֹיֵב לְיִרְאֵי אֱלֹהִים בֶּאֱמֶת. כ אֲנַחְנוּ שָׂשִׂים בְּחוּרִים בְּשַׁלְוָתֵנוּ אֶת־עָרְיצוּתֶךָ, כא כִּי הָעֲבָדָה שֶׁלֹּא יָכֹלְתָּ לַשְׁנוֹת אֶת־דַּעְתֵּנוּ וּלְהַכְרִיחֵנוּ לֶאֱכֹל דָּבָר טָמֵא הַלֹּא הִיא בִּשְׁבִילֶךָ? כב אִשָּׁה קָרָה בְּשִׁבְילֵנוּ, מִכְשׁוֹלֵיךְ אֵינָם מַכְאִיבִים אוֹתָנוּ, וְאֵין כֹּחַ לְעָרְיצוּתֶךָ. כג לֹא נוֹשְׂאֵי חֲנִיתוֹת שֶׁל עָרִיץ עָמְדוּ לְפָנֵינוּ, אֶלָּא שֶׁל תּוֹרָה אֱלֹהִית; עַל כֵּן מְחַזְּקִים אֲנַחְנוּ בִּתְבוּנָתֵנוּ בִּלְתִּי מְנֻצַּחַת.

יב

א אַחַרֵי אֲשֶׁר מֵת גַּם זֶה בְּאֹשֶׁר, מִשְׁלֶךָ לְדָוִד, קָרֵב הַשְּׁבִיעִי, הַצָּעִיר מִכֻּלָּם. ב עָלָיו רִחַם הָעָרִיץ אַף כִּי הִדְאִיבוּהוּ אֶחָיו קָשָׁה, וְכַאֲשֶׁר רָאָה כִּי כְּבָר הִקִּיפוּהוּ בַּכְּבָלִים, קָרָא לוֹ לִקְרֹב אֵלָיו וַיַּסֵּ לְשַׂדְּלוֹ בִּדְבָרִים לֵאמֹר: ג אַתָּה רוֹאֶה מַהוּ סוֹפָה שֶׁל סִכְלוּת אַחִיךָ, כִּי מִתּוֹ מִתּוֹךְ עִנּוּיִים בְּשֶׁל מְרִים. ד וְאִם לֹא תִּשְׁמַע, תָּמוּת גַּם אַתָּה לִפְנֵי הָעֵת בְּעִנּוּיִים קָשִׁים. ה וְאִם תִּשְׁמַע, תִּהְיֶה יָדִיד [לִי] וְתַעֲמֹד בְּרֹאשׁ עֶנְיְנֵי הַמַּלְכוּת. ו וּבְדַבְּרוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שָׁלַח לְאַחֵי וַיַּעֲזֹר לָהֶם לְהַכְנִיעוֹ, וַיְהִי כְּשָׁמְעוֹ אֶת־דַּעְתּוֹ הָאַצִּילָה לְאַהֲב שֶׁשֹּׁאלוּהוּ אִם רְצוֹנוֹ לֶאֱכֹל בְּטֶרֶם יָעֻנֶּה, ז מָתְחוּ חַיּוֹת הַטֶּרֶף אֲשֶׁר כְּמוֹהֶן כִּבְרִדְלָס אֶת כָּל־בְּשָׂרוֹ בִּידוֹת הַבַּרְזֶל מִגִּידֵי עָרְפּוֹ עַד הַסַּנְטֵר וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־עוֹר רֹאשׁוֹ. וְהוּא נָשָׂא בְּאֹמֶץ אֶת־הַכְּאֵב וַיֹּאמַר: ח מַה נִּעְיְמָה כָּל־צוּרַת מָוֶת בְּעֵד יִרְאַת אֱלֹהִים הַבָּאָה מֵאֲבוֹתֵינוּ! וְאֵל הָעָרִיץ אָמַר: ט הוֹי, עָרִיץ רָשָׁע מִכֻּלָּם, הַאִם אֵינְךָ חוֹשֵׁב כִּי אַתָּה מְעֻנֶּה יוֹתֵר מִמֶּנִּי בְּרֹאוֹתְךָ אֶת־מַחֲשֶׁבֶת עָרִיצוּתְךָ הַנֶּאֱחֶזֶת בְּכֹחַ סַבְלָנוּתִנוּ בְּעֵד יִרְאַת אֱלֹהִים? י כִּי אֲנִי מֵקֵל מֵעָלַי אֶת־הַסֵּבֶל בְּתַעֲנוּגִים הַבָּאִים מִשְּׁלֵמוּת הַמִּדּוֹת, יא וְאַתָּה, מְעֻנֶּה בְּאֵיומֵי הָרֶשַׁע, לֹא תִמְצָא, עָרִיץ וְרָשָׁע, מִפְלָט מִן הֶעָנֶשׁ הַבָּא מֵחֲרוֹן אַף הָאֱלֹהִים.

(כא) • הָשָּׂרָה וכו׳ / הָרִינְלָה לְהִתְפַּלֵּל וּלְהוֹדוֹת לֵאלֹהִים בְּדִבְרֵי שִׁירָה.

יא

(א) • קָפַץ / לֹא חִכָּה עַד שֶׁהֲבִיאוּהוּ.

(ב) • אֵין בִּרְצוֹנִי לְהִתְחַנֵּן / הוּא חָשַׁב כִּי בְּתָמוּז לְהִתְחַנֵּן.

(ג) בְּקָבְצִי וּבְכוֹאִי מַעֲצַמְתִּי כְּזַנְּתִי הִיא שְׁתַּהֲרֹג אוֹתִי וְתַרְבֶּה אֶת חֶמְלָתְךָ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה עָנְשְׁךָ יוֹתֵר חָמוּר.

(ו–ח) פְּסוּקִים אֵלּוּ חֲסֵרִים בְּיָדֵנוּ.

• הִרְגַּשְׁתָּ בְּחֶמְצֵי בְּנֵי אָדָם / בְּקִבְּלָךְ אֶת מַעֲשֶׂיךָ שָׁמַתָּ לֵב לְצַעֲרֵי אֵשֶׁר בְּנֵי אָדָם וְלֹא לְהַנְאָתְךָ בִּלְבָד. לְפִי פְּרוּשׁ אַחֵר: הַכְּנָעָה לְאֲשֶׁר רָאוּי שֶׁיִּשְׁאֲפוּ אֵלָיו בְּנֵי אָדָם. אֲחֵרִים מְפָרְשִׁים: הִרְגַּשְׁתָּ מָה שֵּׁם הָרָאוּי שֶׁיַּרְגִּישׁ בֶּן אָדָם, כְּלוֹמַר שְׁאַתָּה בָּשָׂר וָדָם, לֹא אֵל.

(ט–י) אֲשֶׁר לְמַכְשִׁירֵי הָעִנּוּיִים הַשָּׁוָה ח, יב.

(יא) • מְתוּחַ... כְּעֵין עַקְרָב / הַכַּוָּנָה הִיא, כְּפִי שֶׁנִּרְאֶה בְּהֶמְשֵׁךְ הַדְּבָרִים, לְאַחַר שֶׁנִּתְפָּרְקוּ חֻלְיוֹת שִׁדְרָתוֹ.

(יב) • נִשְׁגָּבִים / מִלָּה זוֹ נֶאֶמְרָה בְּדֶרֶךְ לַעַג. הוֹרָאָתָהּ הַמִּילּוֹלִית שֶׁל הַמִּלָּה הַיְוָנִית שֶׁבַּמִּקּוֹר הִיא: אֲצִילִים, רְאוּיִים לְאָדָם מִגְזַע אֲצִילִים וּנְדִירִים.

(יד) • בֶּן גִּילָם בְּבִינָה / אֵינֵי נוֹפֵל מֵהֶם בְּבִינָה.

(כ) • לְחֻיּוֹת נִבְחָנִים בִּיסוּרִים / לְפִי הַפֵּרוּשִׁים הַמְּפֹלָּשִׁים: לְהַרְגִּיל יְסוּרִים. הַמִּלָּה הַיְוָנִית מוֹרָה לְפִי עִקַּר מוּצָּאָהּ עַל תַּרְגִּילֵי הִתְעַמְּלוּת.

(כא) • הַדֵּעָה יִרְאַת אֱלֹהִים / מָה שֶּׁאָדָם יָרֵא אֱלֹהִים יוֹדֵעַ וּמַאֲמִין בּוֹ. פְּנֵּת הַפָּסוּק הִיא, כְּוַדַּאי: אֵין דֶּרֶךְ לְבַטֵּל אֶת הַדֵּעוֹת וְהָאֱמוּנוֹת הַקְּנוּיוֹת עַל יִרְאַת אֱלֹהִים.

(כב) • בָּשׁוֹב וֶהֶבֶל / בְּכָל הַמִּדּוֹת הַשּׁוֹבוֹת. רַאֲה א, י.

(כג) • וְגַם... גָּדוֹל / מוֹתִי יָבִיא עָלַיִךְ אֶת נִקְמַת אֱלֹהִים.

(כד–כה) פְּרוּשִׁבוּ לִשְׁמֹעַ אֶל דְּבָרֶיךָ מוֹכִיחַ כִּי בָּטֵל אַתָּה.

(כו) • אֵי־יְעִילוּתָם שֶׁל עִנּוּיֶיךָ מוֹכִיחָה כִּי חַסַר כֹּחַ אַתָּה.

(כז) • שֶׁל תּוֹרָה אֱלֹהִית / הַמִּלָּה, כְּנִרְאֶה, עֲלִיצִי מִנְּזָה הַתּוֹרָה אֲשֶׁר פִּרְסֵם הוּא גָּדוֹל הָרַבָּה מִכֹּחַ כָּל הַנֶּפֶשׁ.

יב

(ה) הַשָּׁוָה ח, ו–ז.

(ו) • בַּעֲבָדָה הָעִבְרִית / אֲשֶׁר הָיְתָה רְגִילָה לְדַבֵּר בָּהּ עִם פְּנֵיךָ. • לְחָלָן / רַאֲה מה, מו ואילך.

(יט) • יִתְמַתְּחוּ / הַכַּוָּנָה, כְּנִרְאֶה, הָרִבּוּי אֶת לַחֲצוֹ עַל גּוּפוֹ שֶׁל הַבָּחוּר.

(כ) • הַמְכוֹנָה / הָאוֹפָן הַמְעֻנֶּה לְעֵיל.

(כא) • שֶׁלֵּךְ עַצְמוֹתָיו / עַצְמוֹת שְׁלֵדוֹ. • צָעֲקָה אַבְרָהָם / אֲשֶׁר לֹא נֶאֱנַח בְּקָחְתּוֹ אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ.

(כב) • נֶהְפַּךְ לִיצוּר בֶּן אַלְמָוֶת / מִתְעַלֶּה לְדַרְגָּה עַל־אֱנוֹשִׁית.

(כג) • אַל תַּעַזְבוּ אֶת מִלְחַמְתִּי / אַל תְּמַנְּעוּ מִלְּהַאֲבַק כַּאֲשֶׁר נֶאֱבַקְתִּי אֲנִי. • וְאַל תִּכְפְּרוּ וכו׳ / וְאַל תְּנַתְּקוּ בְּאֹפֶן הַמּוֹכִיחַ כִּי אֵינְכֶם אֹחֲזִי בְּאֹמֶץ נַפְשְׁכֶם.

(כד) • וְהָאַהֲבָהִית / אֲשֶׁר נִתְגַּלְּתָה עַל הָאָבוֹת, אוֹ: אֲשֶׁר הֶאֱמִינוּ בָּהּ הָאָבוֹת.

(כו) • יְדוֹת הַבַּרְזֶל וכו׳ / רַאֲה ח, יב.

(כח) • חַיּוֹת... כְּבַרְדְּלָס / פִּרְסֵי הַמֶּלֶךְ הַדּוֹמִים בְּאַכְזְרִיּוּתָם לְחַיּוֹת טָרֶף. • בְּאֹמֶץ אֶת הַכְּאֵב / לְפִי פֵּרוּשׁ אַחֵר: אֶת הַכְּאֵב הַנּוֹרָא.

(כט) • מַה נִּעְיְמָה כָּל צוּרַת מָוֶת... מֵאֲבוֹתֵינוּ / לֹא בִּלְבָד שֶׁלֹּא נֶאֱנַח וְלֹא הִתְאוֹנֵן, אֶלָּא גַּם הֵרְאָה שִׁמְחָה כִּי בָּאָה לְיָדוֹ הִזְדַּמְּנוּת לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם.

(ל) • מִכֻּלָּם / מִכָּל שְׁאָר הָעָרִיצִים. • הַאִם אֵינְךָ חוֹשֵׁב וכו׳ / לֹא אֲנִי הַמְעֻנֶּה בְּאֱמֶת, כַּאֲשֶׁר אַתָּה חוֹשֵׁב, אֶלָּא אַתָּה, כִּי נִצְחוֹנִי בְּמִלְחַמְתִּי עִמְּךָ מְעֻנֶּה אוֹתְךָ יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר עִנּוּיֶיךָ הַנִּשְׁגָּבִים מְעַנִּים אוֹתִי.

(לא–לב) רְשׁוּמֵי הַמּוּסָרִיִּים מְנֻמָּמִים אוֹתִי עַל עִנּוּיַי וְהֵם יָבִיאוּ עָלַי תַּעֲנוּגִים, בְּעוֹד שֶׁלְּךָ אֵין נִחוּמִים וְסוֹפְךָ לְהֻעָנֵשׁ.

ג

(ד) פְּסוּק זֶה חָסֵר בְּכְתָבֵי יָד אֲחָדִים. • נִפְשִׁי כְּאֵן בְּמוּבָן רוּחָנִי, בְּנֶגֶד לְגוּפִי.

(ה) • וְאֵלָּה / וְקִרְבֵי הַמַּלְךָ.

(ז) • הַסְּפִשְׁיוֹת... עִוֵּרוּ / בְּכְתָבֵי יָד אֲחָדִים נוֹסַח אַחֵר שֶׁאִוְּתוּ בָּרוּר. • כְּתָבְנָה הַסַּקּוּתִים / רַאֲה הש״ב ז, ד.

(י–יא) רַאֲה ט, לא–לב.

(יד) • אֵין לָכֶם וכו׳ / אַף אִם תַּצְלִיחוּ לְמוֹנֵעַ אֶת לְבָבִי, עִנּוּי קָשֶׁה יוֹתֵר, לֹא תַּצְלִיחוּ לְהַטִּיל עַל יְדֵי עִנּוּיֶיךָ הִיא לְהַנְּחֹת לְדַעַת כִּי אֵינֵי נוֹפֵל מֵאַחַי.

הַנִּיחוּ לִי וַאֲדַבֵּר לַמֶּלֶךְ וְלִידִידָיו אֲשֶׁר אִתּוֹ. ס אָז, שָׂמְחִים מְאֹד עַל מַה שֶּׁהִגִּיד הַנַּעַר, מִהֲרוּ לְהַתִּירוֹ. י וְהוּא קָרַב בְּמִרוּצָה אֶל הַמַּחֲבָתוֹת וַיֹּאמֶר: יא הוֹי, עָרֵץ רָשָׁע וַחֲסַר יִרְאַת אֱלֹהִים יוֹתֵר מִכָּל־פּוֹעֲלֵי אָוֶן, לֹא תִּכָּלֵם עַל אֲשֶׁר בְּקִבֶּלְךָ מֵאֵת אֱלֹהִים אֶת־הַטּוֹבוֹת וְאֶת־הַמַּלְכוּת רָצַחְתָּ אֶת־עוֹבְדָיו וְעִנִּיתָ אֶת־הָעוֹסְקִים בְּיִרְאַת אֱלֹהִים? יב בְּגָלַל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יוֹעִידְךָ הַצֶּדֶק לְאֵשׁ חֲזָקָה מְאֹד וְצִחִית וּלְעִנּוּיִים אֲשֶׁר לֹא יָרְפּוּ מִפְּךָ לְעוֹלָם. יג וּבְהִיוֹתְךָ בֵּן־אָרָם, לֹא תִתְבַּיֵּשְׁתָּ, הַדּוֹמֶה לְחַיַּת טֶרֶף, לִכְרֹת אֶת־לְשׁוֹן אֲנָשִׁים הַמְּרַגְּשִׁים כְּמוֹךָ וַאֲשֶׁר נוֹצְרוּ מֵאוֹתָם הַיְסוֹדוֹת שֶׁמֵּהֶם נוֹצַרְתָּ, וּלְהָרַע לָהֶם וּלְעִנּוֹתָם. יד וְאִמְנָם אִלְּה אֲשֶׁר מֵתוּ בַּאֲצִילוּת מִלְּאוּ אַחֲרֵי יִרְאַת אֱלֹהִים, וְאַתָּה תֹּאנַח מַר מִפְּנֵי שֶׁרָצַחְתָּ בְּלִי סִבָּה אֶת־הַנִּלְחָמִים בְּעַד שִׁלְמוּת הַמִּדּוֹת. טו לָכֵן גַּם הוּא בְּהִיוֹתוֹ נָכוֹן לָמוּת אָמַר: טז לֹא אֲבָרֵךְ מִגְּבוּרַת אַתְּ, יז וַאֲנִי קוֹרֵא לֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי כִּי יַשֵּׂה חֶסֶד לְעַמּוֹ, יח וְאוֹתְךָ יַעֲנֹשׁ בְּחַיֶּיךָ וּלְאַחַר שֶׁתָּמוּת. יט וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִתְפַּלֵּל תְּפִלָּה זוֹ הִשְׁלִיךְ אֶת־עַצְמוֹ אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲבָתוֹת וְכֵן מָסַר אֶת־נַפְשׁוֹ.

ג

א אִם אֶפּוֹא בָּזוּ שִׁבְעַת הָאָחִים אֶת־הָעִנּוּיִים עַד הַמָּוֶת, יֵשׁ לְהוֹדוֹת בְּהֶחְלֵט כִּי הַתְּבוּנָה יִרְאַת אֱלֹהִים שׁוֹלֶטֶת לְבַדָּהּ בָּרָשׁוּת, ב כִּי אִלּוּ נִשְׁתַּעְבְּדוּ לָרָשׁוּת וְאָכְלוּ דָּבָר טָמֵא, הָיִינוּ אוֹמְרִים כִּי הֵם נִצְּחוּ עַל־יָדָם. ג וְעַתָּה לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא בַּתְּבוּנָה הַמְשֻׁבַּחַת אֵצֶל אֱלֹהִים גָּבְרוּ עַל הָרָשׁוּת. ד וְגַם אֵין לְהָמְנַע מִשִּׂים לֵב אֶל שִׁלְטוֹן הַשֵּׂכֶל, כִּי הֵם הִתְגַּבְּרוּ גַּם עַל הָרֶגֶשׁ וְגַם עַל הָעִנּוּיִים. ה אֵיךְ אֶפּוֹא אֵין לְהוֹדוֹת בִּשְׁלִטוֹן הָעִיוּן עַל הָרְגָשׁוֹת אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא הָסוּ [מִן הַדֶּרֶךְ הַנְּכוֹנָה] עַל יְדֵי יִסּוּרֵי הָאֵשׁ? ו כִּי כַּאֲשֶׁר מִגְּדֵלֵי הַגְּמָלִים הַבּוֹלְטִים לְתוֹךְ הַיָּם הוֹדְפִים אֶת־אֵיבֵי הַגְּלִים וּמְסַפְּקִים מָקוֹם שָׁקֵט לַעֲגֹן לַמַּפְלִיגִים, ז כֵּן הָיָה עִיּוּן הַבַּחוּרִים, כְּמוֹהוּ כִּשְׁבָעָה מִגְדָּלִים, מָזֹן לִגְמַל יִרְאַת אֱלֹהִים, וְנִצַּח אֶת־הַפְּקֵרוּת הָרָגְשׁוֹת.

(ט) תְּקִידֵי הַמֶּלֶךְ לֹא הֵבִינוּ אֶת דִּבְרֵי הָאֵם אֶל בְּנָהּ וְתָקְבוּ כִּי כַּוָּנָתָם לְשַׁדֵּל אֶת בְּנָהּ לְשַׁמֵּעַ אֶל הַמֶּלֶךְ, וְלָכֵן, כְּשֶׁבִּקֵּשׁ רְשׁוּת הַדִּבּוּר, דִּמּוּ כִּי בְּרְצוֹנוֹ לוֹמַר כִּי הוּא נִכְנָע לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ.

(יב) • לְאַשׁ וכו׳ / יְסוּרֵי גֵיהִנֹּם.

(טו) לְפִי נֹסַח אַחֵר, בְּלִי הַמְּלָה שֶׁפֵּרוּשָׁהּ אָמַר, הֶמְשֵׁךְ דִּבְרֵי הַנַּעַר: לָכֵן גַּם אֲנִי, בִּהְיוֹתִי נָכוֹן לָמוּת.

(טז) • לֹא אֲבָרֵךְ וכו׳ / לֹא אֶתְרַחֵק מִגְּבוּרַת אַתְּ, אֶהְיֶה גִּבּוֹר כְּמוֹתָם. • מִגְּבוּרַת / לְפִי נֹסַח אַחֵר: מֵעֲדוּת, וְהַכַּוָּנָה: מִמַּעֲשֵׂי אַתְּ אֲשֶׁר הֵעִידוּ עַל נֶאֱמָנֵיהֶם לַתּוֹרָה.

(יז) • נַפְשׁוֹ / לְפִי נֹסַח אַחֵר: רוּחוֹ.

ג

(א–ג) הַשְׁוָה ה, לא–לה.

(ד) • הֲרָגָם / הַכַּוָּנָה, כִּנְרָאָה, לְרָגָם חָמְלָה עַל הָאֵם.

(ו) • מִגְדְּלֵי... הַיָּם / הָאֲבָנִים הַמְּהַוּוֹת אֶת הַמַּזָּה.

חשמונאים ד טז.

טז הוֹי אֵם הַנִּלְחֶמֶת בְּעַד יִרְאַת אֱלֹהִים, וְקַנָּה וְאִשָּׁה, נִצַּחְתְּ בְּאֹמֶץ לִבֵּךְ אֶת־הָעָרֵץ וּבְמַעֲשִׂים וּבְדְבָרִים נִמְצֵאת חֲזָקָה מִגֶּבֶר. יז כִּי כַּאֲשֶׁר נִתְפַּשְׁתְּ עִם בָּנַיִךְ, עָמַדְתְּ וְרָאִית אֶת־אֶלְעָזָר מְעֻנֶּה וְאָמַרְתְּ לְבָנַיִךְ בְּלָשׁוֹן עִבְרִית: יח נִשְׁבַּע הוּא הַקָּרֵב אֲשֶׁר אִלְיוּ נִקְרָאתֶם לְהָעִיד עַל עַמְּכֶם; הִלָּחֲמוּ בְּנֶפֶשׁ חֲפֵצָה בְּעַד תּוֹרַת הָאָבוֹת, יט כִּי תִּהְיֶה חֶרְפָּה אִם בְּעוֹד הַזָּקֵן הַזֶּה סוֹבֵל אֶת־הַכְּאֵבִים בְּעַד יִרְאַת אֱלֹהִים, תִּפְחֲדוּ אַתֶּם, הַצְּעִירִים, מִפְּנֵי הָעִנּוּיִים. כ זִכְרוּ כִּי מֵאֵת אֱלֹהֵי הָעוֹלָם לְקַחְתֶּם אֶת־חֶלְקְכֶם בָּעוֹלָם וְנֶהֱנֵיתֶם מִן הַחַיִּים, כא וְלָכֵן חַיָּבִים אַתֶּם לִסְבֹּל כָּל־עָמָל בְּעַד הָאֱלֹהִים. כב בַּעֲדוֹ גַּם מֵהַר אַבְרָהָם אָבִינוּ לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ יִצְחָק אֲבִי הָאָמָּה, וְהוּא לֹא נִבְהַל כִּרְאוֹתוֹ אֶת־יַד אָבִיו נוֹשֵׂאת הַמַּאֲכֶלֶת מוּרֶדֶת עָלָיו. כג וְדָנִיֵּאל הַצַּדִּיק הָשְׁלַךְ אֶל הָאֲרָיוֹת, וַחֲנַנְיָה וַעֲזַרְיָה וּמִישָׁאֵל הוּטְלוּ אֶל כִּבְשַׁן הָאֵשׁ וַיִּכָּבְלוּ בְּעַד הָאֱלֹהִים, כד וְגַם אַתֶּם אִפּוֹא בִּהְיוֹת לָכֶם אוֹתָהּ אֱמוּנָה בֵּאלֹהִים אַל תֵּעָצְבוּ. כה כִּי דָבָר בִּלְתִּי הֶגְיוֹנִי הוּא לְדַעַת אֶת־יִרְאַת אֱלֹהִים וְלֹא לַעֲמֹד בִּכְפִי הָעִנּוּיִים. כו בְּדִבְרִים הָאֵלֶּה זֵרָזָה אֵם הַשִּׁבְעָה כָּל אֶחָד מִבָּנֶיהָ וְשִׁדְּלָה אוֹתָם לִבְחֹר בַּמָּוֶת מִלַּעֲבֹר עַל מִצְוֹת הָאֱלֹהִים. כז וּמִלְּבַד זֹאת יָדְעוּ כִּי בְּמוֹתָם בְּעַד אֱלֹהִים יִחְיוּ לֵאלֹהִים כְּאַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְכָל־הָאָבוֹת.

ד

א וְאָמְרוּ גַּם אֲחָדִים מִבֵּין נוֹשְׁאֵי הַחֲנִיתוֹת כִּי כַּאֲשֶׁר עָמְדָה לִהְיוֹת מוּצֵאת אַף הִיא לַהֲרֶג, הִשְׁלִיכָה אֶת־עַצְמָהּ אֶל הָאֵשׁ לְמַעַן לֹא יָגַע אִישׁ בְּגוּפָהּ. ב הוֹי אִם אֲשֶׁר עִם שִׁבְעַת הַבָּנִים בִּטַּלְתָּ אֶת־כֹּחַ הָעָרֵץ וְסִכַּלְתָּ אֶת־מַחְשְׁבוֹתָיו הָרָעוֹת וְהָרֵאִית אֶת־אֲצִילוּת הָאֱמוּנָה! ג כִּי אַתְּ כְּמוֹ גַּם מִיָּמֶךְ עַל עַמּוּדֵי הַבָּנִים נָשְׂאת בְּלִי מוּט אֶת־זַעֲזוּעֵי הָעִנּוּיִים. ד הֲיֵי אֲפוֹא בְּטוּחָה, אִם בַּעֲלַת נֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה, אֲשֶׁר סָבַלְתְּ בַּאֲשֶׁר הָיְתָה לָךְ תִּקְוָה נֶאֱמָנָה לֵאלֹהִים. ה הֲיֵרַחַ עִם הַכּוֹכָבִים בַּשָּׁמַיִם לֹא יַעֲמְדוּ כָּל־כָּךְ נֶעֱלִים כַּאֲשֶׁר תַּעֲמְדִי אַתְּ נִכְבֶּדֶת אֵצֶל אֱלֹהִים וְתַקְבִּיעִי בַּשָּׁמַיִם יַעַן אֲשֶׁר הֵאַרְתְּ לִירֵאַת אֱלֹהִים אֶת דֶּרֶךְ שִׁבְעַת בָּנַיִךְ הַיּוֹמִים לַכּוֹכָבִים, ו כִּי לִדְמוּת אֶת־בָּנַיִךְ הָיְתָה מֵאַבְרָהָם אָבִינוּ.

(כא–כב) בִּהְיוֹתְכֶם יִרְאֵי אֱלֹהִים כְּאָבוֹת וּכְדָנִיֵּאל וַחֲבֵרָיו מָשָׁל עֲלֵיכֶם לִסְבֹּל בְּעַד יִרְאַת אֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר הֵם חַיִּב מוּכָנִים לִסְבֹּל.

(כג) הָעִקָּר הוּא לֹא לְיִסּוּרֵי יִרְאֵי אֱלֹהִים בְּלַב וּבְמַחֲשָׁבָה, אֶלָּא לְמַעֲשִׂים יִרְאָה זוֹ בְּמַעֲשִׂים.

(כד–כח) דִּבְרֵי הָאֵם וֶאֱמוּנָתָם בְּחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא הֵבִיאוּם לִבְחֹר מָוֶת מֵחַיִּים.

(יד) • וְקַנָּה וְאִשָּׁה / שְׁתֵּי תְּכוּנוֹת גּוּרְמוֹת חֻלְשָׁה.

(טו) • לְהָעִיד עַל עַמְּכֶם / לְהוֹכִיחַ אֶת אֹמֶץ לִבּוֹ וְאֶת נֶאֱמָנוּתוֹ לַתּוֹרָה.

(יח–יט) מִן הָאֱלֹהִים קִבַּלְתֶּם אֶת הַחַיִּים אֲשֶׁר נֶהֱנִיתֶם מֵהֶם עַד הַיּוֹם; בְּעַד הָאֱלֹהִים תַּחֲיִים אַתֶּם לְנַהֵר עֲלֵיהֶם.

(כ) • לְשַׁחֵט / לְהִתְכּוֹנֵן לִשְׁחֹט. • וְהוּא / וְיִצְחָק.

(כא) • וְקַנָּה וְאִשָּׁה / שְׁתֵּי תְּכוּנוֹת גּוּרְמוֹת חֻלְשָׁה.

(כב) • לְהָעִיד עַל עַמְּכֶם / לְהוֹכִיחַ אֶת אֹמֶץ לִבּוֹ וְאֶת נֶאֱמָנוּתוֹ לַתּוֹרָה.

(כג–כט) מִן הָאֱלֹהִים קִבַּלְתֶּם אֶת הַחַיִּים; בְּעַד הָאֱלֹהִים תַּחֲיִים אַתֶּם לְנַהֵר עֲלֵיהֶם.

(כ) • לְשַׁחֵט / לְהִתְכּוֹנֵן לִשְׁחֹט. • וְהוּא / וְיִצְחָק.

ד

(א) הַפֶּרֶק הַמּוּבָא בְּקִטּוּעַ זֶה לֹא נִזְכַּר בְּסֵפֶר חַשְׁמוֹנָאִים ב, וְשָׁם לֹא נֶאֱמַר אִם מֵתָה מִתּוֹךְ עִנּוּיִים גּוּפָנִיִּים אוֹ מִצַּעַר עַל מוֹת בָּנֶיהָ.

(ג) הַבָּנִים נִמְשָׁלִים לַעֲמוּדִים הַמְשַׁמְּשִׁים יְסוֹד לָגַג. הָאֵם נִמְשָׁלָה לָגַג.

(ד) • אֲשֶׁר סָבַלְתְּ וכו׳ / כֹּחַ סַבָּלָנוּתֵךְ בָּא אֲלֵיכִי מֵהַתִּקְוָה לֵאלֹהִים.

(ה) אוֹר יִרְאַת אֱלֹהִים אֲשֶׁר הוֹסַפְתְּ עַל בָּנַיִךְ הַמְּזֻהָרִים כְּכוֹכָבִים עוֹשֶׂה אוֹתָךְ וַצְקֵאית לְתֹפֶס מָקוֹם נַעֲלֶה יוֹתֵר מֵהַמְּאוֹרוֹת הַמְּפִיצִים אוֹר חָמְרִי לָעוֹלָם.

(ו) בָּנַיִךְ הֵם בָּנִים רוּחָנִיִּים לְאַבְרָהָם אָבִינוּ. לְפִי פֵּרוּשׁ אַחֵר, אֵין הַכַּוָּנָה לְלֵדָה אֶלָּא לַתְּוָךְ: בָּנַיִךְ חָנְכוּ בְּדַרְכֵי אַבְרָהָם.

תלמוד בבלי

מנוקד, מפוסק פסוק מלא, פרוש רש"י שלם ומפוסק, עם באור חדש

מאת הרב ע. שטיינזלץ

מאי חֲנוּכָּה? דְּתָנוּ רַבָּנָן. בְּכ"ה בְּכִסְלֵו יְמֵי חֲנוּכָּה תְּמָנְיָא אִינּוּן, דְּלָא לְמִסְפַּד בְּהֶן וּדְלָא לְהִתְעַנּוֹת בְּהֶן. שֶׁכְּשֶׁנִּכְנְסוּ יְוָונִים לַהֵיכָל טִמְּאוּ כָּל הַשְּׁמָנִים שֶׁבַּהֵיכָל וּכְשֶׁגָּבְרָה מַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנַאי וְנִצְּחוּם. בָּדְקוּ וְלֹא מָצְאוּ אֶלָּא פַּךְ אֶחָד שֶׁל שֶׁמֶן שֶׁהָיָה מוּנָּח בְּחוֹתָמוֹ שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל. וְלֹא הָיָה בּוֹ אֶלָּא לְהַדְלִיק יוֹם אֶחָד, נַעֲשָׂה בּוֹ נֵס וְהִדְלִיקוּ מִמֶּנּוּ שְׁמוֹנָה יָמִים. לְשָׁנָה אַחֶרֶת קְבָעוּם וַעֲשָׂאוּם יָמִים טוֹבִים בְּהַלֵּל וְהוֹדָאָה.

בתלמוד מובאת השאלה הזו, המוזרה לכאורה ,,מה היא חנוכה", והתשובה המפורסמת על השמנים למנורת המקדש שנטמאו כולם בימי היוונים ולא נשאר אלא פך אחד של שמן טהור שאורו הספיק לשמונה ימים. ועל כן קבעו את שמונה ימי החנוכה. הזכרת המלחמה והנצחון על האויב באה רק בדרך אגב, כמבלי משים.

בשום פנים אין לראות בכך נסיון להתעלם מן הגבורות והמלחמות שנעשו על ידי המכבים — כפי שמובאים הדברים בצורה כה פיוטית ורבת עוז בתפילה ,,על הנסים" הנאמרת בימי החנוכה. אלא שהעמדת הדברים על הספור בפך השמן באה להחזיר לחג החנוכה את עיקר משמעותו, ולהוסיף בו תוכן נעלה יותר.

חג החנוכה אינו מיסודו חג של נצחון בקרבות, החג הוא — כפי שעצם שמו מלמד — חג חנוכתו המחודשת של המקדש, וחג זה נקבע זמן רב לפני שהושג הנצחון הסופי על היוונים. אולם ברור כי לא רק חנוכת המקדש היא העילה לחג, ולא היא לבדה הגורם ליחס הכבוד שהתבטא במלים ,,אפילו כל המועדים בטלים, חנוכה ופורים אינם בטלים". כאן חייבים אנו לראות את המשמעות העמוקה יותר אשר במלחמת החשמונאים. מרד המכבים החל לא כמרידה לאומית אלא כמרד על רקע דתי; היתה זו התקוממותו של העם היהודי הקטן נגד משבעדו היווני שניסה להביאו לאבוד עצמיותו הרוחנית. היתה זו מלחמה נגד הרוח היונית, מלחמה בין תרבויות, אשר ההכרעה בנשק היתה רק הצעד האחרון בה.

שיאה של המלחמה, נקודת ההכרעה האמיתית בה, היתה רצונו של העם להלחם למען יהדותו, נכונותו להקריב את הכל, ולגלות בעצמו את הנקודות שעליהן אינו יכול לעולם לוותר. חנוכת המקדש היתה סיומו של הדבר אשר תחילתו היתה העילה האמיתית למלחמה. מציאת כד השמן הטהור היא סמלית ואופינית — שלמרות הכל, למרות הלחץ החיצוני וההתיונות הפנימית עדיין נשאר משהו שלא נטמא, עדיין נשאר פך שמן טהור, נשאר אור טהור היכול להאיר בקדש פנימה. וכמו כן הצד הכמותי בנס — הפך הקטן של שמן טהור יכול לבעור למעלה מכל חישוב, אש זו של קדושה יכולה לבעור במלחמה של ,,גבורים מול חלשים, רבים מול מעטים" — להלחם ולנצח.

ולכן מגדיר התלמוד את החנוכה בתור נס נצחון האור על החושך, ולכן גם הבטוי ההלכתי הבולט והמיוחד לחג זה הוא: הדלקת נרות החנוכה. מלחמת החשמונאים מתוארת אפוא כמלחמת בני אור ובני חשך, ואת חג נצחונו של האור הטהור, מפרסמים ומדגישים — באור.

הסוגיה על חנוכה מרוכזת מסביב לשאלה מרכזית אחת: מה היא מהותם של נרות החנוכה?

האם הדלקת נרות החנוכה נועדת לפרסם את נס החנוכה, והנרות אינם אלא האמצעי שנבחר לפרסום נס זה, ואז כמובן יתחייבו מזה כמה דברים: נוסח ידוע ומוגדר של הדלקת הנרות והצבתם במקומות מסוימים מצד אחד, ומצד שני התיחסות לנרות כלמכשירי מצווה שאין בהם לעצמם כל קדושה מיוחדה. המצווה תתבסס אפוא על תוספת האור, על הצגת האור ברבים לעיני כל. ותתכן גם תפיסה אחרת: נרות החנוכה הנם בעצם זכרונות, (,,אותות") לנס, ועל כן כמו מצוות רבות אחרות המשמשות לאות וזכרון הרי יסוד המצוה הוא פנימי — להזכיר לעושה אותה מאורע מסוים, להוסיף משמעות לזכרון החג. ומתפיסה זו מתחייב כי הדלקת נרות החנוכה היא המרכז האמיתי של המצווה בהם, ולאו דוקא הפרסום שיש בכך לנס, ומצד שני — ההתיחסות לנרות החנוכה תהא כבעלי ערך של קדושה מסוימת כשלעצמם, בעצם היותם מיועדים להזכיר את החג.

בין שתי תפיסות אלה, ומתוך שלובים שונים שלהן זו בזו מתנהלים כל הדיונים בסוגיה זו של דיני חנוכה.

מסכת שבת — סוגיית חנוכה — דף כ"א עמוד ב'

רגל מן השוק, ומאי לאו (= האם לא, האין הפרוש): שבמשך כל הזמן הזה צריך נר החנוכה לבעור ואי כבתה הדר מדליק לה (= ואם כבתה חוזר ומדליק אותה)? אולם את הקושיא הזו דוחים בקלות, לא אין הכוונה שהמצווה היא שנר החנוכה יבער כל משך הזמן הזה אלא דאי לא אדליק — מדליק (= אם לא הדליק עדיין — מדליק) כי זמן הדלקת נרות חנוכה הוא בתוך זמן זה. ואי נמי (= או גם כן) אפשר להסביר באופן אחר: "משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק" לא בא לקבוע את הזמן או בן יש לעשות את המצוה, אלא שזהו לשעורה — לקבוע את כמות השמן שיש להקצות לנרות חנוכה — כדי שאפשר יהא לנר לבעור בפרק זמן כזה.

הובאה ההלכה לגבי חנוכה כי מצותה עד שתפלה רגל מן השוק ונשאלה השאלה עד כמה? כלומר: מתי נחשוב שכלתה רגל מן השוק, את הזמן קובע רבה בר בר חנה בשמו של ר' יוחנן עד דכליא רגלא דתרמודאי (= עד שתכלה רגלם של התרמודיים), היו אלה אנשים מתדמור שהיו עוסקים באסוף עצים יבשים ומכירתם בשוק, והם היו מתעכבים זמן מסוים אף בשעות הערב עד שגם אלה שמשום מה לא הספיקו לקנות עצים קודם כבר לקחום מהם.

ומעתה נגשים לדון בעצם מצוות נרות חנוכה, ומביאים את דברי התנאים בנושא זה (תנו רבנן = שנו חכמים) כי בהדלקת נרות חנוכה די שידליקו נר איש וביתו — רק נר אחד בכל יום עבור כל המשפחה. המהדרין במצוות מדליקים נר לכל אחד ואחד מבני הבית, ואילו המהדרין מן המהדרין מדליקים בכל יום מספר אחד של נרות בהתאם למהלכות של החג. ובפרטי הדברים חולקים בית הלל ובית שמאי. בית שמאי אומרים: פותח והולך — ביום הראשון מדליקים שמונה נרות, בשני שבעה וכן הלאה. ולדעת בית הלל מוסיף והולך — ביום הראשון נר אחד, ומוסיף והולך בכל יום.

בבאור טעמיהם של בית שמאי ובית הלל בנושא זה פליגי בה תרי אמוראי במערבא (= חלוקים בה שני אמוראים בארץ ישראל). אחד מהם אמר כי טעמא דבית שמאי כנגד ימים הנכנסים שמדליקים נרות כמספר הימים שהחג ימשך עוד, על כן ביום הראשון שמונה נרות, ומכאן פותח והולך. וטעמא דבית הלל כנגד ימים היוצאים — מדליקים נרות כמספר ימי החג שעברו כבר ולכן מוסיפים והולכים בנרות. ואילו אמורא אחר סבור כי נמוקי בית שמאי ובית הלל שונים הם: טעמא דבית שמאי: כנגד פרי החג, למדו בית שמאי את הדבר מהשוואה לקרבנות הפרים שהיו מקריבים בימי חג הסוכות, שביום הראשון היו מקריבים שלשה עשר פרים ובכל יום היו פוחתים והולכים במספר הפרים (במדבר כ"ט יב—לד), ומכאן נראה כי כאשר יש לסדר דברים המשתנים מדי יום יש לפחות ולהלכה. וטעמא דבית הלל: מעלין בקדש ואין מורידין כי בהתאם לכלל המקובל כמעט בכל המקרים הרי בכל צד של מצוה וקדושה יש להוסיף ולהרבות, ולא לפחות.

ההסבר האחרון של המחלוקת מקבל סיוע מדברי רבה בר בר חנה בשם ר' יוחנן, המספר על שני זקנים בציידן מדורות ראשונים, ואשר גם הם נתנו נמוקים אלה למחלוקת זו.

עיונים

מערבא = המערב. כך כינו בבבל את ארץ ישראל, כי ארץ ישראל נמצאת כמעט בדיוק ממערב לבבל ובתקופה מאוחרת יותר ידועות היו המחלוקות בין "מדינתאי" = המזרחיים, אנשי בבל, לבין "מערבאי" = המערביים, אנשי ארץ ישראל.

אורח הלכה

משקיעת החמה עד שתכלה רגל מן השוק" הוא מידת הזמן שראוי לשער בה את גודל הנרות. ומאחר שלא נרחתה תנחה זו, מקבלים אותה להלכה. (שם. סעיף ב').

בהדלקת נרות חנוכה ארעה התופעה המוזרה שהוכאו שלוש דרגות של הדור במצווה — ושכל ישראל נחנו כדרגת המהדרין מן המהדרין.

יתר על כן, עד היום קיים מנהג שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק כדרגת המהדרין מן המהדרין — יותר מן החיוב המחמיר ביותר שבתלמוד. ובלי ספק נעשה חידוד מתוך תחיבת המיוחדת להנוכה — שיוסיפו ישראל בה יותר מן החיוב ההלכתי. (שם. סימן תרע"א סעיף ב').

מצוה להניח את נר החנוכה על פתח הבית הסמוך לרשות הרבים והדרים בקומה שניה ומעלה — בחלון הסמוך לרחוב. כשעת הסכנה — רי להניח את הנר במקום כלשהו לקיום המצוה. כך נקבעה ההלכה לפי דברי הבריית המופלגים. (שם. שם).

אם אין הבר בנרות עצמם יש צורך להוסיף עוד נר אחר כדי להשתמש בו ולהכלים את המצות שבנרות חנוכה. זהו אחד המקומים שמוסיפים על שמונת הנרות עוד נר תשיעי ל"שמש" כדי להשתמש באורו, ומפני זה גם מעמידים אותו שלא כשורת אחת עם הנרות האחרים פדי להכלים את צד המצוה שבנרות. (שם. שם)

לקט

תרמודאי.
יש המפרשים מלה זו באופן אחר קצת, לדעה זו "תדמרי" הוא שמם של עצים דקים מיוחדים הספוגים בשרף, ואשר בהם משתמשים למאור במקום בנרות. ותרמודאי הם מוכריהם של עצים אלה. (גאונים)

מהדרין.
ביצירתה של מלה זו משתתפים בעצם שני שרשים שונים, השורש הארמי "הדר". ולכן "מהדרי" שפירושו "חזר". ולכן "מהדרי" הוא האיש המחזר אחר המצוות לעשותם (רש"י) וגם השרש העברי "הדר" = יופי, שלפיו "מהדרי" הוא זה המשתדל לעשות את המצוה יפה והדורה יותר. (רבנו חננאל).

בשעת הסכנה.
שעת הסכנה יכולה להיות כל שעה בה נגזרו גזרות שעה בה נגזרו גזרות על ישראל ואשר קיום המצוות בפרהסיא היה כרוך בסכנה. אולם לפי רש"י יש כאן כוונה מיוחדת לסכנה שחוזרת כמעט כל שנה. הפרסיים, עובדי האש, כיבו במשך יום אחד בשנה כל אש במדינה, והשאירו אותה בוערת רק במקדשם, ומשם חזרו והדליקו את האש במדינה כולה. מאחר שהדבר נעשה ביום הקצר בשנה, החל פעמים רבות בחנוכה, היו היהודים צריכים להזהר שלא יראה ברחוב שמדליקים הם אש בבתיהם.

מסכת שבת — סוגיית חנוכה — דף כ"א עמוד ב'

תָּנוּ רַבָּנָן: נֵר חֲנוּכָּה מִצְוָה לְהַנִּיחַ עַל פֶּתַח בֵּיתוֹ מִבַּחוּץ, אִם הָיָה דָּר בַּעֲלִיָּה – מַנִּיחַ בַּחַלּוֹן הַסְּמוּכָה לִרְשׁוּת הָרַבִּים, וּבְשָׁעַת הַסַּכָּנָה – מַנִּיחַ עַל שׁוּלְחָנוֹ, וְדַיּוֹ.

אָמַר רָבָא: צָרִיךְ נֵר אַחֶרֶת לְהִשְׁתַּמֵּשׁ לְאוֹרָהּ. וְאִי אִיכָּא מְדוּרָה – לָא צָרִיךְ, וְאִי אָדָם חָשׁוּב הוּא – אַף עַל גַּב דְּאִיכָּא מְדוּרָה צָרִיךְ נֵר אַחֶרֶת.

מַאי חֲנוּכָּה? דְּתָנוּ רַבָּנָן: בְּכ"ה בְּכִסְלֵו יְמֵי חֲנוּכָּה תְּמָנְיָא אִינּוּן, – דְּלָא לְמִסְפַּד בְּהוֹן וּדְלָא לְהִתְעַנּוֹת בְּהוֹן. שֶׁכְּשֶׁנִּכְנְסוּ יְוָנִים לַהֵיכָל טִמְּאוּ כָּל הַשְּׁמָנִים שֶׁבַּהֵיכָל, וּכְשֶׁגָּבְרָה מַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנַאי וְנִצְּחוּם, בָּדְקוּ וְלֹא מָצְאוּ אֶלָּא פַּךְ אֶחָד שֶׁל שֶׁמֶן שֶׁהָיָה מוּנָּח בְּחוֹתָמוֹ שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל, וְלֹא הָיָה בּוֹ אֶלָּא לְהַדְלִיק יוֹם אֶחָד, נַעֲשָׂה בּוֹ נֵס וְהִדְלִיקוּ מִמֶּנּוּ שְׁמוֹנָה יָמִים. לְשָׁנָה אַחֶרֶת קָבָעוּם וַעֲשָׂאוּם יְמֵי טוֹבִים בְּהַלֵּל וְהוֹדָאָה.

תְּנַן הָתָם: "גֵּץ הֵיוֹצֵא מִתַּחַת הַפַּטִּישׁ וְיָצָא וְהִזִּיק – חַיָּיב. גָּמָל שֶׁטָּעוּן פִּשְׁתָּן וְהוּא עוֹבֵר בִּרְשׁוּת הָרַבִּים וְנִכְנְסָה פִּשְׁתָּנוֹ לְתוֹךְ הַחֲנוּת, וְדָלְקָה בְּנָרוֹ שֶׁל חֲנָנִי וְהִדְלִיק אֶת הַבִּירָה – בַּעַל הַגָּמָל חַיָּיב. הִנִּיחַ חֲנָנִי אֶת נֵרוֹ מִבַּחוּץ – חֲנָנִי חַיָּיב. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: בְּנֵר חֲנוּכָּה – פָּטוּר".

מבחוץ – משום פרסומי ניסא. ולא ברשות היחיד אלא בחלונו. שבתוכן היו פתוחים לחצר. ואם היה דר בעליה שאין לו מקום בחלונו להניחה שם. מניחה מבפנים בפתח חלון הסמוך לרשות הרבים. הסכנה – שהיו להם לפרסמיה חוק ביום לידם שלא יבעירו נר אלא בבית עבודה זרה שלהם (כדאמרינן בגיטין). נר אחרת – לעשות היכר לבני. ואי איכא מדורה = אש. לא צריך נר אחרת לפי שמשתמש לאור המדורה ויש בהיכרא שהנר של מדורה היא. ואי אדם חשוב הוא שאינו רגיל להשתמש לאור המדורה. צריך נר אחרת דמי לא, לא כוי ככר.

מאי חנוכה – על שם גס קבעוה. בחותמו בהלניו, ומשום בעבעתו, והכיל שלא נגעו בו. (הכי גרסינן:) ועשאום ימים טובים בהלל והודאה, לא שמסורים במלאכה, שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה.

גץ = ניצוץ. פטיש = קורנס גדול של נפחים. בעל גמל חייב שלא היה לו להניחו מבעוד שמכנס לחנות. בנר חנוכה פטור חנוני. שברשות פירסום מלוה היא שם.

והזיק – חייב. גמל שטעון פשתן והוא עובר ברשות הרבים ונכנסה פשתנו לתוך החנות, ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה – בעל הגמל חייב. הניח חנוני את נרו מבחוץ – חנוני חייב. רבי יהודה אומר: בנר חנוכה – פטור.

ומעתה ברור אחר של הדברים, היכן להעמיד את נרות החנוכה, על מנת לפרסם את הנס מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ כדי שיראו הכל את הנרות, ואם היה דר בעליה – בקומה שניה או למעלה ממנה, כאשר אין פרסום הנס כשהוא שם את הנרות ליד הפתח – יש לשים את הנרות בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה כאשר נגזרו גזרות על ישראל בקיום המצוות, או שהיתה סכנה מיוחדת בהדלקת נרות החנוכה בפרהסיא מניחה על שולחנו ודיו.

כתוספת לברייתא זו שמדברי התנאים, בא האמורא רבא להוסיף פרטים בענין הדגשת צד המצוה שבהדלקת הנרות ופרסום הנס. שיש להוסיף נר אחר אשר באורו ישתמשו על מנת להראות כי נרות החנוכה לא לשם שמוש הם אלא לשם מצוה. אולם אי איכא מדורה (= אם יש מדורה) בבית, ויש אור גם ללא הנרות, ברור אז כי הנרות נועדו למצווה ולא צריך נר נוסף. אלא שאי אדם חשוב הוא שאין דרכו להשתמש לאור המדורה ונוהגים להדליק עבורו נרות נוספים למאור, הרי אף על גב דאיכא מדורה (= אף על פי שיש מדורה) צריך נר אחרת להדגשת המצוה.

ומעתה ברור לעצם הדברים, מאי חנוכה? מה הוא המאורע בחנוכה אשר בשלו יש לחוג את החג בהדלקת נרות דווקא? (מהרש"א) והתשובה מובאת מתוך מגילת תענית, ספר הלכה עתיק, אשר נכתבו בו ימי חגים וזכרון בארמית, והוסיפו עליהם אחר כך באור ותוספות בעברית, וכך נאמר במגילת תענית בכ"ה בכסלו יומי חנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענון בהון (= בכ"ה בכסלו ימי החנוכה, שמונה הם, שלא לספוד בהם — למת — ושלא להתענות בהם) והבאור: שכל השמנים שבהיכל אשר בהם השתמשו להדלקת המנורה נטמאו עם כניסת היוונים אל המקדש, ולכן כשגברו החשמונאים וטהרו את המקדש, עשו חנוכה מחודשת לבית. והנה במקרים יוצאים מן הכלל מותר להשתמש גם בשמן טמא, אך כמובן לא חפצו שחנוכת הבית תעשה בטומאה, ומשום כך רבה השמחה כשמצאו פך אחד שהיה סגור וחתום בחותם הכהן הגדול, ומכד שני הדליקו במשך ימי חנוכת המקדש. ואת ימי החנוכה קבעו אחר כך לימים טובים על ידי הלל — אמירת הלל בתפילה; והודאה תפילת על הנסים הנאמרת בברכת ההודאה בשמונה עשרה ובברכת המזון במשך ימי החנוכה. ומאחר שנעשה נס בשמן קיימו את זכרון החג על ידי הדלקת נרות בחג החנוכה.

ולאחר שהוסברו הדברים בנוגע לחנוכה בכלל, באים לדון בכמה דינים השייכים לקיום המצווה בפרטיה השונים. ומובא כאן קטע ממסכת בבא קמא (סוף פרק ששי) הדן באחריותו של האדם לנזיקין שגרם רכושו. תנן התם (= שנינו במשנה שם) גץ (= ניצוץ) היוצא מתחת הפטיש (של נפח) והזיק — חייב המכה בפטיש לשלם עבור הנזקים, אולם לא תמיד חייב אדם לשלם על נזקים שנגרמו בשל האש שלו, חובת התשלומים מוטלת עליו רק כאשר התנהג ברשלנות או בצורה בלתי זהירה, ולכן אם היה גמל טעון פשתן ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני, ולא עוד אלא שהפשתן הבוער גרם להדליק את הבירה (= בנין גדול) בעל הגמל חייב. אך אם הניח חנוני את נרו מבחוץ — חנוני חייב, לפי שהנחת בשמירת אש. את ההלכה האחרונה רוצה רבי יהודה לסייג, באומרו שיש מקרה בו מוצדקת השארת הנר מבחוץ, ובנר חנוכה — פטור.

עיונים

טמאו כל השמנים. כאמור מותר על פי ההלכה להשתמש בשמן טמא, ולעבוד עבודה במקדש בטומאה, כאשר אין אפשרות אחרת, כי "טומאה דחויה בצבור". אולם, מאחר שאז עשו את חנוכת הבית מחדש, אשר היתה צריכה להיות לא רק חדוש העבודה בו אלא במיוחד חידוש העבודה על טהרת הקודש בכלל, רצו לעשותה דוקא בטהרה, כראוי.

שמונה ימים. יש אומרים כי היה צורך בשמונה ימים אלה כדי שיוכלו להגיע עד הגליל (שממנו היו מביאים את השמן למנורת המקדש) ולחזור. ולכן לאחר שמונה ימים יכלו להביא כבר שמן חדש, ולא הוצרכו עוד לנס. (גאונים)

אורח הלכה

גמל שטעון היה פשתן ונכנס פשתנו לחנות ונדלק בנר המצוי שם, כל נזקים הבאים כתוצאת מכך על בעל הגמל לשלם לפי שפשע את גמלו יותר מדי. אולם אם היה הנר בחוץ — חייב החנוני בשמירתו, ואפילו בנר חנוכה חייב החנוני (ולא נפסקה הלכה כרבי יהודה לפי שדעתו היא דעת יחיד בלבד).

(שולחן ערוך חושן משפט. סימן תי"ח סעיף י"ב)

מצוה להניח את נר החנוכה בתוך עשרה טפחים מן הקרקע. כך נפסקה ההלכה כדעת רבא, ואף על פי שהתוכחה שרצה לתוכיח מתוך דברי רי יהודה במשנה נדחתה. לא היה בזה כדי לרחות את עצם דעתו. ומאחר שהרבה משלים בהפיסה הכללית שבתוך עשרת טפחים לקרקע יש לראות יחידה אחת, קבעו כן את ההלכה. (שולחן ערוך. אורח חיים. סי' תרע"א סעיף ו').

נר חנוכה שהניחוהו למעלה מעשרים אמה — פסול. וצריך להדליק נר אחר במקום מותאם יותר. קבעו הלכה זו לפי דברי רי תנחום שלמעלה מנוכח זה לא יראו הנרות ולא יהא פרסום הנס. (שם שם).

מ ע ו ז צ ו ר י ש ו ע ת י

(מתוך "ספר המועדים", הוצאת ערך יום-טוב לוינסקי, הוצאת אגודת עוגג-שנת ע"י "דביר" – תש"ד)

מָעוֹז צוּר יְשׁוּעָתִי. לְךָ נָאֶה לְשַׁבֵּחַ. תִּכּוֹן בֵּית תְּפִלָּתִי. וְשָׁם תּוֹדָה נְזַבֵּחַ. לְעֵת תָּכִין מַטְבֵּחַ. מִצָּר הַמְנַבֵּחַ. אָז אֶגְמוֹר. בְּשִׁיר מִזְמוֹר. חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ:

רָעוֹת שָׂבְעָה נַפְשִׁי. בְּיָגוֹן כָּחֵי כָּלָה. חַיַּי מָרְרוּ בְּקָשִׁי. בְּשִׁעְבּוּד מַלְכוּת עֶגְלָה. וּבְיָדוֹ הַגְּדוֹלָה. הוֹצִיא אֶת הַפָּגוּלָה. חֵיל פַּרְעֹה וְכָל זַרְעוֹ. יָרְדוּ כְּאֶבֶן בִּמְצוּלָה:

דְּבִיר קָדְשׁוֹ הֱבִיאָנִי. וְגַם שָׁם לֹא שְׁקָטְתִּי. וּבָא נוֹגֵשׂ וְהִגְלָנִי. כִּי זָרִים עָבַדְתִּי. וְיַיִן רַעַל מָסַכְתִּי. כְּמַעַט שְׁבָרְתִּי. צֵץ פָּרָחִי. זֶרַע קֹדֶשׁ. לְקֵץ שִׁבְעִים נוֹשָׁעְתִּי:

כְּרוֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ בְּקֵשׁ. אֲגָגִי בֶּן הַמְּדָתָא. וְנֶהְיְתָה לוֹ לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ. וְגַאֲוָתוֹ נִשְׁבָּתָה. רֹאשׁ יְמִינִי נִשָּׂאתָ. וְאוֹיֵב שְׁמוֹ מָחִיתָ. רוֹב בָּנָיו וְקִנְיָנָיו. עַל הָעֵץ תָּלִיתָ:

יְוָנִים נִקְבְּצוּ עָלַי. אָז בִּימֵי חַשְׁמַנִּים. וּפָרְצוּ חוֹמוֹת מִגְדָּלַי. וְטִמְּאוּ כָּל הַשְּׁמָנִים. וּמִנּוֹתַר קַנְקַנִּים. נַעֲשָׂה נֵס לַשּׁוֹשַׁנִּים. בְּנֵי בִינָה. יְמֵי שְׁמוֹנָה. קָבְעוּ שִׁיר וְרִנָּנִים:

חֲשׂוֹף זְרוֹעַ קָדְשֶׁךָ. וְקָרֵב קֵץ הַיְשׁוּעָה. נְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ מֵאֻמָּה הָרְשָׁעָה. כִּי אָרְכָה לָנוּ הַיְשׁוּעָה. וְאֵין קֵץ לִימֵי הָרָעָה. דְּחֵה אֲדֹמוֹן בְּצֵל צַלְמוֹן. הָקֵם לָנוּ רוֹעִים שִׁבְעָה:

יום-טוב לוינסקי

מעוז צור ישועתי ומשוררו

"מעוז צור ישועתי" פזמון נאה הוא ומקובל לחנוכה בעדות אשכנז זה כשמונה מאות שנה. מרוב פופולאריות זכה למנגינות מקוריות ומושאלות, ומהן נפוצה ביותר נעימה מושאלת משיר גרמני עתיק ששרו אותו כנראה במקהלות עם: "זא וייס איך איינס דאס מיך ערפרויט".

מחברו של הפיזמון "מעוז צור" הוא מרדכי, איש יהודי שחי לפני שנת 1250 לספירה באחת מארצות גרמניה, לפי דעת צונץ ואחרים. זמנו ומקומו אינם ידועים לנו בדיוק, ושמא אפשר יהיה להסיר את הלוט ולעמוד על מקומו וזמנו, לפי ניתוח קל בבית האחרון של "מעוז צור". בית זה עורר קיטרוג בארצות גרמניה ועל כן השמיטו אותו ברוב הסידורים וכבר במאה 15 אנו קוראים ב"לקט יושר" אורח-חיים, על מנהגו של ר' ישראל איסרלין, שנהג לפי גדולי המלומדים באשכנז ואושטרייך: "ולאחר הנרות הללו היה מנגן מעוז צור ישועתי, ולפעמים אמר אותו בדילוג", (הוצ' מקיצי נרדמים, 152). וכן גם עשו רבים. ולפעמים הכניסו במקומו חרוז חדש, למלא את החסר. בקיצור של"ה מובאות שלוש תוספות כאלה: "מעולם היית ישעי" לר' משה איסרליש, "ירים יחיד הוד והדר" לר' ירמיה, "שמך יבורך לעולם מתוך קהל אמונים" לר' שמואל הלוי. ויש והעתיקו גם את הבית האחרון אולם לא פרשוהו בעברי-טייטש כשאר הבתים או גם תרגמוהו שלא כצורתו (ראה תפילת ישראל עם לשון אשכנז לגולדנטאל). המתקנים בדת, בגרמניה תרגמו את הקטע האחרון וסירסוהו: במקום "נקום נקמת דם עבדיך" הכניסו: "עשה נא למען שמך להיות לנו תשועה" ובמקום "דחה אדמון" וכו' כתבו: "מחה פשע וגם רשע", וכיו"ב תיקונים.

ונביא כאן את הבית האחרון, כדי לראות מה עוול מצאו בו:

"חֲשׂוֹף זְרוֹעַ קָדְשֶׁךָ וְקָרֵב קֵץ הַיְשׁוּעָה.
נְקֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ מֵאֻמָּה הָרְשָׁעָה.
כִּי אָרְכָה לָנוּ הַיְשׁוּעָה וְאֵין קֵץ לִימֵי הָרָעָה.
דְּחֵה אֲדֹמוֹן בְּצֵל צַלְמוֹן וְהָקֵם לָנוּ רוֹעִים שִׁבְעָה."

שלושת החרוזים הראשונים מדברים על נקמה מהאומה הרשעה ועל דחיקת הקץ, כי ארכה לנו השעה וקשה לחיות עוד, „ומאהבת השלום נשמטו חרוזים אלה בהרבה סידורים" (עמודי העבודה, א. לנדסהוט). ובסידור „הגיון לב" (קניגסברג, 1845) הכניס אפילו לנדסהוט במקום „יוונים נקבצו עלי" — יהירים נקבצו עלי" — שלא להרגיז את היוונים...

אולם עדיין לא מוכח, שצריך היה לגנוז בגלל זה את הקטע האחרון של „מעוז צור". שהרי פסוקים רבים בכתבי הקודש שתכנם „לעשות נקמה בגויים" נכנסו לתפילותינו ללא כל חשש. וכי לא תיקנו לאחר גזירות תתנ"ו בארצות גרמניה תפילת „אב הרחמים" בשבת ובה נאמר: „יזכרם אלהינו לטובה וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך וכו'?

אלא כל החרדה באה בגלל החרוז האחרון: „דחה אדמון בצל צלמון והקם לנו רועים שבעה" — שהוא פמפלט כלפי פרידריך הראשון בארבארוסה (בעל הזקן האדום האדמון). פרידריך אירגן את מסע הצלב השלישי על ירושלים, יחד עם ריכרד לב האריה, מלך אנגליה, ופיליפ אבגוסט, מלך צרפת — משהגיעה השמועה על גירוש הצלבנים מירושלים ע"י צבאות צלח־א־דין (1187), לאחר שהשתלטו עליה הנוצרים 88 שנה.

מסע הצלב השלישי עורר זוועה ובהלה בקהילות ישראל בארצות גרמניה, כי עדיין לא הגלידו הפצעים של מסעי הצלב הראשונים. פרידריך האדמון הגן אמנם על היהודים שראה אותם כעבדים (קאממער־קנעכט) שעברו לו בירושה עם הכתר הרומי שנטל לו. והם גם שילמו לו מס כבד וסיפקו כל הוצאותיו במסע על ירושלים. וכן רשם סופר הדורות ר' אפרים מבונה: „ותבוא השמועה (על מסע צלב שלישי) בכל ארץ אדום, עם ישו, ויקומו על עם ד' לבלע ולהשחית. וירחם ד' על עמו ויתנם לרחמים לפני שוביהם ויכניס בלב המלך ורידריך (פרידריך) לקחת קצת מהונם ויצו לכומרים ולגלחים שלא לנבוח אליהם". אולם בלבם התפללו כל יהודי גרמניה על תבוסת הצלבנים, ששפכו את דמם וטימאו את ירושלים, כי בימיהם כמעט לא גרו שם יהודים, וכבר בנימין מטודילה לא מצא אלא משפחה יהודית אחת. וכשם שאמר מיכה הנביא (ה', ד'): „אשור כי יבוא בארצנו וכי ידרוך בארמנותינו והקימונו עליו שבעה רועים ורעו את ארץ אשור בחרב", כך התפללו על „שבעה רועים" מבית צלח־א־דין שיצאו לקראת הצלבנים ורעום בחרב. כי צלח־א־דין פתח שערי ירושלים ליהודים, כדברי אלחריזי (תחכמוני שער כ"ח) שפגש בירושלים (ראשית מאה 13) יהודי אחד ושאלו: מתי באו היהודים לעיר הזאת? אמר לו: „מיום לכדוה ישמעאלים שכנוה ישראלים".

וכאשר הגיעה הבשורה לגרמניה שחיל פרידריך האדמון ניצח את צבאות צלח־א־דין וכבש את בירת הסלג'וקים, ובירת ליקאוני באסיה הקטנה, איקוניון (צלמון בעברית), שהיא עמדת מפתח בדרך לירושלים — שמחו הגרמנים, ביחוד כי איקוניון היה פעם בית הועד של גדולי הדת הנוצרית. אולם היהודים לא שמחו. והמשורר ר' מ־דכי שחי באותו זמן בגרמניה (1190) כתב את שירו הנלהב לכבוד חנוכה של הימים ההם והוסיף נופך לחנוכה של הזמן הזה:

„דחה אדמון" (את פרידריך האדמוני) ב„צל צלמון" (היושב בצל איקוניון) „והקם לנו רועים שבעה" — אשר יצאו לקראת האויב הבא לארצנו לדרוך בארמנותיה ורעו אותו בחרב. פרידריך הראשון לא זכה להמשיך דרכו לירושלים כי טבע בנהר סולאֶץ בקיליקיה.

רמז כזה על גאון הקיסרות הגרמנית ויורש כתר רומי, פרידריך הראשון בארבארוסה, מסופן היה ליהודים בגרמניה ועל כן השתדלו לגנוז ולהשמיט את הקטע האחרון של „מעוז צור".

ד"ר ל. לוי

לגילגולו של ניגון „מעוז צור"

אומר הפייטן הרומי: Habent sua fata libelli — יש גורל לספרים ולכתבים וגם למנגינות גורל, גורל מוזר לפעמים, שמחקרן מביא אותנו למסקנות מפתיעות ביותר. הנה, מנגינת „מעוז צור", שהיתה בדורות האחרונים וביחוד בארץ־ישראל — מנגינה טיפוסית לחג השחו"ר הלאומי־הדתי, לחג קוממיות ונצחון על התבוללות ועל חיקוי דרכי זרים — אינה, ביסודו של דבר, אלא מנגינה עממית של עם לועז, שמקורה דווקא בשירי העם של ימי הביניים הגרמניים, בהם עבודת אלילים וגבורה טבטונית משמשות בערבוביה. ועוד יותר מפתיעים גילגולי מנגינה זו על אדמת איטליה. אותה מנגינה, שבגרמניה היתה שגורה במקהלות הפרוטסטנטים, עברה, באמצעות היהודים[1], לאיטליה לכנסיה הקתולית. פזמון זה, בו אנו מוצאים הד לשואה שבאה עלינו בימי מסעי הצלב ורחשי נקמה ל„אומה הרשעה", לא הושר תחילה אלא בבית, לאחר הדלקת הנר של חנוכה, בהשתתפות כל בני המשפחה ובעיקר האשה. ומכאן נובעת כנראה השפעת הנגינה העממית הגרמנית.

לחן של שלשה שירי עם גרמניים משתתפים ומשתלבים במנגינה זו. הראשון הוא של שיר המתחיל במלים:

So weiss ich eins was mich erfreut, / Das Pluemelein auff preyter heyde

והיה פשוט בגרמניה בסביבות שנת 1450[2]. היה מושר כנראה בפי נשים נוצריות ויהודיות גם יחד. היתה זו התקופה, בה נולדה המוסיקה המערבית המודרנית ועיקרה בסיס טונאלי במקום היסוד המודלי של המוסיקה הדתית בימי הביניים. מהפיכה זו, שהייתה מכוונת גם נגד החוקים הנוקשים בשירה הגריגוריאנית מימי רומי הקתולית התחוללה בגרמניה המערבית, בעקבות המַייסטֶרזִנגֶר. ואמנות חדשה זו התבססה בעיקר על הסולם המאיורי ועל האקורד המאיורי, סמל המסגרת הצבאית, החפשית, הצפונית. אין פלא איפוא, שעם קום התנועה הפרוטסטנטית, שביקשה לעצמה צורות־ביטוי חדשות שתסמלנה את ניתוק ההמונים מכבלי רומי ומשעבוד ימי הביניים, חיפשה וגם מצאה מנגינות עם גרמניות שהיו מתאימות לסגנון החדש.

מנגינת החלק הראשון של „מעוז צור" שלנו, מתאימה בדיוק לאחד הכוראלים שהונהגו ע"י מרתין לוטר עצמו:

Nun freut euch lieben Christen g'meind / und lasst uns froehlich springen

כוראל זה חובר בשנת 1523, אך המנגינה של הפיזמון הייתה ידועה כבר מקודם לכן, כשיר חילוני וכנראה היה מושר בפי היהודים[3].

החלק האמצעי של מנגינת „מעוז צור" הולך בעקבות זמר עממי מלחמתי, הנקרא Beuzenaner, שחובר ב־1504 והיה כפי הנראה שגור מאוד בפי העם. מנגינה זו, כעין תרועת נצחון, מצאה חן בפי אחד הזמרים היהודים והוא הכניס אותה לשיר נצחון המכבים לכבוד חנוכה. מנגינת הסיום, כלומר החלק השלישי של מנגינת „מעוז צור", יסודו בזמר עממי מאותה התקופה, הוא ה„שלמנליד" משנת 1550[4]. מגרמניה פשטה מנגינת „מעוז צור" לכמה ארצות[5]. באירופה לא מצאה הדים בגלל סגנונה המאיורי המובהק. יהודי מזרח־אירופה היו רגילים לטון של תוגה שבסולם המינורי — או לפחות לנעימות יותר לבביות. במזרח לא נהוגה כלל מנגינה לפזמון הזה, חוץ ממסורות מסויימות.

בריחוק מקום ממקור מחצבתה — פשטה המנגינה צורה ולבשה צורה. מפי אחד המתיישבים שבנהלל, מצאצאי חסידי גור שבפולין, שמעתי בבואה של מנגינה זו והיא רחוקה מאד מתרועת הנצחון של „מעוז צור" המקובל, היא נשמעת יותר כסיפור אגדתי המתאים לקולו של יחיד ולא למקהלה.

בפי יהודי אנגליה קיבלה המנגינה צורה מערבית־טונאלית עוד יותר מובהקת. לפי נוסח הטראנסקריפציה של מומבאך, מופיעה באמצע המנגינה המקורית מודולאציה לדומינאנטה[6].

---

[1] הקהילות האשכנזיות שבאיטליה (קאנאלי, וויניציה, גוריציה, וירונה) נוסדו במאה ה־15 ע"י יהודים שבאו מגרמניה המערבית.

[2] אידלסון, „מוסיקה יהודית", עמ' 171.

[3] הכוראל פורסם בווינטברג ב־1524.

[4] ראה: בַּאהמה, אַלטדויטשס לידַערבוך, לייפציג, עמ' 831.

[5] בשנת 1606 הייתה המנגינה כבר די מפורסמת עד כי הותאמו אליה שירים אחרים. ראה: חזות יאיר 238 (מצוטט ע"י אידלסון).

[6] ראה ג'ואיש אנציקלופדיה, ערך „מעוז צור".

מעניינת ביותר דרך המנגינה הזו באיטליה. היא הועברה ע"י פליטי גרמניה המערבית והמרכזית לקהילות מסויימות באיטליה הצפונית, בהן נוהגים עד היום לפי מנהג אשכנז, בניגוד לרוב קהילות איטליה, שנהגו אז לפי „מנהג בני־רומי" — המנהג האיטלקי המקורי שהובא מארץ־ישראל במאות הראשונות של ימי הביניים — ובו אין „מעוז־צור" מקובל כלל, כשם שאינו מקובל במנהגי הספרדים[7]. אבל באיטליה לא יכלו פליטי גרמניה לשמור על כל פרטי מוצאם האשכנזי, כי התרבות האיטלקית אשר שיתפה — דווקא במאות י"ד־י"ז — את היהודים בבניינה המפואר, השפיעה על יוצאי גרמניה ועשתה אותם לאיטלקים בכל הליכותיהם, חוץ ממנהגיהם בבית הכנסת. מאות ט"ו־ט"ז היו תקופה של פריחה מוסיקאלית ואמנותית שלא פסחה גם על איטליה. אילו אמנים יהודים, כמו שלמה מן האדומים (די רוסי) ממנטובה, ביקשו אז סינטזה של אמנות מוסיקאלית יהודית וכללית ע"י מיזוג סיגנונות. ואף על פי ששלמה מן האדומים לא הצליח ביותר בנסיונו זה, בכל זאת דבק משהו מהסיגנון האיטלקי במוסיקה של בית הכנסת שלנו. והכוראל הפרוטסטאנטי, שדיברנו עליו לעיל, יוכיח. אולם כוראל זה המזכיר לנו באיטיותו את הצלילים הראשונים של ה„מַייסטַרזַנגֶר" לוואגנר, לא היה יכול להתקבל בעדת ה„אשכנזים" באיטליה כמו שהוא. ועל כן הפכו אותו, תוך שמירה על יסוד תנועותיו, לריקוד בסגנון „רוקוקו" של המאה הי"ז. עשתה זאת קהילת גוריציה — עיירה על הגבול המזרחי של איטליה שהיתה מרכז לכמה קהילות קטנות והיא גם מולדת כמה משפחות מיוחסות כמו לוצאטו, מורפורגו, חפץ ואח'. היא הצטיינה אז ביצור ווריאציות בסיגנון „רוקוקו" לנושאים יהודיים ידועים מאשכנז. כיום אין המנגינה הגוריציאנית של „מעוז צור" נהוגה אלא בבית. בבית הכנסת שרים לפי נעימה זו את הפזמון לשבת וחנוכה „שני זיתים נכרתים". כן נוהגים כאילו ל„הכריז" ביום החג האחרון של סוכות, „בשמחת תורה", על החג הקרוב שיבוא עלינו לטובה, חנוכה, ולפיכך מנעימים את ה„קדושה" של מוסף בנעימת „מעוז צור"...

בקהילות ווניציה ופירארה, ערים דרומיות יותר, בהן רבתה השפעת השירה של הכנסיה חלה מהפיכה שלמה במנגינת „מעוז צור". היהודים האיטלקים, יוצאי גולת אשכנז, לא רצו לוותר על המנגינה שנתחבבה עליהם מאז היות אבותיהם בגרמניה. ומאידך גיסא לא רצו להתעלם מהסיגנון המוסיקאלי של מנהג איטליה, שהוא בלי ספק אחד העתיקים ביותר. ועל כן לא ראו דרך אחרת לפניהם מאשר להפוך את הכוראל האיטלקי והקפדני של שיר המלחמה הגרמני לריקוד מעודן, עליז, כמעט גנדרני. זהו אפייני לגבי יהודי ווניציה של המאה הי"ז וגם מתאים לסיגנון המודלי הנהוג בכנסיה האיטלקית והמודוס ה„פריגי" של המוסיקה הגריגוריאנית[8] שנעשה טיפוסי לרוב תפילותיהם של היהודים. המרחקים שבין תיו לתיו הוקטנו וגוספו כמה קישוטים והמסגרת המרובעת הומתקה קצת.

בווניציה קרה גם דבר מוזר ותמוה בנידון זה, בעקבות שיתוף היצירה האמיץ שבין היהודים והנוצרים: „הקומפוזיטור הנוצרי בונדטו מארצ'ילו מחבר ה„השראה שירית הארמונית" (ווריאציות בארבע קולות, בליווי כלי מיתר לחמישים פרקי התהילים הראשונים) נהג לבקר בתי כנסיות יהודים לקבל מהם השראות מוסיקאליות. והנה פעם קלטו אזניו מפי יהודי עירו את מנגינת „מעוז צור"[9]. הוא התלהב מאוד ממנה וכתב בהקדמתו לספרו הנ"ל: יש לייחס לה עתיקות רבה, כשריד משירת היהודים בבית מקדשם בירושלים... ואנחנו הלא עמדנו לעיל על מוצא לחן זה וגילגולו.

לפני כמה שנים כאשר גיסו יהודי אשכנז באיטליה להחליף את המנגינה הגרמנית־מאיורית במשהו יהודי יותר — הציעו אילו קומפוזיטורים, בעקבות דעתו של מארצ'ילו הנ"ל, לקבל את המנגינה הוויניציאנית של „מעוז צור"[10]. אולם המוסיקאלי המודרני לא יכול להסתגל עוד למוסיקה המודלית של „מעוז צור", גם הנסיון להארמוניזציה של מנגינת ווניציה אינו עולה בד בבד עם הסגנון המודלי שהוא מילודי מובהק, ולא יסבול אלא שירה ב„אוניסונו". כמו כן חלו שיבושים בהעתקת הטכסט שנרשם ע"י הקומפוזיטור מארצ'ילו הנ"ל.

עמדנו על היסודות ה„שאולים" מזמר עם־לועז במנגינת „מעוז־צור" ועל הנימה היהודית שהוכנסה בה. במרוצת הדורות ובהשפעת חן המקום נתחבב לנו השיר ונתקדשה מנגינתו כהימנון עממי־לאומי לכבוד חג השחרור של המכבים.

---

7 יהודי איטליה נוהגים לשיר לאחר הדלקת הנרות של חנוכה „מזמור שיר חנוכת הבית" (תהלים, ל').

8 המודוס המתנועע על הטטרכורד: מי־פא־סול־לה, והמסתיים ב־מי.

9 הלחן של יהודי ויניציה מצוטט דוקא כלחן של „מעוז צור" בכרך 3 (פרק ט"ו לתהילים) בעבודתו של מרצ'ילו, שנתפרסמה ב־1627.

10 ראה יהויכין סטוצ'בסקי, מנגינה חדשה למעוז צור, הוצ' פרנסוס, ת"א, 1942.

מעוז צור

נוסח "חדש" מוגש ע"י יהויכין סטוצ'בסקי

"הבקיאים במוסיקה יודעים מכבר, כי המנגינה הידועה ל"מעוז צור", הנפוצה ביחוד במערב אירופה ומשם נתפשטה והגיעה לארצנו, מורכבת משלושה שירים גרמניים נפרדים: משני שירי כנסיה גרמניים מן המאה הט"ו (כורל של לוטר והקאנטוראל המוגונצאי) ומהלק של "שלמנליד", משנת 1549. וכאן ראוי לציין, כי ב"דון־קרלוס" של ורדי שר דון־קרלוס במקום אחד את תחילת התוים של הכורל אשר ללוטר — או של "מעוז צור". הוא פרצופו של שיר חנוכה הלאומי שלנו.

וכלום לא היתה לו לעמנו מנגינה אחרת לשיר הזה? אכן היתה קימת מנגינה ישנה יותר, יפה יותר, שהגיעה לידינו כנחלת יהודי ויוציה. בנוגוסו מארצ'לו (1739—1686), הקומפוזיטור האיטלקי המפורסם, כינס חמישים מנגינות תהלים, עיבדן והוציאן לצרכי תפילה (1724). באוסף הזה כלולות י"א מנגינות יהודיות לפי "אינטונציות השייכות לזמרת הקהילה היהודית", כנאמר בהקדמתו. מארצ'לו מייחס את המנגינות האלה למסורת שבעל פה, והן נשארו בזכרונם של ראשוני הגולים ועברו בירושה לדורות הבאים... והנה בין 11 המנגינות אתה מוצא גם אחת ל"מעוז צור", שיש בה פשטות, טהרה ויופי נעלה. אין אנו יודעים, אם אמנם שרו היהודים בימי־קדם את המנגינה בנוסח שנמסר לנו ע"י מארצ'לו, או שנשתרבבו גם בה השפעות חוץ. אבל הנוסח הזה מגלה קרבה מרובה כל כך ל"כורל הגרגוריאני" (וכיום יודעים אנו, כי בכורל הגרגוריאני נשתמרה הירושה המוסיקאלית שלנו מימי בית־המקדש, כמעט ללא שינוי או בשינויים מועטים), עד שיש רשאים לראות את המנגינה הזאת כיהודית מקורית וקדומה".

את השורות הנ"ל הדפסתי לפני 15 שנה. אותה נעימה בנוסח ישן־חדש, שהוצאה על־ידי, נתאזרחה אז בבת אחת. הנוער שלנו קיבל אותה בנפש חפצה; בפרוס חג החנוכה הושרה בבתי־ספר, גני־ילדים ובקיבוצים נעימת "מעוז צור" בלבושה החדש. ברם, במרוצת השנים נדחקה שוב נעימה יהודית־מקורית זו לקרן־זוית ונשכחה; ואילו הנעימה הגרמנית, אותה בת־תערובת, נשמעת בכל מקום מחדש.

אין ספק, שגם אלמלא הגימוקים שהעליתי ברשימה דלעיל, אלא מבחינה מוסיקלית גרידא יש בהחלט להעדיף את הנעימה של מרצ'טו, שכן היא משכנעת ביחודה הלא־סנטימנטלי, החגיגי ועשיר־הביטוי. הגיע הזמן שהנעימה המיושנת, המוזרה והמעורבת, תיעלם מקרבנו ותפנה את מקומה לנעימה הישנה־חדשה. אני תומך בהחלט בשימושה הבלעדי של נעימת "מעוז צור" זו בכל שכבות האוכלוסיה, בשידורי "קול ישראל", בנשפי־חנוכה רשמיים, בבתי־הכנסיות, בבתי־הספר וכו'.

בזה ניתנים מחדש תוי הנעימה הזאת ואנו מקוים, כי המורים לזמרה ילמדו וישירו אותה בכל בתי־הספר. יביאו המורים לפני התלמידים את הניתוח המוזכר של הנעימה הגרמנית ובטוחני שכל מורה, יוכח באיזו מסירות רעננה ואוהבת ישירו את הנעימה החדשה של "מעוז צור" שלנו.

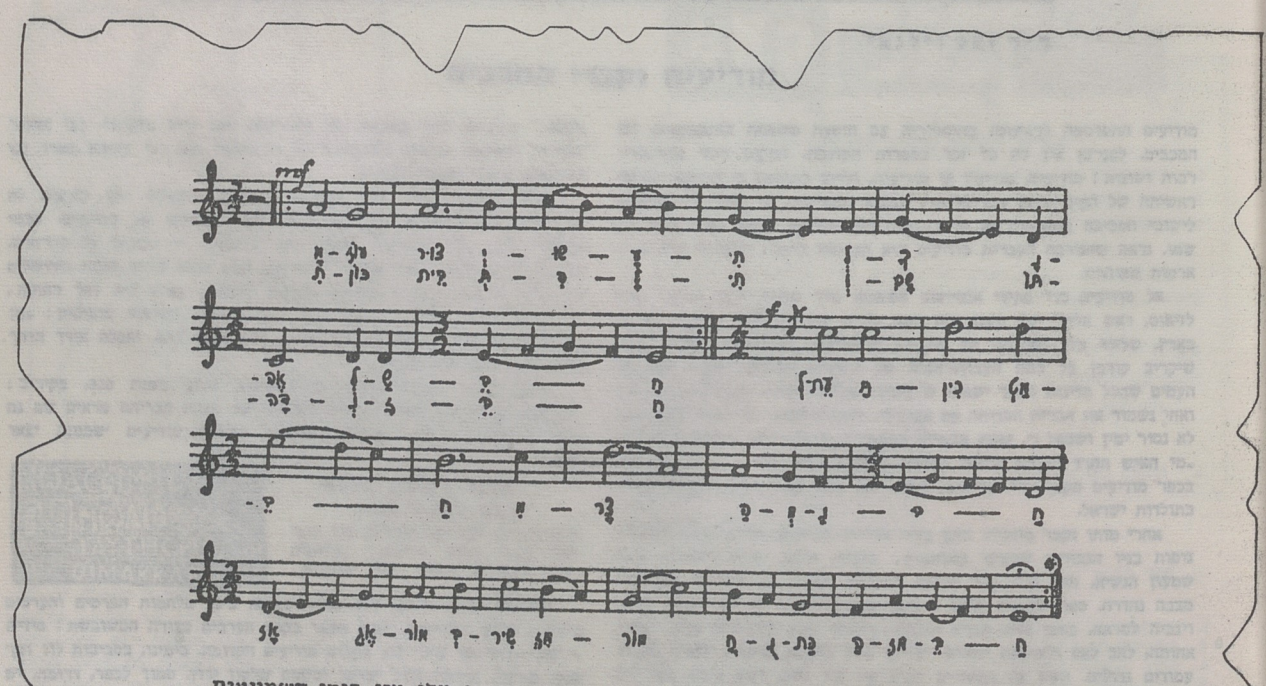

מודיעין

ארץ שלח ומחרשת

עומדות היו רגלינו במודיעין — טרשים וסלע, שיחים ובורות. סביב — תלמי אדמה וצוק, מכיתות חרס, אבני גזית, גתות שמן ויין.

עומדות היו רגלינו במודיעין — ערוצים מתפתלים, גאיות ונקרות. סביב — שלוחות הר, רוח למלוא אפסיים ושירת עלילות ועצב.

מודיעין — ארץ־שפלת־גבעות: „מבית חורון ועד עמאוס (חמת, היא לטרון כיום) — הר, ומעמאוס ועד לוד — עמק".

מודיעין — ארץ פרזון. גבול שפלה והר. ערבול גדיש ואבן. ארץ אדם עושה בה מלאכתו באחת ובשניה מחזיק השלה.

ארץ מריבת קודש: אמורים וכנענים ופלשתים. ארץ תיגרת ישראל באוייביו:

„ובני אפרים שותלה וברד... ועזר ואלעד והרגום אנשי גת (היא רמלה כיום) הנולדים בארץ כי ירדו לקחת את מקניהם... ובריעה ושמע המה ראשי האבות לישבי אילון. המה הבריחו את יושבי גת".

„ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל, ויבוא עליהם יהושע פתאם לילה, ויכם מכה גדולה וירדפם דרך מעלה בית חורון, ויכם עד עזקה. וידם השמש וירח עמד עם יקם גוי אויביו".

„וכל איש ישראל המתחבאים בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים וידבקו גם המה אחריהם במלחמה. ויכו שאול ויונתן ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילונה".

„ויאמר ה'... הסב אל אחריהם... ויהי בשמעך את קול צעדה בראשי הבכאים אז תחרץ, ויעש דוד כן ויך את פלשתים מגבע עד באך גזר".

„ויסעו (תלמי וניקנור וגורגיאס) עם כל חילם ויבואו ויחנו מול עמאוס בארץ המישור. ארבעים אלף איש ושבעת אלפים פרשים. ויתחברו אליהם חיל־ארם וארץ הפלשתים. וכאור הבוקר נראה יהודה בשפלה כשלושת אלפי איש ויתגרו ויגפו את הגויים וינוסו אל הבקעה. וירדפו אחריהם עד גזר ויברחו כולם אל ארץ פלשתים... ויהודה אמר לאחיו: הנה נגפו אויבינו. נעלה לטהר את המקדש ולחנכהו. ויביאו את המנורה, ויעלו את הנרות ויעשו את חנכת המזבח ימים שמונה".

מודיעין — ארץ נשמה. להוטת להב חרב וכידון. ללמד בני יהודה קשת.

מודיעין — ארץ שלח ומחרשת. תפילה וקברות. ארץ רבות, אגדה ואות.

משמר־הנגב — דוד אלון

ד"ר זאב וילנאי

מודיעים וקברי המכבים

מודיעים התפרסמה לראשונה בהיסטוריה עם הופעת משפחת החשמונאים, הם המכבים. לפנין־כן אין לה כל זכר בספרות הקדומה. המקום נזכר בגירסאות רבות ושונות: מודיעים, מודיעין או מודיעית, ולרוב בתוספת ה' הידיעה. כנראה ראשיתה של העיר היתה במרומי הר, שנקרא המודיעים, כי ממנו היו מודיעים לישובי הסביבה במשואות־אש או בתמרות־עשן, והישוב שנוסד עליו נקרא על שמו. נראה שהגירסה העברית מודיעים היא הקדומה ביותר, ומודיעין היא צורה ארמית מאוחרת.

אל מודיעים כרו פקידי אנטיוכוס אפיפנס, מלך סוריה, ובנו בתוכה במה לזיאוס, ראש אלילי יון, בשנת 167 לפני סה"נ, בקירוב, בימי שילטון היוונים בארץ. שליחי מלך יוון פנו אל מתתיהו החשמונאי, מהכוהנים תושבי הכפר, שיקריב קורבן על במת העבודה־הזרה של היוונים. מתתיהו ענה: „אם כל העמים שבכל מדינות המלך ישמעו לו ויסורו מאחורי אלוהי אבותיהם, אני ובני ואחי נשמור את הברית הכרותה עם אבותינו. לפקודת המלך לא נשמע ומאמונתנו לא נסור ימין ושמאל!". קנאת מתתיהו התעוררה בו וקרא את הקריאה הגדולה: „מי האיש החרד לתורת אלוהיו ומחזיק בבריתו יבוא אלי" — וכך התחיל בכפר מודיעים הקטן מרד המכבים, בשנת 167 לפני סה"נ ופתח תקופה חדשה בתולדות ישראל.

אחרי מותו נקבר מתתיהו הזקן בעיר מולדתו מודיעים, ואליה הובאו לקבורה גופות בניו הגבורים שנהרגו במלחמות: אלעזר, יוחנן, יהודה ויהונתן. בימי שמעון הנשיא, תור הזהב של תקופת המכבים, הוקמה על הקברים במודיעים מצבה נהדרה. ספר המכבים מספר: „ויבן שמעון (מצבה) על קבר אביו ואחיו, ויגביה למראה, באבן גזית מפנים ומאחור. ויעמיד שבע פירמידות אשה לעומת אחותה, לאב לאם ולארבעת האחים. ועליהן עשה מלאכת מחשבת ויעמיד מסביב עמודים גדולים. ויעש על העמודים דמות של כלי נשק, לשם עולם. ועל ידם פיתוחי אוניות, להורות ליורדי הים. זה הקבר אשר עשה במודיעים, עד היום הזה".[1] אף שמעון הנשיא, אחרי מותו, הובא לקבורה במקום הזה. קברי המכבים היו קיימים בדורות הבאים וגם בימי יוסף בן מתתיהו (פלביוס), והוא מספר, בשנת 80 לסה"נ, בקירוב: „והם נשמרו עד היום"[2]

לפי מסורת קדומה, נלקחה בשבי במודיעים אמו של ינאי המלך, מבית החשמונאים, שמלך בארץ במאה הראשונה לפני סה"נ. כידוע, בן שבויה היה פסול לכהונה גדולה. כאשר רצו מתנגדי ינאי להכעיסו על שנטל לעצמו גם את כתר הכהונה אמרו לו: „רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן (הכהן), שהיו אומרים: אמו (של ינאי) נשבית במודיעים. ויבוקש הדבר ולא נמצא".[3] בתקופה יותר מאוחרת בא ממודיעים חכם נודע בישראל, רבי אלעזר המודעי, ובקיצור המודעי, שהשתתף עם בר־כוכבא ועם רבי עקיבא במרד נגד הרומאים, במאה השניה לסה"נ.[4]

חכמי ישראל הכירו את מודיעים בסביבות ירושלים והם קוראים לה המודיעים או המודיעית, ומוכירים אותה בענין טהרתם של כלי־חרס. חכמי המשנה שנו: „מן המודיעית ולפנים (אל ירושלים) — נאמנים על כלי־חרס. מן המודיעית ולחוץ — אין נאמנין"[5]. בהיותם דנים בענין קורבן הפסח בירושלים ועל „דרך רחוקה" הנזכרת בתורה, פוסקים חכמים: „איזו היא דרך רחוקה, — מן המודיעים ולחוץ, וכמדתה לכל רוח".[6] חכמי התלמוד מוסיפים: „מן המודיעים לירושלים חמשה עשר מילין"[7], היינו כ־24 ק"מ. ואמנם אורך הדרך כיום מגיע ל־28 ק"מ בקירוב.

החכם היוני אבזביוס שחי בארץ־ישראל, כותב בשנת 320, בקירוב: „מודיעים כפר סמוך ללוד. שם היו המכבים. את מצבת קבריהם מראים שם גם היום"[8]. במפת מידבא, מהמאה הששית, מסומנת מודיעים „שממנה יצאו המכבים".

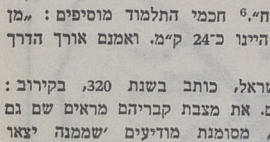

מודיעים במפת מידבא

במאה הששית לסה"נ.

משמאל בית בעל שני מגדלים, ובו פתח אחד. בצדו כתוב ביוונית: „מודיעים היום מודעיתא. ממנה יצאו המכבים".

מידיעים חרבה והפכה לתל נטוש, כנראה בימי מלחמות הפרסים והערבים בראשית המאה השביעית. שמה נשאר בקרב הערבים בצורה המשובשת: מידיה — שבו נקרא כפר ערבי קטן בתחום מודיעים הקדומה. בימינו, בסביבות לוד ובן שמן, מזרחה, בקרבת גבול ישראל ובשטח שלטון ירדן. סמוך לכפר, דרומה, יש תל בולט על סביבתו, הנקרא לפיכך בשם הערבי: א־ראס—הראש. כאן מקומה של מודיעים הקדומה, כ־235 מ' מעל פני הים, הגראה ממנו ביום בהיר, במרחק

---

1) ספר המכבים־א יג, כז—ל. 2) קדמוניות היהודים יג, ו, ו.

3) בבלי, קידושין סו, א. חוקר הארץ רבי אישתורי הפרחי, סובר בשנת 1322 בקירוב, שאין מודיעים שבה נשבתה אמו של ינאי המלך, אחת עם מודיעים מולדת החשמונאים. לדעתו הראשונה היתה בגבול עמק הירדן: „למזרח הרי הגלבוע למערב בית־שאן" (כפתור ופרח, תרנ"ז, עמ' רצא). מעין הנובע במקום הזה נקרא בימינו — עין־מודע.

4) בבלי, שבת נה, ב.

5) משנה, חגיגה ג, ה. תוספתא, חגיגה, לג — המודיעים.

6) משנה, פסחים ט, ב. במדבר ט, י.

7) בבלי, פסחים צג, ב. ירושלמי, פסחים ט, ב — המודיעית.

8) אונומסטיקון, 1904, עמ' 132.

כ־27 ק"מ בקו ישר, מערבה. לפי מפקד התושבים בשנת 1931 היו בכפר מידיה 286 תושבים, כולם מוסלמים, ובו 59 בתים נושבים

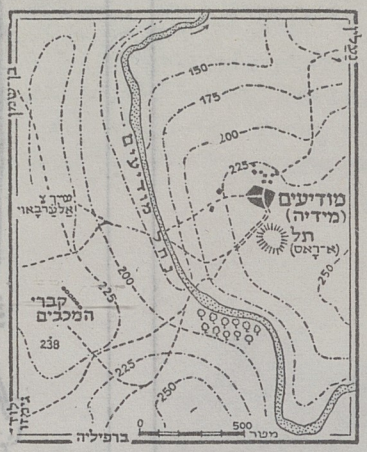

מפת מודיעים וסביבתה בימינו

מימין מודיעים, בימינו הכפר הערבי מידיה ובקרבתו התל הגקרא בערבית: א־ראס־הראש. בשיפולי הכפר מערבה נחל מודיעים מיובליו של נחל איילון (מוצררה), הזורם בתחום תל־אביב, אל נחל ירקון. נחל מודיעים מהווה את גבול ישראל — מערבה, וגבול ירדן — מזרחה. בתחום ישראל נמצא שדה־הקברים הקדומים, הנקראים על שם המכבים.

קברי המכבים של ימינו הם קבוצת קברים קדומים הנמצאים בגבול ישראל, מערבה מהכפר מידיה כ־2 ק"מ, וכ־230 מ' מעל פני הים. בין הקברים והכפר משתרעת בקעה עמוקה שמורדותיה התלולים מכוסים סלעים ובתוכה עובר נחל מודיעים שרק בימות הגשמים זורמים באפיקו מים אל הים. הבקעה והנחל הם באיזור מפורז בין ישראל — מערבה וירדן — מזרחה.

הקברים המיוחסים למכבים חצובים בסלע הקשה. הערבים קוראים להם: קבור אליהוד — קברי היהודים. אמנם יש בארץ הרבה שדות קברים דומים, אולם אך את המקום הזה הכתירו הערבים בשם כזה. כנראה הד של זכרונות יהודיים הקשורים במקום מגי קדם, בדומה לגורלן של חורבות מצודתו של בר־כוכבא בביתר, הנקראות בפי הערבים בשם: חרבת אליהוד — חורבות היהודים.

בשדה קברי היהודים מצויה שורה של תשעה קברים, ממערב למזרח, חצובים בסלע. על כל אחד מונחת אבן גדולה, שסתמה את פתחו. כל קבר עשוי מבפנים בצורת שוקת, ומחולק לשני כוכים דומים

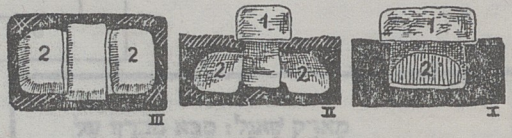

קברים חצובים בסלע, מיוחסים למכבים

I. חתך לאורך: 1) הגולל הסותם על פי המערה, 2) כוך קבורה.
II. חתך לרוחב הקבר: 1) הגולל, 2) כוכי קבורה.
III. תוכנית הקבר: 1) פי המערה, 2) כוכי קבורה.

ממול לשורת הקברים מצויה מערה קטנה, שעל פתחה אבן גדולה, ובדפנית בפנים חצובים כוכים אחדים

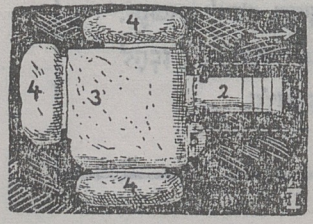

מערת־הכוכים בשדה הקברים, המיוחסים למכבים

I. תוכנית מערת הקברים.

II. חתך לאורך מערת הקברים.

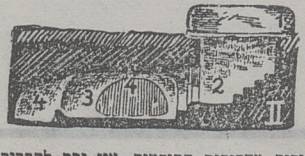

1. אבן הגולל על פתח המערה.
2. המדרגות אל המערה.
3. החדר במערת הקברים.
4. כוכי קבורה. 5. כוך קטן.

בכל הספרות של עולי־הרגל היהודים מהדורות הקודמים, אין זכר לקברים הללו. לעולי־רגל בימי־הביניים הראו את מודיעים וזכו קבריהם של המכבים במקומות אחרים בארץ. בשנת 1866 הביע לראשונה כומר מבית־לחם את ההשערה שהכפר מידיה הוא מודיעים. שנים אחדות אחריו, פירסם מיסיונר פולני תושב ירושלים, תאור ראשון של הקברים במקום הזה. C. Sandreczki, Quarterly Statement, 1870

לפני כחמשים שנה בקירוב, התחילו התושבים היהודים בארץ־ישראל מזהים קברים אלה עם קברי המכבים. בשנת 1910 בקירוב, הנהיגו לראשונה מורי הגימנסיה 'הרצליה' בתל־אביב מינהג של עליה לרגל בחנוכה, בחג המכבים, לקברים הללו. בשנים הבאות התפתחה וגדלה העליה הזאת. גם הסתדרות העובדים הכללית ערכה מדי שנה בשנה עליה אל הקברים והמונים השתתפו בה. בשנים האחרונות קנה לו שביתה המנהג להדליק על הקברים לפיד, בראשון לחנוכה, ורץ מיוחד של ה'מכבי' מביאו אל ירושלים, אל בית־נשיא ישראל.

צפונה מקברי המכבים, כ־1 ק"מ, נמצא בגבול ישראל קבר קדוש לערבים בשם: שייח' אלע'רבאוי — שייח' המערבי, והוא מבנה קטן בעל כיפה לבנה. סמוך לקבר שכבות מפולת ושרידי בנין קדום. בשנת 1870 חפר פה לראשונה החוקר הצרפתי ויקטור גריין וגילה יסודות מבנה, אבנים מסותתות, שברי עמודים ישרידי מוזאיקה. בפינה נמצאו עצמות בני־אדם. גריין שיער שאלה הם שרידים ממצבת שמעון הנשיא והעצמות הן עצמות החשמונאים... בשנת 1874 חקר החוקר הצרפתי הנודע קלרמון־גאנו את מודיעים וסביבותיה. הוא הרחיב את חפירות גריין, הוסיף לנקות את שכבות המפולת הסמוכות וגילה שרידים נוספים. בקירות מבנה אחד גילו החופרים שלושה כוכים גדולים, כוך בכל קיר. קלרמון־גאנו סבר שזהו בנין מהמאה החמישית. אולי אותו המסומן במפת מידבא הנזכרת, מהמאה הששית

בן־שמן, שנוסדה בשנת תרס"ן—1906, היתה הנקודה העברית הקרובה ביותר למודיעים. ממנה התחילו סיולי הרגל אליה ואל קברי המכבים. בשנת תרס"ז—1907 הוצע לקרן הקיימת לקנות את אדמות מודיעים. מנהל בנק שטיפל בדבר, מספר בזכרונותיו: „לפי דעתנו נחוץ מאד לקנות קרקע זו, שהיא מולדת משפחת החשמונאי, מרכז תנועת השיחרור"... גם בשנים הבאות דובר על קניה זו, אולם היא לא התגשמה.

גבול ישראל

באזור המזרחי של מודיעים, בסיום מלחמת הקוממיות.

במלחמת השיחרור בישראל, במיבצע 'דני', אחרי שצה"ל השתלט על לוד וסביבתה ושיחרר את בן־שמן ממצורה הממושך, התקדם טור לוחמים מזרחה, דרך הכפר ג'ימזו, שתושביו נמלטו ממנו, אל קברי המכבים וכאן נעצר, ביום ה' בתמוז תש"ח — 15 ביולי 1948. מידיה, מודיעים הקדומה, לא נכבשה וגבעת הקברים הבולטת על סביבתה היתה למישלט, והגיא העמוק, נחל מודיעים, הפך חזית בין עמדות צבא ישראל — מערבה, ועמדות צבא ירדן — מזרחה. הגיא הזה מהווה בימינו אזור מפורז, ברוחב כ־2 ק"מ, בין ישראל וירדן. זהו הקצה הצפוני ביותר של האזור המפורז, המשתרע ומתרחב דרומה, אל עמק אילון ואל לטרון השוכנת בו.

(מתוך חוברת "מודיעים" בהוצאת הקרן הקיימת לישראל, תשכ"ד)

מַאֲרָק שָׁאגַל: סַבָּא מְבָרֵךְ עַל הַנֵּרוֹת בְּדָחְילוּ וְרַחְימוּ. הַנֵּרוֹת נִצָּבִים עַל כַּרְכּוֹב הַחַלּוֹן, כְּדֵי, שֶׁיֵּאָיֵן לָנוּ רְשׁוּת לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, אֶלָּא לְרָאוֹתָם בִּלְבָד». לֹא לְמָאוֹר בָּאוּ הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ, אֶלָּא לְהַעֲלוֹת זִכָּרוֹן גָּדוֹל! וְהַגְּבִרָה הַקְּטַנָּה, בְּשׁוּלֵי הַתְּמוּנָה, מַבִּיטָה מֵרָחוֹק, בְּמַבָּט מְשֻׁתָּמֵם, נִבְהָל וּמְצֻעָר, וְיָדָהּ פְּרוּשָׂה בִּתְפִלָּה.

• הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ אָנוּ מַדְלִיקִין עַל הַנִּסִּים וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת, שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם וּבַזְּמַן הַזֶּה וְכוּ', וְאֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, אֶלָּא לִרְאוֹתָם בִּלְבָד (תפילה).

החנוכיה וגלגוליה בדורות ובארצות

מְנוֹרַת־הַחֲנֻכָּה הִיא אַחַד מִתַּשְׁמִישֵׁי־הַקְּדֻשָּׁה הַיְּהוּדִיִּים, הַבָּאִים לְלַמְּדֵנוּ עַל מִדָּה יְדוּעָה שֶׁל אַחִידוּת בִּצּוּרָה, שֶׁאֶפְשָׁר לִרְאוֹתָהּ בְּכָל מָקוֹם בּוֹ יָשְׁבוּ יְהוּדִים. אֵין זֶה אוֹמֵר שֶׁהָיְתָה מָסֹרֶת־צוּרָה אַחַת לְכָל זֶה בָּאֲרָצוֹת שׁוֹנוֹת וּמֻרְחָקוֹת זוֹ מִזּוֹ. לְעִתִּים הָיְתָה הַסְּבָּה הַיְחִידָה לַצּוּרָה הַמְשֻׁתָּפֶת לָאֲרָצוֹת שׁוֹנוֹת פְּרִי הַהַמְצָאָה הַמְשֻׁתָּפֶת לְכָל בָּאֵי־תֵבֵל. כְּלֵי שְׁתַּפְקִידוֹ מְסֻיָּם, יְקַבֵּל צוּרָה מְסֻיֶּמֶת, בֵּין אִם נַעֲשָׂה בְּאִיטַלְיָה וּבֵין אִם נַעֲשָׂה בְּתֵימָן הַמֻּרְחָקֶת אוֹ בְּפוֹלִין.

1

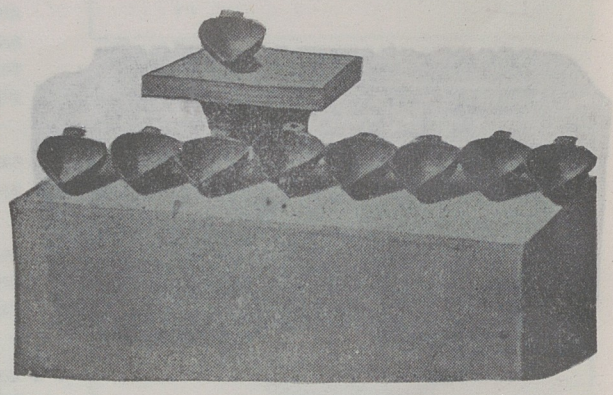

2

כָּךְ עֲדַיִן אָנוּ לְשֵׁתֵּי הַתּוֹפָעוֹת כְּאַחַת: שֶׁגַּם הַשְׁפָּעוֹת־גּוֹמְלִין וְיַחַסִים הֵבִיאוּ לִיצִירַת צוּרָה מְיֻחֶדֶת שֶׁל מְנוֹרַת־הַחֲנֻכָּה. גַּם צֹרֶךְ שָׁוֶה, הַקָּשׁוּר בְּדִין מְיֻחָד — הַדְלָקַת נֵר־חֲנֻכָּה, הָעֲמָדָתוֹ בְּגֹבַהּ יָדוּעַ, הַחֹמֶר צָרִיךְ לִהְיוֹת נָקִי וְלֹא מָאוּס, וְלָכֵן רָצוּי שֶׁהַמְנוֹרָה תֵּעָשֶׂה בְּרוֹנְזָה, נְחֹשֶׁת, אוֹ פְּלִיז — צֹרֶךְ זֶה, גַּם הוּא שֶׁהֵבִיא לְהִתְפַּתְּחוּת צוּרָה מְשֻׁתֶּפֶת שֶׁל מְנוֹרַת־הַחֲנֻכָּה בְּרֹב הָאֲרָצוֹת.

רֹאשִׁיתָהּ שֶׁל מְנוֹרַת־הַחֲנֻכָּה הוּא בְּגַר שֶׁל חֶרֶס אוֹ שֶׁל בְּרוֹנְזָה (תמונה 1). נֵר בְּרוֹנְזָה זֶה, שֶׁנִּמְצָא בְּסָלוֹנִיקִי וְהוּא בֶּן הַמֵּאָה הַשְּׁלִישִׁית לְסִפִּירַת הַנּוֹצְרִים, הוּא עַתָּה יָחִיד בְּמִינוֹ. הַטְּפוּסִי שֶׁבּוֹ הוּא „הַדַּפָּן הָאֲחוֹרִית", שֶׁהִיא, בְּעֶצֶם, בֵּית־קִבּוּל, אוֹ נָכוֹן יוֹתֵר בֵּית־אֲחִיזָה לְבֵית־הַקִּבּוּל. הַדַּפָּן עֲשׂוּיָה כְּטַבַּעַת, וְתַפְקִידָהּ לְהָגֵן עַל הַיָּד מִפְּנֵי הַשַּׁלְהֶבֶת בְּעֵת הַעֲבָרַת הַנֵּר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם. הַסֶּמֶל שֶׁבַּנֵּר הוּא מְנוֹרָה בַּת שִׁבְעָה קָנִים עִם פִּינִים בְּרֹאשָׁהּ, כְּדֵי לְקַבֵּעַ בָּהֶם נֵרוֹת כַּנֵּר הַזֶּה עַצְמוֹ. מִימִינָהּ נִרְאֶה שׁוֹפָר וּמִשְׁמֹאלָהּ — אֶתְרוֹג וְלוּלָב. נִרְאֶה שֶׁנֵּרוֹת מִסְפַּר מִטְפּוֹס זֶה — שְׁמוֹנָה בְּיַחַד — שִׁמְשׁוּ נֵר־חֲנֻכָּה. כְּמוֹ שֶׁנִּרְאֶה זֹאת בַּמְנוֹרָה שֶׁל בְּרוֹנְזָה מִפָּנִיס אוֹ בּוּכָרָה (תמונה 2), שֶׁבָּהּ צֹרְפוּ הַנֵּרוֹת כְּדֵי שְׁנַיִם שְׁלִשָׁה בְּבַת אַחַת, וּשְׁנֵי נֵרוֹת אוֹ בְּזוּיִים בּוֹדְדִים. עַל יְדֵי צֵרוּף נִתְּנָה הַמְנוֹרָה לְהַעֲרִיךְ שֶׁלֹּא בְּקִבְיעוּת.

שִׂימוּ אֶל לִבְּכֶם: הַשַּׁמָּשׁ אֵינוֹ נֵר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יֵשׁ לְהַדְלִיק אֶת הַנֵּרוֹת כֻּלָּם. הוּא נִקְרָא כָּךְ מִשּׁוּם שֶׁעַל יְדֵי אוֹרוֹ הוּא מַרְשֶׁה אֶת הַשִּׁמּוּשׁ בְּשְׁאָר נֵרוֹת־הַחֲנֻכָּה, שֶׁהֵם „קְדוֹשִׁים" וְאָסוּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאוֹרָם. רַק תּוֹסֶפֶת הַשַּׁמָּשׁ מַרְשֶׁה אֶת הַשִּׁמּוּשׁ בְּאוֹר הַנֵּרוֹת.

מְנוֹרוֹת הַחֲנֻכָּה שֶׁדַּפָּן אֲחוֹרִית לָהֶן נִתְפַּתְּחוּ בִּזְמַן נָעֳלָם מֵאִתָּנוּ. אַךְ בִּכְתָב יָד מְצֻיָּר מִמְצְרַיִם מִן הַמֵּאָה הָעֲשִׂירִית, אָנוּ מוֹצְאִים תַּאוּר שֶׁל מְנוֹרָה, שֶׁדַּפְנָהּ הָאֲחוֹרִית מַרְאָה צוּרַת בְּנָיָן וּבְרֹאשָׁהּ „תִּלְתָּן", הַמְשַׁמֵּשׁ קוֹלֵב לְתִלְיַת הַמְנוֹרָה. יֵשׁ הַמְנוֹרָה זוֹ שַׁמָּשׁ, הַבּוֹלֵט לְצַד שְׂמֹאל. גַּם בְּמְנוֹרָה אַחֶרֶת,

3

שֶׁנּוֹצְרָה בְּגִרְאָה בְּצָרְפַת בַּמֵּאָה הַי"ג (תמונה 3), שׁוּר לְדַפְנָהּ הָאֲחוֹרִית צוּרַת בְּנָיָן. הַסְּבָּה לְכָךְ הִיא שֶׁחַג הַחֲנֻכָּה הָיָה חַג חֲנֻכַּת בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ גַּם בְּמְנוֹרָה זוֹ הַשַּׁמָּשׁ בּוֹלֵט, וְהַפַּעַם לְצַד יָמִין.

הַצּוּרָה הַבְּנָיָתִית חוֹזֶרֶת בִּמְנוֹרַת־הַחֲנֻכָּה בְּמִשְׁפָּחוֹת דּוֹרוֹת רַבִּים. בַּתְּמוּנָה 4 נִרְאֵית מְנוֹרָה אִיטַלְקִית מִן הַמֵּאָה הַחֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה, וּבַתְּמוּנָה 6 — מְנוֹרָה מֻסְרָתִית מְפוּלִין מִן הַמֵּאָה הַי"ח. וְאֶפְשָׁר הָיָה לְהַרְבּוֹת בְּדֻגְמָאוֹת. מְעַנְיֶנֶת הָעֲבָדָה, שֶׁיְּהוּדִי תֵּימָנִי שֶׁהֵבִיא עִמּוֹ מִבְּקוּר בִּירוּשָׁלַיִם אֶבֶן אַדְמָה וְקָשָׁה, חָצַב בָּהּ, בְּתֵימָן, דֻּגְמַת מִקְדַּשׁ־הַמֵּעַט שֶׁבִּכְפָרוֹ, אֶת תַּבְנִית הַהֵיכָל וְעָשָׂה אוֹתָהּ מְנוֹרַת חֲנֻכָּה (תְּמוּנָה 5).

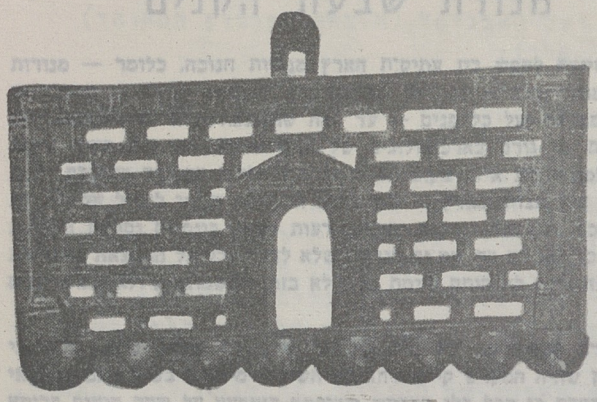

4

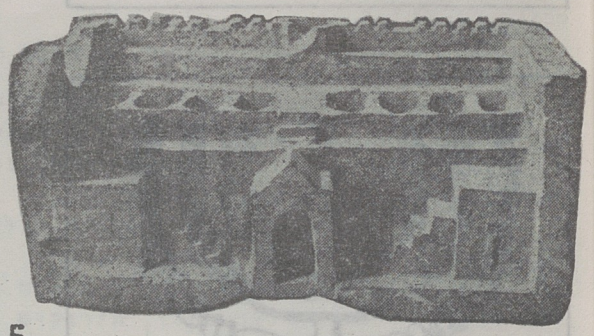

5

מְעַנְיְנִים, שֶׁפְּרוּשִׁים וְדִינִים הִשְׁפִּיעוּ לְפִי מִדַּת תְּפוּצָתָם עַל הַצּוּרָה. זֹאת נוּכַל לִלְמֹד מִן הַדֻּגְמָה הַבָּאָה.

בְּעֵין־זַיְתִים הַסְּמוּכָה לְצְפַת חַי בַּמֵּאָה הַט"ז חָכָם אֶחָד בְּשֵׁם ר' מֹשֶׁה בֶּן מָכִיר. בְּסִפְרוֹ „סֵדֶר הַיּוֹם" הוּא מְיָעֵץ „לְמִי שֶׁיָּדוֹ מַשֶּׂגֶת לַעֲשׂוֹת אֶת נֵרוֹת חֲנֻכָּה מִכֶּסֶף". וְהוּא מַעִיר בְּצַד לִבּוֹ: „וַה' יוֹדֵעַ כַּמָּה דָאֲגְתִּי עַל עִנְיָן זֶה, וְלֹא עָלָה בְּיָדִי לַעֲשׂוֹת כַּוָּנָתִי"... רַב אַחֵר, ר' יוֹזֵפָא הָאן מִנּוּרְלִינְגָא (גֶּרְמַנְיָה), שֶׁחַי בַּמֵּאָה הַי"ח, כּוֹתֵב בְּשְׁמוֹ שֶׁל אוֹתוֹ ר' מֹשֶׁה בֶּן מָכִיר: „וּבַסֵּדֶר הָיָה הַזָּהִיר מְאֹד (שִׁים לֵב: הַזָּהִיר מְאֹד) לַעֲשׂוֹת הַמְּנוֹרוֹת מִכֶּסֶף"... כְּתוֹצָאָה מִכָּךְ נַעֲשׂוּ בְּפְרַנְקְפוּרְט כָּל הַמְּנוֹרוֹת כֶּסֶף. מֵאַחַר שֶׁר' יוֹזֵפָא הוֹדִיעַ שֶׁ„מִּצְוָה לְהַדְלִיק בְּשֶׁמֶן זַיִת יוֹתֵר מִבִּשְׁמָנִים אֲחֵרִים זְכֹר לְנֵס, וְכָל שֶׁכֵּן יוֹתֵר מִבְּנֵרוֹת שַׁעֲוָה", אֵין אָנוּ מוֹצְאִים בַּמְּנוֹרוֹת שֶׁבָּאוּ אֵלֵינוּ מִפְּרַנְקְפוּרְט, מְנוֹרוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן מָקוֹם לְנֵרוֹת, אֶלָּא לְפִתִילוֹת שָׁמֶן בִּלְבַד.

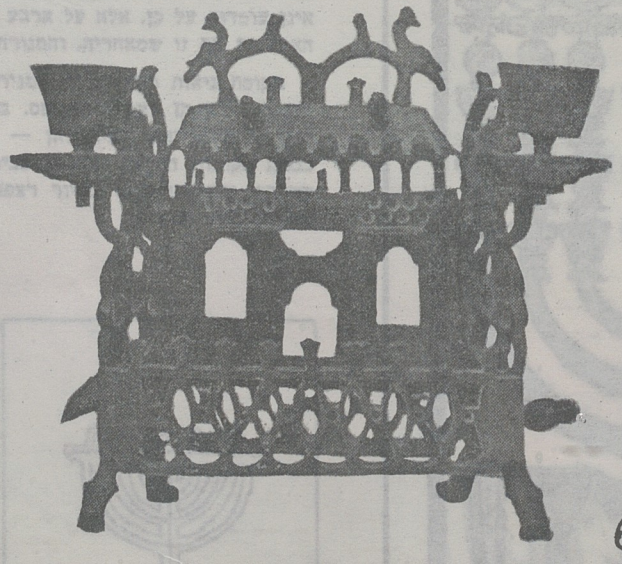

6

הַמְּנוֹרָה הַזְּקוּפָה, בַּת שְׁמוֹנָה אוֹ תִּשְׁעָה קָנִים לֹא הָיְתָה מְקֻבֶּלֶת בַּבָּתִּים. דּוֹרוֹת שֶׁלְּאַחַר הַחֻרְבָּן חָשְׁשׁוּ לְתָאֳרָהּ לְבַל תִּהְיֶה דּוֹמָה לְמְנוֹרַת בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁאָסוּר לְעָשׂוֹת כְּמוֹתָהּ. אַף מַאֲז יְמֵי הַמֵּאָה הַי"ג וְהַי"ד אָנוּ מוֹצְאִים מְנוֹרָה זוֹ בְּבָתֵּי־הַכְּנֶסֶת; שָׁם הָיָה תַּפְקִידָהּ לְהוֹצִיא יְדֵי חוֹבָתָם אֶת הַנּוֹדְדִים הַנִּמְצָאִים בְּדַרְךְ רְחוֹקָה, אוֹ אֲלֵה שֶׁאֵין בְּיָדָם לְהַדְלִיק נֵר. בְּדוֹרוֹת מְאֻחָרִים יוֹתֵר הִשְׁתַּדְּלוּ לַעֲשׂוֹתָהּ כְּעֵין מְנוֹרַת הַמִּקְדָּשׁ בְּכַפְתּוֹר וָפָרַח.

מ. נרקיס

עזריה אלין

מנורת שבעת הקנים

מי שייצא לחפש בין עתיקות הארץ מנורות חנוכה, כלומר — מנורות בנות שמונה נרות — צפוי הן לאכזבה והן להפתעה. יתברר לו במהרה כי אין הן מצויות (על כל פנים — עד כמה שהאינפורמציה שלנו מגעת) ואין הן מהוות כל גורם בארכיאולוגיה של ארץ־ישראל. ההפתעה תהיה בודאי בעיקר למי שיודע איזה מקום חשוב תפסה החנוכיה בתקופה מאוחרת יותר. למה אין היא מצויה בארץ — זוהי בעיה המחייבת אותנו לצלול אל תולדות חג החנוכה, ולהיכנס לוויכוח וחילוקי דעות רבים. בינתיים נסתפק בקביעת העובדה כי המנורה בת שמונה הנרות, שלא לדבר כלל על האמצאה המאוחרת בת תשעה נרות לא היתה קיימת כלל, לא בזמן החשמונאים ולא מאות שנים אחריהם.

המנורה המפורסמת של בית המקדש היתה בת שבעת נרות. נראה כי עוד בזמן שהיה המקדש קיים היתה לה חשיבות מיוחדת בעיני העם, ובוודאי אין זה מקרה כי מכל כלי המקדש שצורתם הוטבעה על שער טיטוס ברומא היא הנה הבולטת והמפורסמת ביותר. מה שברור ללא ספק לכל מי שמכיר את עתיקות הארץ הוא — כי מאז חרב הבית הפכה המנורה בת שבעת הקנים לסמל הנפוץ ביותר בין סמלי היהודים, והיא צוירה, נחרתה והובלטה בכל מקום שהיה צריך לציין בו משהו יהודי אפייני.

על המטבעות אין היא מופיעה עדיין — לא במטבעות המרד הגדול, ואף לא אצל בר־כוכבא. לעומת זאת — לא ייעדר מקומה משום בית־כנסת, ואולי אף אפשר להניח כי תחילת חשיבותה ותפוצתה של המנורה — מהם יצאה.

עיקר חשיבותם של בתי־הכנסת באה, כידוע, לאחר חורבן הבית. ייתכן כי היו בהם מנורות ממש כמתכונת המנורה של בית המקדש — אלה, על כל פנים, לא הגיעו לידינו. לעומת זאת נשארו לנו הרבה מאוד מנורות מצוירות — ואנחנו נערוך עתה מסע על פני הארץ בעקבותיהן.

ייתכן כי העתיקה מכל מנורות בתי־הכנסת היא זו המפוסלת בכרכוב של עמוד בכפר־נחום. הכותרת גדולה ומעוטרת בעיטורים הרגילים, והמנורה הקטנה טבועת ביניהם וכמעט אינה נראית — כאילו היה כאן גסיון של אמן יהודי להבריח את המנורה שלו לתוך הקישוט הסטנדרטי הרווח בכל האימפריה. כבר כאן היא מופיעה עם שני בני הלוויה הקבועים שלה, שאינם זזים ממנה: מצד אחד — שופר, ומן הצד השני — מחתת קטורת, מכלי המזבח.

מנורה ממש, עשויה אבן, נמצאה בחורבות חמת — העיר שעמדה ליד חמי טבריה של היום. בבית־הכנסת של אשדוד היה סורג של שיש — עשוי במתכונת סורג של מתכת, בעבודת חציבה עדינה בשיש. סורגים כאלה היו מצויים במוסדות ציבור ובבתי עשירים, ומי שיבקר במוזיאון בית־שאן, למשל, יוכל לראות צורות שונות שלהם. בסורג של אשדוד מעוצבת מנורה.

בדורה־אירופוס שעל גדות הפרת היה בית־כנסת שהתפרסם בציורים שעל קירותיו. שם מצויה אחת המנורות הבודדות, המצוירת על כן רחב, כזו שעל שער טיטוס. שאר המנורות היהודיות, כמעט ללא יוצא מן הכלל, אינן עומדות על כן, אלא על ארבע רגליים. בציורים מסתירה הרגל הקדמית האמצעית את זו שמאחריה, והמנורה נראית כעומדת על שלוש.

תקופת גיאות באה לציורי המנורה עם כניסת אלמנט חדש לעיטור בית־הכנסת, הלא הן רצפות הפסיפס. בגרש שבעבר הירדן, בנערן ליד יריחו, בנירים, בחפצי־בה, בבית־שאן — המנורה מהווה אלמנט מרכזי בפסיפס. בכמה מקומות הורידו האמנים, כביכול, את כל הכותל הפונה לכיוון בית־המקדש והשקיעו אותו בציור רצפה — ארון־קודש במרכז, ושתי מנורות גדולות משני צדדיו.

(מתוך אלין בית־השיטה)

שבעה קני מנורה מעכבין זה את זה שבעה כו': דף כח

L I I — סוין

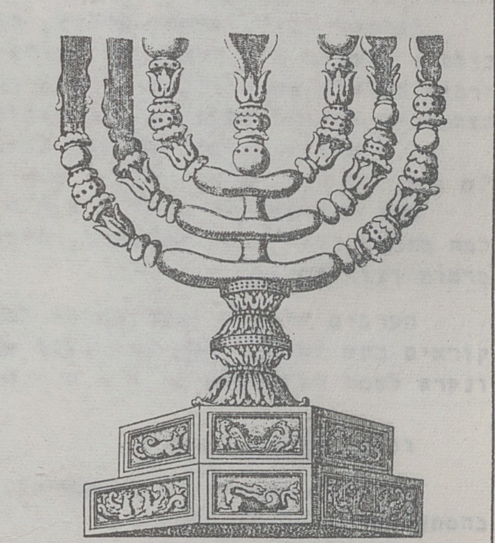
תחריט נחושת, וינה 1805

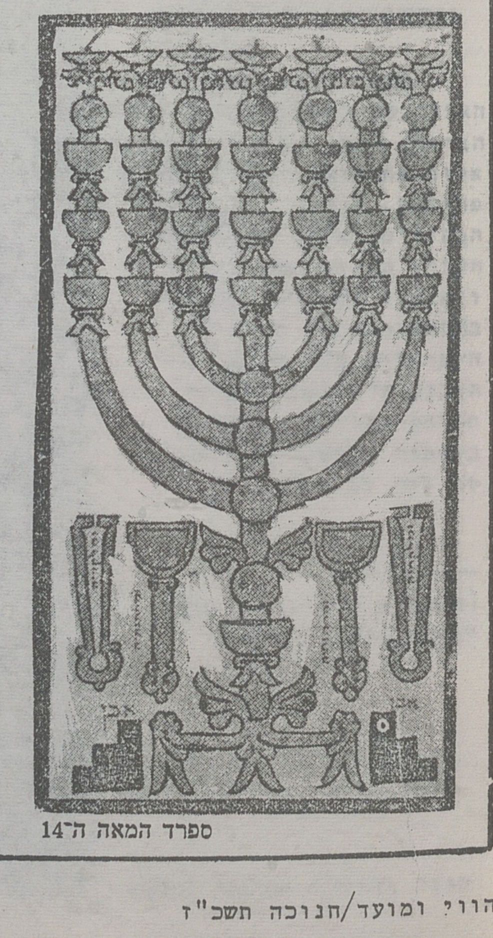
ספרד המאה ה־14

אחד מציורי מנורת המקדש העתיקים ביותר — על מטבע של המלך החשמונאי אנטיגונוס. (בערך 40 לפני הספירה) ג'תש"כ, לפני אלפיים שנה בערך.

תבנית מנורת המקדש מאשקלון, ממאה הרביעית.

מנורת בית המקדש

וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ: וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי: שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח כֵּן לְשִׁשַּׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן הַמְּנֹרָה: וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ: וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשִׁשֶּׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה: כַּפְתֹּרֵיהֶם וְקָנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר: וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקְחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר: שמות כה, לא-לט

(לפי ספריהם של עזריה אלון ונגה ראובני).
ב"על העצים ועל האבנים" (הוצאת הקיבוץ המאוחד)
מספר עזריה אלון:

"נספר נא הפעם על צמח הקשור בחג החנוכה, או יותר נכון – במנורת בית המקדש.

ד"ר אפרים הראובני ז"ל השתדל במשך עשרות שנות עבודה בארץ לזהות את צמחי התנ"ך והתלמוד, יתר על כן: כל חיי העם בארץ היו משולבים, לדעתו, בטבעה ובצמחיה. לכן אין להבין תופעות-חיים, צרכי-ביטוי ואפילו לא צורת כלים ומכשירים של ימי קדם, בלי לדעת את הצמחיה ולראות כיצד השפיעה על כל אלה.

לא היינו בסודו של בצלאל בן-אורי, יוצרה האגדי של המנורה, אך מותר לנו להאמין, כי ה מ ר ו ה היא שהיתה לנגד עיניו והיא שהפכה במרוצת הימים, בזכותו, לסמלה של מדינת ישראל".

ובספרו "בסוד איילן ופרח" (הוציאה לאור דרורה הראובני) מספר נגה הראובני:

"ניחוח המור, מאכלי-עדנים, מרפא לחליים, יופי נאצל בגוונים לאין-שיעור, ועל כולם – פיענוח סוד המבנה של מנורת ישראל – כל אלה צופנות לנו ה מ ו ר י ו ת הרבות הגדלות בארצנו למן החרמון והלבנון המושלגים אשר בצפון ועד למרחבי מדבר סיני הצהבהבים והרריו הקשוחים אשר בדרום.

... תכונת הבושם המשותפת הזאת לכל מיני המוריות הקנתה להם את השם הכולל "מ ו ר י ה", ש ר י ח ה כ ע י ן ר י ח ה מ ו ר , הוא הבושם הטוב.

השם המבושם הזה נענד ל ה ר ה מ ו ר י ה בשל מרבית שיחי המוריה – – גם כמה משמות בני ישראל ובנותיו, הידועים לנו מן המקרא: מֹרָיָם, מָרְיָה, מֹרִיּוֹת, יְרֵמוֹת, מְרֵמוֹת ועוד אחרים.

הערבים קוראים לכמה ממיני המוריה – – "מַרְמֵיֶה" "מִרְמִיֶּה" – – למוריה אחרת קוראים בשם "מרו", שאף הוא נגזר מאותו מקור עתיק. נחזיר, איפוא, העטרה לישנה ונקרא לצמח בשמו העתיק מ ו ר י ה ולא בשמו הסורי מ ר ו ו ה ..."

ונגה הראובני מספר:

"העדינה מכל המוריות שתארנו, והמופלאה שבהן בגון-ריחה, בצבע פרחיה, במבנה, בהסתעפותה ובכל חזותה – הריהי ללא ספק

המוריה הישראלית
SALVIA PALAESTINA BENTH.

כאשר תלהט השמש ויחם האויר עד למחנק בימות השרב הגדול, תקטר המוריה הישראלית את מיטב בשמיה בעונת פריחתה. פרחיה הורודים הבהירים יאירו אז באויר העכור כנרות קטנים וזכים וישובבו את הנפש העיפה. בהסתעפותה של המוריה הישראלית מודגש במיוחד המבנה של זוגות סעיפי תפרחת נגדיים, העולים בקשתות במישורים ניצבים זה לזה לסירוגין".

(התצלום הוא מתוך הספר "בסוד איילן ופרח")

...חַג הַסֻּכּוֹת בְּחֹדֶשׁ כִּסְלֵו.

ליליאן

חשמונאים ב א

י בִּמְלֹךְ דִּמֶטְרִיוֹס בִּשְׁנַת
מֵאָה שִׁשִּׁים וְחָשַׁע אֲנַחְנוּ הַיְּהוּדִים כָּתַבְנוּ לָכֶם: בַּצָּרָה וּבַצּוֹקָה אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלֵינוּ בַּשָּׁנִים הָאֵלֶּה מִן אֲשֶׁר בָּגַד יָסוֹן וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בְּאֶרֶץ הַקֹּדֶשׁ וּבַמַּלְכוּת, יא שָׂרְפוּ אֶת־הַשַּׁעַר וְשָׁפְכוּ דָם נָקִי, וַיִּתְפַּלֵּל לַה׳ וַיֵּעָתֵר לָנוּ וַיֶּבַח וּמִנְחָה הֶבֵאנוּ וְהִדְלַקְנוּ אֶת־הַנֵּרוֹת וַנַּעֲרֹךְ אֶת־הַלָּחֶם. יב וְעַתָּה עֲשׂוּ אֶת־יְמֵי חַג הַסֻּכּוֹת בַּחֹדֶשׁ כִּסְלֵו. יג בִּשְׁנַת מֵאָה שְׁמוֹנִים וּשְׁמוֹנָה.

(ז) בְּפָסוּק זֶה מְזֻכָּר בְּכְתָב שֶׁכָּתְבוּ יְהוּדֵי יְרוּשָׁלַיִם לִיהוּדֵי מִצְרַיִם בִּשְׁנַת 169 (= 144/3 לִפְנֵי הַסְּפִירָה הָרִגִילָה) בִּימֵי דֶּמֶטְרִיוֹס הַצָּנִי כָּלָךְ סוּרְיָה. לְפִי הַהַסְּבָרָה הַמְּקֻבָּלֶת בְּיוֹתֵר עַל הַדַּעַת (רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְפְרָסָה). מִיַּחְסָה בַּמִּלִּים בַּצָּרָה וּבַצּוֹקָה הֲבָאָה כֵּן הַכְּתָב שֶׁנִּכְתַּב בִּימֵי דֶּמֶטְרִיוֹס וְהִיא כִּסְתַּיֶּמֶת בַּפָּסוּק ח. • כֵּן אֲשֶׁר וכו׳ / הַכָּתוּב לַכֹּהֵן (ה, יג–יח, כה ה, ה–ו).

(ח) • טָרְפוּ אֶת הַשַּׁעַר / הַכָּתוּב לְתָאֵר שְׂרֵפַת שַׁעֲרֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ עַל יְדֵי הַסּוּרִים בִּימֵי אַנְטִיוֹכוֹס אֶפִּיפָנֵס (חש״א ו, לח). הַשַּׁעַר שָׁם קִבּוּץ: הַפְּצָרִים. • וְשָׁפְכוּ דָם נָקִי / רְאֵה ירמ״א ז, לו.

(י) • בִּשְׁנַת וכו׳ / תַּאֲרִיךְ הַכְּתָב (125/4 לִפְנֵי הַסְּפִירָה הָרִגִילָה) הַמַּסְמִיךְ אֶת הַנֵּרוֹת לְחַג הַחֹדֶשׁ וְהַיּוֹם.

(ט) • וַיִּתְפַּלֵּל / וּכְאַחַר שֶׁאֵרְעוּ כָּל אֵלֶּה. • חַג הַסֻּכּוֹת בְּחֹדֶשׁ כִּסְלֵו / כֵּן קְרָאוּ בְּרֹאשׁוֹנָה לָחָג הַחֹדֶשׁ שֶׁנִּקְרָא אַחֲרֵי־כֵן חֲנֻכָּה, כִּי הוּא חַג שְׁמוֹנָה יָמִים בְּדוֹמֶה לְחַג הַסֻּכּוֹת (חש״א ד, נט). בִּימֵי יוֹסֵף בֶּן מַתִּתְיָהוּ נִקְרָא חַג הַנֵּרוֹת (קְדוּ יב, ז, ז 325/).

חשמונאים ב

א וְהַמַּקַּבִּי וַאֲנָשָׁיו, אֲשֶׁר הִנְהִיגָם ה׳, כָּבְשׁוּ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ וְאֶת־הָעִיר, ב הָרְסוּ אֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בָּנוּ הַנָּכְרִים בַּכִּכָּר וְאֶת בָּתֵּי יְרָאָתָם, ג טִהֲרוּ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ, עָשׂוּ מִזְבַּח אַחֵר, הִלְהִיבוּ אֲבָנִים, הוֹצִיאוּ מֵהֶן אֵשׁ, וַאֲחֵרֵי שְׁנָתַיִם יָמִים הֵבִיאוּ קְרְבָּנוֹת וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַקְּטֹרֶת, אֶת־הַנֵּרוֹת וְאֶת־לֶחֶם הַפָּנִים. ד וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־אֵלֶּה נָפְלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיִּתְפַּלְּלוּ לַה׳ שֶׁלֹּא יָבִיא עוֹד עֲלֵיהֶם רָעוֹת כָּאֵלֶּה, וְאִם יָשׁוּבוּ לַחֲטֹא יְיַסְּרֵם בְּרַחֲמִים וְלֹא יִמָּסְרֵם בִּידֵי גּוֹיִם מְחָרְפִים וְאַכְזָרִים. ה וּבְיוֹם אֲשֶׁר חִלֵּל בּוֹ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּידֵי הַנָּכְרִים, בְּיוֹם הַהוּא הָיָה טָהוֹר הַמִּקְדָּשׁ, בְּיוֹם עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הַהוּא, הוּא כִּסְלֵו, ו חָגְגוּ בְּשִׂמְחָה שְׁמוֹנָה יָמִים כְּחַג הַסֻּכּוֹת, בִּזְכָרָם כִּי לִפְנֵי זְמַן־מָה בִּלּוּ אֶת (יְמֵי) חַג הַסֻּכּוֹת בָּהָרִים וּבַמְּעָרוֹת כְּדֶרֶךְ הַחַיּוֹת. ז לָכֵן בְּמַקְלוֹת מְקֻשָּׁטִים וּבַעֲנָפִים הַיְצוּרִים בָּעוֹנָה הַהִיא וּבְתָמָרִים הוֹדוּ לַ[ה׳] אֲשֶׁר הִצְלִיחַ אֶת־דַּרְכָּם לְטַהֵר אֶת־מְקוֹמוֹ. ח וְקָבְעוּ בְּפִקְדָּה וּבְגְזֵרָה עַל דַּעַת כֻּלָּם לְכָל־עַם הַיְּהוּדִים לָחֹג אֶת־הַיָּמִים הָאֵלֶּה בְּכָל־שָׁנָה.

אַחֲרֵי הַפְּקָדַת הַסִּפּוּר עַל קוֹרוֹת הַיְּהוּדִים בְּסִפּוּר כּוֹת אַנְטִיוֹכוֹס. שֶׁבַּשָּׁרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת. מְדַבֶּרֶת פָּרָשָׁתֵנוּ עַל כִּבּוּשׁוֹ וְחָרוּרוֹ שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. עַל חֲנֻכַּת הַיְּהוּדִים וְעַל קְבִיעָתוֹ לְדוֹרוֹת. לְתֹכֶן פָּרָשָׁה זוֹ הַשְׁוָה חש״א ד, לו–נט.

(ב) • בַּכֹּכָר / הַכָּתוּב כִּנּוּיֵהוּ. לְרַחְבָּה אֲשֶׁר עַל הַר הַבַּיִת. לִפְנֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

(ג) • הִלְהִיבוּ אֲבָנִים / הַקִּדְּמֵי שָׁכֵי אֲבָנִים זוֹ בְּזוֹ עַד שֶׁיָּצְאוּ כֹּחַן וְיִצּוֹצוֹת אֵשׁ. • הוֹצִיאוּ כֹּהֵן אֵשׁ / לֹא רָצוּ לְהָבִיא לַמִּקְדָּשׁ אֵשׁ זָרָה, וּמִכֵּיוָן שֶׁכִּבּוּן כְּבָרָה אֵשׁ הָתְחִיל אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ, הוֹצִיאוּ אֵשׁ חֲדָשָׁה מֵהָאֲבָנִים וְכִנָּה הַכָּעִירוּ אֶת הַמּוֹקֵד אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ. • וְאַחֲרֵי שְׁנָתַיִם יָמִים / לְפִי כָּה שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר הָרְאשׁוֹן (חש״א א, נה ה, נב, נד) וּבְקַדְמוֹנִיּוֹת הַיְּהוּדִים שֶׁל יוֹסֵף בֶּן מַתִּתְיָהוּ (קְדוּ יב, ז, ו 320). אַחֲרֵי שָׁלֹשׁ שָׁנִים; וְלִפְנֵי יוֹסֵף עַצְמוֹ בְּסֵפֶר מִלְחֶמֶת הַיְּהוּדִים (א, ז, א 322). שָׁלֹשׁ שָׁנִים וּמֶחֱצָה, וְלוּזָה, כְּנִרְאֶה, כִּתְבָן נַם הַכָּתוּב בְּסֵפֶר דָּנִיֵּאל (ט, כז). • הַנֵּרוֹת / הַדְלִיקוּ אֶת הַנֵּרוֹת.

(ה) • וּבְיוֹם וכו׳ / רְאֵה חש״א א, נד.

(ו) • כְּחַג הַסֻּכּוֹת / שְׁמוֹנָה יָמִים כִּימֵי חַג הַסֻּכּוֹת הַמְּרִינִי עַצְרֶת. • בִּזְכָרָם וכו׳ / הֶחָג שֶׁכֻּלּוֹ נַם בְּצֵל תַּחֲלִיף לְחַג הַסֻּכּוֹת אֲשֶׁר בַּשָּׁנָה הַהִיא לֹא יָכְלוּ לָחֹג אוֹתוֹ כָּרָאוּי.

(ז) נַם דֶּרֶךְ הַהַנָּיָה הוֹבִירָה אֶת יְמֵי חַג הַסֻּכּוֹת. וּבִימֵי הֶחָג הִנְפִּיקוּ עֲנָפִים, כְּנוּהוּ בְּחַג הַסֻּכּוֹת. • בְּמַקְלוֹת מְקֻשָּׁטִים / הַבָּלָה שֶׁבַּמִּקּוֹר הַיְּוָנִי כּוּרָה עַל מַקְלוֹת מְקֻשָּׁטִים בְּעַנְפֵי קִסּוֹס עֲלֵי נְפָנִים שֶׁהָיוּ מְיֻחָדִים לְהָבִיא בַּהֲלִיכוֹת לִכְבוֹד הָאֵל דְּיוֹנוּסוֹס. • הַיְצוּרִים בְּעוֹנָה הַהִיא / הַכַּוָּנָה הִיא, כְּנִרְאֶה, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁרְצוֹ לָחֹג אֶת הֶחָג בְּאֹפֶן דּוֹמֶה לְחַג הַסֻּכּוֹת. לֹא יָכְלוּ לְקַחַת דֻּגְמָה אֶת אַרְבַּעַת הַמִּינִים, כִּי לֹא כֻלָּם הָיוּ קְצוּרִים בִּימֵי הֶחָרֶף. • וּתְמָרִים / וּבְכַפּוֹת הְמָרִים.

(ח) הַכַּוָּנָה לְכַוָּנַת יְמֵי חֲנֻכָּה. הַמִּתְחִילִים כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה בְּכִסְלֵו.

(מתורגם ומפורש ע״י פרופ. א.ש. הרשום. הוצאת יבנה, תל־אביב, תשי״ט)

עמוס חכם

חנוכה בתנ"ך

מנהג חנוכת הבית, שאדם הבונה בית עושה חגיגה ושמחה עם הת־חילו להשתמש בו, הוא מנהג עתיק מאד ובימי קדם יחסו לו ערך גדול מאד, עד שהיה חוק בצבא ישראל לשחרר מן הצבא מי שבנה בית חדש ולא הספיק לחנכו (דברים כ׳ ה׳) וכל־כך חשוב היה מנהג חנוכת הבית בעיני קדמונינו, עד כי ספר משלי בהמשילו את החכמה לאשה נכבדה מספר, כי החכמה בנתה לה בית והזמינה את העוברים ושבים לבוא להש־תתף בסעודה שהכינה להם. „חכמות בנתה ביתה, חצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה מסכתו יינה אף ערכה שלחנה שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת... לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי״ (משלי ט א—ה). ויש המבארים, שאיוב (ל״ח ז׳) רומז על המנהג לשיר ולרנן בעת סיום בנין ומדמה במליצתו, כאילו מלאכים והכוכבים הריעו ורננו בעת בריאת העו־לם לכבוד הארץ החדשה וזהו עניין הפסוקים: „איפה היית ביסדי ארץ... ברן־יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים״ (איוב ל״ח ד—ז׳).

נסקור עתה את מזמור ל׳ בתהילים, הנושא את הכותרת „מזמור שיר חנוכת הבית״ ומשום כך מקובל בקהילות ישראל לאמרו בחג החנוכה. באמת, אין בתוכן המזמור שום רמז לא לבית ולא לחנוכת הבית. לפי תוכנו נראה המזמור כתפילת הודיה של אדם, שהיה חולה מסוכן ונתרפא מחליו. אלא שלפי דעת חכמינו הקדמונים בכל מקום שאנו מוצאים אדם יחיד המתפלל בספר תהילים אין אדם זה אדם פרטי ויחיד ממש אלא כל עם ישראל כולו מופיע לפנינו באופן קיבוצי כאיש אחד ומתפלל לה׳. וכיון שכך, אין המחלה מחלה ממש אלא סמל לרדיפות ולנגישות של אויבי ישראל, והרפואה מן המחלה היא משל לתשועה מיד האויבים. לכן יכול להתפרש המזמור, על דרך הרמז והדרש, כרומז לצרה הגדולה שהיו בני ישראל נתונים בה בימי גזרת השמד של היוונים ועל התשועה הגדולה שנעש־תה בידי החשמונאים ושסמלה היה חנוכת בית המקדש.

עצם המאורעות של גזרת השמד של היוונים וניצחון החשמונאים מרומזים בחזיונות דניאל. אמנם, הרבה אנשים בכל הדורות דימו למצוא על פי ספר דניאל את התשובה לשאלה „באיזו שנה יבוא המשיח״? אבל טובי המפרשים, גם העתיקים וגם החדשים, ביארו כי חזיונות דניאל מוס־בים על ימי הרעה שעברו על עם יהודה תחת שלטון הרשע של אנטיוכוס אפיפנס גוזר גזרת השמד על היהודים. על אנטיוכוס וגזרותיו רומזת הקרן הזעירה אשר לה „פה מדבר גדולות״ (דניאל ז׳ כ׳ בארמית). ואנטיוכוס אפיפנס הוא הוא המלך, שעליו נאמר (שם פסוק כ״ה בארמית): „ודברים כנגד העליון ידבר ולקדושי עליונים ישחית ויחשוב לשנות זמנים ודת וינתנו בידו עד מועד ומועדים וחצי מועד״.

המונח „מועד״ או „עידן״ מובנו שנה, שכן מצאנו: „ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה״ (שמות י״ג ט׳) וענינו על חג הפסח שיש לשמרו בכל שנה ושנה, ותרגום ארמי מתרגם „מימים ימימה״ — „עידן בעידן״. „מועד ומועדים וחצי מועד״ הם, איפוא, שלוש שנים וחצי שהם־הם „ימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה״ המוזכרים בסוף דניאל, בהם בוטל קרבן התמיד והושם בבית המקדש „שיקוץ שומם״. כלומר פסל של אליל יוון, ואחרי הימים האלה טוהר המקדש בידי יהודה המכבי והחלה ממשלת החשמונאים

דברים כ

א כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב
מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ
2 מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְהָיָה כְּקָרַבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ
3 הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם: וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם
קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם
אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם: כִּי יְהוָה
4 אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֶם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ
אֶתְכֶם: וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר
5 בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ: וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע
6 כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה
וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ: וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא
7 לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר
יִקָּחֶנָּה: וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־
8 הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־
לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ: וְהָיָה כְּכַלּוֹת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־
9 הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם:

תהלים ל

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי א 2
וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְהוָה אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: 3
יְהוָה הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר: זַמְּרוּ 4
לַיהוָה חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים 6
בְּרָצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי 7
בַּל־אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְהוָה בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהָרְרִי עֹז 8
הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא וְאֶל 9
אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן: מַה־בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שָׁחַת הֲיוֹדְךָ
עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע־יְהוָה וְחָנֵּנִי יְהוָה הֱיֵה עֹזֵר 11
לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי 12
שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְהוָה אֱלֹהַי 13
לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

תהלים עט

א מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם ו בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת־
2 הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַם לְעִיִּים: נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת
עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ:
3 4 שָׁפְכוּ דָמָם ו כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאֵין קוֹבֵר: הָיִינוּ
ה חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ: עַד־מָה יְהוָה תֶּאָנַף נֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ: שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־ 6
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדָעוּךָ וְעַל־מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא 7
קָרָאוּ: כִּי אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ: אַל תִּזְכָּר־ 8
לָנוּ עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים מְהֵר יְקַדְּמֻנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד:
9 עָזְרֵנוּ ו אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר
י עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: לָמָּה ו יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה
אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ:
11 תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֲנָקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה:
12 וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ
13 אֲדֹנָי: וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ ו וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְךָ לְעוֹלָם
לְדוֹר וָדוֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ:

תהלים קמט

א הַלְלוּיָהּ ו שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים:
2 3 יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ
4 בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ: כִּי־רוֹצֶה יְהוָה בְּעַמּוֹ יְפָאֵר
ה עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם:
6 7 רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּפְיוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת
8 נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִים
9 וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בָרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם ו מִשְׁפָּט כָּתוּב
הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ

השגת בקבוק האגוז

בשבוע חנוכה

ח ירות מפני משעבדים – עליה קם להגן עם של איכרים ורועי־צאן. והנרות, שאנו מדליקין בחג החנוכה – ניצוצות הם מאותה שלהבת גדולה, שהעלו המכבים לפני דורות רבים – להבה שעלתה מנכבי נפשו של עם שליו, עובד אדמתו, שהתנכלו לקיומו.

נ שק לא היה להם. מעטים עמדו מול אימפריה אדירה. המכבים הציתו את אש המרד בכל כפר נידח, בכל הר וגיא, בכל מקום בו פעם לב יהודי, לב שוחר חופש. הם התבצרו בצוקים ובמערות, בנקיקי סלעים ובמדבריות – ובכל מקום יקדה האש הגדולה.

ן שוב חזרה ההיסטוריה אחרי עשרות דורות, שוב באו ימי התעוררות. העם שרווה דם ושנאה, יגון וכלימה, חזר וקומם את הריסות מולדתו על אף כל המכשולים.

כ אז כן עתה עלתה האש ותיקוד בלבבות; האש העוממת שהיתה מכוסה בתלי־תלים של אפר ורמץ, נשתלהבה מחדש. אשו של יהודה המכבי נישאה על־ידי הפלמ"ח בקרבות בשבילי בית־חורון ובית ג'יז, בגליל ובנגב; היא נישאה על־ידי צה"ל במלחמות השחרור העקובות מדם – ברהבי מדבר סיני ובשמירה על גבולות המולדת.

ה מכבים הנחילו לנו את האש. נשמור עליה. נישא בגאון את מורשת הדרור, אהבת המולדת והעם, אהבת האדם, השלום והיצירה. שלהבת החירות תוסיף להאיר את דרכנו ונשאב ממנה עידוד ועוז.

איך נחוג בחנוכה

אריה ב.ג. (בית השיטה)

פתיחת החג

עם חשיכה, בשעה קבועה וידועה מראש, מעל גג אחד המיתקנים הגבוהים שבישוב, תוקעת החצוצרה תרועה חגיגית, המבשרת: ליל ראשון של חנוכה הגיע. חנוכה (או חנוכיות) גדולה (מנורות חשמל או נפט בפחים), הנראית על פני כל חצר המשק והאיזור, נדלקת ומבשרת לבתי-הילדים ולחדרי-האוכל של חברת-הילדים: הגיעה עת הדלקת החנוכיות ועריכת המסיבות!

בחדר האוכל של החברים, בנוכחות חטיבות הנוער, כאשר הכל מסובין ליד שולחנות ערוכים לארוחת-הערב - יכבה אור החשמל, וחבר המשק או נער, מברך ומדליק את החנוכיה. הנוכחים, בהדרכת גרעין המקהלה או המקהלה עצמה, שרים משירי חנוכה. הכל סועדים.

כל שעת הבינים, עד למסיבת החנוכה הכללית, מתלקטים הילדים בחדרי הוריהם, הנוער במועדוניו. הכל מסיימים עבודותיהם ומרוכזים בחדרים.

בשעת האפס היעודה והידועה לכל - תוקעת החצוצרה שנית. אור החשמל כבה בכל המשק. חשיכה וציפיה, דלתות החדרים פתוחות. מעל למיתקן החנוכיה הגדולה והמאירה נורה כדור זיקוקין ירוק. אות הוא כי כל הפמוטים, האבוקות והלפידים האישיים נדלקים.

הטקס בחוץ

תקעה החצוצרה בשלישית - מתחיל הציבור לנוע מפתחי חדריו אל המרכז האחד (לדשא המרכזי, רחבת האסם או מגרש הספורט).

אורות צבעוניים מרצדים על פני חצר המשק החשכה. האורות, שתחילתם דליליים ומפוזרים - מתלקטים ומתלכדים יותר ויותר, עד היותם לנחיל-אורות צוהל ורב-גוני בהמצאותיו.

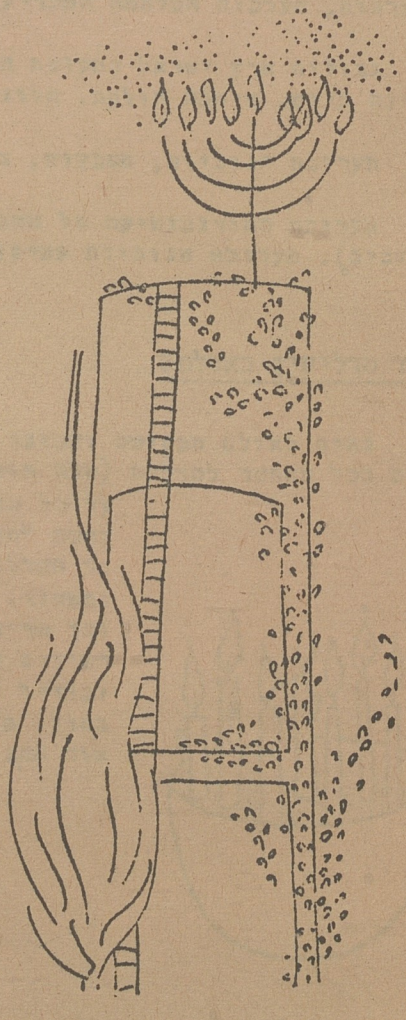

מכאן עולים הכל אל מקום הטקס. משני צידי תהלוכת האורים צועד הנוער, ולפידים בידיו.

משהגיעו לשדה - ניצבים הכל מסביב לגדר של חומי ברזל מחוחים, עליה משעין או משחיל כל ילד פמוטו ואבוקתו, וכך נוצרת גדר חיה של אורות. מאחוריה ניצבים הילדים, מאחוריהם החברים.

כאן באה לביטוי התכנית, הכוללת:

מסכת שירה, קריאה ותנועה;

חזיון-עלילה היסטורי בתפאורת הלילה הטבעית, בעומק השדה (כדוגמת "אחי גבורי התהילה" או בדומה לזה);

התעמלות-לפידים או אבוקות (באורות-בסריה צבעוניים);

סיסמת-אש באופק;

תהלוכת לפידים המתחילה מהאופק הרחוק, ("בשטח המח") ועושה דרכה בעקלתון, בצורות הנדסיות, בריצה והליכה, עד הגיעה אל שדה המסיבה (או בריכת השחיה המלאה) וניצבת על גדותיה;

פירמידות-אש;

משחקי אש ואורים;

מרוץ-אורים (מרוץ שליחים) בין חטיבות הנוער והמשק, במסלול שעיקרו גלוי לנוכחים. המרוץ מתחיל ממגרש הריכוז שבמשק - וממנו יוצאים הרצים להקיף את החצר וכו'. הראשון שמגיע - הוא שמדליק חנוכיה או מפת-קרקע, הערוכה על פני מדרון - מול הנוכחים;

מעל המגדל נשלחות 8 רקטות זיקוקין. כל אחת בצבע אחר. האחרון – ססגוני. (עין החורש).

עם חום טקס החנוכה – פורשים הילדים הקטנים לישון. השכבות האחרות – פונות למסיבותיהן. והחברים – למסיבתם באולמם, או למסיבה המשותפת של ילדים וחברים.

קרנבל אורות

יש לשאוף להעלות את רמתה של תהלוכת האורים מחנוכה לחנוכה. וזאת בעיקר על ידי טיפוח צורת הלפיון – בשלל צבעיו, בצורתו ובחומרי השימוש בו.

עם פיתוחו של הלפיון ממילא יפחתו הלפידים והאבוקות – שעשנם, אי-נוחות נשיאתם וחד-גווניותם – אינם מקנים להם את עממיותם ונועם צורתם האמנותית.

לקראת החג, במסגרת שעורי מלאכת-היד בתקציב מתאים, יש להכין כמות מספקת של לפיונים, עליהם שומרים משנה לשנה.

קישוט האולם

בחזית – חנוכיה אורגינלית, מלאכת מחשבת אמן המקום או מבדי-גפן משתרגים. סמל מדינת ישראל – מולה. מפת א"י שקופה (בסידורי הארה מאחור). על פני המפה תחומים גבולות מדינת יהודה (מימי עזרא ונחמיה, דרך כיבושי יהודה המכבי, יהונתן ושמעון, יוחנן ומדינתו הגדולה ועד למלכות אלכסנדר ינאי; מבצרי החשמונאים, בסיסי-המרד וההערכות, מערכות המלחמה המכריעות).

גבולות ארץ ישראל בתקופת המנדט, הצעות החלוקה – עד למלחמת השחרור וגבולות המדינה כיום. סיסמה הולמת. חלונות הזכוכית מקושטים בסמלי חנוכה.

תערוכת חנוכיות, מטבעות, בולים (עליהם מופיע כד השמן, זית, אבוקה וכו').

תערוכת האורנמנטיקה של החנוכיה במשך הדורות (ניתנת להשאלה מ"בצלאל" ומהמוזיאון תל-אביב). תערוכת חנוכיות עתיקות (– לפי תצלומי חוברת "גזית" לכ-לג).

כיצד מדליקין באולם?

באים לאולם המקושט והמואר באור חשמל מעומעם. על קירות וכנים מוכנות חנוכיות רבות ככל האפשר להדלקה (אלה הושאלו מהגנים ומהסיתות הצעירות. בתום מסיבותיהם המוקדמות). על כל כסא מונח נר אחד שידי חנוכה. יחיד או מקהלה מברכים את ברכת "הנרות הללו", מדליקים את החנוכיה המרכזית ומעבירים את נר ההדלקה לראשון בשורה. זה מדליק נרות חבריו מימין, משמאל ומאחור. כך עושה כל אחד עד כי במהרה נמצא "כל אחד ונר ביד". וכך שרים "מעוז-צור", "מי ימלל גבורות ישראל" – ואת כל השירים שבעמוד. ואז עובר צוות, מוכן מראש, בינות לשורות, ובידיו קערות אלומיניום מרופדות בחול לח. מחזיק הנר תוקעו בחול. מערך נרות דולקים זה, יונח על כן ויגביר את האור עם אור החנוכיות.

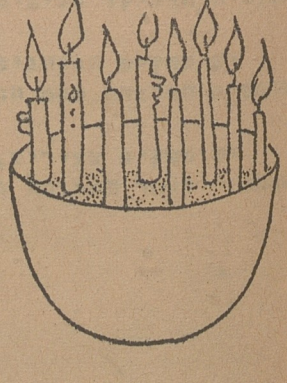

הדלקת החנוכיה בכל ערב

למן הנר הראשון שהודלק בחנוכיה הראשית בחדר האוכל, ממשיכים להדליק נרות בכל ערב, בשעה קבועה, בראשית הארוחה, בטקס צנוע: אם על-ידי חבר קבוע שמדליק, מברך ועמו שרים הנוכחים. בתום הטקס הקצר ממשיכים לאכול. או שבכל ערב מופיעה קבוצת ילדים שונה (מהגנים ומהכיתות הצעירות, עם מחנכם) ותכניתה הקצרה עמה. החברים מפסיקים אכילתם ומשתתפים בטקס הקצר עם הילדים.

משק צעיר, שזכה לילדי גן ולכיתות צעירות בלבד, ואוכלוסיתו בכל זאת מרובת ארצות מוצא, "ותיקים" ו-"חדשים" - יכול לכבד בהדלקת הנר החגיגית שכבה גילית שונה בכל ערב. את הנר האחרון ידליק הסבא (חמדיה) או העולה החדש הוא שידליק את הנר הראשון (כפר גלעדי).

הדלקת הנר תשולב בתוכנית קצרה של 10-15 דקות: שירי חנוכה, הופעה צנועה מבוצעת בעיקר ע"י קבוצות הילדים שנתכבדו בהדלקה.

ה ד ל ק ת נ ר ו ת ח נ ו כ ה

בשעה 7.30, בחדר-האוכל:

ליל שבת	- נר ראשון -	כיתת "מעין"
מוצאי שבת	- נר שני -	כיתת "לבנה"
יום א'	- נר שלישי -	כיתת "רימון"
יום ב'	- נר רביעי -	כיתת "שקמה"
יום ג'	- נר חמישי -	כיתת "סלע"
יום ד'	- נר ששי -	כיתת "זית"
יום ה'	- נר שביעי -	כיתת "שבולת"
ליל שבת	- נר שמיני -	כיתת "גפן"

בבית השיטה נהגה תזמורת הילדים לנגן מדי ערב מעל הגג הגבוה במשק, קטעים מתוך "יהודה המכבי" להנדל;

במרחביה עטרו הפעוטים בחנוכה כתרים לראשיהם ועליהם מודבקים סביבוני נייר. את החנוכיה הדליקו נציגים מכל השכבות (סבא, חבר, איש נח"ל, ילדים...);

יש משקים הנוהגים בארוחה משותפת, (חברים, ילדים ונוער) במשך כל ערב החנוכה ובראשית הארוחה טקס הדלקת הנר ושירה (האון).

יש משקים צעירים, ולהם חברות נוער, שמעתיקים את הדלקת הנר עם הצוותא המתלווה לשמחה - לאחר הארוחה ומסיפים לכך את הבידור, כגון משחקי חברותא וטיגון לביבות (צרפה).

חנוכה בחפציבה

במשך תריסר שנים פועלת חפציבה בענין חגיגות החנוכה במתכונת מסויימת, הבנויה 3 חלקים ותוכה רצוף פרטים שונים, הנבחנים מדי פעם מחדש עד שהם זוכים ונעשים חלק ממסורת, או שאינם זוכים ומפנים מקומם לנסיון חדש. כוונת מתכנני החג היא ליצור מתכונת קבועה על כל פרטיה, אשר לפיה יחוג כל ישוב את חג החנוכה בכל שנה כבשנה הקודמת. ואל תחפזו לקבוע שחוסר החידושים כל שנה פוגע, לא כן הדבר.

ועוד קובעים "חנוכאי" חפציבה עקרון ועצה: העקרון – יוצא החג לאויר החפשי ויופעל בו הציבור כולו. אל יהיו במה וקהל. דרוש לנו חג חנוכה, שכל הציבור יחבדר וישתעשע בו. והעצה – חגיגת החנוכה תקבע לראשון חנוכה. באם יהיה הכרח לדחות בגלל גשם וכיו"ב, יש לפנינו עוד ערבים. אם נקבע את החג לאחרון חנוכה, למשל, יש סכנה שנדחה – לט"ו בשבט...

ימים אחדים לפני החג טורחים כל הילדים והחברים בהכנת פמוטים כידם וכדמיונם הטובים. "התוצרת" תוצג בחערוכה ולמצטיינים יחולקו פרסים. באותו זמן פועל "מטה החג" ומסדיר את כל הפרטים המבטיחים את הצלחתו.

במזכירות יושבת חברה, מדפיסה ומכפילה חוברת לחנוכה ובה קטעי קריאה ואגדה ושירי חנוכה.

בחוג המשפחה

המתרחש, בחלק הראשון של תכנית החג – מתרחש בחוג המשפחה בחדר.

זה עתה החשיך היום. אין זה סוד לילדים ולחברים שמיד ינתן אות ע"י צלצול חגיגי בפעמון או בגונג המוצבים בפינות המשק השונות. ואז יוטל "עוצר" בחוצות והחשמל יכבה. אותה שעה מרוכזות כבר בחדרים המשפחות עם ילדיהן ואורחים אחדים (רוקים שבשכנות, או סתם ידידים שמתחשק להם להיות בחברה גדולה יותר).

האות ניתן. עוד לא נמוג הצליל והילדים מדליקים את הנר הראשון בחנוכיה, בחדר. כל הנאספים בחדר פותחים בשירה ועתה חולפת חצי שעה של מסיבה משפחתית, בה קוראים ושרים לפי החוברת שהוצאה לחג. בין שיר לסיפור, חודרים לחדר ילדים – "סביבונים" – שהם חלק מלהקה משוטטת ופוקדת את כל החדרים – ומכבדים את הנוכחים בלביבות או בסופגניות.

ובחלל המשק נישא צליל הגונג: האות להתכנסות הציבור. הילד הצעיר מדליק נרו הקבוע בפמוט, וישובי החדר כולם הולכים אחריו אל החוץ שבחוץ.

מכל צד, בכל פתח, מופיעות חבורות חבורות הצועדות אל מקום התכנסות הציבור. המראה הכללי הוא נפלא. האורות הקטנים מהבהבים ונעים. נערים בוגרים עם לפידים תופסים את מקומם בסוף השיירה היוצאת בשירה מלווה באקורדיון – אל מקום הטקס. פחיות דולקות לאורך הדרך, הנרות שבידי הילדים והלפידים שבסוף השיירה – יוצרים דרך אור ונהרה, חגיגית ומזמרת.

ה ט ק ס

על מגרש הסמוך לצלע ההר מתאסף הציבור לחלקו השני של חג החנוכה – הטקס. על חוט ברזל המקיף את המגרש תולים כל הבאים את פמוטיהם עם הנרות הבוערים. הם היחידים המאירים את חשכת המגרש. ממול לציבור ניצבת חנוכית ענק, אשר זקן החברים מתכבד להדליקה בעת שאחד החברים שר בקול צלול את ברכת הדלקת החנוכיה. כל הציבור מתלכד בשירת "מעוז צור".

קריאת שירו של ביאליק "למתנדבים בעם" מכשירה את האוירה בקהל לקראת החלק הבא בטקס, עת נדלקים שמונת עמודי אש ועוד אחד (שמש) על צלע הגלבוע. כל עמוד – שנים וחצי מטר גובהו, מלופף בשקים טבולים בנפט והוא נדלק בבת אחת לכל גובהו. הדלקת עמודי האש משתלבת עם קריאת פסוקי שיר "מסדה" ללמדן.

עתה שומע הציבור החוגג נאום קצר של חבר, העומד על משמעות החג כחג הגבורה מימי החשמונאים ועד מלחמת השחרור שבימינו. (אין הוא שוכח לשלב בדבריו את ציון החג ביום ההולדת להסתדרות העובדים).

(כאן יש לציין את הנוהג לשלב בטקס את קבלת נוער וילדים ל"נוער העובד" ולחטיבת הבנים – וזאת בתנאי שמסגרת הזמן, המיועדת לחלק זה של החג, לא תעורער).

ובכן את סיום הנאום מציינים בהדלקת סיסמת אש על ההר. הופעות שונות וקצרות, כהתעמלות לפידים במרחק, מוסיפים מאד לטקס שכולו שלהבות אש. אך אפשרויות השימוש באש אינן נדלקות כולן כל עוד לא נדלק חוט המלופף שקים טבולי נפט, המקיף – בגובה את כל המגרש, אשר בו עומד עתה הקהל ושר את ההימנונים.

בזאת תם חלקו של הטקס וכל הציבור עובר למגרש השעשועים.

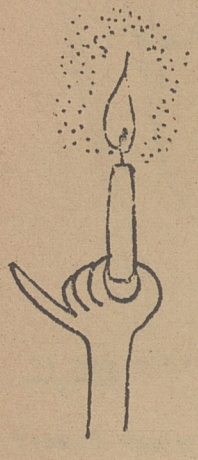

שעשועים ומשחקים

מגרש השעשועים, גדור בחבלים ומואר. הציוד למשחקים השונים מוכן, סדרנים מכוונים את הקבוצות המתחרות למקום ההיערכות וממנו – למגרש. המטרה היא: שרשרת משחקים בני 2–3 דקות כל אחד, בלי הפסקה.

את שרשרת המשחקים פותחות שתי קבוצות של ילדי הגן הרכובים על כתפי הורים. הם מתחרים ביניהם במירוץ שליחים עם פמוט ובו תקוע נר דולק, העובר מיד ליד. שם המשחק: "סוס ורוכבו".

ילדי כיתה ב' – מתחרים ב–"סוסים סוסים" (לפי גילם אפשר גם לקרוא למשחק "סייחים סומים").

המערך שלהם בנוי כך: שורת ילדים מול שורת סופגניות. את הילדים נוהגות במושכות אמהותיהם אל הסופגניות על חוטים – אחת לילד – היורדים ממוט המוחזק בשניים, עד לגובה המתאים בו יוכלו ה"בית'ניקים" לאכול אותן בלי עזרת ידיים.

ילדי כיתה ג' יעזרו אף הם באמהותיהם בתחרות מירוץ על שלוש לבנים. תחילה הם עומדים על שתי לבנים, רגל על לבנה. הלבנה השלישית נמצאת קצת מלפנים. הילד מציב את רגלו עליה והלבנה היא עתה השלישית ויש להציבה על מנת שיצעד ויציב עליה את רגלו השניה. כן הוא מתקדם כאשר האם טורחת ומעבירה לו את הלבנים קדימה.

משחקה של כתה ד' היא "מלחמת הפרשים". שתי שורות של ילדים, הרכובים על הוריהם ניצבות זו מול זו. בידי כל ילד נר דולק והוא מתאמץ לכבות את נר הילד שמולו, ומתאמץ, יחד עם זה, לשמור על נרו לבל יכבה.

ילדי כתה ה' ישעשעו את הקהל - כמו הילדים האחרים שלפניהם ואחריהם - במשחק הסביבונים. שורת ילדים עומדת בקצה המגרש עם מקלות שאורכם מטר אחד.

עם הנתן האות, הם משיגים את מצחם על קצה המקל (קצהו השני נשען על האדמה) ומסתובבים סביבו עשר פעמים, בהשגחת חבר. אחרי גמר הסיבובים הם צריכים לרוץ לקצה השני של המגרש ובדרכם עליהם לעבור מכשול, שהוא בסך הכל שורת ספסלים לרוחב המגרש.

(המחזה דומה לתמונה שהיתה מתקבלת אילו היינו משקים את הילדים ביי"ש 96 אחוז...)

על שתי שורות ספסלים, זו מול זו, יושבים ילדי כתה ו' כשעל עיניהם מטפחות, ההופכות אותם לסומים.

בידי כל ילד - סופגניה טבולה בריבה והוא מתאמץ להאכיל את הילד בן זוגו, היושב ממול.

(יש להקפיד, רק בפעם זו, ש ל א להוסיף מים לריבה...)

ילדי כתה ז' יתארגנו בקבוצות בנות 8 ילדים כל אחת. מול כל קבוצה, בגובה 2-3 מטרים, מוצבות חנוכיות (רגילות) ובהן תקועים 8 נרות כבויים. על דוכן החנוכיות אפשר לעלות בסולם או באמצעות מתקן אחר. הקבוצות תנהלנה ביניהן מירוץ שליחים, כשקופסת גפרורים עוברת מיד ליד והיא משמשת להדלקת נר אחד בידי כל ילד, המגיע לחנוכיה.

הילד מקבל את קופסת הגפרורים, רץ ועולה אל החנוכיה, מדליק נר ושב בריצה ומוסר את קופסת הגפרורים לילד שאחריו.

עתה נכנסים למערכת המשחקים ילדי כתה ט'. קושרים את עיניהם במטפחות ומעמידים אותם בשורה. ציודם האישי - קופסת גפרורים ונר (שמש). מולם, על שולחנות, במרחק 3 מטרים, ניצבות חנוכיות עם נרות כבויים. עם הינתן האות - הם מדליקים את השמש ומתקדמים אל החנוכיות. כל אחד מדליק את חנוכיתו ("סומא מדליק חנוכיה") במיטב הזהירות. מכונית כיבוי האש עומדת בצד...

ילדי כתה ח' ישחקו, כרגיל בחיים, את ההפך מילדי כתה ט'. אם ילדי כתה ט' הדליקו את החנוכיות - יבואו עתה ילדי כתה ח' ויכבו אותן. גם הם יעשו זאת בהיותם סומים, ע"י ענידת מטפחות על העינים.

את שורת המשחקים מסיימות נבחרות בני שכבת הנעורים, כתות י', יא', יב' והנוער העולה - במרוץ שליחים עם לפיד בוער. בכל נבחרת חמש בנות וחמישה בנים. המירוץ מתנהל, כמובן, על המגרש.

חוית הערב, אשר עבר בנעימים ובחגיגיות, עלולה בהחלט לספק לחברים את הנתונים לרצות בחג כזה גם בשנה הבאה. ריקודי עם נערכים ברוב עם וברוב שאון ושמחה - בחדר האוכל.

אך בכך עוד לא תמה פרשת החג. ב א ח ר ו ן ד ח נ ו כ ה ייערך בחוצות מ י ר ו ץ ש ל י ח י ם "מרוץ הלפיד". הרכב המשתתפים במירוץ כולל ילדים ונוער, חברות, חברים וקשישים. בקביעת המסלול מתאימים קטעי מירוץ שונים באורכם - לפי הרצים מהשכבות והמינים השונים. הקבוצות מייצגות את הענפים או שכבות וקבוצות שונות בחברה: חיילים, נוער, ילדים.

מירוץ כזה מן הראוי לקיימו בתוך ה ג ו ש כולו. גם אז לא ישתנה הרכב הרצים. ישתתפו בו "כל סוגי הישוב". הכוונה היא לילדי בית הספר, החברות, חברים צעירים וקשישים. כמובן שגם קטעי המסלול, אותם יעברו, יותאמו לאפשרויותיהם הפיסיות. במירוץ זה ישתתפו קבוצות מ י ש ו ב י ם א ח ד י ם והמסלול שיקבע יעבור דרך מרכז כל ישוב, שחבריו משתתפים במירוץ. למנחים ייקבע גביע נודד, עליו ילחמו נציגי הישובים כל שנה, בחנוכה. במקרה של מירוץ גושי יילוו הרצים ע"י כלי רכב והשמחה תהיה מלוא כל הגוש.

הורי ומרעד/חנוכה תשכ"ג

משחקי חנוכה

* ערב תקופת החשמונאים - בהיסטוריה, בארכיולוגיה, בספרות.

* ערב מלחמות החשמונאים. ועדת החגים של הקבוץ הארצי מציעה בחוזרה: עתון בעל פה, מוקדש "למאבק על חירות וקידמה בתולדות ישראל ובספרות". "מלך בשר ודם" למשה שמיר (האפליקציות האקטואליות על התקופה ההיסטורית אצל פאסט ושמיר).

* ערב מוסיקלי -

דמותו של יהודה המכבי - בשירה ובמוסיקה.

השמעת האורטוריה "יהודה המכבי" להנדל.

* האור והאש במקורות החג ואצל העמים השונים.

* יסוד ההסתדרות (נוסדה כח' בכסלו).

* ערב גבורת האשה (לפי המסורת, ליל שביעי של חנוכה); משך הדורות ובתקופת העליות.

* ערב "הימים ההם" לספורי גבורה וצ'יזבטים: הגנה, רכש, פלמ"ח, צה"ל, מלחמת השחרור מלחמת סיני.

* ערב כנס החיילים - הבנים, המספרים עלילות-גבורתם, שליחותם ותפקידם.

* ערב ענפים אזורי

משקי עמק בית-שאן מקיימים מדי שנה בחנוכה (לפי סידור המועצה האזורית), מסיבות אזוריות לעובדי ענפים. לדוגמא: משק שדה-נחום אירח ליד שולחנות ערוכים ובחוכניה גדושה את עובדי המפעלים ומוסדות המלאכה של האיזור; עובדי המטעים - התאספו במעוז-חיים; עובדי הפלחה - בנוה איתן; עובדי המידגה - בטירת צבי; עובדי הדיר - בעין הנציב; עובדות המטבחים - בשדה אליהו; עובדות מחסני הבגדים - ברשפים. משקי - "הקטפת" (מגדלי הכותנה) - אף הם בשדה נחום.

כדאי להמליץ ולנסות גם באזורי התישבות אחרים.

ערב שח-מט: התחלה או סיום תחרויות שח לאלפיות המשק והאזור. (משחק האישקוקי - הוא השח - היה משחקם של היהודים הבוגרים בחנוכה, כי סמל בו למלחמת "הלבנים" ב"שחורים", אויביה של ישראל).

ערב משחקי אולם ומשחקי שולחן.

לאחד הערבים החברתיים הולם להזמין קבוצת עולים, תושבי העיר או העיירה השכנה, ולהאיר את לבם בחברותא.

סרטונים לשבוע חנוכה

סרטונים מסדרת "מקבץ" - בעריכת דב מיזל
(ועדת החרבות של הקיבוץ המאוחד),
בהוצאת הועדה הבינקיבוצית להוי ומועד.

איך נוסדה ההסתדרות - 27 תמונות - לפי ציוריו של נחום גוטמן;

מנורת חנוכה - 36 תמונות - מנר החרס ועד המנורה מלאכת המחשבת, המנורה בת שבעת הקנים, סמל המדינה;

25 שנים חומה ומגדל - 59 תמונות - מאורעות תרצ"ו-ח, הקמת נקודה ביום אחד.

כל סרטון אפשר להקרין - בצירוף דברי הסברה מחאימים - מספר פעמים באותו ישוב, לקהל צופים שונה, לגילים שונים, לרמות שונות, בהזדמנויות שונות.

כל סרטון בקופסת קרטון מיוחדת, ובה חוברות הסברה, ראשי פרקים להרצאה ומקורות.

הודי ומועד/חנוכה תשכ"ג

ערב טיגון לביבות

לקראת ערב טיגון הלביבות בחדר-האוכל מופיעה באלונים כרזה צבעונית (זה מספר שנים אותה כרזה), בה נאמר:

ב"יחדיו" - של - חנוכה

נטגן כולנו לעצמנו בחדר האוכל

לביבות

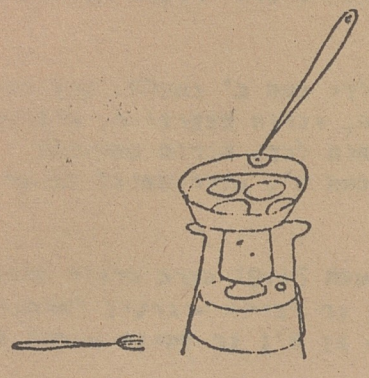

זכור:

אם אין לי - מי לי ?

על כל חמולה (משפחה, בית, שבט) להביא: פתיליה ומחבת. המהדרין שבמהדרין יכינו לעצמם סכינים ופומפיות,

הטעם כולו יקח מן הטיסה המוכנה!

זכור:

אם אין אני לי - מי לי ?

העיסה מוכנה מבעוד יום בגיגית גדולה: תפוחי-אדמה קלופים במכונה ומרוסקים במכונה. להוסיף קמח ומלח וביצים. ואם חרצה שלא תשחיר העיסה עד הערב - כסה אותה בשכבה דקה של שמן. עתה הנך בטוח עד המסיבה.

גם כל יתר הדברים מוכנים: שמן, מלח, יין, סוכר (שתיה חמה!) - על עגלות הגשה. בבוא העת והאות הנך בין-רגע בחדר-האוכל עם כל הכבודה.

השולחנות הוצאו, הכסאות מסודרים עיגולים-עיגולים. במרכז כל עיגול - שני ארגזי "שהם" הפוכים ומצופים, עליהם פתיליה ועיסה, שמן וצלחות ומזלגות וכל השאר.

בשמחה ובתיאבון!

חודעה חשובה

החוג לטיפוח חג החנוכה בהסתתפות אגודת חובבי הלביבה המטובחת ובעזרת הארגון לעידוד המסחק כגורם חברתי/מארגנים

בליל שבת - 8 לדצמבר - נר שביעי של חנוכה

ערב חנוכה מטורתי

לבילוי חומתי וספונטני!!!

בהתאם לפתגם "אם אין מטגנין - אין אוכלין" דרושים 25 מתנדבים לטיגון, להגשה ולהדחה. אפשר להתנדב ביחידות, בזוגות וב"חמולות" - המתנדבים יקבלו את לביבותיהם בהתאם לנוסחה 1+x.

נבקש להירשם בזריזות וכל הקודם זוכה.

(כל מתנדב יעבוד 30-40 דקות עד סיוחלף) -

חברים, למלאכה! (רמת השופט)

לקראת חנוכה

מפקד האורים - ביום שלישי, נר ראשון של חנוכה, לערך בשעה 17.30, יכבה אור החשמל במחנה וצבור החברים, הנוער, והילדים, כשבידיהם הלמפדיונים המאירים - יצאו לטקס הדלקת נר ראשון של חנוכה בשטח ממערב לחדר האוכל. רקיטות ירוקות תציינה את מקום המפקד.

המסיבה - בחדר האוכל, מיועדת לכל בית מעוז, מילדי כתה ב' ומעלה. בכניסה לחדר האוכל יחולקו דפי שירה, שעוטרו בידי ילדי ביה"ס, ונרות צבעוניים. הילדים ישבו עם הוריהם. אין מדליקין את הנרות אלא בהינתן האות לכך. הנרות בתערוכת החנוכיות, מעשה ידי חברים וילדים, יודלקו ע"י ילדי כתה ה'. בחדר האוכל המואר והמקושט נבלה יחד את הערב הראשון של חג החנוכה.

בכל אחד מערבי החג תודלק החנוכיה בחדר האוכל בשעה 19.15 בערב בלווי שירה או נגינה. נר שני - כתה ב'; נר שלישי - סבא סבוראי; נר רביעי - גרעין "איתנים", נר חמישי - גן ג'; נר ששי - המחזורים; נר שביעי - גן א'; נר שמיני - כתה ג'.

החברים מתבקשים לסייע לילדיהם בהכנת מקל או קנה-סוף עם וו בקצהו, לתלות עליו את הלמפדיון. הלמפדיונים הוכנו בידי ילדי ביה"ס, והם ישמרו במרוכז, לשנים הבאות. (המלה למפדיון משמעה - לפיד קטן. המלה למפד מופיעה בתלמוד ירושלמי, מקורה מיונית ופרושה - מנורה, פנס. מכאן לפיד).

מעוז-חיים

מעות חנוכה

"סביבון" מחלק מתנות (גלגולן של מעות-חנוכה).

במסיבת ה י ל ד י ם באולם מופיע חבר, לבוש כסביבון. אגב שירה ומחול הוא מספר על ילדים טובים בגנים ובביתוך ועל מעשיהם הטובים. ילדים אלה עולים לבמה ורוקדים אתו. ה"סביבון" מוציא מכיסו שקיות ממתקים ומחלק להם - והם מחלקים לחבריהם.

קצת שונה: יחד עם סביבון-המתנות עולה צוות ילדים או צוות גננות ומטפלות כסביבונים ורוקדים יחדיו - ואז באה קרונית (או עגלת חדר האוכל) ועליה מתנות הענפים לכיתות השונות.

במשקים צעירים אחדים מקובל לחלק לחדר החבר ש י ת נ ו כ ה - מתנה אישית מותאמת.

מפעל " ה ס פ ר ל ח ב ר " -

"מעות חנוכה" - ב ע י ר ן מ ח י כ ת :

משהגיע במסיבה תור הכיבוד הקל יש מחלקים בפרהסיה לכמה חברים "ספרים" או "שירים ופזמונים כבקשתך" - שבמילותיהם יש רמז קולע לחבר המבוקר.

למשל: ברכות לחייל, שהתחיל לגדל זקן - "שירים אהובים עליך": "יש לנו חיים, לחיים יש זקן...", לחייל, שיוצא לחפקיד ממושך: "את חכי לי ואחזור"; לחברה-האם, השולחת שי לחייל": מי יצילנו מרעב"; חייל שחתם על צבא-קבע: "הראוני את הדרך לביתי"...

נושאים ל פ י ל ט ו ן חנוכה:

נסים בקיבוץ (עין המפרץ),
חייל בחופשה (עין החורש),
פגישה בין חייל צה"ל לבין לוחם חשמונאי.
מתנות חנוכה.

הורי ומועד/חנוכה תשכ"ג

חג חנוכה חג האורים

תוכנית ולוח זמנים :

ליל שבת

קשוט חדר האוכל.
החברים מוזמנים להשתתף בהמוניהם: לציור, גזירה, הדבקה וסדור הנרות.

יום שבת

3,00	אחה"צ.	מועד סיום מסירת החנוכיות של הענפים לחצוצה. החברים מתבקשים למסור את חנוכיותיהם בזמן.
6,30	בערב.	כבוי אורות כללי במשק - הדלקת לפידים לאורך המדרכות. החברים, הגרעין והילדים מתכנסים לקבוצות בבתי החברים. להדלקת נרות, שירי חנוכה וחלוקת סופגניות.
6,50	"	ינתן האות ע"י צופר האזעקה למרוץ לפידים. ילדי המשק מתכנסים בקבוצות המרוץ שיתקיים בארבעה ראשים. החברים מתכנסים ליד חדר האוכל על שטח המסגריה הישנה.
7,00	"	מרוץ לפידים, הדלקת החנוכיה ומשואות האש.
7,30	"	השכבת ילדי הגן.
8,05	"	סימן להתכנסות למסיבת החג ע"י קול צופר האזעקה.
8,10	"	התכנסות ליד חדר האוכל, חלוקת נרות דולקים לידי החברים.
8,15	"	פתיחת דלתות חדר האוכל לכניסת כל החברים יחד. התחלת טקס חנוכה. הדלקת נר ראשון.
9,30	"	מסיבת החג.

חשפון האור בחג החנוכה

יראון.

טקס הדלקת נר ראשון - במוצ"ש;

17,25 - כבוי אורות כללי

17,30 - תהלוכת לפידים מקצות המשק אל מגרש הכדור-סל, משפחות משפחות וחבורות חבורות עם לפידיהן בידיהן, ובפיהן משירי החנוכה.

18,00 - טקס הדלקת החנוכיה, ולאחריו - מתכנסים הילדים עם הוריהם וחברים עם ידידיהם סביב החנוכיות בחדרים, להדלקת נר ראשון.

20,30 - מסיבת החג, משותפת לחברים, לנוער, נח"ל וילדי בית"ס.

תחרות החנוכיות המסורתית,

במוצאי שבת.

פלמחים

חנוכה בכברי

לקראת חנוכה הוכפל דף, בו נאמר:

"חג החנוכה השנה מגוון בתוכניות חרבות ושעשוע כאחד. תוספת מודפסת זאת מיועדת בעיקרה לחוג המשפחה ב ע ר ב ה ח ג.

אנא, קרא בעיון ומלא אחר ההוראות.

תודה."

ועדת התרבות וצוות חנוכה ממשיכים ומספרים, כי:

א. בתאך מצאת: חבילת נרות ושירון. שניהם מיועדים להתכנסות בחוג המשפחה בחדר, בשעה 5 לפנות ערב. את השירון יש להביא גם בערב ל מ ס י ב ה !

ב. עם התכנס המשפחה בחדר ההורים עורכים על השולחן את הממתקים שבשקיות הילדים (הם מיועדים גם למבוגרים!) וכן מציבים את הנרות להדלקה.

ג. עם הנתך האות (סימנו כיבוי-והדקלה של החשמל) מכבים את אור החשמל והצעיר בחבורה מדליק נר ראשון ושמש.

שירת הכל: מעוז צור. (אור)

ד. בעזרת השירון מזמרים ממזמורי החג בצוותא.

ה. כיבוד ומשחק הסביבון - ההורים והילדים.

5.45 עם צלצול הפעמונים יוצאים הכל מהחדרים, מדליקים לפידים ולפיונים ונפגשים במקום הרכוז המיועד. מכאן יוצאים בתהלוכת אורים למגרש כדור הסל לטקס פתיחת החג.

מתוכניות שבוע חנוכה

ליל שבת, באולם הספורט: משחקי חנוכה וריקודי עם לכל הציבור. בהשתתפות אקורדיוניסט-אמן. סופגניות וכיבוד חג.

ערב חידונים ושעשועים עם שבח וויס (היה יוצא מן הכלל ומשעשע).

סרט השבוע: "גבעה 24 אינה עונה".

תערוכה אמנותית על הנושא "בית החשמונאים בעליתו וירידתו" - בהשאלה ממוזיאון "בצלאל".

בליל שבת, בחדר האוכל, עתון חי, מוקדש כולו לחנוכה, וזה תוכנו:

* השמן, המאור וחג המכבים כסמלים - (15 דקות);
* חבל יהודה - כאיזור ההתישבויות ההסטוריה של עמנו - (בלוית שקופיות - 25 דקות);
* זה היה בחנוכה - צרור אפיזודות קצרצרות כפי שאני נזכר בהן מהעבר הרחוק והקרוב (חברים שונים מספרים - ס"ה 25 דקות);
* חנוכה בעיני שלום עליכם (קריאת קטעים במשולב מ"מעות של חנוכה");

כיבוד חגיגי.

העתון נערך בעיצומו של מטר סוחף ומבורך ששימח לב הציבור. היתה הרגשה חמימה.

לקראת ערב המשחקים באולם הספורט, בליל השבת הראשון הוכפלו וחולקו לכל שני עמודים עם משחקים.

בכניסה לאולם חולקו נרות לכל איש ונערך טקס שירה והדלקת נרות (400 !) שארך כעשרים דקות. ויטרז' ענק צבעוני ומאיר היה רקע מתאים. אחר באה מסכת המשחקים. התדפיס היה לעזר רב ומנע בזבוז זמן.

הוועד/חבורה תשכ"ג

חנוכה נרו האיר

מבעוד ערב, במוצ"ש עם אורות החנוכיה הנשאת מעל המגדל בחצר - לבש הבית חג. האורות חדרו ללב, חממו והרגינו נימים של יום חג - זכר מלחמת-שחרור נאדרה בכוח ח-זון של השתחררות מעול זרים בי-מים ההם ובזמן הזה.

נופך חגיגי ומרחיב-דעת נסך בנו חדר-האוכל המעוטר עטורי חג נאים והנרות הרבים מכל שולחן.

ככניסה לטרקלין של חג היה ל-נו שביל אורי הלפידים.

שירי חג קבלו את פני הבאים לאולם הגדול של בית-העם המבטיח לנו להפוך למקדש-מעט של שבת א - בות, בנים ובני-בנים גם יחד, ל-חוש ולקלוט בו חוויית-תרבות מע-שירה את הנפש ומקרינה על ימי החולין.

ואכן, הפעם, כאשר יקרה מדי זמן - צפתה לנו חוויה מהנה ממק-הלת ילדים, מקהלת המוסד ומקהלת הקבוץ מודרכות בכשרון ע"י חנה ומורדה.

חזינו ברקוד הנרות שהיה כבר אצלנו למסורת והוא מתוכנו של חג זה שלנו. צודדו את לבנו ילדי חב רת-הילדים ברקוד חנני והוסיפו עלינו הנאה רבה חברינו אשר הו-פיעו במשחק לביבות משעשע.

פרקי הקריאה הנבחרים היו הט-בעות בשלשלת הנמשכת מדור לדור מני אז ועד היום.

ועל כולם-הדלקת החנוכיה.

דבר לא נעדר. כל מאווייני הכמוסים והגלויים עמנו מנבכי ה-ימים ההם אל הזמן הזה: תהלה למ-חרפי נפשם על שלום העם, אור לי-הודי גולה נושאים חזון עמם בסתר לב, למפריחי השממה, להסתדרות בחג הארבעים וחמש וכמיהתנו לשלום אדם בביתנו הקבוצי. אל כולם העלינו אור לנחותם הדרך.

ולבסוף - מאות הנרות הערוכים בחנו-כיות מעשי ידי ילדינו וחברינו - הרבו האור בלבבות לשמחה ולחג.

יהיה החג כרצוננו וברוחנו - חג האור לזכר ולתהלה.

וכאן אולי המקום להעיר. ידענו לעצב דמות החג ממסורת העם, "מנקרות צורים חצבנוה לתתה בקיר החומה", ללא קשר לכב-לי דת אשר שוחררנו מהם, אנו מדגישים בכל חג את הצד האנושי-הלאומי.

אנו שרים "על הגבורות ועל הנפלאות אשר חוללו המכבים" ולא "על הנסים ועל הנפלאות"; על-כן למה נשיר לילדינו: "אילולא כד זה נשאר מקדשנו לא הואר", האמנם?! האם הנס הולם את דעתנו ואת תו-דעתנו על החג שהוא נאדר בגבורה? נשאיר את ספורי הנסים לאגדות ילדים ולא לתו-דעת חג השחרור והגבורה.

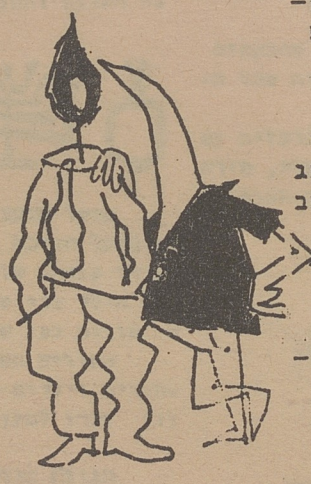

ועוד הערה: למה אצה לנו תמיד הדרך ודוחקת השעה לקום מעם השלחנות כשכולנו מכבים אליהם ולרוץ לחדר האוכל ממש ב-אמצע השירה. הן כה טוב ונעים לשבת סביב החנוכיות ולשיר בצבור. דוקא בשעה של התרוממות-רוח זו באה ההכרזה לעבור לחדר האוכל. אל-נא ועדת-החג. תנו לחברים להשמיע קולם בשירה בציבור מלוכדת ומלכדת. ויעמדו על הברכה צוות החג וכל מי שנותן ידו להצלחתו.

א.

ן-שמואל 65 חנ.31

אור הנר

בשעה 16.00 – צלילים של שירי-חנוכה חודרים ל-כל פינה בקבוצה בעזרת מגבר-קול.
הילדים מגיל הגן ועד הגדולים בני ה-14 באים לקחת לפידים ממקום מרכזי לחדרים.

בשעה 17.00 (כבר חשוך) על פי סימן מיוחד יוצאות המשפחות מן החדרים. הלפידים מודלקים וצועדים לכיוון בית התרבות.
על המדשאה, מול בית התרבות, מוצבת חנוכיה גדולה ויש מקום מיוחד לריכוז הלפידים. כל הבאים משאירים אותם במרוכז וכל הסביבה מלאה אור הלפידים. מספר ילדים עולים עם לפידיהם על במת בית-התרבות.
הקריינים קוראים, הילדים שרים, אחד מדליק את החנוכיה המרכזית והטקס תם. שירה בציבור וריקודים עם הילדים הקטנים מסביב למרכז הלפידים; צלילים עליזים של שירי חנוכה מתוך הרמקול.

בשעה 19.00 – ארוחת ערב חגיגית בחדר האוכל. חנוכיות דולקות על כל השולחנות. בפינה אחת התכנסה המקהלה וחנוכיה מקורית ביותר תלויה מהתקרה. שקט. מן הרמקול נשמעים צלילים של קטע מוסיקלי מרשים. פרקי קריאה על החג ועל הגבורה. שירי מקהלה.
כיבוי אורות החשמל. הילדים והמבוגרים מתבקשים להדליק את החנוכיות. נרות רבים מפיצים אורות מכל הפינות – חוויה גדולה לילדים.
הקריינים מדליקים את נרות החנוכיה המרכזית עם הקדשה מיוחדת לכל נר. שירי-ילדים, שירת מקהלה, שירה בציבור – הטקס תם. סעודה של כ-250 נפש בחדר האוכל – הרגשה של שמחה כללית.

שמחה ואורה בחג האורים

בשעה 20.00 – פתיחת התערוכה בבית התרבות. מוגנות עבודות ילדים בציור וחנוכיות, עבודות חברים ושימת לב מיוחדת לתערוכת בצלאל "בראשית".
בשעה 21.30 – מחזה חנוכה בחדר האוכל בביצוע של חברת הנוער.

בתכניות של שבוע-חנוכה נכללו: הופעת הפסנתרנית ורדה נשרי; סרטונים ישראליים צבעוניים; משחקים לכל המבוגרים בחדה"א; משחקי-ילדים; שקופיות על נושא "חנוכה" וגם סדרה אורקולית על ון-גוך.
בכל יום מדליקים את החנוכיה הגדולה בחוץ וכן מדליקים הילדים את החנוכיה שבחדר האוכל בזמן ארוחת הערב.

קרית ענבים

אם יש חג אשר החל מקבל דפוסים קבועים שאינם קשורים במסורת הדת הרי החנוכה הפך אצלנו לערב גדוש עליצות, אור והווי קליל.
השנה חולק ליל החג לשניים: תכנית רצינית הקשורה בהדלקת הנרות, פרקי קריאה ושירה המעלים על נס את גבורת ישראל במלחמותיו לחופש ושחרור משעבוד.

חלקו השני של הערב החל בבלגן מאורגן של תחרויות ליבוב לביבות. הרעש היה גדול. ריחות שונים נישאו למרחוק. ב. הסתובב בתלבושת ערב חגיגית וחיפש את הצלמים שהבזיקו בנורותיהם הזוהרות בצלמם חברים בפוזות שונות. בקיצור, היה שמח, עליז ורועש.
לאחר שעיפו קצת הטבחים למיניהם אורגנו משחקי-חברה מבדרים ותחרויות היתוליות. ורב היה הצחוק, עד לדמעות. היתה זו שעה של התפרקות ובידור חברתי קל ומשעשע.

תחזקנה ידי חברי ועדת התרבות ש"לקחו" ברצינות את תפקידם. מה עתה על הפרק?

מעברות

וועדת חנוכה מסכמת

ליד שולחן ערוך התכנסה הועדה לסיכום מפעל חנוכה תשכ"ה. צויין: קיימנו ישיבה אחת בלבד – 6 שבועות לפני חנוכה – ובמעט דיבורים בוצעו הרבה דברים הראויים לשבח. כל חברי הועדה שנטלו על עצמם חלק מהשימה מילאוה בשלמות!
כ-130 חברים וילדים רבים נטלו חלק במפעל יפה זה. 70 חברים – קיבלו עבודה לחדר להכנת צעצועים;
11 " – התגייסו במסגריה; 10 – בנגריה;
15 ח' התגייסו להגשה (החליפו בעלי מקצוע); 11 ח' התגייסו בתורנות שבת (כנ"ל) ו-15 ח' התגייסו להכנת ההצגה והחגיגה.

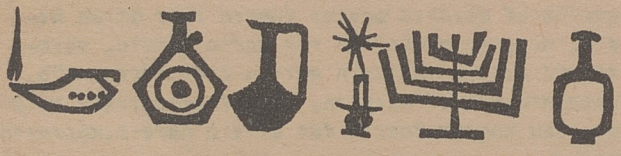

מפעל הצעצועים. אנו הקיבוץ היחידי המקיים את מפעל חנוכה מדי שנה בהתמדה ובהצלחה! דבר זה מעורר קנאתם של קיבוצים רבים, המקיימים אמנם את יום הילד מדי מספר שנים, אך אינם מגיעים לתוצאות כה טובות כפי שזה קורה אצלנו.—
החוויה המרגינה ביותר היתה כשמשפחות שלמות –הורים וילדים – לקחו עבודות הביתה ובשעות הבילוי עבדו למען מפעל הצעצועים.

חגיגת חנוכה, בערב הדלקת הנר הראשון היא חגיגה לכל האוכלוסיה שבתוכנה:
א. **הדלקת הנרות** – מבוצעת ע"י ילדים, התוכן מותאם לילדים, חגיגי (ולא היתולי).
ב. **הצגה** – הצגת הורים לילדים היתה חביבה והילדים נהנו ממנה מאוד.
ג. **הופעת ילדי החברה הצעירה** – עם הנרות היתה הופעה נפלאה! האפקט של האורות בחדר האוכל המאופל היה מרשים ביותר.
ד. **סיפור חנוכה** – הועדה סיכמה שיש לכלול בתכנית מדי שנה סיפור על חנוכה.
ה. **לפידים** – בעניין זה היו חילוקי דעות בועדה.
ו. **הסביבון וחלוקת המתנות** – יש להכין את הופעת הסביבון ביתר הקפדה, להלק את המתנות בחבילות קטנות יותר ולאפשר לילדים לראות את המתנות בידי המטפלת בזמן החלוקה.
כל החגיגה הצטיינה באירגון למופת!

חמדיה

בליל השני בשבוע, נר ראשון בחנוכה, נערכה מסיבת ההדלקה.

החג נפתח, כרגיל, במשדר של קול-חמדיה, שהצטיין הפעם בבהירות קליטתו. עם סיום המשדר כובו כל האורות בחצר הקבוצה והחברים וילדיהם יצאו בתהלוכת למפיונים לחדר האוכל, לקול צלילי "הנה הוא בא" שהדהדו מעל גג מגדל המים ...

שני דברים פגמו ביופיה של התהלוכה, במספר ב-תים לא כובו כל האורות וכן חסרו למפיונים עם גידול האוכלוסיה ופיזורה. למרות כל זאת הותה התהלוכה מחזה מרהיב עין כבכל שנה ...

לאחר ההדלקה המסורתית ושירת "מעוז צור" הופיעו ילדי ביה"ס מהכיתות השונות בקטעי קריאה ומחזה על נושא החנוכה. הערב הסתיים ב"זלילת" סופגניות ובמשחקים היתוליים של ההורים והילדים ...

בנר האחרון בחנוכה נערכה בחדר האוכל מסיבת הלביבות המסורתית בהשתתפות החברים בלבד שהתבססה על תחרויות בליבוב לביבות, שעשועון ומשחקים ולסיום אורגנה "אולימפיאדה זוטא" – דיג, קליעה למטרה, השחלת שבעות ועוד שנתנה הזדמנות מצויינת למספר חברים להתפרק ולהכין את עצמם ל ...פורים הקרוב.

מעגן מיכאל

נר ראשון – יום ג' בערב

בשעה 17.30 הפסקות חשמל קצרות – אות וסימן להתחלת תהלוכת האורים.

המשפחות לשבונותיהן ילכו בדרכים המוארות בלפידים ובלמפיונים שבידי הילדים אל מקום המפקד – הדשא המזרחי של חדר האוכל.

לאחר המפקד: ארוחת ערב חגיגית בחדר האוכל.

– ילדי הפעוטונים והגנים מוחזרים לבתיהם. אין להביאם לאכילה בחדר האוכל.

בשעה 19.45 – מסיבת חג של חברת הילדים באולם בית הכיתות.

בשעה 21.15 – מסיבת חג לכל הציבור בחדר האוכל.

נר שני – ס ר ט

נר רביעי – ערב ליבוב לביבות בליווי שירה ומחולות, ערוך בידי שכבת הנעורים.

נר שביעי – מדוע הצליח מרד החשמונאים ונכשל מרד החורבן? (מפי חברים).

יהי אור בבית!

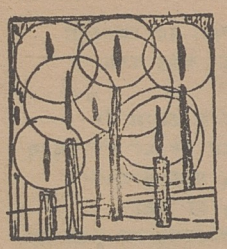

מיד לאחר ארוחת הערב
סודרה בפינת חדר האוכל
תערוכה של חנוכיות שהובאו לתחרות והיו שלושה אגפים: חנוכיות שהוכנו על ידי חברים בודדים, חנוכיות של הענפים וחנוכיות עשויות בידי ילדי ביה"ס. השנה היה שפע של חנוכיות, יפות להפליא וועדת השופטים ממש התקשתה להכריע למי מגיעים הפרסים. החנוכיות צולמו.

ב- 21.30 החלה המסיבה לחברים בהשתתפות ילדי ביה"ס הגדולים – כיתות ה'-ח' – סביב שולחנות ערוכים. לאחר שירה בציבור, שירת סולו ושירת מקהלה נשמעה מפי אחת המורות סקירה קצרה על מקורות החג ובעיקר הסבירה למה לא נכללו ספרי החשמונאים בכתבי הקודש. הדברים נתקבלו בעניין רב.

לאחר ההרצאה הציגה קבוצת חברים את "נס גדול היה פה" לאלתרמן. השחקנים, וגם הקהל, נהנו מן המשחק השייך בדרך כלל לילדים וההופעה היתה נחמדה מאד.

עינת

לקראת מסיבת-חנוכה

ארוחת-ערב מוקדמת משעה 6 עד 7.15. בשעה 8.30 – כיבוי אורות כללי. באותה שעה הדלקת נרות בכל חדר ובכל משפחה.

כעשר דקות לאחר ההדלקה בחדרים מתאסף הציבור בחדר האוכל למסיבת-החג.

תכנית המסיבה

בשעה 8.40 – התכנסות. חושך באולם – הדלקת נרות מסורתית.

שירה – מעוז צור * סולו – הערב בבית * מקרא – האור ההולך עמנו * שירת ילדי הגנים – נר לי ... * שירה בציבור – הנרות הללו שאנו מדליקים * דקלום כתה ה' – המנורה האחת * ריקוד כיתות א-ב – באנו חושך לגרש * מקרא – מדור לדור, שנה שנה; בראות העם את המחנה * שירה בציבור – מי ימלל * שירת המקהלה הצעירה * מקרא – בעשרים וחמישה בחודש כסליו * שירה בציבור – אנו נושאים לפידים * ריקוד בנות כיתה ח' * שירה בציבור – ימי החנוכה ויתר השירים.

מזרע

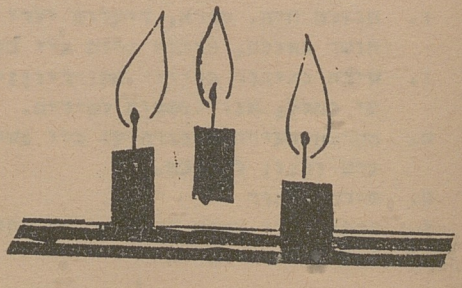

ביום א' נערך טקס הדלקת הנרות; לא מפקד הדלקה כרגיל, כי אם טקס הדלקה שקדם לארוחת ערב חגיגית של כל האוכלוסיה.

ולקינוח – ערב ה"לאטקעס" המסורתי, בלעדיו אי-אפשר לחוג את החנוכה.

ביום ב' – הסתיים השליש הראשון של שנת הלימודים במוסד ובביה"ס.

חניכי הקבוצות הבוגרות יצאו לטיולי החנוכה – לדרום, למצדה ולאילת.

ביום ג' – עסק הקיבוץ ב"מלחמת החשמונאים" בעזרתו והדרכתו המאלפת של יהושע לוינסון.

צרעה

ב–17.00 – ההתכנסות לטקס בחדר האוכל.

השולחנות צמודים לקירות סביב חדר האוכל; כל משפחה מגיעה עם החנוכיה שלה ומתיישבים חבורות חבורות סביב השולחנות!

לאחר כיבוי האורות נכנסת לאולם תהלוכת ילדי הגנים עם למפיונים ביד כל ילד בשירת "באנו חושך לגרש". לאחר שני סיבובים במרכז מתיישבים הילדים על הספסלים שסביב השולחן המרכזי (הוצב במרכז חדר האוכל).

אחד האבות הזקנים מדליק את החנוכיה המרכזית ומברך; לאחר שירת "מעוז צור" קטע קריאה ולאחריו 2 שירים מפי מקהלת ביה"ס. לאחר השירה מתפזרים ילדי הגנים אל משפחותיהם ומביאים את האש מהחנוכיה הגדולה אל כל החנוכיות המשפחתיות. כל המשפחות, בבת אחת מדליקות נר ראשון של חנוכה ובאותה שעה מדליקים ילדי ביה"ס נרות רבים בכל פינות חדר האוכל. בבת אחת נמלא האולם אור והטקס מסתיים בשירת הציבור ואכילת סופגניות.

אנחנו נהנים כל שנה מחדש מצורת טקס זו הנוטעת את ההרגשה שכולנו יחד משפחה אחת גדולה וזו חויה גדולה.

ארוחת הערב לאחר מכן היא רגילה.

בהמשך התכנית חידון בנושא משחק הרדיו "כל האמת". השאלות הובילו אל המשפט "נס לא קרה לנו – פך שמן לא מצאנו". בסוף חלוקת הפרסים לבעלי החנוכיות המצטיינות.

קישוט חדר האוכל היה בעיקרו ויטראז'ים של סמלי החג על החלונות ועל קיר אחד תערוכה צנועה של חנוכיות עתיקות. המקורי ביותר בקישוט היו שתי חנוכיות שנעשו בידי המסגר שלנו שהוא גם אמן למחצה; אחת מברזל שהוצבה בחוץ על הדשא והשניה – רקוע–נחושת, יפה להפליא, התלויה בשלשלאות על קיר חדר האוכל.

בשבוע חנוכה הפעם לא היתה לנו תכנית בכל יום מאחר שנכווינו מענין זה בשנה שעברה. אז מלאנו בתכניות אל כל לילות השבוע ולערבים האחרונים החברים כבר לא הופיעו בטענה שזה דחוס מדי.

יגור

מסיבת חנוכה תשכ"ה

9.15 – 9.30 – התכנסות בחדה"א. נגינה: "יהודה המכבי – הנדל.

9.30 – פתיחה – כניסת ילדי כיתה ז' והדלקת נרות בצדדים (בליווי הנעימה "באנו חושך לגרש").

- שירה בציבור: מעוז צור ישועתי
- נגינה – חליליות
- מ ק ר א
- שירה בציבור: הדליקו נרות (הדלקת הנרות על החביות).
- מקרא: 4 קטעים
- הדלקת החנוכיה הגדולה ע'י חבר(ה) ושירת "הנרות הללו" – סולן
- שירה בציבור: ימי החנוכה, חנוכת מקדשנו
- שירה בשני קולות: נרותי הזעירים
- "מלחמת החשמונאים במבט חטוף" – מפי חבר
- שירה בציבור – קנון – מי ימלל גבורת...
- שירה בציבור – "באנו חושך לגרש"
- פליטון
- שירה בציבור: * הבה נרימה נס ואבוקה
  * שימו שמן שמן זית
- חידון חגיגי
- שירה בציבור: * אבי הדליק נרות לי
  * נר לי, נר לי, נר לי דקיק
  * סביבון, סוב–סוב–סוב
  * כד קטן, כד קטן
  * חנוכה, חנוכה; חג יפה כל כך
- מ ש ח ק י ם

אלומות

בשעה 18.45 יצא הקהל לכוון הגלעד לזכר החברים שנפלו במלחמת השחרור. לפידי–פחיות מובילים לכוון הגלעד, בכניסה לקבוצה.

הקהל עומד במרחק כ–5 מ' מהגלעד כשהמשתתפים בטקס עומדים לידו. פחית אחת דולקת מוצבת על אבן לפני הקוראים.

כל "לפיד" שמגיע תורו, יוצא מתוך השורה, מדליק את הלפיד שבידו, חוזר למקומו בשורה וקורא את הקטע שלו, המתאים.

בסיום הטקס, עם קריאת הכרוז "חשפו האור, גלו האור" מדליקים ה"לפידים" פחיות גדולות המוצבות בגבהים שונים על גבי האבנים של הגלעד.

מיד אחרי זה מתחילה קבוצה של ילדים בהתעמלות אורות לפי נגינת אקורדיון.

התעמלות זו מתבצעת על רחבה, מעבר לבריכת השחיה, כשהאורות הצבעוניים משתקפים במי הבריכה. המרחק מהקהל – 30 מ'.

עם סיום ההתעמלות נדלקות 8 משואות, פחים גדולים על גבי חביות, על רכס הגבעה המשקיפה לעבר עמק הירדן.

שמות הלפידים (ובהתאם להם קטעי קריאה בפי הכרוזים):

לפיד המכבים; – מצדה; – תל–חי; – מורדי הגיטאות; – המעפילים; – מלחמת הקוממיות; – סיני; – ההתישבות; – לפידי גבורת ישראל.

ראשדות יעקב, איחוד

א. פתיחה, תזמורת: מעוז צור
מקהלה ותזמורת: " "
מקהלה והציבור: " "

ב. הדלקת נר

ג. מקרא: מה לנו חנוכה (מעטים נגד רבים)
מקרא: על מערכת סיני

ד. תזמורת: הנה הוא בא
תזמורת עם המקהלה: " " "
תזמורת, מקהלה ושירת הצבור: " " "

ה. מקרא: לתולדות ההתנחלות במקום

ו. חנוכה חיה, מקרא, דיקלום ילדי ביה"ס, חושך באולם, הדלקת נרות ע"י כל הצבור.

ז. שירה בציבור בליווי אקורדיון: ימי החנוכה מי ימלל, אנו נושאים לפידים.

ח. מקהלה צעירה ובוגרת עם כלי נשיפה: שיר ערש וקנון לחנוכה.

ט. שירה בצבור

י. קטעי מקרא מתוך "אחי גבורי תהלה".

ר י ק ו ד י ם

עלון החג

לקראת חנוכה נוהגים עורכי עלוני-המשקים להקדיש מקום נכבד יותר לחג – ולעסרם ע.טורים חגיגיים.

במשקים רבים מופיע עלון מוקדש כולו לחנוכה.

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל — הקיבוץ המאוחד

809
★
יום ששי
כ"ג בכסלו
תשכ"ב
1.12.1961

יומן עין-חרוד

הנרות הללו אנו מדליקין...

ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל
הקבוץ המאוחד

יומן בבעת בוצר

ג'ג בכסלו תשכ"ר 17 בדצמבר 1965 מס. 4885

חנוכה תשכ"ר

הוי ומועד / חנוכה תשכ"ז

פרשיות נעלמות .....

פרשת יהודה

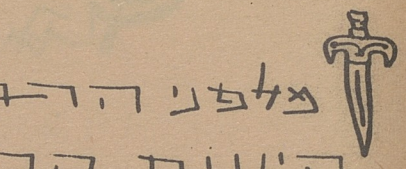

פלפני הרבה מאד שנים התלחמו היונים הרעים ביהודים שעבדו את האדמה והאלהים בשלוה. והיהודים יצאו תמיד מופסדים.

עד שקם מתתיהו בן יוחנן ושלח את יהודה ח.ש. בירושלים בי יהודה היה אבור מאד, מאד והיה חזק כמו מנור 5 מוח. המרבץ של היונים היה אחד בשם אנטיוכוס, שהיה רשע בלתי נעשה בעיות כמו 4 משלות ביחד והכל בגלל אחד שאוס שהיה את פרעי לאמרי שלא הרשע הנ"ל.

והאיקר שהבית היה מוזנח לאמרי ולא עשו לו בבלל שפוצים ובבלל. ואז היה מֵרד. אז יהודה האבור יצא לאיזה חור שבחורון ונתן קונטרה בזאת שאנטיוכוס נשבר וזהו. ויהודה ושות' התלבשו את הבית ואז בדיוק היתה

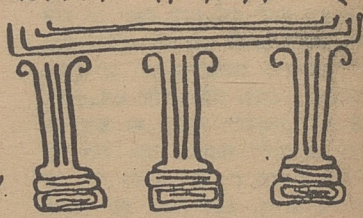

הפטיקת שמן והיה חושק שחור נורא אבל מצאו בד שמן אנטיקה ונראה פושט אבל התברר שהוא אפציאל לנרות שמן עתיקים (מזיקן ד C.O) ואז היה נס גדול היה שם" וליהודים היה אור מאד

שוחזר ע"פ תומר שודי
ע"י אמנון ו. (באחריות לשנה)

(הומורסקה)

„ספרת את הגרות, חמודי? נכון, הערב אנחנו מדליקים כבר שבעה גרות. ועכשיו בוא נשיר יפה, ‚מעוז צור ישועתי לך נאה'... מה?... אבל זה כן ככה. אני יודע יותר טוב מעופר כי הוא רק ילד בן חמש ואני כבר חבר. בוא תשיר אתי יפה: ‚לך נאה'... כן, כבר שמעתי, אצלכם בגן שרים: ‚מעוז צור ישועתי, מיקי־מאוז עושה'... אבל לא נעים לי להתווכח על זה כל ערב... טוב, טוב... אל תבכה. הערב עוד נשיר את זה עם מיקי־מאוז אבל מחר כבר לא. טוב, אז תתחיל אתה. אתה יותר בטוח בטקסט... יופי. ועכשיו אבא יספר לך את סיפור הגבורה של חנוכה. תקשיב יפה".

„לפני הרבה הרבה שנים חי במודיעין איש אחד גיבור... כן, אני יודע, גם לכם היה ‚גיבור'. אבל הוא היה רק כלבון קטן... ובכן ילדי, האיש הזה... כן חמודי, הוא מת כבר מזמן, האיש הזה... כן נכון, גם ‚גיבור' שלכם מת, אבל האיש הזה... אוי, אל תשאל כל כך הרבה. כבר הסברתי לך פעם למה. כלבים קטנים לא אוהבים שרוחצים אותם בנפט, ואתה הבטחת לא לעשות זאת יותר, נכון? ועכשיו תשמע. קראו לאיש הזה..."

„לא חמודי, אותו לא רחצו בנפט, הוא מת אחר כך, אבל לפני זה הוא היה גיבור גדול. בגן לא סיפרו לכם על המכבים הגיבורים?... כן נכון, המכבים... נכון, הם ניצחו את... לא, לא את „הפועל" חיפה, או עוד לא היה „הפועל" חיפה... לא, הם לא שיחקו בליגה ב', הם פשוט לא היו קיימים עדיין. אבל תכה, אני אספר לך. המכבים נלחמו בגבורה ו... כן נכון. קראו לו יהודה המכבי. אני רואה שסיפרו לכם בגן. כן, הוא ניצח את היוונים ולקח את הגביע. לא. מה אני מדבר? שום גביע. תכה רגע ילדי, בוא נתחיל מחדש. ליהודה הגיבור היו עוד ארבעה אחים גיבורים..."

„לא חמודי, בר־כוכבא לא היה האח שלו... כן, גם הוא היה גיבור. אתה עוד זוכר שסיפרתי לך עליו בל"ג בעומר?... (כן, הוא היה גיבור בל"ג בעומר... נכון, אתה צודק. המטפלת שלו אמרה שילדים נבונים צריכים לוותר אחד לשני, אז בר־כוכבא היה גיבור בל"ג בעומר ובעד זה הוא הסכים שיהודה יהיה גיבור בחנוכה. אתה ילד נבון... כן, בכל חג יש מישהו גיבור. נכון, בחג העצמאות הפלמחניקים, בפסח משה, בביכורים... כן, אתה צודק. בחג הביכורים יוסקה הטרקטוריסט היה הגיבור. הוא הצליח לנסוע עם הפלטפורמה בין העמודים בלי להפיל אפילו עמוד אחד... אח, מה אתה מדבר ילד, גם אבא היה גיבור! כי כשהגיע תורי לנסוע עם הפלטפורמה, אז ההתחרות היתה כבר אחרת, מי מצליח להפיל יותר עמודים. ראית איך אבא הייתי את כולם? אבל בוא נדבר עכשיו רק על הגיבורים של חנוכה. (בזמן ההוא שלטו היוונים בארץ ולפלמחניקים היו רק כמה סטנים..."

„לא, מה אני מדבר? אתה רואה, זה בגלל זה, כי אתה שואל כל כך הרבה.) היוונים היו אנשים רעים מאד, הם שנאו את היהודים, הם הציקו להם נורא... מה? כן, נכון. גם עופר תמיד מציק לילדות בגן. אבל תן לי להמשיך. ואז קם יהודה המכבי וקרא דרור... מה? גם אתם קוראים לדרור? כשעופר מציק יותר מדי לבנות, אתם קוראים לדרור והוא בא עם מקל גדול וטרח..."

„כן, גם דרור הוא גיבור. אבל זה דרור אחר. כלומר הוא רצה שלא יהודים יהיה חופש. אתה מבין?... כן. חופש חנוכה... לא, לקירקס הם לא הלכו בחופש. הם רק נלחמו. מה? אז איזה מין חופש זה? חמודי, אל תשאל כל כך הרבה. תן לאבא לספר. והם נלחמו מעטים נגד רבים. אבל הם היו גיבורים והם ניצחו את המצרים... לא, כלומר את היוונים וטיטוס ברח כמו ארנבת, לא, לא טיטוס, אלא... לא חשוב, לא ניכנס לפרטים כי עוד מעט חוזרים לגן. אתה רואה, משעה חמש אני מנסה לספר לך את הסיפור היפה על מכבי הגיבור ואתה כל הזמן מפריע — בקיצור הם ניצחו את היוונים למרות שליוונים היה המון נשק ואפילו פילים... כן נכון, למכבים לא היו פילים. היה להם רק דובי אחד עם ‚בלי רגליים'. עופר אמר? אז זה נכון. עופר יודע הכל... כן, גם עופר גיבור. ואז המכבים באו... כן. גם אתה גיבור, אבל עכשיו אל תתקע בחצוצרה, לאבא יש קצת כאב־ראש. מי האידיוט הזה שמביא לילד קטן חצוצרה במתנה? חמודי, נכון שעופר רצה להחליף אתך אתמול את החצוצרה בבולים? יש לו בולים נורא יפים, כדאי לך. ואז המכבים באו לבית המקדש ומצאו אותו מלוכלך, הכל הפוך, הכל שבור. בלגן אחד גדול... כן, אתה צודק, זה בגלל זה כי לא היתה להם מקימה. צבי הסדרן שכח לסדר.

„ועכשיו תלבש את הסודר ואת המעיל ובינתיים אגסה לגמור את הסיפור. ואז רצו המכבים להעלות אור בבית־המקדש. אבל מצאו רק כד אחד קטן שמן־זית־זך... מה? גם אבקת כביסה ‚אור' מתוצרת שמן זית... לכל הרוחות, סיגרי שם את הרדיו הארור... לא, אני לא צועק על הילד. אני לא מעוצבן. אני רק מנסה לסיים פעם את הסיפור הזה. הביטי, הערב זה כבר גר שביעי של חנוכה. ערב־ערב אני נכנע לו ושר אתו את ‚מעוז צור' לפי נוסח יהודי גן צעיר עם ‚מיקי־מאוז עושה'... וכל יתר הפורנוגרפיה האהובה עליו רק כדי שהוא יקשיב לי אחר כך בשקט. ובכן, מחר זאת השנסה האחרונה שלו. ברגע שהוא בא לחדר אני קושר אותו אל הכסא, מדביק לו את הפה בפלסטר ומספר לו את סיפור הגבורה מההתחלה ועד הסוף עם באורים של יום־טוב לוינסקי ופרשנות של נחמה ליבוביץ. ואחרי זה אני לוקח יומיים חופש ומתחיל להתכונן לסיפור ל"ג בעומר".

„ועכשיו חמודי, תן לי נשיקה ורוץ לגן. אבא נשאר בחדר. אבא עייף היום כמו גיבור..."

(יחיעם) **בנימין גל**

נס גדול היה פה

ילדים, אמר מתתיהו הכוהן איש מודיעין לחמשת בניו. הלאה זה ככה לא ייילך. את ההפסד נגד היוונים מוכרחים לתקן ויהי מה. זאת אנחנו חייבים לגאווה הלאומית שלנו. אינני אומר, אז במשחק ההוא הראו היוונים עליונות מוחלטת על המגרש והבחורים שלנו לא היו בפורמה, שלא לדבר על הרוח שהיתה נגדנו ועל השופט שהיה לצד היוונים. נו, למה כבר אפשר לצפות אצל איש מצרים? הגויים האלה מחזיקים תמיד יחד. בסך הכל ביש מזל. גם לא התפללנו כהוגן לפני המשחק. בפה תפילה והלב על המגרש. אני תמיד אומר: בחורים, גם אלהים חובב כדורגל, בדיוק כמו כל אחד מאתנו, רק צריכים לרעת איך לדבר אל לבו.

מה אתה מדבר, אבא? ענה לו שמעון שעסק אותה שעה בקפיצה מעל החבל, לחיזוק שריריי הרגליים. אפה יש לך שוער כמו מגלאוט או רץ כמו אנופלס שלהם? יש לו רגליים של זהב. ובכלל, זה לא קונץ להיות שחקן מצטיין אצלם ביוון. לכל אחד גיב מרופד באיזה מפעל ממלכתי, בראשון לחודש בא לקחת את הלוקשן ובזה נגמרה עבודתו. שם יודעים להעריך כדורגל. לא כמו אצלנו. איפה תמצא נבחרת שתוכל להעמיד נגדם?

איפה? השיב לו אביו בשאלה. ישר כאן, במודיעין. אתם חמישה, נכון? נרסיף את בני אחי נחור, יש להם כושר גופני מעולה ורוח הקרבה. זה כבר אחד עשר. ניקח עוד את נתנאל ובניה, בני אחותי רבקה, לרזרבה. גם הם שייכים למשפחה. אימונים מהבוקר עד הלילה. שזה יעלה לי כמה שיעלה, אבל אנחנו, מכבי מודיעין, עוד ננצח את היוונים המזופתים האלה, שכה אהיה בריא.

אבא, אל תהיה ילד, התערב בשיחה יונתן. אתה אולי מבין בכוהנות, אבל בכדורגל אין לך מושג. אתה עוד חי בימים הטובים ההם, כשברגר וביתי־הלוי עוד הסתובבו על המגרש. אין לנו טכניקה.

אבא צודק, יצא נגדו יהודה, בחור כארז, קצין בצבא־הקבע במקצועו, ששכב עד כה על הספה כאילו השיחה אינה נוגעת לו. עם טרנינג הגוו נמרח אותם שלוש אפס כמו כלום.

שלוש אפס, צעק שמעון, שלא אצחק. למה לא שמונה אפס? נספוג מה־לומה כמו בטורינו.

למה לנו להתזכות, קרא יהודה ובעיניו ברק של רוח קרב, יאלה על המגרש. ומאז התאמנו המכבים יומם ולילה לקראת משחק הגומלין הגורלי עם היוונים.

במחנה האימונים של היוונים שרר מצב רוח מרומם. מכבי מודיעין, גם כן קבוצה, ניחך אכטיכוס אפיפאנס. מאמן הנבחרת היוונית, נמעך אותם כמו גרגרים. היוונים אפילו לא טרחו להתאמן. חבל על הטוליות, אמר אנופלס. כזכב הקבוצה. בחידון התנ"ך יכולים היהודים האלה אולי לנצח, אבל ספורט שישאירו לנו. אנחנו כבר ניצחנו באולימפיאדה כשהם עוד לא ידעו מה זה כידרור.

בערב המשחק הגיעה לבית החשמונאים במודיעין משלחת בהולה מיישובי הסביבה. שלא תנצחו אותם, התחנן לפני המכבים יושב ראש המועצה האזורית, אחד מתיין בשם קרפלס, אחרת יבוא אכזן על ראשינו. נצהנו כזה עלול לעורר גל של אנטישמיות. זה שווה לכם? בחורים, הרי אתם אנשים נבונים. אל תתאמצו. תשחקו כאילו. לא רוצים מכם את הקרבן חיי. גם אנחנו כבר נסתדר אחרי המשחק. לא נקמץ עליכם.

מובן, שהמכבים דחו בשאט־נפש את הצעתם השפלה של קרפלס וחבר בוגדיו למכור את המשחק. החלטתם לנצח היתה נחושה. המשחק התקיים במועדו בכ"ה בכסלו על מגרש היוונים, בנוכחות כעשרת אלפי צופים, כולם יוונים, מפני שליהודים לא מכרו כרטיסים, האנטישמים האלה, אפילו בשוק השחור.

נבחרת המכבים היתה לבושה מכנסיים לבנים וגופיות תכלת, עם מגן דוד רקום על החזה. שמעון עמד בשער, אלעזר ויוחנן שיחקו בהגנה, יונתן היה חלוץ ויהודה רץ ימני. אבא מתתיהו עמד ליד הקו והתפלל לנצחון בניו. למען האמת, בהתחלת המשחק הראו המכבים חולשה חמורה והפסידו כמה הזדמנויות פז ובדקה האחת־עשרה למוצית הראשונה הצליח אנופלס להבקיע את השער הראשון לטובת היוונים, לתרועות הנצחון של כל הצופים.

מתתיהו לא פסק מלהתפלל, הסביר לאוהדים מה ההפסד יכול לגרום לפרסטיזה הלאומית, ואכן, בחלקה השני של המחצית הראשונה התאוששו המכבים מהמהומה שספגו ובדקה השלושים הבזיק יהודה את השער הראשון ישר לרשת היוונים. ומאז לא כרה רוח אלהים מראשי שחקני מודיעין. עד להפסקה ספגו היוונים ארבעה גולים ולא הצליחו אפילו להתקרב לשער המכבים.

ראו היוונים שבפייר פליי לא יצליחו להתגבר על המכבים והתחילו באצולים, והשופט, מובן, לא ראה ולא שמע. איש רומי. אלה תמיד אוחזים לי.וגים. יהרהר נפצע בברכו השמאלית וכבר חשבו שצריכים להוציא אותו מהמגרש על אלונקה, אבל יהודה קם על רגליו, כולו קורן רוח הקרבה, והכריז: אני לא זז מהמגרש, אפילו אם זה יעלה לי במניסקוס. וכך אירע, שהמכבים ניצחו את היוונים 8:1, לתדהמתו המוחלטת של הקהל.

את השמחה ששררה אותו יום במודיעין אין לתאר כלל. נשאו את המכבים על הידיים. ילדים ביקשו את החתימות שלהם והבחורות נשקו אותם על ימין ושמאל. אותו ערב ערך מתתיהו לכבוד המאורע סעודה חגיגית, עם חומוס ונקניקיות על גריל, ובכיכר המרכזית של העיר הדליקו מנורה עם שמונה קנים, קנה לכל שער, ואחד שמש קטן בגלל גול היוונים.

ואת נצחון המכבים חוגגים עד עצם היום הזה, כי מאז לא קרה לנבחרת הכדורגל שלנו נס כזה.

ילדים אחדים התרגחו בגן

בכ"ו בכסלו מלאו 41 שנה למותו של אליעזר בן־יהודה, מחייה הלשון העברית.

הרי תיאור עתונאי של אירועים שאירעו בחנוכה בירושלים, כפי שתוארו בלשונו העסיסית של בן־יהודה (את פירושי המלים המוקשות תמצאו בפאתי העמוד).

בירושלים, בימי החנוכה, ישבו הילדים על המפסעות[1] ילד אחד שחק בחררה[2] וילדה אחת שחקה ב„מאבן פסל"[3] ילדים אחדים התרגחו[4] בגן. איש אחד לבש מעיל אמוץ[5] אך הצבע שלו היה נפוץ[6]. האיש לא היה מתאוני[7]. הוא קשר לו את המקשרת[8] ומהר לבית המועד[9]. שם אכל מטעמת[10] ושתה תה עם מאפה משנה[11]. צעיר אחד נגן באצבעותיו הדקות בדשתנים[12] של המכושית[13]. המשחקים התכוננו להציג מעגמה[14]. עלמה אחת פרפה את היעקובית[15] שלה בסיך[16] ומהרה לבית הפקודות[17]. הפועל הביט בתכנו אויר[18] לראות אם ירד גשם. הוא שאל את הפקיד: כמה שעות והפקיד ענה לו: אני שלחתי את מורה־שעותי לתקן עכשו, מפני שהלולב[19] שלו היה שבור.

מרחוק נראה העושה־במכונה[20] שישב ונהג את הקיטור[21]. הוא הסיק את התנור באליתא[22] ופתח את דד[23] הגז והקיטור הפליג וצפר[24]. בשמים ראו את ספן־האויר ובתוכו איש יושב וטס.

אל בית החולים הביאו איש כשה[25]. האחות עמדה על יד שלחן והחזיקה טס מלא דחנים[26]. אחר־כך עשתה הזית[27] לחולה אחד.

פצוע אחד שנורה בטבנג'י[28] התעכן[29] מרב כאב על מטתו.

ברחוב עמד ציר וציר בציור־אור[30] את האנשים.

באורי המלים:

1. מדרכות; 2. בסביבון; 3. בובה; 4. התנדנדו; 5. אפור; 6. דהה; 7. פסימיסט; 8. עניבה; 9. מועדון; 10. ארוחה קלה; 11. ביסקויט; 12. מנענעים; 13. פסנתר; 14. טרגדיה; 15. זיאקט; 16. סכה; 17. משרד; 18. ברומטר; 19. קפיץ; 20. מכונאי; 21. קטר הרכבת; 22. קיסם שראשו טבול בזפת; 23. ברז; 24. השמיע צפירה; 25. משותק; 26. משחות; 27. זריקה; 28. אקדח; 29. התפתל; 30. צילם במצלמה.

(מתוך „הד החינוך")

ד. אציל

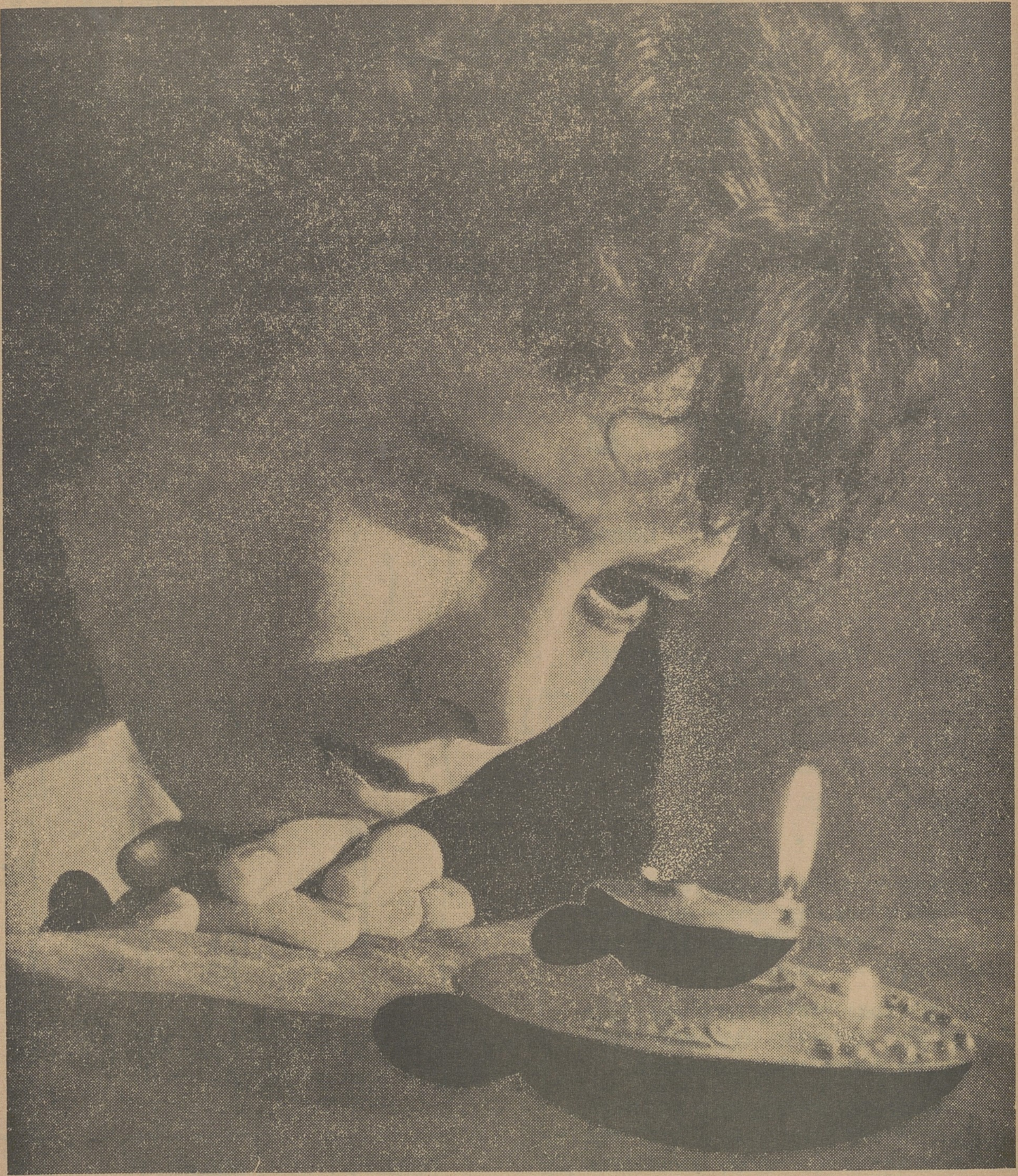

השבוע בקבוץ הארצי

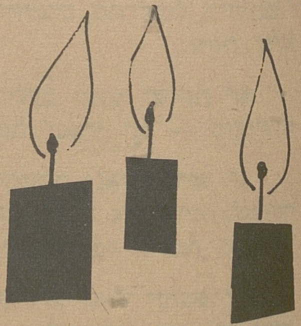

נרות במסכת

נֵרוֹת בַּמַּסֶּכֶת

יש המבקשים להזדקק ל-8 חוליות אור במסכת הגבורה. כל נר מבטא סמל שמדליקו מבטאו במילותיו ובתלבושתו.

למשל:

1. אור המכבים
2. אור השומר
3. אור כובשי העמק
4. אור ההסתדרות
5. אור ההגנה, הפלמ"ח וצה"ל
6. אור הקיבוץ
7. אור העולה החדש
8. אור דור הילדים

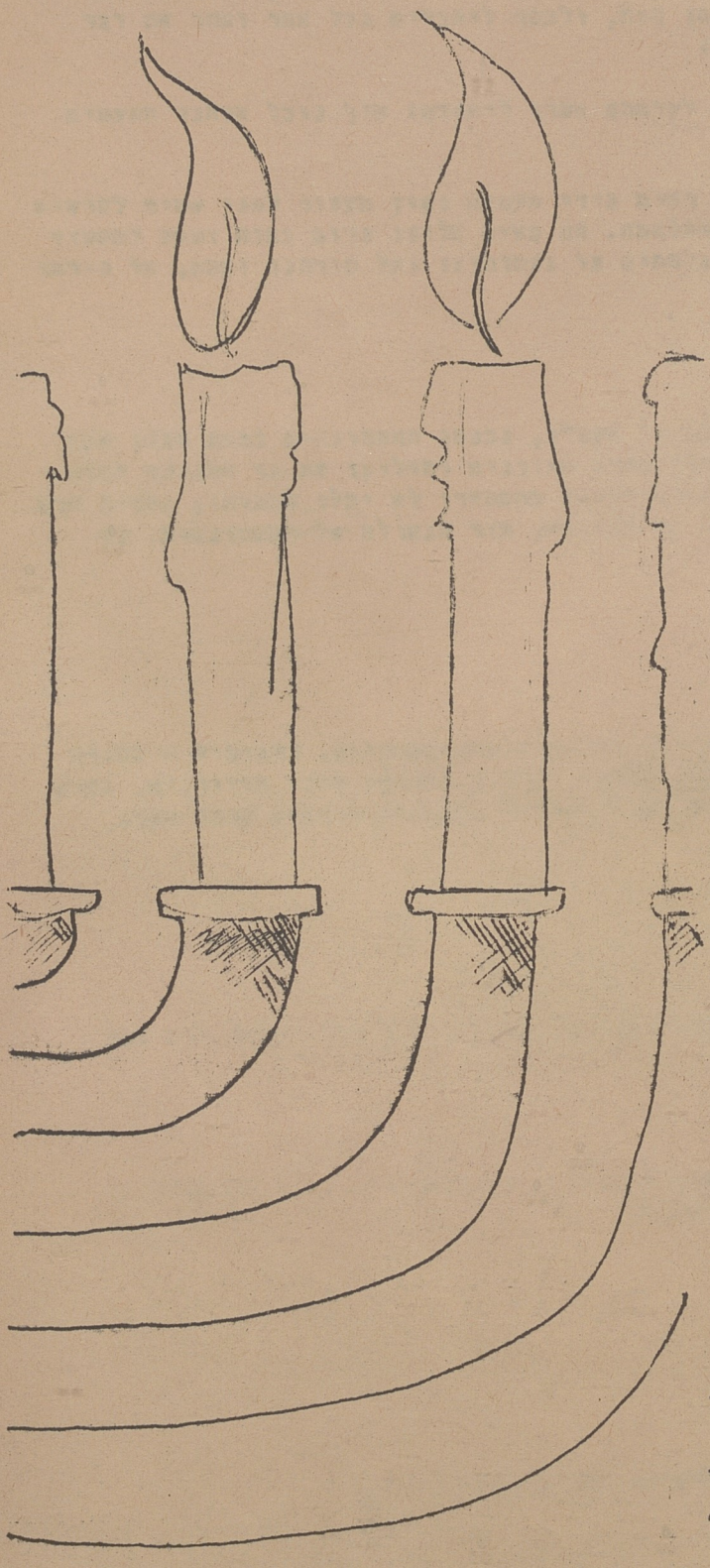

בחג האורים

חנוכה — חג האורים,

מנצנצים האורות בבתי ישראל — במולדתו ובכל פיזורי גלותו.

אורות זוהרים, שתקווה בהם וניחומים — להאיר חשכת הימים.

מדור לדור, משנה לשנה אנו מדליקים בליל זה את הנרות הללו, לקדש את זכר הגבורה המופלאה ואת נס המרד — בימים ההם ובזמן הזה. לבשר ליהודים מקצה עולם ועד קצהו את דבר המאבק לפדות עמנו וגאולתו.

שמונה נרות חנוכה.

*

נר ראשון שאנו מדליקין, קודש הוא לתפארת העוז ולמסירות הנפש של קדמוני עמנו, איכרי יהודה ועובדי אדמתה, שהשליכו נפשם מנגד ולחמו במשעבד — לחרות ישראל.

נר שני שאנו מדליקין, קודש הוא לקוממיותנו; אות לברית-חיים לעצמאותנו המדינית, עצמאות שוחרת שלום ואחוות-עמים.

נר שלישי שאנו מדליקין, קודש הוא לחיילי צבא-הגנה-לישראל, נאפדי הגבורה, ולכל אלה אשר נחלצו וקידשו שם ישראל, בחרפם נפשם למען חרות המדינה ובטחונה.

נר רביעי שאנו מדליקין, יאיר לעם בתפוצות — לזקוף קומתו, להסיר חרפת גלותו; יזרח אורו לכל הנושאים חזון עמם בסתר לב, השואפים למולדתם בכמיהה ובגעגועים — בכל אתר ואתר.

נר חמישי שאנו מדליקין, סמל הוא לברית החלוצים — נר יושבי הספר ומפרי השממות.

נר שישי שאנו מדליקין, קודש הוא לפועלי ישראל. ביום חג יסוד ההסתדרות יעלה אור שותפות הגורל, לביצור המעמד ולהאדרת כוחו.

נר שביעי שאנו מדליקין, קודש הוא לגאולת אמת של אדם, עם ועולם — לשלום, לסוציאליזם.

נר שמיני שאנו מדליקין, יהא מאיר ביתנו הקיבוצי, בית-חיוצר לעמל המשוחרר, לחיי השיתוף, לחגשמת החזון.

השלוח הקטן העצ.

טקס ההדלקה - ברמת יוחנן

פתיחה - נגינה

מקרא: חג האורים האור המולך-עמנו הולך הוא בכל הדרכים. אור החיים, אור כל עץ רענן, אור ההמשך, אור השמחה. אור האבות, הגוילים, החומות. אור אגדות ושירים. אור אמונה. הררי אורות-קומה מעל קומה. אורות התקוה. יוחג החג באלף אור!

(ע"פ אמיר גלבוע)

מקהלה: "שים שלום"...

מקרא: מדור לדור, משנה לשנה, אנו מדליקים בליל זה את הנרות הללו, לקדש את זכר הגבורה ואת נס המרד - בימים ההם ובזמן הזה, ולבשר ליהודים בכל אחר ואחר את דבר המאבק לקיום העם וגאולתו. וכך מסופר:

מקרא: בראות העם את המחנה הרב הבא לקראתם אמרו ליהודה: איך נוכל אנחנו המעטים להלחם עם ההמון החזק הזה ?

מקרא: ויאמר יהודה: נקל כי יסוגרו רבים בידי מעטים ואין מעצור לפני שמים להושיע ברב או במעט. כי לא ברוב חיל נצחון המלחמה. הם באים אלינו ברוב גאוה ופשע להשמיד אותנו, את נשינו ואת בנינו, ואנחנו נלחמים על נפשותינו ועל תורתנו ואתם, אל תיראו מפניהם! (חשמ'-א').

מקהלה: "הנה הוא בא"...

מקרא: בעשרים וחמשה בחודש כסלו בשנת ג' תקצ"ז, נכנסו החשמונאים בראש המון העם עטור הנצחון לתוך שערי ירושלים ששוחררה מידי היונים והדליקו את נר החנוכה לאות חרות. מאז דולק הנר ולא יכבה. כל הרוחות הרעות שהסתירו לא יכלו לכבותו, נהרות הדם לא שטפוהו. בכל הדורות שמרה האומה על נר החנוכה, אור הגאולה של החשמונאים, עד שזכינו לנר החרות במדינת ישראל.

שירה כללית : "הבה נרימה" ...

פיבוי אורות: המברכים על הנרות מסתדרים סביב החנוכיה המרכזית. החנוכיה - כשניט וחצי מטרים רוחבה, בנויה לבנים אדומות, בצורת מדרגות יורדות לשני הריווחים, גבוה באמצע. כל שלב - באורך לבנה. מאחורי כל אחד משמונת המקומות-מדרגות עומד חבר.

השמש מדליק את נרו.

ה כ ר ז ה :

על הנסים ועל הגבורות, על המלחמות ועל התשועות, בימים ההם ובזמן הזה אנו מדליקין ...

נר ראשון:

נר ראשון שאנו מדליקים - קודש הוא לתפארת העוז ולמסירות הנפש של אבותינו המכבים אשר לימדו אותנו גבורה, כבוד וחרות.

(הדלקת הנר הראשון)

שירה כללית: "מעוז צור" ...

נר שני:

נר שני שאנו מדליקים - קודש לקוממיות העם ולמדינת ישראל !

נר שלישי:

נר שלישי אנו מדליקים לכבוד צבא ההגנה לישראל ולזכרון אלה שקידשו בדמם את תקומת ארצנו ובטחונה.

שירת ילדים - "לבשו=נא עוז" ...

נר רביעי: - נר רביעי שאנו מדליקים - יאיר לעם בתפוצות לזקוף קומתו, יזרח אורו לכל השואפים למולדתם בכמיהה ובגעגועים.

נר חמישי: - אנו מדליקים לכבוד כל הלוחמים בדורנו: לוחמי הגיטאות, לוחמי מלחמת השיחרור, לוחמי מלחמת סיני, עטור הנצחון. ולוחמי מלחמת ששת הימים.

שירה כללית: - " מי ימלל גבורות ישראל " ...

נר ששי: - לגאולת אדם, עם ועולם - לאחוה ולשלום !

נר שביעי: - נר שביעי אנו מדליקים לחג יסוד הסתדרות פועלי ארץ ישראל. יעלה אור שותפות הגורל לביצור מחנה העובדים והאדרת כוחו.

נר שמיני: - נר שמיני שאנו מדליקים - יהא מאיר ביתנו הקיבוצי לאחדות, להגשמת ערכים, ולהעלאת מעמדנו בעם !

שירה כללית: " ימי חנוכה "... (ויתר השירים).

ה ד ל ק ה כ ל ל י ת

טקס הדלקת הנרות בנגבה

5.30 האפלה כללית בכל הקיבוץ לדקה אחת.

הדלקת נרות חנוכה בחדרים, ליד החלון. מספרים סיפור חנוכה לילד (הודפס וחולק לכל חדר).

החלון מקושט וויטראז' שהוכן בעוד מועד ע"י הילדים בעזרת ההורים.

6–8 אור כללי – ארוחת ערב.

8.30 מדליקים את "לפיד המשפחה" (או "למפיון המשפחה").

התכנסות למקום המפקד. הטקס.

9.30 משחקים בחדר האוכל.

הטקס

כל הבאים תוקעים לפידיהם במקום המיועד לכך.

תקיעת חצוצרה.

ילדים עולים לבמה עם כד בידיהם ואש מהבהבת בתוכו. מלווים אותם ילדים, הנושאים ענפי זית ודפנה. מעמידים את "כד האש" במקום המיועד. נושאי הענפים מסתדרים מאחורי "כד האש".

ילדי הכד: "אור החשמונאים הוא, ומאז דולק האור ולא יכבה".

(ילדי הענפים סוככים עליו בעלי זית ודפנה, סמל הנצחון והשלום).

שירת שלישיה: "נרותי הזעירים".

הפותח: "שנה שנה אנו חוגגים את ימי החנוכה. שנה שנה אנו מזכירים בהערצה את מלחמת הגבורה של החשמונאים שחרפו נפשם על כבוד ישראל ועל חירותו.

מעטים מול רבים היו – וניצחו. רבות הן עלילות הגבורה בישראל ובכל דור ודור נוספת עליהן חוליה חדשה,

ונמשכת שרשרת הגבורה – בבנין ובעמל, בעבודה ובמלחמת-השחרור של מדינת ישראל".

כרוז: "קומו ונעלה להדליק נר של חנוכה!"

הקהל, שר בשעת ההדלקה: "הדליקו נרות..."

כל זוג עולה בתלבשתו המתאימה: מדליק שמש ב"אור החשמונאים". אומר את פסוקו ומדליק את הנר בחנוכיה.

באותו זמן נדלקת האש בכובע הפלדה מאחורי הנר. ומאחורי שורת כובעי הפלדה מודלק הוויטראז' המתאים.

זוג ראשון (המכבים): "ונאמר איש אל רעהו: נקים הריסות עמנו ונלחמנו בעד חרותנו!" (מתוך ספר המכבים).

(שירה ותזמורת: "הבה נרימה נס ואבוקה").

זוג שני (מדינת ישראל): "היה אשר היה – יהיה אשר יהיה
היום ארצנו הארץ, השמים שמינו, והים ימנו".

זוג שלישי (קיבוץ גלויות): "וקיבצתי אותם מסביב, והבאתי אותם אל אדמתם ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ, בהרי ישראל".

זוג רביעי (צה"ל): "בין חומותיה של קרית דויד
משיא הרי חברון על הלבנון
פוסע הוא, פסוע וגנון".

זוג חמישי (הפלמ"ח): "מסביב יהום הסער
אך ראשנו לא ישח".

(שירה – "מסביב יהום הסער").

זוג שישי (לוחמי הגיטו): "זה היום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה".

(שירה – "שיר הפרטיזנים").

זוג שביעי (עובדי האדמה וכובשי השממה):

"לחורשים, לזורעים, לקוצרים בקמה,
ליוגבים, לנוטעים, לכובשי השממה – "

זוג שמיני (שלום ואחווה): "הנה ימים באים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות
לא ישא גוי אל גוי חרב, לא ילמדו עוד מלחמה".

קריין (ע"י הנרות המודלקים, בליווי מוזיקה – חלילים):

"הנרות שוב דולקים כבכל השנים
אך אותם בחורים שנפלו גבורים
אי אפשר לשכחם – נצבים מול עיניים
כי אותם בחורים לחמו על משלט
והביאו הדרור – בגופם שנשמט
חוללו בשנית זה נס חנוכה".

קהל שר: "מי ימלל גבורות ישראל..."

<u>מקהלה מדברת</u>: "חישפו האור! גלו האור!
אם הררי נשף עלינו נערמו –
לא דעכו כל הניצוצות לא תמו;
מהרי הנשף עוד נחצוב להבה,
מנקיקי הסלעים – ספירים לרבבה.
הוי בני המכבים!
העמידו את עמכם! הקימו הדור!
חישפו אור! חישפו אור!".

(עם התחלת קטע זה מתלקטים ובאים נושאי לפידים ומקיפים את במת הטקס. באותו זמן מודלקים לפידים על ראש המגדל).

הקהל שר: "מעוז צור ישועתי..."

ריקוד ילדים.

הופעה ריטמית עם פנסים.

– תם טקס הדלקת הנרות תשי"ח אורה ושמחה בחג האורים! –

(תשי"ח)

חנוכית דורות

* במזרע (שבחנוכה תרפ"ד הדליקו הראשונים שבותיקי הקבוץ את האורות הראשונים בנקודה שוממת בלב העמק והביצות) הדליקו נרות חנוכה "כל דור ונרותיו". בשיר (פרי עטו של יהודה ארצי) מוקדש בית בן שמונה שורות לכל נר:

"נר ראשון אורו יהל / לכובש, למחנחל"..
"נר שני - לדור שני"-
"נר שלישי לקיבוץ נס ציונה יאיר / על אמצם לבית השומר הצעיר / את צריפיך"...
"נר רביעי - נר השלמות שהגשימו הצו / שאמר העלות הקיבוץ על שלב / "סולם הגילים"...
"נר חמישי - נדליק למוסד / בחיקו עתיד הבית הופקד"...
"נר ששי - ילדינו ידליקו / לאורו עיניהם ביקרות יבהיקו"..
"נר שביעי - הקיבוץ יעלה / לכבוד מכבים בעבר והווה"..
"הנר השמיני - לכל בית התנועה / לו אמונים נחדש בשבועה / בגאוה מתנוסס דגלו מעלינו / כי סמל ואות היא לדרך חיינו".

נר ראשון בשם ראשוני הקבוצה; נר שני בשם הדור השני למתישבים; נר שלישי - ראשוני דור הנכדים; נר רביעי בני המשק, המשרתים בצה"ל; נר חמישי - בשם פליטי השואה; נר ששי בשם העולים החדשים; נר שמיני - חברת הילדים.

רמת דוד

קרית ענבים

1 נגינת "שיר הנצחון" מתוך "יהודה המכבי" להנדל.
2 כיבוי אורות באולם. הכרוז מדליק נר ה"שמש" וקורא קטע על מלחמת החשמונאים.
3 חבר ותיק מקבל את ה"שמש" ומדליק נר ראשון. שירת "מעוז צור".
4 נר שני: קוממיות העם ומדינת ישראל.
5 נר שלישי: צבא ההגנה לישראל.
6 נר רביעי: לעובדי האדמה, לכובשי השממה.
7 נר חמישי: לכבוד כל הלוחמים בדורנו (לוחמי הגיטאות, מלחמת השחרור, מערכת סיני).
8 נר ששי : להאיר תפוצות הגולה.
9 נר שביעי: לגאולת האדם, עם ועולם.
10 נר שמיני: יאיר ביתנו לשמחה ואורה.

ההחלה בשעה 7.00 בערב.
החברים מסובים ליד שולחנות ערוכים.
על הבמה - חנוכיה גדולה. על ידה ומאחוריה ניצבים שמונה חברים, נציגי 4 שכבות באוכלוסית הקבוצה (ותיקים, גיל בינוני, צעירים, ילדים) החבר התשיעי - כרוז ומנחה הטקס.

על כל שולחן חנוכיה קטנה שנרותיה יודלקו יחד עם הדלקת החנוכיה הגדולה.

לאחר הדלקת כל נר שירה בצבור לפי נושא הנר.

---

1. האור המולך (לפי אמיר גלבוע - מתוך "שבע רשויות");
2. אש המכבים (מתוך "אחי גבורי התהילה" לפי הוארד פאסט);
3. אש קידוש השם (לפי שלונסקי - "שאלי שרופה באש", על רקע כלי נשיפה "אחים, שריפה בעיירה");
4. אש לוחמי הגיטאות - (לפי "שחר עלי מות" לחיה ורד);
5. אש הסדנה (לפי "שיר מזמור לתובל קין", לטשרניחובסקי);
6. אש קיבוץ גלויות (לפי "עיר יונה" לאלתרמן);
7. אש אמונה (לפי "אני מאמין" לטשרניחובסקי, בליווי חליל);
8. אש סיני (מלות הערכה, קטע שירה "לא אגדה רעי").

(חטיבת בני הקיבוץ המאוחד)

טקס הדלקת נרות חנוכה בקבוצת יזרעאל

פ ת י ח ה

אנחנו גועגו בישימון-חררים
בארץ תלאובות, בין הררי נמרים.
בצמא, בכפן ובמדקרות חרב,
במלתעות כפירים, לחיה, לטרף:
על צלבים בדרכים אנחנו הוקענו
החרב בכף - במלחמה גועגו.
גועגו, אמרנו: הבאים אחרינו
החרב בכף ינקמו דמינו,
כי יש יום, קול שופר בלבנון יריע,
יקומו גבורים, נס ציון יופיע!

מתוך "בליל חנוכה"
לש. טשרניחובקי.

א. אור המכבים

וירב כבוד לעמו — וילבש שריון כגבור
ויהי כאריה במעשיו — וכגור אריה ישאג לטרף.
וימוגו הפושעים מפחדו — וכל עושי רשע זעו.
ותצלח ישועה בידו — וישמח את יעקב במעשיו,
ויהי שמו עד אפסי ארץ — ועד עולם זכרו לברכה.

"ספר המכבים"

ב. אור מצדה

מדורות-אש כשדרות-תמיד על כל דרכי ישראל נטעו,
מדורות-אש - ציוני כל דרך העולה אלי מסדה...

ממדורות-אש חרגה זעקתנו יתומה "שמע ישראל!"
וכנזם-קלון על אזן-תבל ערלה נתלתה...

ממדורות אש פרח כתב מגילותינו הנשרפות,
לאור מדורות-אש נאסוף עתה האותיות פרחו...

מדורות-אש בלילות-זועה האירו חלום מסדה מרחוק,
במדורות-אש נאיר עתה שברו פה מקרוב...

מדורות אש על חומת מסדה - נרות גדולים הן
לנשמת משכנות ישראל שהעלו במדורות-אש.

למדורות-אש קפצו אבות בחדות-מות ויהיו לחידה,
סביב מדורות-אש עתה בנים מחול-פתרון יחולו.

מתוך "מסדה" לי. למדן.

ג. <u>אור השואה והמרד</u>

יען פי מעפר ומחרפי צחק
יען פתע זקנתי כימי שמים,
תן לי שנאה אפורה כשק,
וכבדה משאתה בשנים.

- - - -

אל חורפי החיים אלך לא-חי,
וזרחתי להם כלבנה בלב חדש.
על פני חרש וגיא רדפוני דורכי,
ורדפתים גם בגיא גם בחרש.

- - - -
- - - -

וכי מה יבקש עבדך, אבא רם?
רק לשלוח ידו אל חלקת צוארם.
וכי מה במעונם יבקש עבדך?
רק בבת אישונם יבקש עבדך.

- - - -

- - - -

אל תאמר לו, רחם. אל תקרא לו, כפר.
אל תשכח, אל תשכח את אשר עשו לו,
אל תשכח לאחד שמאה יכלו לו.
תרצה לפניך חמת מעטים,
ברוך אלהי המתים.

מתוך "תפילת נקם" לנ. אלתרמן

ד. <u>אור תקומת המדינה</u>

בשנת תש"ח האמורה,
אשר מלאה מקול חדש
הפכה האדמה עורה
ותקרא בשם חדש.

ויקראו בשם חדש
קיצה, חרפה ורעמה.
בשם עברי אשר לא תש
קראו כפוריה וחמה
וסהרה וכוכבי עש
שנלכדו במלחמה.

מתוך "ליל תמורה" לנ. אלתרמן

ה. <u>אור עמל</u>

קול מביה חרשת עולה -
אלפי אופן שורקים -
גלמי אש לבנה מזים
רותחים, נחרים, חורקים -
- פועל צעיר, מה זה תפעל
בין אופנים חורקים?

- "תורה!
אמת לי חדשה!"

מתוך "שיר מזמור לבני תובל קין"
לש. טשרניחובסקי.

ו. <u>אור אמונה</u>

שחקי, שחקי על החלומות
זה אני החולם שח.
שחקי כי באדם אאמין,
כי עודני מאמין בך.

כי נפשי עוד דרור שואפת
לא מכרתיה לעגל-פז,
כי עוד אאמין גם באדם
גם ברוחו, רוח עז.

שחקי כי גם ברעות אאמין,
אאמין כי עוד אמצא לב,
לב תקוותי גם תקוותיו,
יחוש אשר, יבין כאב.

אאמינה גם בעתיד,
אף אם ירחק זה היום,
אז בוא יבוא - ישאו שלום
אז ויברכנה לאם מלאם.

מתוך "אני מאמין" לש. טשרניחובקי

ז. <u>אר קבוץ גלויות</u>

הנה העם חונה על הגבעים
ובמישור - פנס ואש כירים
בו מטיחים אורם. ראה: שבעים
צלמי פנים לו. לקרבות - כלאיים
קמים בו הטבעים והניבים
אשר מאשכנז עד נהרים
כי אל אחד בראהו, אך כמו
שבעים ברואים צופה הוא ממקומו.

סבך עדותיו ראה ורחוקה
של זו מזו. שמע הזרות שגחה
ביעף בין הצעקה והצעקה
בין הצחוק לצחוק. חבר הוא יחד
בין כברת חוף והר, אבל פקע
חוט השני וזה אל זה בפחד
ובחמיהה צופים שבטיו בשוק
בעוד גורל נותן עליו חשוך.

מתוך "צלמי פנים" לנ. אלתרמן.

ח. <u>אר נצחון סיני</u>

לא אגדה רעי,

ולא חזיון עובר

הנה מול הר סיני

הסנה בוער.

(הצבור שר "מעוז צור" ואז נדלקים האורות בחדר האוכל).

* * *

תשי"ט.

מאז הרימו המכבים את חרב ההגנה הישראלית - לפני אלפיים ושלוש מאות שנה - להגן על מולדת, חירות ודרך חיים של ישראל, לא פסקה ההתגוננות הנאדרת בגבורה של העם. באורות שונים האירה לנו הגבורה הישראלית:

<u>אור המכבים</u> - מלחמת המעטים מול הרבים, מלחמת המדוכאים נגד המשעבדים;

<u>אור מדינת ישראל</u> - דור דור וגבוריו, דור דור ומכביו. בדורנו אנו המכבים;

<u>אור קיבוץ גלויות</u> - הנה אשא אל-גויים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחוצן ובנותיך על כתף תנשאנה: ופיתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו;

<u>אור לוחמי הגיטאות</u> - נעלה וקדושה מכל גילויי הגבורה העברית, שזכינו לה בדורנו - היא מלחמת הגיטאות. מלחמת יאוש וזוהר זו תשאר לדורות מקור גאון ועוז רוח;

<u>אור הפלמ"ח</u> - אלה אשר נשאו את עמם עלי שכם ומעטים, כה מעטים, עמדו מול רבים ויכלו להם;

<u>אור צבא ההגנה לישראל</u> - אתה, השואף ליושר ולצדק - היה חזק! היה חזק - והיית ישר, והיית צודק!

<u>אור כובשי השממה</u> - באותה הגבורה שידענו לשאת חרב וחנית, באותה הגבורה ידענו לאחוז מחדש באת ומחרשה ולהשיב חיים למולדת החרבה;

<u>אור שלום ואחוה</u> - וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות: לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה!

(חפצי-בה)

הורי ומרעד/חנוכה תשכ"ג

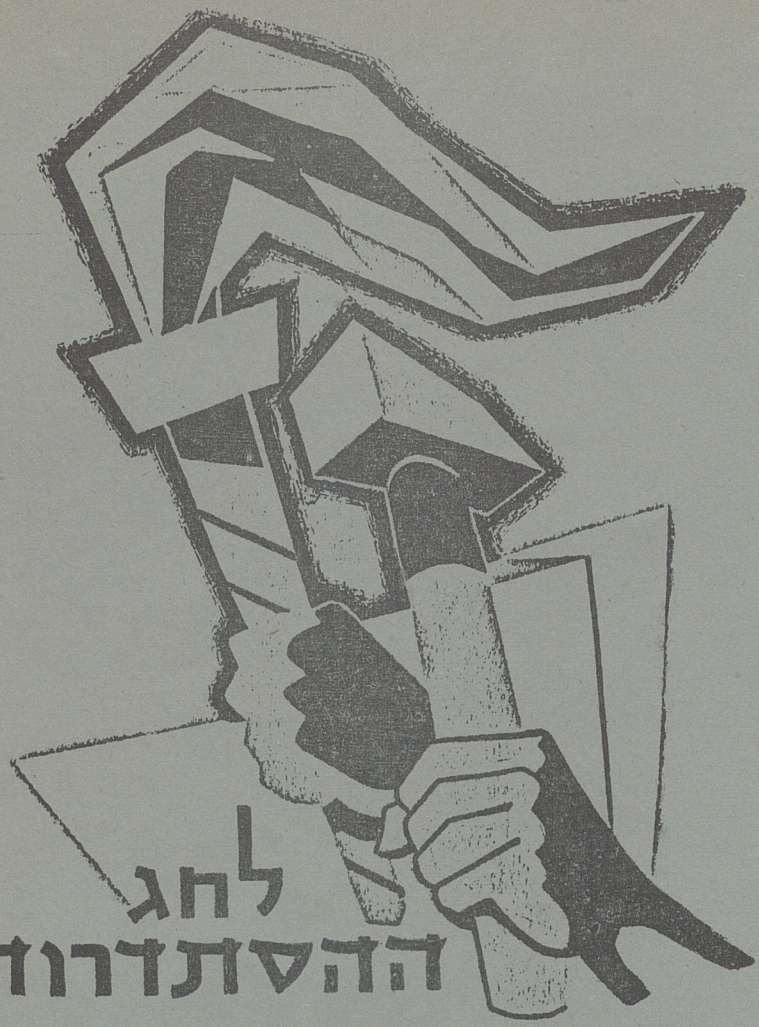

חג ההסתדרות

ב״ח בְּכִסְלוֹ תַּרפ״א (1920)
נוֹסְדָה הַהִסְתַּדְרוּת הָעוֹבְדִים הָעִבְרִים הַכְּלָלִית
בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

מַחְקַת הַהִסְתַּדְרוּת

נתקבלו בוועידת הכללית השנית
ותוקנו בוועידת השלישית.

אֲשִׁיוֹת הַהִסְתַּדְרוּת [א]

הַהִסְתַּדְרוּת הַכְּלָלִית שֶׁל הָעוֹבְדִים הָעִבְרִים בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל מְאַחֶדֶת וּמְאַרֶגֶת אֶת כָּל הַפּוֹעֲלִים הַחַיִּים עַל יְגִיעָם מִבְּלִי לְנַצֵּל עֲבוֹדַת זוּלָתָם, לְשֵׁם סִדּוּר כָּל הָעִנְיָנִים הַיִּשּׁוּבִיִּים, הַכַּלְכָּלִיִּים וְהַתַּרְבּוּתִיִּים שֶׁל הַמַּעֲמָד הָעוֹבֵד בְּאֶרֶץ לְבִנְיַן חֶבְרַת הָעֲבוֹדָה הָעִבְרִית בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל.

הוצ׳ הסוכנות/חברכה תשכ״ג

איך נוסדה ההסתדרות

היה זה לפני כארבע עשרות שנים. מיסדיה הותיקים עדיין חיים עמנו. כדאי להתקשר עם אחד מהם בישוב שכן, להזמינו – ויעלה זכרונות מועידת היסוד בחיפה.

כסקירה סיפורית וחזותית לרשותך סרטון בהוצאת הועדה הבינקיבוצית להוי ומועד, בעריכתו של דב מיזל ("מקבץ" מס' 1): "איך נוסדה ההסתדרות", בו צירופים-רשומים של נחום גוטמן לחוברתו המסבירה ומספרת על הועידה מאת ד. קלעי, הסרטון מלווה חוברת מדריכה למקרין ומרצה – לכל תמונה הסברה מפורטת. בקופסת הקרטון המיוחדת, פרט לסרטון וחוברת ההסברה וראשי הפרקים להרצאה מצויה חוברת נתונים מנוקדת בשם "סיפורה של ההסתדרות" וכן חוברת בשם "היד העברית היוצרת" (מוקדשת לחמישים שנות הקואופרציה היצרנית-שירותית בארץ.

חבר, הפותח ערב זה, יוכל להיעזר בשחזור התקופה ובעיוחיה בספרו של משה ברסלבסקי "תנועת הפועלים הארץ-ישראלית", כרך א' (הפרק על העליה השלישית).

חומר רב תמצאו במאסף "מועד" – מאסף רב כמות (כשמונה מאות עמוד), שהוצא בשנת הארבעים להסתדרות.

דברי ראשונים אפשר להביא כציטוט אמרה ופסקה ("מי אמר זאת"?).

בערב זה – נשיר שירי העליה השלישית: שירי כיבוש העבודה, המחצבות, הכבישים, האהלים והרומנסות דאז.

לקינוח המסיבה נגיש חידון ישובים, מוסדות, מפעלים (כבישים, מחנות-עבודה), מונחים, אמרות, שירים, קטעי ספרות וסופרים.

ערב רב-גוני ומעניין.

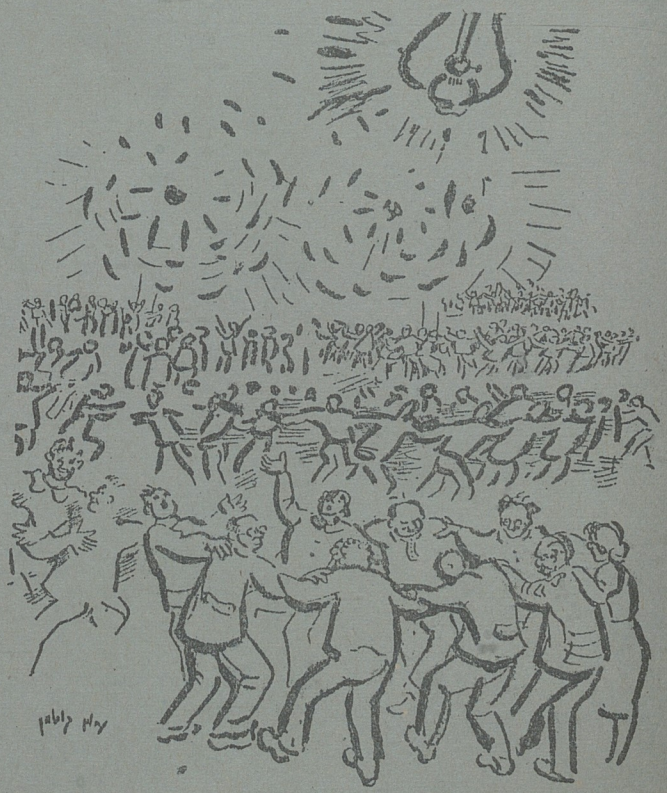

שירי העליה השלישית

(תרע"ט – תרפ"ג)
(1919 – 1923)

בעריכת שלמה קפלן

הוצאת מרכז לתרבות ולחנוך
תל־אביב • מדינת־ישראל • ה־תשכ"א

העליה השלישית הרבתה לשיר. ולא רק במסיבות של חג ושמחה, אלא גם בערב רגיל מערבי השנה. די היה באחד יודע זמר שיפתח בשירה במחנה אהלים ומיד החרו והחזיקו אחריו, והשיר עורר והרקיד.

המיוחד שבשירים אלה הוא אקטואליותם, הד „הימים ההם" העולה מהם; קול מחצצים בכבישים; הלמות פטישו של החוצב הצעיר; חבלי־ההסתגלות לעבודה; אנחת המצוקה החומרית ומצוקת־הנפש של חלוץ שבא לארץ לבנותה והוא נידון לבטלה; אושר ושמחה וגאוה על היות בן־העיירה פועל במולדת. ועם זאת מתגלה פה ושם קונדסיות מתפרחת והתבדחות גם על דברים וענינים מקודשים. היה בזה משום מס מצער ל„כפירה" של דור שוגה באמונתו ובחזונו.

יהודה ארז

מַחֲצָבָה ... MACHATSAVA ...

Tempo di marcia

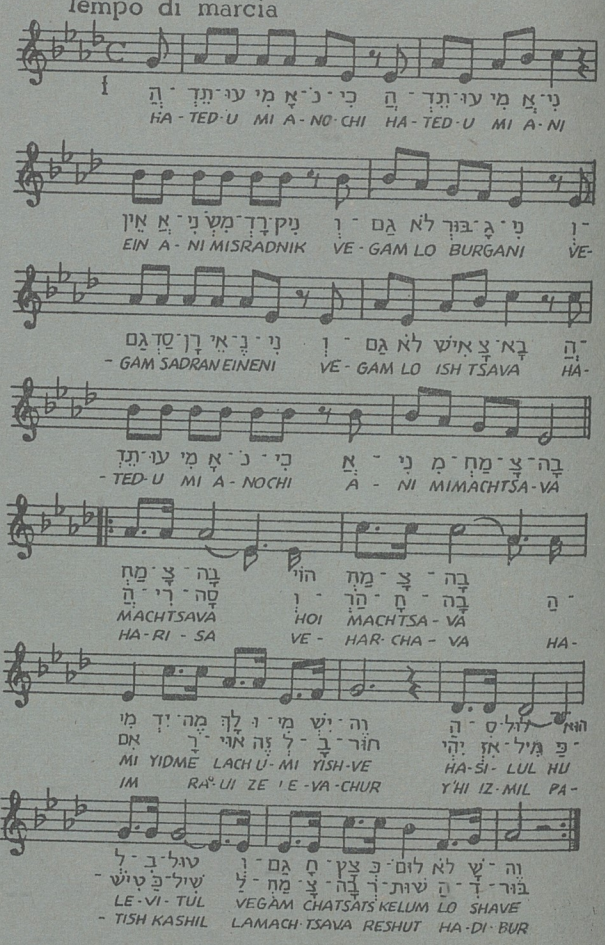
הַתִּדְעוּ מִי אָנֹכִי? HA-TED-U MI A-NO-CHI HA-TED-U MI A-NI
אֵין אֲנִי „מִשְׂרָדְנִיק", EIN A-NI MISRADNIK VE-GAM LO BURGANI VE-
וְגַם לֹא בּוּרְגָנִי.
וְגַם „סַדְרָנִי" אֵינֶנִּי, GAM SADRAN EINENI VE-GAM LO ISH TSAVA HA-
וְגַם לֹא אִישׁ־צָבָא.
הַתִּדְעוּ מִי אָנֹכִי? TED-U MI A-NOCHI A-NI MIMACHTSA-VA
–אֲנִי מִמַּחֲצָבָה.
מַחֲצָבָה, הוֹי מַחֲצָבָה! MACHTSAVA HOI MACHTSA-VA HA-
מִי יִדְמֶה לָךְ וּמִי יִשְׁוֶה, HA-RI-SA VE-HAR-CHA-VA
הַשֹּׁלֵוּל הוּא לְבַטּוּל MI YIDME LACH U-MI YISH-VE HA-SI-LUL HU
וְגַם „חָצָן" כְּלוּם לֹא שָׁוֶה. IM RA-UI ZE I-E-VA-CHUR Y'HI IZ-MIL PA-
הֲרִיסָה וְהַרְחָבָה –
הַאִם רָאוּי זֶה לְבָחוּר?
יְהִי אִזְמֵיל, פַּטִּישׁ כַּשִּׁיל,
לַמַּחֲצָבָה רְשׁוּת הַדִּבּוּר!
הוּא־לוּל־סֵ־הַ וְהִ־יִשְׁ מִי־וּ־לָךְ מָה־יִדְ מִי
־פִּ גִּיל־אֵן יְהִי חוֹר־בָּ־לְ זֶה אוֹי־רָ אִם
וְהִ־שְׁ לֹא לוּם־פִּ צָן־חָ גַם־וְ טוּל־בְּ־לְ
בְּוּר־דְּ־הַ שׁוּת־רָ בָּה־צְ מַח־לַ שִׁיל־כַּ טִּישׁ
LE-VI-TUL VEGAM CHATSATS KELUM LO SHAVE
TISH KASHIL LAMACH-TSAVA RESHUT HA-DI-BUR

לֹא אִכְפַּת

Con moto

FOLK TUNE · עממי

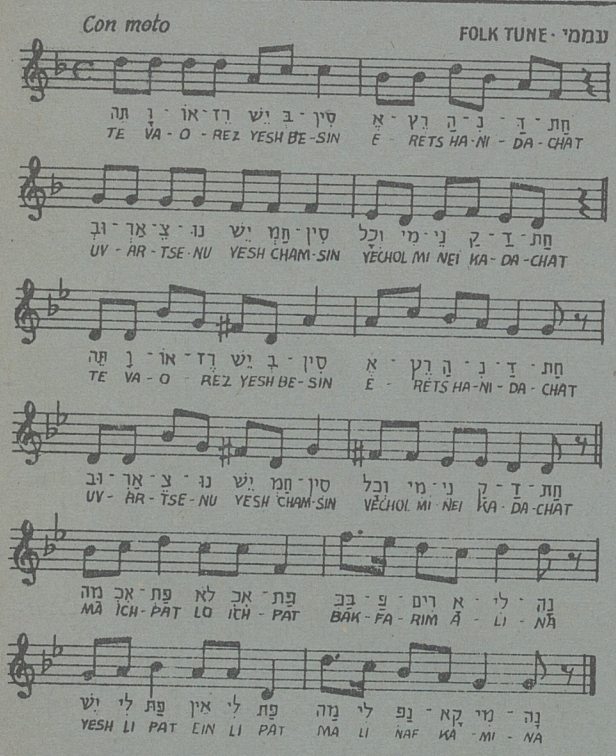

תֵּה וָאוֹרֵי יֵשׁ בְּסִין
אֶרֶץ הַנִּדְחֶסֶת
וּבְאַרְצֵנוּ יֵשׁ חֲמָסִין
וְכָל מִינֵי קַדַּחַת.

מָה אִכְפַּת, לֹא אִכְפַּת,
בַּכְּפָרִים אֲלִינָה,
יֵשׁ לִי פַּת אֵין לִי פַּת
מַה לִּי נַפְקָא מִינָה!
בַּמַּחֲנֶה אוֹמְרִים בְּסוֹד,
כִּי גַּלְגַּל חֲמָנָה,
לִי יֵשׁ „טְרוֹפִּיקָה" וְעוֹד
וְלוֹ „טְרִיצְיָאנָה"
מָה אִכְפַּת ...

בַּמִּטְבָּח בַּחוּרָה,
בְּקוֹמוּנָה שְׁתַּיִם,
יֵשׁ לָצֵאת לָעֲבוֹדָה,
אֵין לִי מְכָנָסַיִם
מָה אִכְפַּת ...

לְכֹאב בֶּטֶן שָׁמָן קִיק,
לְקַדַּחַת „בִּינָה"!
בְּלִבִּי כְּאֵב עַתִּיק,
מַה תְּרוּפָה אָכִינָה.
מָה אִכְפַּת ...

כָּל הַיּוֹם כָּבַשְׁתִּי כְּבִישׁ,
זֶה מְעַט לֹא נוֹחַ;
וּבָעֶרֶב עֵסֶק בְּיִשׁ
לְעַיֵּל אֵין כּוֹחַ
מָה אִכְפַּת ...

תַּרְנְגוֹל בַּלּוּל מַפְיִיס
אֶל הַתַּרְנְגוֹלֶת;
יֵשׁ לַבַּחוּרִים בְּלוֹרִית
מַמָּשׁ כְּמוֹ כַּרְבּוֹלֶת.
מָה אִכְפַּת ...

וַיַּזָּב לַחֲמוֹרִים,
לְגִמָּלִים רַבְּשֶׁת
וּלְכָל הַחֲזִירִים
אֲצַבַּע מְשֻׁלֶּשֶׁת.
מָה אִכְפַּת ...

הורי ומרעד/חברוכה תשכ"ג

על הכביש.

שיר החלוצים.

אנו נהיה הראשונים,
כך אמרנו אח אל אח.
אנו נהיה בין הבונים,
גם הפיתר, גם אנך.

אנו הולכים, אנו באים.
יש עבודה, עד בלי די:
נטע עצים על הסלעים,
גם בהר וגם בגיא.

אנו נסל את הכבישים,
נחצב ציר לאבני־ריר
הידד! יענו הפטישים
בשירנו את השיר:

עוד לא יצאו העדרים,
כל העולם ישן עוד
שחר מלבין על ההרים –
קום, החלוץ, קום עבוד!

אם עגמת לסוכרת
יד אהובה, ברכת־אם –
הומים גלים בכנרת
אך אל לבך הומים הם.

עד כי תעטה תבל צללה,
ויז רקיע אש ודם,
סלו, סלו את המסלה,
פנו דרך, שביל העם!

KRU'IM ANU — קרועים אנו

(A. Shlonsky) — (א. שלונסקי)

V. SHLONSKY · ו. שלונסקי

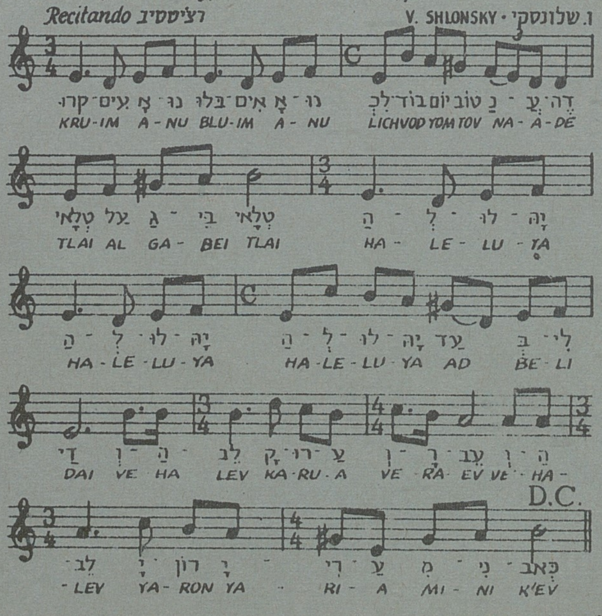

קרועים אנו,
בלואים אנו,
לכבוד יום־טוב נעדה,
טלאי על גבי טלאי.
הללויה, הללויה, הללויה
עד בלי די!
והלב קרוע ורעב,
והלב ירון, יריע מני כאב...

רעבים אנו,
צמאים אנו,
לכבוד יום טוב נטעם,
פרוסת לחם צר.
הללויה, הללויה, הללויה,
מן המצר!...
והלב קרוע ורעב,
והלב ירון, יריע מני כאב...

„הורה".

פְּגִישָׁה.

PA'AM ACHAT פַּעַם אַחַת

י. אוקסנברג · J. OKSENBERG

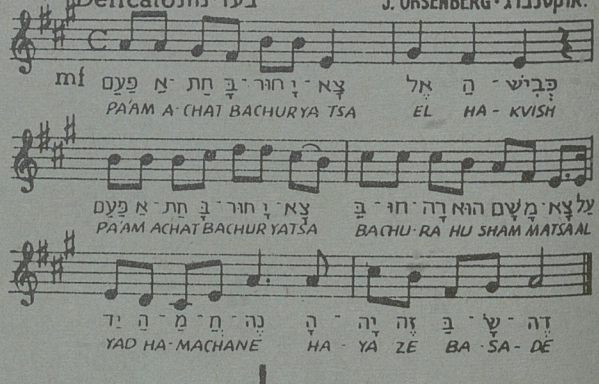

פַּעַם אַחַת בָּחוּר יָצָא אֶל הַכְּבִישׁ, מַה אִכְפַּת לִי עֹלָם שׁוֹב, הִיא אָמְרָה
פַּעַם אַחַת בָּחוּר יָצָא; מַה אִכְפַּת לִי עֹלָם שׁוֹב,
בַּחוּרָה הוּא שָׁם מָצָא. תֵּן לִי פְּרִחֵי־חֵן לְקִטֹף.
עַל יַד הַמַּחֲנֶה עַל יַד הַמַּחֲנֶה,
הָיָה זֶה בַּשָּׂדֶה. הָיָה זֶה בַּשָּׂדֶה.
שִׁמְעִי נָא חֲבִיבָתִי – הוּא אָמַר – בְּעֵינַי מָצְאַת רַק אַת חֵן – הוּא אָמַר –
שִׁמְעִי נָא חֲבִיבָתִי, בְּעֵינַי מָצְאַת רַק אַת חֵן;
מַה דּוֹפֶקֶת לִבָּתִי. בְּעָדֵךְ הַכֹּל אֶתֵּן,
עַל יַד הַמַּחֲנֶה עַל יַד הַמַּחֲנֶה,
הָיָה זֶה בַּשָּׂדֶה הָיָה זֶה בַּשָּׂדֶה.

מַה שֶּׁבְּחַיֵּי נָחוּץ – הִיא אָמְרָה, –
מַה שֶּׁבְּחַיֵּי נָחוּץ,
לֹא יוּכַל לָתֵת לוֹלוּץ.
עַל יַד הַמַּחֲנֶה,
הָיָה זֶה בַּשָּׂדֶה.

ההסתדרות בראשיתה ביום

נושאים לערב ההסתדרות:

מיליון חברים בהסתדרות

ב„יום הקובע" של הבחירות לועידה העשירית (18 ביוני 1965 — שלושה חדשים לפני הבחירות) הגיע מספר חברי ההסתדרות ל־904.000 חברים (ב־1958, לקראת הבחירות לועידה התשיעית, נימנו על שורות ההסתדרות 653.933 חברים). מספר בעלי זכות הבחירה בפועל הגיע לכדי 850 אלף, כ־94% מכלל בעלי זכות הבחירה בכוח. במספרים אבסולוטיים גדל כוחה של הסתדרות בין בחירות לבחירות ב־250.067 חברים.

זאת ועוד: אוכלוסייתה של ההסתדרות ב„יום הקובע" הגיעה ל־1.526.000 נפשות (ב־1958 — 1.046.051) הווה אומר, גידול של 479.949 נפשות. ואם ילקח בחשבון, כי מספר האוכלוסיה הכללית במדינה הגיע במאי 1965 לכדי 2,556.600, הרי נמצא, שאחוז האוכלוסיה ההסתדרותית מכלל האוכלוסיה במדינה הגיע כדי 60%. אכן, האוכלוסיה ההסתדרותית גדלה בשנים אלה בשיעור העולה על גידולה של האוכלוסיה הכללית במדינה. כלומר, כוחה המושך של ההסתדרות המשיך להוות גורם ראשון במעלה בציבור הפועלים, בקרב העולים החדשים והנוער המתבגר. יתר על כן: החברות בהסתדרות בעיירות הפיתוח ובישובי העולים גבוהה יחסית מזו שבערים הותיקות. 70% מתושביהן הנם חברים בהסתדרות. וזאת למרות קיומם של ארגוני פועלים בסקטור הדתי והסתדרות פועלים המתקראת „לאומית" ועל אף ההשמצות והשיסויים הבלתי פוסקים מצד ירבי ההסתדרות.

אחוז האוכלוסיה ההסתדרותית (יהודים) לעומת הישוב היהודי הכללי בארץ

השנה	מספר חברי ההסתדרות — יהודים	מספר הנפשות בהסתדרות כולל חברי הנוער העובד	מספר הנפשות בישוב היהודי הכללי	אחוז האוכלוסיה ההסתדרותית לעומת הישוב היהודי
1958	653.933	1.046.051	1.810.148	57.8%
1965	866.000	1.437.000	2.264.600	63.4%

תופעת גידול כזו — אין דומה לה בהסתדרויות פועלים בעולם ואף לא בארגונים וולנטריים אחרים. זאת לזכור: אין איש כופה על הפועל והעולה החדש להצטרף לשורות ההסתדרות, נהפוך הוא: החברות בהסתדרות מחייבת תשלום מס פרוגרסיבי, שהוא גבוה יחסית מזה המקובל בהסתדרויות פועלים אחרות.

לתופעת הגידול גורמים רבים והחשובה מכולם — העובדה, שבמסגרת ההסתדרות מקבל החבר ובני משפחתו הנתמכים על־ידו לא רק הגנה מקצועית ועזרה רפואית, אלא יש בחברות משום הקניית בטחון לחבר, כי הוא נימנה, שוה זכויות וחובות, על משפחת העובדים המאורגנת, שלרשותה מוסדות לעזרה הדדית ראשונים במעלה, מוסדות תרבות וחינוך ומשק פועלים מפותח.

נושאים לערב ההסתדרות:

יחודה של ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל בין ארגוני הפועלים בעולם.

מקומה של ההסתדרות במדינה.

ההסתדרות: "המדינה בדרך".

ההסתדרות – "מדינה בתוך מדינה".

חברת העובדים – מגמות היסוד ותמונתה כיום.

בעלותה של חברת העובדים על ענפי היסוד של התעשיה, החקלאות, התחבורה, שירותים, בריאות ועוד.

יחודו של המפעל ההתישבותי כחוט שדרתה של ההסתדרות והמדינה.

כשני מיליון נפשות מקבלים עזרתם על-ידי קופת-חולים

חבר ההסתדרות, כידוע, מוגן לא רק מבחינה מקצועית, אלא לרשותו שורה של מוסדות לעזרה הדדית. הגדולה שבמוסדות אלה היא קופת-חולים, אשר לה 998 מרפאות; 72 מרפאות-שיניים; 201 בתי-מרקחת; 40 מכונים לריפוי פיזיקלי; 180 תחנות לאם ולילד; 118 מעבדות ו-25 מכוני-רנטגן; 14 בתי-חולים ו-18 בתי-הבראה — מלבד ציוד רפואי יקר שאומדים אותו במיליוני לירות.

קופת-חולים משרתת כיום אוכלוסיה העולה על 1.850.000 נפשות לעומת 1.312.761 נפשות בשנת 1958

תקציב ההסתדרות

הפעולה שההסתדרות מנהלת צורכת אמצעים כספיים גדולים ואלה באים ממסי חברים, מהקצבות של המוסדות המשקיים של ההסתדרות ונוסף לכך מכספי מגבית ההסתדרות בארצות-הברית וקנדה, כספים המיועדים למפעלים סוציאליים, ולמפעלי תרבות וגוער.

ב-40 שנות קיומה אספה מגבית ההסתדרות למעלה מ-66 מיליון דולר ושימשה גורם מכריע למימושם של כ-800 פרוייקטים — מפעלים של ההסתדרות בארץ.

תקציבה של ההסתדרות בשנת 1964 הגיע ל-49,504,000 ל"י (ב-1958 היה התקציב 20,286,000). ההכנסות ממסי חברים הגיעו לסך 29,938,000 (ב-1958 — 15,402,000 ל"י). השתתפות המוסדות בתקציב הועד הפועל הגיעה לסך 6,000,000 ל"י, לעומת 2,041,000 ל"י בשנת 1958.

מושג-מה על מה מוצאים מסי ההסתדרות יקבל הקורא מן הפירוט הבא: בתקציב ההסתדרות בשנת 1964 הועמדו לרשות הפעולה בקרב הערבים ובני המיעוטים האחרים סך 1,135,000 ל"י (לעומת 327,000 ל"י ב-1958). לפעולת תרבות — 3,765,000 ל"י (לעומת 1,500,5000 ל"י בשנת 1958), לאיגוד מקצועי 3,356,000 (בשנת 1958 — 1,500,000 לירות). לחיסול משכנות עוני 1,113,000 ל"י (ב-1958 לא נכללו אמצעים תקציביים למטרה זו).

הקרן למשכנות עוני הוקמה בשנת 1960 ומתפקידה לאפשר לתושבי משכנות העוני לעבור לשיכון נאות. עד סוף 1964 נכנסו לדירותיהם למעלה מ-2000 משפחות. הקרן מעניקה הלוואות בתנאים נוחים ל-30 שנה, בריבית של 4%.

בהסתדרות „הנוער העובד והלומד" 102 אלף חברים

567 סניפים ל„הפועל"

יצויין, כי להסתדרות גם התאגדות ספורט — „הפועל" — ולה 567 סניפים ובהם 80 אלף חברים, המשתייכים לסקציות שונות. יש מקומות, בעיקר בשכונות יבפרברים, שפעולת „הפועל" נושאת בהם לא רק אופי ספורטיבי, אלא גם אופי חינוכי-סוציאלי — גורם בלתי מבוטל לגבי ציבור חברים, שערכי תנועת העבודה זרים לו.

210 אלף עובדים במשק הפועלים

מפעלה של ההסתדרות משתרע לא רק בתחומי האיגוד המקצועי והעזרה ההדדית. משק הפועלים, שחברת העובדים מהווה לו מסגרת־גג, מהווה כיום גורם בלתי מבוטל בחיי הכלכלה בארץ. כך, דרך משל, הגיע התוצר הגלמי שלו (במחירי גורמי ייצור) בשנת 1959 ל־924 מיליון לירות ומספר המועסקים בו ל־175,200. אותה שנה הגיע ערך היצוא התעשייתי של משק העובדים כולו ל־14.5 מיליון דולר (היצוא התעשייתי, כולל ייצוא היהלומים במשק כולו, היה אותה שנה 115.9 מיליון דולר והייצוא התעשייתי ללא יהלומים היה 70.7 מיליון דולר). מאז חלו שינויים רציניים. בשנת 1964 העסיק משק הפועלים 210 אלף עובדים, שהם 40% מכלל המפרנסים חברי ההסתדרות וכ־25% מכלל המועסקים במשק הישראלי והתוצר הגלמי שלו (במחירי גורמי ייצור) הסתכם ב־1,900 מיליון לירות.

מספר המועסקים במשק העובדים

	1959	1960	1961	1962	1963	1964
מועסקים במשק העובדים (באלפים)	175	183	188	200	204	210
תוצר גלמי מקומי במשק העובדים (במיליוני לירות)	924	1,021	1,206	1,434	1,686	1,900

התעשיה הקיבוצית לענפיה

מספר המפעלים	סוג הייצור	התפוקה בלירות
51	מתכת ומכונות	45,000,000
15	עץ	50,000,000
18	מזון וכימיקלים	50,000,000
22	פלסטיק, עור וטכסטיל	25,000,000
13	חומרי בנין וקרמיקה	10,000,000
4	דפוס	3,000,000
4	מאפיות	3,000,000
4	שונים	4,000,000
131		190,000,000
20	בתי מרגוע, הארחה ונופש	10,000,000
151	סך־הכל	200,000,000

205 קואופרטיבים במסגרת הקואופרציה היצרנית־שירותית

הקואופרציה היצרנית־שירותית מקיפה כיום 205 קואופרטיבים. בשנת 1964 הועסקו בה 16,163 עובדים. הקואופרטיבים שלובים בענפי מתכת, חשמל, עץ, המרי בנין, דפוס וניר, עור, טכסטיל, אפיה, מזון ותרופות. ענף התחבורה היבשתית הציבורית בישראל, גם הוא מאורגן ברובו בצורה קואופרטיבית: ארבעה קואופרטיבים להובלת נוסעים — „אגד", „דן", „המקשר" ו„מוניות־קשר", ו־22 קואופרטיבים להובלת משאות. מספר המועסקים בענף התחבורה של משק העובדים, כולל „אופיר" לספנות, הוא 14 אלף — 28 אחוז מכלל המועסקים בענף התחבורה במשק. משקלו של ענף התחבורה בתוצר הגלמי של כל משק העובדים הוא 10.3 אחוזים וחלקו בענף התחבורה של כל המשק הוא 36.5 אחוזים.

32 אלף עובדים מועסקים ישירות על־ידי החברה לבנין (סולל־בונה)

היקף עבודתה של החברה לבנין ולעבודות ציבוריות (סולל־בונה) בשנת 1963 הסתכם בכ־310 מיליון לירות. בשנת 1964 הסתכם בסך 450 מיליון לירות.

החברה ביצעה מפעלי בניה מסובכים ביותר מהבחינה הטכנית — הכור האטומי, המפעל לפיתוח הנגב, נמל אשדוד, המוזיאון הלאומי בירושלים, האוניברסיטה בתל־אביב ועוד. מדיניות סולל־בונה אינה מתבטאת בהרחבת פעילותה בשטח הבניה בלבד, אלא גם בפיתוח מקורות להספקה עצמית של מוצרים הדרושים לה בפעולותיה העיקריות. החברה עושה זאת על־ידי הקמת חברות שלובות וחברות בנות וביניהן: תעשית אבן וסיד בע"מ — שהיא ספק ראשי של חצץ, סיד, שיש, גבס ואבן מסוגים שונים ואשר תפוקתה השנתית מגיעה ל־4 מיליון טון; חרות בע"מ — חברה לעבודות אינסטלציה ושרברבות, שלה מפעלי עזר לייצור דוודים, משי־זכוכית ועוד; חברה לייצור לבני־סיליקט וחברה לכריית זיפזיף.

18 מיליון דולר היקף עבודות החברה לעבודות חוץ ונמלים

חנוכה בבית הספר

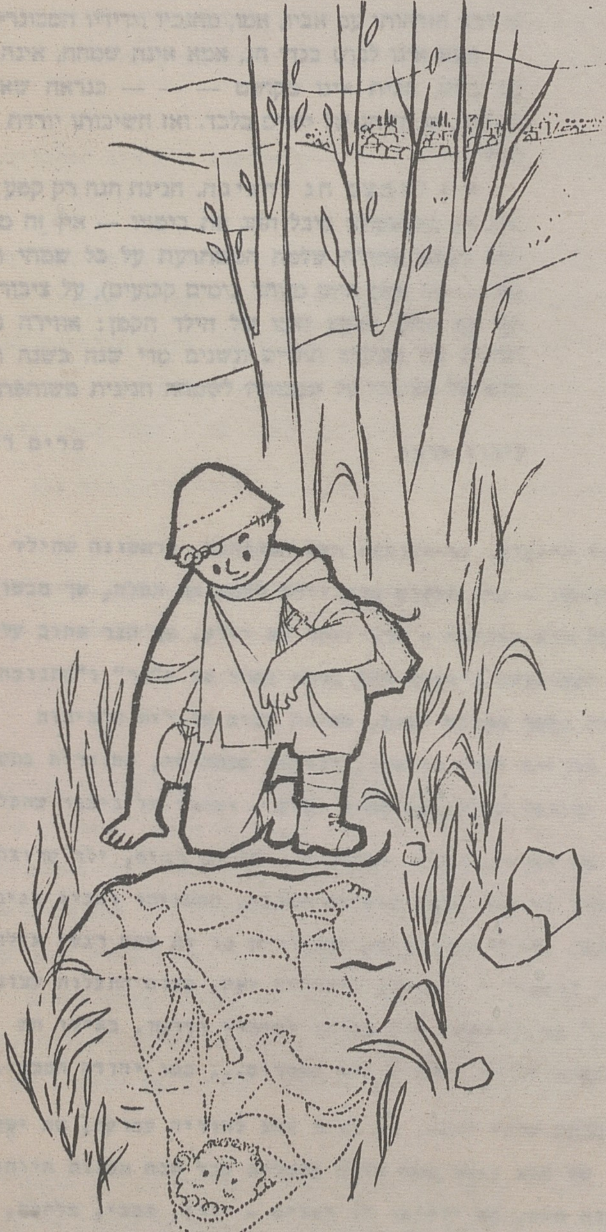

החג והילד

מאין שואב ילד קטן את הרגשת החג? כיצד הוא מקבל מנהגים ומסורת? מדוע מצפה הוא לאווירת החג? הילד משתלב יפה בציבור החוגגים והרגשה זו מהנה אותו ונוסכת בו אושר ובטחון; הוא קולט את הרשמים המוחשיים: חג חג ולבושו, צלילו, טעמו וריחו שבהם נבדלים הם מימות החול האפורים ויוצרים ריתמוס חדש של חיים. אורו של החג מקרין גם על ההולין ומיפה אותם; הילד משתתף בהכנת החג ובזה הוא ממחיש גם את השתייכותו לחוגגים וגם את חוויותיו המוחשיות; ההסברות על החג יוצרות את הרקע הרגשי; משהוא מתבגר הריהו מוסיף גם תוכן רעיוני להרגשותיו החיוביות. בילדות הראשונה נוצרת הנכונות לקבל השקפת עולם על ידי אמצעי חינוך מותאמים ליכולתו הנפשית והגופנית של הילד.

הרקע החברתי

ילד קטן בונה את חייו — מעצמו אל העולם הרחב, ממשפחתו אל החברה. הוא שולח שלוחות לעולמו סביב-סביב ויונק מן האווירה השוררת בסביבתו. כך מגיעים אליו ערכי תרבות ושיפוט מוסרי. הילד משתלב בין שורות הרוקדים, חש עצב עמוק, ער למתרחש בסביבתו. שיתוף ההרגשה, המלכד בוגרים וילדים, צעירים וקשישים — ליכוד עמוק הוא ושלם לכל אדם ובמיוחד לילד, אשר בכל רגע של חייו משתוקק להיווכח בהשתייכותו לעולם המבוגרים.

מסגרת השותפות

החגיגית צריכה להיות מורגשת בכל; בבגדי החג, בניקיון בית הילדים, חדר האוכל וחדרי ההורים, בתכונה אחידה המגשרת בין המתרחש בגן ובין המתרחש בקיבוץ כולו. חנוכיה על מגדל המים והדלקת נרות בחדר האוכל מעלות את ערך החנוכה בבית הילדים ואת הדלקת הנרות שם. הסמל המשותף של החג, סמל של גדולים וקטנים כאחד, — נוטע הרגשות יסוד חשובות בלב הילד גם לפני שיבין את תוכן הסמלים ומשמעותם.

החג מבטא שמחה משותפת; אמונה שכל החוגגים שותפים לה, שאיפה מלכדת לקראת מטרה אחת, אהבה וקשר לאותה כברת ארץ. השותפות בהרגשה היא הערובה לשליטות החג, היא הנותנת את תכנו האמיתי ומבטיחה את כנותו ואמיתותו. חגו של הילד יהיה שלם, אם הוא יהווה חלק מחגו של הציבור כולו שהוא חי בקרבו. חגיגה מפוארת בגן לא תספק את הרגשתו החגיגית של הילד, כשהיא תערך תוך חגלין, כשהילד טובל בים של אפרורית אדישה בצאתו מהחגיגה היפה. התנהגות המבוגרים קובעת את התנהגותו של הילד — הוא מעריך את החג או מזלזל בו דרך הזדהותו עם אביו, אמו, מחנכיו וידידיו המבוגרים.

אבא אינו לבוש בגדי חג, אמא אינה שמחה, אינה שרה עם כולם, הבית אינו מקושט — — — כנראה שאין זה חג כלל, או זה חג של ילדים בלבד. ואז חשיבותו יורדת בעיני הילד.

אין לצמצם חג לחגיגה. חגיגה הנה רק קטע חגיגי ואם רק באמצעותו קיבל החג את ביטויו — אין זה מספיק. החג מבטא אווירה שלמה המשתרעת על כל שטחי החיים (חג — זהו אופן חיים מיוחד בימים קבועים), על ציבור שלם ועל עם שלם. הרקע לחגו של הילד הקטן: אווירה כללית חגיגית עם מנהגים חוזרים ונשנים מדי שנה בשנה וליכוד מלא של הציבור על שכבותיו לשמחה חגיגית משותפת.

קיבוץ ארצי

מרים רות

החג גדל ומתפתח עם הילד. הסמל נקלט עוד בימי הינקות. נר-חנוכה: האש המהבהבת, הראשונה שהילד פגש בחייו. אור אחר, אור לא רגיל, לא יום-יומי. אור-חג – נר! הפעוט טרם יידע לבטא את המלה, אך מבטו מלווה את היהוב השלהבת. אחר כך יבין: נר! נר חנוכה הוא וחנוכה – נר. יותר לא יידע. אך הנר אהוב עליו. עליו הוא נמשך. אחר כך יתלווה אל אפו ריח הלביבות המטוגנות ויהווה חלק בלתי נפרד מן ה"נר" ו"החנוכה"; ועל מגדל המים הגבוה תאיר חנוכיה גדולה ותפיץ אורה במשך שמונה ימים. שמונה ימים של ריח הלביבות ושמונה ימים של היהוב הנרות הזעירים והצבעוניים. חוויות יסוד הן אלו, חוויות שבתחושה, החודרות בתשלובת מראות, ריחות וטעמים לנשמה פנימה. על רקע מהנה זה יתווסף בגיל חמש משהו נפלא – דמותו של גיבור שהפליא לעשות. ילד זה שכיסופיו להיות חזק – להפתיע בכוחו את חבריו, הוריו ומחנכיו – הם כה רבים, ילד שרוצה להוכיח לעצמו שהוא גדול, גבר בין גברים – דווקא בגיל זה הוא פוגש ביהודה המכבי, במתתיהו ובניו הגיבורים; מלחמת מעטים נגד רבים – כלום אין זו מלחמתו הוא עצמו בעולם המבוגרים, המעוררים בו לא פעם רגשי אזלת-יד וחוסר אונים? גיבור כזה מעורר אהבה. הילד מזדהה עם הגיבור – ויש בה, בהזדהות זאת, משום התעלות עצומה, הרגשת יכולת. מעין: "בכל אני מצליח – אני כמוהו..." נס-כד-השמן אין כמוהו לפיתוי ודרבון. כאילו חש הילד: גם הבלתי-אפשרי יהיה לאפשרי, אם רוצים חזק מאוד, אם לא נבהלים ולא מפחדים... כמו יהודה המכבי...

את חווית החג מביאה לילד הגננת. בהבנתה ויכלתה תלוי הדבר, אם יהיה החג לחוויה עמוקה, אם יכה שורש בנפשו של הילד ויצמיח פרח ופרי. התאמת התוכן של החג לילד תהא שונה בתכלית בכל שנה משנות היותו בגן. לילד בן שלוש וארבע לא נוכל להסביר את משמעות החג. מה יוסיפו לו המלים – יוון, מכבי, מלחמה, בית-המקדש וכו'? שום הד אמוציונאלי לא יהיה להן בנפשו. הן תהיינה מובנות רק מגיל חמש ומעלה, ואף אז בתנאי שתיפולנה על קרקע דשנה של חוויות מהנות, עשירות-תחושה, שהיו מנת חלקו בשנים הקודמות.

(עלון הגננת – קיבוץ ארצי).

חגיהם של עמי ישראל

החג הוא התפארת שבחיים הלאומים. העמים מעלימים או שוכחים את תכופותיהם, ושומרים על חגיהם כי הם נצחונותיהם, נצחונות הרוח או הנשק.

חגים של עם משועבד הוא לעתים גם הפגנה לאומית של אי-כניעה, של רצון העם ואמונתם בעצמו (החג - במחתרת של האנוסים עזר להם לשמור על קיומם הלאומי).

החג לעתים הוא שמח ולעתים אזעקה למלחמה.

החג הוא לפיד-האש של העם, המאיר את דרכו ההיסטורית.

תולדות החגים הם תולדות העם - הם ציוני השיאים הרוחניים במפת חייו.

החגים היו ליהודים כעין בית-ספר לאומי, שגם הילד והטף למדו בו, וקראו בו, והתפללו בו את תפילת הדורות של אמונה ומאבק. מנותקים ומודרים מביטוי לאומי שלם, השקיעו היהודים בחגיהם את כל להטם, דמיונם, חרדת שמחתם ותקוותם.

החג היהודי היה "מאורגן" היטב והיהודי שמר על כל תג מהמותר והאסור שבחג, כאשר שומר חייל נאמן על גבולות ארצו. אכן היו החגים המצודות של חיינו הלאומיים.

קדיה.

חנוכה קטן

אופיו של חנוכה: האור גובר והולך משך שמונה לילות. חג אינטימי, שצריך להתחמם בו, לחיות ולחוש אותו. בכל יום נוספת בו חויה. החנוכיה מלאה במלוא האור. נאספים ההורים והאחים וחוגגים את לילו האחרון של חג החנוכה ונפרדים מעליו.

שירי החג יוצרים זכרונות ראשוניים משנה קודמת. בשיחה מעלים זכרונות אשתקד: אלה היו המאכלים, כזה היה הקישוט, כך היתה התהלוכה. כזאת קרה במפקד.

קובעים עם הילדים את סדר ההכנות לחג. יש צורך להכין שמן; שמן היה דרוש לפנים להדלקת המנורה בבית המקדש. הוא שימש גם למאור לאנשים בבתיהם. פה המקום להזכירות עם צורתו של הנר הקדום, שמקורו בצלוחית המכילה שמן ופתיל. מנסים לעשותו מחומר, יוצקים בכלים מעט שמן, שמים פתיל. תמיד מצליחים להדליק. את השמן מנסים להפיק: מוסקים זיתים שחורים, סוחטים אותם ומסננים. רואים את כדורי השמן צפים ומצטברים לשכבת שמן, אותה אפשר לאסוף. הטעם-טעם שמן זית, הריח-ריח הזית. רואים מתי השמן צלול ומתי צבעו עכור.

בוחנים כיצד מיני שמן אלה דולקים. בוחרים את השמן הטוב ביותר לחנוכיה. רצוי שהחנוכיה בגן תהיה חנוכית קבע, ושתהא חנוכית-שמן.

מעניין בגן להכין נרות-חלב: גושי פרפין בתוך פחית, על פתיליה - עד להמסת גוש הפרפין. לתוך הפרפין הרותח והחם טובלים חוט או חבל-משיחה דק. טובלים ומציאים, טובלים ומוציאים עד שהחלב מתעבה לאורך החוט כדי עוביו של נר. כמובן שתעשיית נרות החלב נעשית אך ורק ע"י הגננת או המטפלת.

קשוט הבית כיצד?

חג הנמשך ימים מספר צריך שתוקדש לו "פינה" נכבדה, בה יוכלו לערוך כל ערב את טכס הדלקת הנרות, לשבת בה ביום לשמיעת סיפור, ולבלות בה בלוי של משחק בסביבון, או שיחה, או הסתכלות בספר, בתמונות של חנוכיות. בפינה זו מוסיפה הגננת אביזרי חג; שטיח יפה, כד מקושט, מחצלת נאה. בחלון-ציור או קישוט של ויטרג' מתוכנו של חג (ולא קישוטי נייר של סביבון וכד'). בפינה זו עומדת קבע החנוכיה (זו המסורתית של הגן, החוזרת ומופיעה משנה לשנה) בפינה זו מצויה סלסלה ובה סביבונים למישחק. הנר הקדום מצוי במשך כל ימי החג. מופיעים בה לסרוגין דמי חנוכה, מאכלי חג. חלת השבת של ימי חנוכה. אם הילדים, בעקב רשמים אלה, מתחילים אף הם לקשט, הרי כל הבית לפניהם לקשוט. אפשר וצריך, למען חיזוק החויה, לחזור ולתלות קשוטים משנים קודמות אותם עשו הילדים, והם שהפכו לנכס של הבית ולקישוט קבוע לימי חנוכה. יש לקישוטים אלה טעם מיוחד, כטעמו של יין משומר.

אביא דוגמא: ילדי כתה ב' (אלה שעלו אשתקד בראשית השנה מהגן) סרו לגן לאחר הדלקת הנר הראשון, בדרכם מכיתתם לחדריהם, ונשארו תקועים על עמדם כשראו את קשוטיהם מהשנה החולפת תלויים על הקיר. קריאת שמחה נתמלטה מליבם. הזמנתי אותם להכנס להתכבד בסופגניות. ישבנו יחד בפינת החג, לאורו של הנר הדולק, והתחלנו לגלגל זכרונות. ערב זה היה מיוחד להם ואף לי. רבים ומיוחדים היו זכרונות בוגרי הגן. אלה היו זכרונות שאופיים "ביתי-אישי".

מקובל בגן להכין להורים "דמי חנוכה" - מתנת חנוכה: ילד מכין מתנה כרוחו: יש המכינים חנוכיה, וישנם המכינים כד, ציור, ריקמה. שונה הכנה זו מהכנה מכוונת של חנוכיות שוות העשויות על פי יוזמת הגננת. בבוקרו של ערב החג נעשות הכנות אחרונות, פינת החג מוכנה. הילדים מקשטים, מכינים מתנות. בחלל מורגשת אוירת החג. המטפלות משתתפות כמיטב יכולתן: בשעות שלאחר-הצהרים מלבבות הן לביבות או מכינות סופגניות. לאחר ארוחת הערב באים ההורים והאורחים לבית, מדליקים את הנר הראשון. בפינת החג מאיר רק הנר הקדום. את הנר בחנוכיה מדליק סבא או סבתא או אחת המטפלות.

נאמרת הברכה המסורתית שחחזור כל ימות החג: "הנרות הללו אנו מדליקים על הנסים ועל הנפלאות ועל התשועות" וגו'. ברכה זאת טובה מכל דקלום ילדים. הילדים שרים שירי חג קבועים: "הנרות הללו אנו מדליקים" ו"מעוז צור". טועמים מהלביבות ושרים שאר שירי חנוכה, שמוכרים להם.

בתום המסיבה בגן פונים ההורים עם ילדיהם לחדרי ההורים. הילד נושא עמו את מתנתו-הפתעתו, בתוספת נרות לחג. החג מתמשך במחיצת המשפחה בחדר. פה בחדר נכונה לילדים מתנת ההורים שהוכנה מראש. עם שובם לגן מפתיעתם במיטתם מתנה וברכת חג.

את פינת החג מנקים מידי יום ומוסיפים עליה מחוך יחס.

* כל יום וחויתו. החג שורה בבית בטעם, בריח במראה, בצלילי השירים והסיפורים.

* ערב אחד לדוגמא; מלבבים לביבות בשיתוף עם הורים. יושבים קבוצות קבוצות סביב פתיליות. מלבבים לביבות. שרים, טועמים, מעלים זכרונות מבית אבא ומשנים חולפות. בחברותא מחפתח משחק הסביבון. הסביבון אינו רק סמל. הוא שעשוע חנוכה.

* לאחר השכבת הילדים, מכניסים לכל חדר נר קטן דולק (גם סביב נר זה מתרקמים זכרונות-). גם על נוהג זה חוזרים בכל ערב.

* בערב אחר מציגים לילדים (המטפלות או ההורים).

* גם השבת וליל השבת של שבוע חג החנוכה נאצלים מצביונו של חג: הדלקת נרות-שבת נעשית בפינת החג. חלת השבת מקשטת את פינת החג. במקום עוגת שבת, אופים ביום זה סופגניות וכל תכונת השבת משחלבת עם החג. ביום זה אפשר לתת לילדים שקיות וכיבוד-שבת כשעל השקית קשוטי חג.

* החג מתפתח ועולה עד לערבו האחרון ששיאו פרידתו - ה ח ג י ג ה. פרידה משבוע שהיה כולו חג. במסיבה זו חויה היא בהתגברות האור. אחר הצהרים לוקחים הילדים עמם לחדריהם למפיונים אותם מדליקים בחדרים ואתם צועדים לעבר הגן לשעת המסיבה.

וברונדו מלווה בשירי חנוכה נכנסים לבית, שכולו חשוך. רק בפינת החג דולק הנר הקדום. יושבים על כסאות ומחצלאות כשחבל דק מונח על הרצפה לרגלי היושבים. ושוב ולאחרונה, הדלקת החנוכיה והברכה המסורתית והשירים שליוו את כל ההדלקות.

* כל אחד מהנוכחים קיבל בכניסתו נר וכל ילד מדליק להוריו את נרותיהם ומברך אותם. ופה המקום לשימוש בחבל: כל אחד מחזיק בידו את החבל וכך נוצר שורת רונדו, תהלוכת נרות ללא דוחק. אפשר גם ליצור שתי שרשרות, שרשרות אלה עוברות על פני הבית ומדליקות כל נר הנמצא בדרכן; רבים הנרות בבית: בכל חדר חנוכיה, על כל חלון נר, בכל פינת משחק-חנוכיה. כל חנוכיה שנעשתה בימי חנוכה מאירה עכשיו מנרות, והאור הולך ורב בבית. בשעת ריקוד שרשרת האורות מוכנים כבר מגשי סופגניות על המחצלאות וכן קומקומי שתיה. בריקודים חוזרים לאולם המרכזי. הנרות הדולקים שבידי-מושמים בתוך עציצי חול. עתה חופשים לאכילה ולמשחקי חנוכה. הבית מלא באורות. לאורם נפרדים לישון. במיטה שוב מחכה הפתעת חנוכה.

* חסולו של החג יעשה בצורה ההולמת את גודל החויה. חוזרים למסלול החיים הרגיל ואין משאירים "זנבות" קישוט כגרוטאה שעבר זמנה. המסיבה היתה מסיבת פרידה ולכן ההרגשה צריכה להיות הרגשת פרידה. חבל שנגמר וטוב שהיה יפה.

<u>בחנוכה</u>

נערכת הדלקת החנוכיה בחדר האוכל ע"י ילדים, לפי סדר הקבוצות. נר ראשון - גן צעיר. נר שני - גן בוגר, נר שלישי - כיתה א' וכן הלאה. כל הכיתה או נציגות הכיתה מופיעות בשעה קבועה בחדר האוכל (בראשית הארוחה). ההגשה נפסקת לרגע קל, החברים ובעיקר הורי הקבוצה המסוימת מתרכזים ליד החנוכיה, העומדת במקום מוגבה, וההדלקה נערכת בלווית תכנית קצרה: שירה, דיקלום ונגינה.

(המדור לגנים/הקיבוץ המאוחד).

חנוכה בבית הספר

חג החנוכה עשיר בערכיו, סמליו וחוויותיו.

ההכנות לחג מספקות פעילות יוצרת רבגונית. בידי המחנך, הגננת, מורה האמנויות יש כאן נר נרחב לפעילויות לימודיות יצירתיות של הילד.

בתחום הלימודי: פרקי ספר חשמונאים (מקבים) א' אינם נלמדים בבתי הספר, על אף היותו מקור חילוני המעמיד את האדם הלוחם ורוחו כקובעים את המאורעות (בניגוד לספר חשמונאים ב' שביסוד תפישתו מצוי הנס והתערבות האלהים). לכן יש הצדקה להקדיש ימים רצופים בחודש כסלו לקריאה וניתוח המקורות בס' חשמונאים א' ועיון מקביל באטלס היסטורי וגיאוגרפי, להתקנת מפות משוות לגבולות מדינת ישראל בתקופות מוקד בהיסטוריה הישראלית (ממלכת דויד ושלמה ועד למדינת ישראל), ללימוד והסברת שירים (כגון "למתנדבים בעם" לביאליק, "בליל חנוכה" לטשרניחובסקי) ומקורות המדרשים (ס' האגדה, הפרק: שעבוד יון, מרשיעי ברית, אם הבנים, בית חשמונאים, בעמודים קכז-קכח) לסיפורי פולקלור החג משך הדורות, למשחק הסביבון וגלגולו, לגימטריות - טיפול בנושא לימודי ב"תולדות האור" (מהלפיד של שוכן המערות, דרך הנרות הלמפיונים ועד להמצאות האור של ימינו, כולל לקט מאוצר הלשון העברית על האור והאש (להבה, שלהבת, אור, נר, מדורה, שריפה, דליקה, מוקד, משואה, שרגא, לפיד, אבוקה, אוד, רשף וכו'). הזית והשמן ודרכי הפקתו ושימושיו

הכנת תערוכות: זית ואבוקה על בולי העולם כתערוכה. חנוכיה, זית וקנקן על מטבעות ובולים כתערוכה. התקנת נרות קדומים מסין, התקנת נרות חנוכה מפרפין (תעשיה ביתית מעניינת ופשוטה). מנורת בית המקדש בגלגוליה הסמליים - מתמונת פרח המוריה = המרווה, עד להיותה לסמל מדינת ישראל כיום. תעשית וקישוט למפיונים לקראת מיפקד וחלוקת חנוכה. התקנת חנוכיות מענפי גפן, גזרי עץ, בלוסי אלון. תרמילי כדורים, איצטרובלים, צדפים, טין וכל חומר גולמי כיד הדמיון של הילד והמורה. המחזת המאורעות ההיסטוריים, שהיא שיאה של הזדהות הילד עם גיבורי החג. בציור ובהדבקה ישמשו סמלי החג: פך שמן, נר קדמון, חנוכיה, מנורת המקדש, סביבון, חץ וקשת. סמל המדינה, כלי מלחמה.

הגננת והמחנך, שוקדים על שיחזורם וקביעותם של סמלים, עיטורים ופקסים בגן ובכיתה היסוד. ההתקשרות לחנוכיה הפרטית של הבית חשובה מאד להרגשתו האינטימית של הילד לסוית מושג המסורת של החג.

בתום החג נוטלת הגננת והמחנך בדחילו ורחימו את החנוכיה ואביזרי חנוכה האחרים, עוטפים אותם ומצפינים אותם עד לחנוכה הטובה הבאה. "זה החג שאני אוהב הכי הרבה".

מסיבת החנוכה בגן ובכיתות בית-הספר הן זימון חד שנתי של הורים ואחים עם בנם ובתם בבית הכולל: יחד מדליקים את הנרות, יחד שרים ומלבבים לביבות, יחד משחקים משחקי חנוכה משעשעים. זהו חג אינטימי לילד עם הוריו, חג שהתרחשותו וסמליו נעוצים אמנם בעבר אך מחממים ומאירים את ההוה ונוסכים אמונה ובטחון בעתיד.

מבין מועדי השנה שאחריות ביה"ס וחברת הילדים חלה על הגשתם לציבור ביום חגו נמנה מפקד החנוכה. תוכנו ומבנהו כפי הדוגמאות המצורפות - עיקרו של המפקד אינו במסכת המילולית שבו אלא בפעילות הרבגילית: בהתעמלות אורות ואש, בתחרויות כיתתיות ושכבתיות, במירוצי שליחים להדלקת חנוכיות, מירוצי ענפי משק - חיילים - שכבת הנעורים, במשחקים.

בכדי לתת משמעות ל"מפקד האורים". יש לשאוף לגיוון אמנותי של תעשית הלמפיונים: מסגרתם ושלדם יוכנו במסגריה ועטיפתם וקישוטם בנייר צלופן צבעוני עם עיטורים וסמלים - יעשו ע"י הילדים בשיעורי מלאכת יד. ככל שירבו הצבעים והצורות - כן ייטב. הלמפיון נישא בקצהו של קנה שנקצץ מבריכת הדגים, כך ינשא ויראה מורם מעל. הלמפיונים יובאו אל בית הילדים ירוכזו ויאחפו ע"י הגננת והמחנך ויוחזרו למחרת לשמירתם במחסן לשנה הבאה.

יש משקים ששמים את הדגש בערב הראשון בהתכנסות הישוב בחדר האוכל, ליד שולחנות משפחתיים, כשכל אחד עם נר ביד, לאחר טקס צנוע שמבוצע של הדלקת החנוכיה הגדולה ע"י הילדים, מתפזרות המשפחות לחדריהם להתחמם ולשמוח בתחום המשפחה, בבחינת כן האור המרכזי אל האור הכשפחתי.

מן הנר הראשון שהודלק בחנוכיה הראשית בחדר האכילה, ממשיכים הילדים להדליק בכל ערב, בשעה קבועה, בראשית הארוחה. כיצד ? בכל ערב, לפי חור שנקבע מראש ע"י המחנכים, מופיעה קבוצת ילדים אחרת, בתוכנית קצרה משלה. הסועדים מפסיקים אכילתם ומשתתפים בקטע הקצר עם הילדים, שרים ומברכים.

אלה תולדות הנר

נרות חנוכה הקדומים לא היו נרות כלל. היו אלה שמונה פתילים טבולים במיכלים קטנים של שמן במסגרת חנוכיה מקושטת. רק כיום משתמשים אנו בנרות של ממש.

מניין באו אלינו הנרות? מה היתה התפתחותם עד היום הזה?

הנר הראשון נולד, למעשה, עוד לפני כ-2500 שנה, כאשר טבל יווני אלמוני כפיס-עץ בשומן-כבשים והדליק אותו. מאוחר יותר הוחלפו כפיסי-העץ בקני-סוף ובפתילים.

בתקופת הרומאים, לפני כ-2000 שנה, נוצרו הנרות הראשונים מדונג דבורים, המצוי בחלות הדבש. אולם נרות אלה היו יקרים עד מדי כך, שמרבית בני אותה תקופה הוסיפו להשתמש במנורות שמן רגילות.

נרות השומן ונרות הדונג פשטו על פני העולם בימי הביניים, ושימשו באמצעי מאור עיקרי. בעלי המלאכה, אשר עסקו ביצור נרות, נחשבו לאנשים חשובים ביותר. במאה ה-13 היו עושי הנרות של פאריז, בירת צרפת, מאוגדים באגודה חזקה עד מאד. השפעת האגודה היתה גדולה עד כדי כך שמלכי צרפת התירו לחבריה לשאת חרבות וללבוש בגדי אצילים.

במאה ה-18 החלו בני האדם להשתמש בנרות גדולים, שנוצרו מחומר לבן ושמנוני, המצוי בגולגלות הלווייתנים. מאוחר יותר, בשנת 1854, הצליח איש מדע אנגלי לזקק נפט גולמי ולהפיק את הפאראפין, המשמש כחומר עיקרי ליצור נרות עד היום הזה.

בעבר היו הנרות מיוצרים בעבודה כפיים - על ידי טבילה חוזרת ונשנית של הפתילים בדוודים מלאי דונג לוהט, או פאראפין מותך. כיום פועלות בבתי-החרושת מכונות חדישות, אשר כל אחת מהן מסוגלת ליצר כ-1200 נרות לשעה. (עשה לך נר מפאראפין).

מובן מאליו שהופעת נורות החשמל נטלה מן הנרות את מרבית חשיבותם. כיום מוצגות בערים הגדולות של ישראל אפילו חנוכיות, אשר כל נר ונר בהן אינו אלא נורה חשמלית. אולם לנרות האמיתיים נותר עדיין מקום נכבד בטקסים הדתיים של העמים השונים.

*

בני האדם יצרו מאז ומתמיד נרות בכל הגדלים. הגדול בנרות חוצץ ללא ספק לכבוד התערוכה העולמית שנערכה בפאריז בשנת 1900. גובהו של נר זה היה 12 מטרים.

הסינים אינם משתמשים בפאראפין, או בדונג, ליצור נרות. הם מייצרים נרות מצויינים מפירותיו של עץ מוזר ביותר. הפירות, הרוויים שמן, נכתשים ומוטלים אל תוך דוודי מים רותחים. הנרות מיוצרים מגושי השומן הלבן, הצפים על פני המים.

ביפאן, מדגאסקאר, יאווה ואינדונזיה מצוי עץ הקרוי בשם אגוז הנרות. בני איים אלה מיבשים את האגוזים הצומחים על עץ זה ומדליקים את קצותיהם. האגוזים בוערים לאט ומפיצים על סביבותיהם אור בהיר, ממש כמו נרות.

בנר המוזר מכל משתמשים האינדיאנים היושבים בקולומביה הבריטית, על שפת האוקיאנוס השקט. נר זה אינו אלא דג שמן להפליא, המכונה בשם אולאקאן. האינדיאנים מיבשים דגים אלה ומדליקים את קצה זנבם. באחד מחגיהם שוזרים האינדיאנים שמונה דגים על חוט ארוך, זה בצד זה ומדליקים אותם בעת ובעונה אחת, ממש כמו חנוכיה.

(ידיעות אחרונות 18.12.59)

תולדות האור

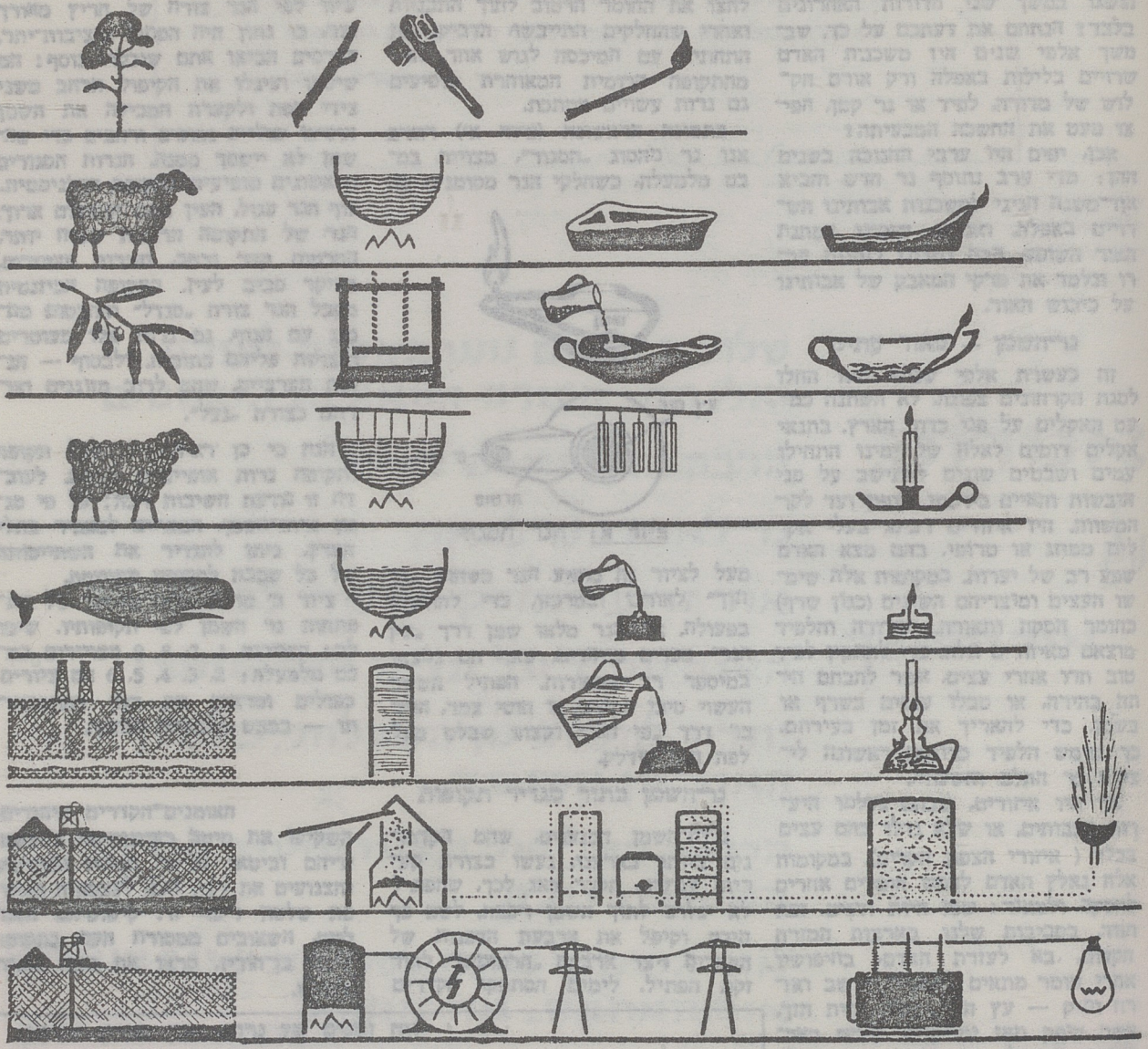

מהעץ, הקיסם עד האבוקה;

משמן הזית עד הנר;

משמן הלוויתן עד הנר;

משמן הארמה עד מנורת הנפט;

מהמכרה ועד מנורת הגז ומנורת החשמל.

יהודה ר.

תולדות נר־חשמן

בפרוס החנוכה נדלקות המנורות מעל מגדלי המים של הקיבוצים, הערים והמושבות ושפע של אור־חשמל מכריז למרחוק על בוא חג־האורים. אולם, החשבתם פעם, כי כל האמצעים הללו, המאפשרים להפוך את החשכה לאור־יום, הושגו במשך שני הדורות האחרונים בלבד? הנתתם את דעתכם על כך, שבמשך אלפי שנים היו משכנות האדם שרויים בלילות באפלה ורק אורם הקלוש של מדורה, לפיד או נר קטן, הפיצו מעט את החשכה המבעיתה?

אכן, יפים היו ערבי החנוכה בשנים ההן: מדי ערב נתוסף נר חדש והביא אור־משנה חגיגי למשכנות אבותינו השרויים באפלה. ואנחנו, שזכינו במתנת האור השופע, הבה נתבונן לזמנים עברו ונלמד את פרקי המאבק של אבותינו על כיבוש האור.

נר־חשמן – מאור עתיק

זה כעשרת אלפי שנים, מאז החלו לסגת הקרחונים צפונה, לא השתנה כמעט האקלים על פני כדור הארץ. בתנאי אקלים דומים לאלה של ימינו התחילו עמים ושבטים שונים להתישב על פני היבשות והאיים בירכתי הצפון ועד לקו המשווה. היו איזורים רבים, בעלי אקלים ממוזג או טרופי, בהם מצא האדם שפע רב של יערות. במקומות אלה שימשו העצים ומוצריהם השונים (כגון שרף) כחומר הסקה ותאורה. המדורה והלפיד מוצאם מאיזורים אלה. כדי להתקין לפיד טוב תרו אחרי עצים, אשר להבתם היתה בהירה, או טבלו ענפים בשרף או בשמן, כדי להאריך את זמן בעירתם. כך שימש הלפיד כדוגמה ראשונה ליצירת נר החלב והשעווה.

אך היו איזורים, שבהם נעלמו היערות העבותים, או שלא גדלו בהם עצים בכלל (איזורי הצפון הקרים). במקומות אלה נאלץ האדם לחפש חומרים אחרים להסקה ולמאור: שמן חיות ודגים, זפת ועוד. בסביבות שלנו, בארצות המזרח הקדום, בא לעזרת האדם, בחיפושיו אחרי חומר מתאים לתאורה, תושב ארץ רח ותיק — עץ הזית. שמן הזית הזך, אשר הופק מאז ימי־קדם, שימש בארצות המזרח לא רק כמזון חשוב, אלא גם להונת נרות־חרס, שאורם הצנוע העיר את משכנות האדם בערבים. הזית, מקור לא־אכזב של השמן, נמצא בארצות אלו כעץ־בר, וכבר בתקופה הכנענית הקדומה (לפני 5.000 שנה) טיפל בו האדם, נטע אותו בכרמים והשביח את פירותיו כדי להפיק מהם כמות גדולה יותר של הנוזל היקר.

נרות־השמן הראשונים מופיעים בארצנו לפני 4.000 שנה. במשך זמן קצר נפוצו כלי חרס פשוטים אלה על פני כל ארץ־ישראל. הארכיאולוגים מצאו נרות רבים בכל תלי ארצנו. מוצאם מהתקופה הכנענית התיכונה (החל מהמאה ה־19 לפני הספירה) והם מספרים על חיי יום־יום של דורות רבים.

את נרות־השמן הכינו קדרים ב„בית־היוצר". כחומר גלמי שימש — כמו בתעשיית הכדים — הטין. הוא עורבב במים ונלוש עד שהפך לחומר גמיש, פלאסטי וקל לעיצוב צורות. את הנרות הקדירים הכינו על אבניים בצורת קעריות פתוחות. בתקופה מאוחרת יותר השתמשו ב„תבניות" העשויות משני חלקים: לחצו את החומר הרטוב לתוך התבניות ואחרי שהחלקים התייבשו, הדביקו את התחתית עם המיכסה לגוש אחד. החל מהתקופה הרומית המאוחרת מופיעים גם נרות עשויים ממתכת.

בתמונה הראשונה (ציור א') רואים אנו נר מהסוג „הסגור", מצוייר במבט מלמעלה, כשחלקי הנר מסומנים בו.

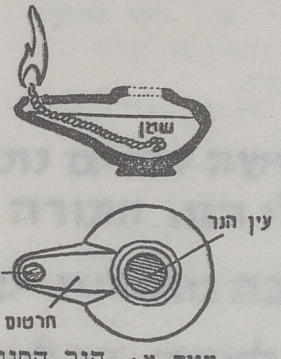

ציור א: הנר הסגור

מעל לציור זה מפיץ הנר כשהוא „חתוך" לאורכו ובמרכזו, כדי להראותו בפעולה. אז הנר מלאו שמן דרך „עין הנר" מכדים מיוחדים, שאף הם נמצאו במיספר רב בחפירות. הפתיל השזור העשוי סיבי צמחים או חוטי צמר, הוכנר דרך „פי הנר" וקצהו שבלט מעל לפה הנר הודלק.

נר־השמן בתור מגדיר תקופות

נרות־השמן הכנענים, שהם הקדמונים ביותר בארצנו, נעשו בצורת קעריות עגולות. הקדר דאג לכך, שהפתיל לא יגלוש לתוך השמן ויכבה. לשם כך הידק וקיפל את ארבעת הדפנות של הקערית ויצר ארבעה „חרטומים" להחזקת הפתיל. לימים הסתפקו הקדרים בקיפול דק במקום אחד בלבד. על־ידי שיכלול זה קיבל הנר צורת קונכיה וסבורים שצורה זו באה בהשפעת הפניקים, שהשתמשו בקונכיות בתור נרות. בהקופה הישראלית הושם הדגש על שיכלול החרטום המקופל: על ידי העמקתו שיוו לפי הנר צורה של חריץ מאורך וצר, בו נתון היה הפתיל ביציבות־יתר. הפרסים הביאו אתם שיכלול נוסף: הם שיטחו ועיגלו את הקיפול הרחב משני צידי הפה ולקערה המכילה את השמן הוסיפו שוליים נמוכים ורחבים כדי שהשמן לא יישפך ממנה. הנרות הסגורים הראשונים מופיעים בתקופה ההלניסטית. גוף הנר עגול, העין צרה, החרטום ארוך. הנר של התקופה הרומית שטוח יותר, החרטום קצר ורחב, והנרות מעוטרים, בעיקר סביב לעין. בתקופה הביזנטית מקבל הנר צורת „סנדל" והחרטום מתמזג עם הגוף. גם נרות אלו מעוטרים ומצויות עליהם כתובות. ולבסוף — הנרות הערביים, שהם לרוב מזוגגים וצורתם כצורת „נעל".

הנה כי כן ראיתם, כי לכל תקופה והקופה נרות אופייניים משלה. לעובדה זו נודעת חשיבות רבה: על פי סוגון נרות־השמן, המצויים למכביר בתלי הארץ, ניתן להגדיר את השתייכותה של כל שכבה לתקופה מסויימת.

ציור ב' מראה „לוח זמנים" של התפתחות נר השמן לפי תקופותיו. שימו לב: הציורים 1, 7, 8, 9 מצויירים במבט מלמעלה; 2, 3, 4, 5, 6 הם ציורים כפולים ומראים את הנר בהתפתחותו — במבט מלמעלה ומהצד.

האומנים־הקדרים היהודים, השקיעו את מיטב רעיונותיהם במעשה־ידיהם וביטאו על־ידי הנרות הפשוטים והצנועים את רצון העם לעצמאות בתקופת שלטון דיכוי זר. קישוטיהם הסמליים, השאובים ממסורת העם בתקופת היותו בן־חורין, קראו את העם למרד, לחופש.

לוח זמנים של נרות שמן בארץ ישראל

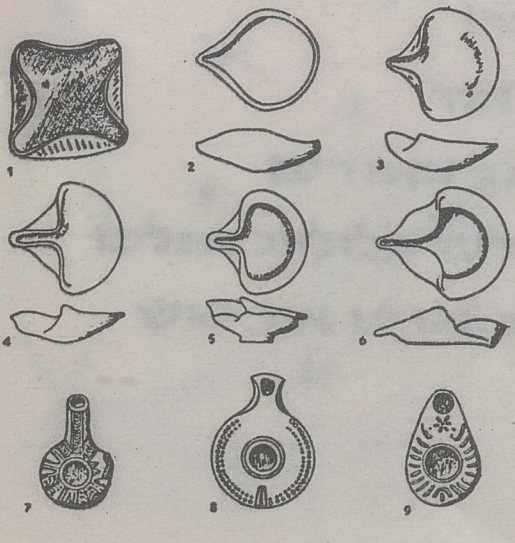

1־2: סוף תקופת ברונזה קדומה ותיכונה
3: תקופת הברונזה המאוחרת
4: תקופת הברזל (ישראלית) הראשונה
5: תקופת הברזל (ישראלית) שניה
6: התקופה הפרסית
7: התקופה הלניסטית
8: התקופה הרומית (בית הורדוס)
9: התקופה הביזנטינית

התחלת האור בכ"ה בכסלו

התחלת האור שיוצא מן החשיכה הוא בכ"ה בכסליו, כי בריאת אור העולם הוא בזמן ששווה היום עם הלילה — אם כן התחלת האור הוא בכ"ה בכסלו שאז מתחיל האור להתגבר ולפיכך נעשה הנס בשמן.

(נר מצוה למהר"ל מפראג)

אמרות על אור וחושך

שלושה דברים נתנו במתנה לעולם
ואלו הם: התורה המאורות והגשמים

הרבה מאורות יש באור

נר לאחד – נר למאה

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה

האור נועיד על עצמו ועל החושך

יתרון להכמה מן הסכלות, כיתרון
האור מן החושך

הרואה הצל של עצמו מיטיב לראות
האור שבזולת

אור השמש פותח בפני את שער העולם,
אור האהבה – את אוצרו

מוצא להב את מנורת-החרס אשר בי
ומה רב פלא האור!

יוהג ההג באלף אור

שמחה ואורה בהג האורים

אנו נושאים לפידים בלילות אפלים

באנו חושך לגרש, בידינו אור ואש

אוֹר וָחֹשֶׁךְ

מֵימְרוֹת לְחַג הָאוּרִים מִפִּי סוֹפְרִים

אוֹר בְּמִדָּה — תַּעֲנוּג לָעֵינַיִם (א׳ שְׁטֵינְמַן, „בְּאֹר הַחֲסִידוּת״ א׳)
אוֹר מֵאֵפֶל אֵין הַדַּעַת סוֹבֶלְוֹנוּ (א׳ שְׁטֵינְמַן, „צְרוֹר מַפְתֵּחוֹת״)
אֵין כָּל הַחֹשֶׁךְ יָכוֹל לְכַבּוֹת גֵּר אֶחָד (ח׳ הַזַּז, „סִפּוּרִים נִבְחָרִים״)
אֵין צְלָלִים בְּלִי אוֹר (י׳ וַיְנְשָׁל, „עֲנָקִים בַּמִּדְבָּר״)
אַף הַחֲמָה אֵינָהּ אוֹהֶבֶת לָדוּר בַּחֲשֵׁכָה (ש״י עַגְנוֹן, „עַד הֵנָּה״)
אַפְלוּלִית יְתֵרָה יָפָה לִדְבָרִים שֶׁבַּלֵּב (ח׳ הַזַּז, „לוּחַ הָאָרֶץ״)
בְּאֵין חֹשֶׁךְ אֵין הַבְנָה בְּאוֹר (ז׳ שְׁגִיאוֹר, „הַגָּאוֹן וְהָרַבִּי״)
בֵּין יוֹם לְיוֹם רוֹבֵץ לַיְלָה עִם צְלָלָיו (ז׳ שְׁגִיאוֹר, „שִׁירִים״)
בְּכָל אוֹר יֵשׁ כֹּחַ הַמַּחֲבֵר (י׳ טְבֶרְסְקִי, „הַבְּתוּלָה מִלּוּדְמִיר״)
בְּמָקוֹם שֶׁמְּאִיר אוֹר גָּדוֹל, מִתְקַבְּצִים כֹּחוֹת הַחֹשֶׁךְ (מ׳ בּוּבֶּר, „גוֹג וּמָגוֹג״)
בְּנַר רַשָּׁאִים לְפַשְׁפֵּשׁ בְּכָל הַפִּנּוֹת הָאֲפֵלוֹת (י״ל פֶּרֶץ, „מָשָׁל וְדִמְיוֹן״)
הַלַּיְלָה — בֶּן בְּרִיתָם שֶׁל נִרְדָּפִים (מ. שָׁמִיר, „מִלְחֶמֶת בְּנֵי אוֹר״)
הַשֶּׁמֶשׁ מְאִירָה גַּם כְּשֶׁאֵינֵנוּ נוֹשְׂאִים עֵינֵינוּ אֵלֶיהָ
(א׳ שְׁטֵינְמַן, „צְרוֹר מַפְתֵּחוֹת״)
הַשֶּׁמֶשׁ — אִם הַחַיִּים (י׳ כֹּהֵן, „מִשְׁלֵי קְדוּמִים״)
יָנוּס כָּל צֵל בְּמָקוֹם הַשֶּׁמֶשׁ דּוֹרֶכֶת (י״ל גּוֹרְדוֹן, „שִׁירֵי עֲלִילוֹת״)
יֵשׁ הוֹלֵךְ לְאוֹר הַיּוֹם, וְצַלְמָוֶת בְּעֵינָיו (י׳ בּוֹרְלָא, „נְשִׁים״)
יִתְרוֹן הָאוֹר נִמְשָׁךְ מִן הַחֹשֶׁךְ (א׳ שְׁטֵינְמַן, „סֵפֶר הַבַּעַל״ט)
בְּכָל אֲשֶׁר יִגְדַּל הָאֵילָן, כֵּן יִגְדַּל הַצֵּל (ז׳ שְׁגִיאוֹר, „דָּוִד פְּרִישְׁמַן״)
כְּכָל שֶׁעָמְדָה הָאֲפֵלָה, גָּדְלָה הָאִימָה (דב סָדָן, „מֵמַעֲגַל הַנְּעוּרִים״)
כָּל אֲשֶׁר יִתְקָרֵב אֶל הָאוֹר הַמַּדְמֶה שֶׁלְּפָנָיו, כֵּן יִגְדַּל הַצֵּל מֵאֲחוֹרָיו
(ח״ן בְּיָאלִיק, „דִּבְרֵי אַגָּדָה״)
כָּל מָאוֹר יֵשׁ לוֹ מְשַׁמְּשִׁים (י׳ טְבֶרְסְקִי, „הַסַּעַר וְהַהֶגֶה״)
כָּל שֶׁאָפֵל יוֹתֵר הַלַּיְלָה, מֵאִיר יוֹתֵר מַה שֶּׁמַּדְלִיקִים לְמַטָּה
(י״ל פֶּרֶץ, „מָשָׁל וְדִמְיוֹן״)
כַּמָּה מְשֻׁנֶּה לִבְנָה זוֹ: כְּשֵׁשׁ צָרֵךְ בָּהּ, מִתְעַלֶּמֶת
(שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם, „מוֹטִיל בֶּן פֵּיסִי״)
כְּשֶׁהַנֵּר עָקֹם, גַּם הַצֵּל עָקֹם (י׳ טְבֶרְסְקִי, „הַלֵּב וְהַחֶרֶב״)
לֹא הַשֵּׁמֶן וְהַנֵּר דּוֹלְקִים, אֶלָּא הָאֱמוּנָה דּוֹלֶקֶת
(א׳ שְׁטֵינְמַן, „סֵפֶר הבש״ט״)
לֹא נִבְרָא לַיְלָה אֶלָּא לְטִיוּל (ש״י עַגְנוֹן, „אוֹרְחַ נָטָה לָלוּן״)
לַיְלָה — הַפֶּסֶק בֵּין אוֹר לְאוֹר (י׳ טְבֶרְסְקִי, „הַלֵּב וְהַחֶרֶב״)
מַה מָּתוֹק הָאוֹר בְּאִישׁוֹן לַיִל (י״ל גּוֹרְדוֹן, „שִׁירֵי הַגִּיוֹן א״)
מִי שֶׁאֵין פָּנָיו מְאִירוֹת, אַף נַפְשׁוֹ שְׁרוּיָה בַּחֲשֵׁכָה
(א׳ שְׁטֵינְמַן, „צְרוֹר מַפְתֵּחוֹת״)
מִי שֶׁנָּתוּן בַּחֹשֶׁךְ, רוֹאֶה מַה שֶּׁבָּאוֹר (י׳ טְבֶרְסְקִי, „רוֹם וּתְהוֹם״)
מִי שֶׁסָּבַר וְקִבֵּל שֶׁאֵין אוֹר גָּנוּז, בְּוַדַּאי לֹא יְגַלֶּה אוֹתוֹ
(א׳ שְׁטֵינְמַן, „סֵפֶר הַבַּעַל״ט״)
נֵר אֶחָד מֵאִיר כָּל הַחֹשֶׁךְ (ח׳ הַזַּז, „סִפּוּרִים נִבְחָרִים״)
סַכָּנַת אֱמֶת הִיא לַאֲסִיר מַחֲשַׁכִּים לִהְיוֹת נִדְחָף מִכָּלְאוֹ פִּתְאֹם, לְאוֹר עוֹלָם
(י׳ כֹּהֵן, „מִשְׁלֵי קְדוּמִים״)
פָּנָס הַנַּחְבָּא בְּחֻבְיַת, דּוֹלֵק וְאֵינוֹ מֵאִיר (י׳ סַעֲרוֹנִי, „נִסִּים בְּצַפַּת״)
צְלָלִים מְבִיאִים לְיָדֵי עֲצֵבוּת (י״ל פֶּרֶץ, „אֶבֶן וָאָבֶן״)
קֶרֶן אוֹרָה שֶׁל שֶׁמֶשׁ עֲלוּלָה לְפַתֵּחַ לִבּוֹ שֶׁל אָדָם
(ז׳ שְׁגִיאוֹר, „הַגָּאוֹן וְהָרַבִּי״)
תַּרְנְגוֹל מְתַנַּבֵּא קְנֶגְזוּהוֹת וְאוֹר־יוֹם, וּנְבוּאַת הָעוֹרֵב לִימֵי סַגְרִיר וַעֲרָפֶל
(י׳ שְׁטֵינְבַּרְג, „בָּעִיר וּבַיַּעַר״)

לְקֵט: שִׁמְעוֹן תּוֹדָר

אורות בספרות

(בוצע בליל חנוכה ע"י כתות היסוד של בית הקיבוץ)

הזמן: בסיומה של תהלוכת האורים. המקום: שני בתים כוללים בני קומותים) הקהל ברחבה, בינות הבתים. בחלון בית חשוך, מעל מרפסת גג, באופק הגבעות מתבצעות שמונה תמונות חיות - אלמות. ברקע פותח לכל אחת מתמונות מסכת זו, משמשים כמה מבתי-שירו של ביאליק "כוכב נידח".

מתוך כוכב נידח - ח.נ. ביאליק

כּוֹכָב נִידָח אֶחָד זָרַח בָּאֲפֵלָה -
הָאֵר נָא כּוֹכָבִי, דַּרְפִּי הָאֲבִילָה.
נִיצוֹץ קַדְמוֹן אֶחָד עוֹד בָּלַב קוֹדֵחַ -
יַעַל עַד-לֹא דָעָה יָשׁוּב יִתְלַקֵּחַ.

אור ראשון "המתמיד" לביאליק.

(מלוה נגינת כנור מתאימה).

ילד בפנטומימה, מבטא את תפקיד המתמיד.
על רקע קריאת הקטע הבא:

וְרָאָה עֵינָיו מֵרָחוֹק אוֹר נוֹצֵץ
בַּחַלּוֹן, וּבַעֲדוֹ דְּמוּת אָדָם, הַדּוֹמָה
לְצִלּוֹ שֶׁל עֵת מְתֻנּעֵם, מְתֹרוֹצֵץ,
מְתֹרוֹצֵץ, מְתֻנוֹדֵד, וְהַמִּית הָגְיוֹן נָכְאִים
תִּגָּשֵׁא עַל-נִבְכֵי הַשֶּׁקֶט עָדֶיהָ -
אָז מַתְמִיד בְּאֶחָד מִפְּתֵי הַפְּלָאִים
מֵאַחַר בַּנָּשֶׁף - תִּרְאֶינָה עֵינָיו.

אדר שני מדליקי פנסים - מאת וולפובסקי

שני ילדים שובי גיל, ממחישים את תוכן השיר בתנועה ופנטומימה.

שני קריינים קוראים ברקע:

לַיְלָה. מַיְנִין אוֹ דוֹרְמָס. סְמָטָה וְגַג שָׁמַיִם.
הַרְחֵק צָוְחָה עַל יַיִן, וְצַעַד קְלָפִים.
אָמַרְתִּי לְאָחִי - אַחִים אֲנַחְנוּ שְׁנֵיהֶם - :
"לָמָּה נִתְמַהְמַהּ, אָח,
בַּצִּיב הַסַּלְמוֹת וְנַדְלִיק הַפְּנָסִים".

אַךְ שֶׁבַע-יָמִים אָחִי, הִבְמַלאכְתּוֹ רָגִיל הוּא,
וַאֲנִי עוֹדְפִי נַעַר, חֲנִיךְ לוֹ וְחָבֵר.
"בֵּלֵךְ" - אָמַר הָאָח - "לִמְקוֹם דְּרָכִים יוֹבִילֵהוּ
נַרְחִיק מִפֹּה:
הָעָם צוֹהֵל בַּחֹשֶׁךְ הַפַּנָּסִים שׁוֹבֵר."

וּדְמוּמִים צָעַדְנוּ, הֲלֹהטֵי-עֵינַיִם,
אָחִי הוֹלֵךְ בָּרֹאשׁ, וְהוּא לְמוּד-דְּרָכִים.
חֲתֻחִים כָּל צַעַד, סֶלַע עַל הַכְּתֵפַיִם,
הַחֹשֶׁךְ רַב, כָּפוּף הַגֵּב,
וַאֲנַחְנוּ לְבַדֵּנוּ - שְׁנֵי אַחִים.

אָרְכָה, אָרְכָה הַדֶּרֶךְ. וְאֵין זֹאת כִּי נִרְדַּמְתִּי!..
וּמָה הָיָה אָז עוֹד? - סְמָטָה, צַלְבֵי קְרָסִים;
וְקוֹל אָחִי הָעֵר קוֹרֵא לִי, עַד שֶׁקַּמְתִּי:
"עִגְרָה, עֵת לַעֲשׂוֹת, אָחִי,
בְּצִיב הַסֶּלָמוֹת וְנַזְלִיק הַפַּנָּסִים."

אור שלישי. שיר מזמור לתובל קין - לשאול טשרניחובסקי.

תזמורת של כלי הקשה - מכלי עבודה של מסגרה - מלווה את קריאת השיר.

(כרקע חזותי-ניצוצות מכונת הלחמה.)

קוֹל מַכַּת חֲרוֹשֶׁת עוֹלֶה -
אַלְפֵי אוֹפַן שׁוֹרְקִים -
גַּלְמֵי אֵשׁ לְבָנָה מַזִּים,
רוֹתְחִים, נְחֻרִים, חוֹרְקִים -
פּוֹעֵל צָעִיר, מַה זֶּה תִּפְעַל
בֵּין אוֹפַנִּים חוֹרְקִים?
גִּבּוֹר חָדָשׁ - מַה זֶּה תַּעֲשֶׂה
בְּלֵב מָרְחַב הַשְּׁדֵמָה
- "וְאֵת לִי!
אֶת פּוֹבְשֵׁי הָאֲדָמָה".

אור רביעי. "גחלילית" לטאגור.
(הופעת מחול רטמית, עם פנסי כיס)

אור חמישי. "המנהרה" לגורקי
(על רקע הקראת הקטע של פגישת
העובדים משני צידי מנהרה נחפרת,
תמונת חוצבים במעבה האדמה. לידם
חבריהם המאירים להם בלפידים
שבידיהם).

אור שישי. "מסדה" - ללמדן

הקטע: „ממדורות למדורות".
(כרקע מדורות באופק הגבעות
ודמויות נעות)
או: שלשלת המחולות.

אור שביעי. עד עלות השחר לחיים גורי.
(אורות הנצחון שמפציעים, עולים
ומתגברים).

אור שמיני. חנוכית הנצחון
(סיום הדלקת החנוכיה, וברכה).

"הַפְּרוֹת הַלָּלוּ שֶׁאָנוּ מַדְלִיקִים
עַל הַנִּסִּים וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת
וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַגְּבוּרוֹת
שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ,
בַּיָּמִים הָהֵם וּבַזְּמַן הַזֶּה.

(הצבור שר את "מעוז צור" ואז נדלקים אורות
חג רבים).

הַמְּנוֹרָה הָאַחַת

נֵר	אוֹר
גֵּרוֹתַיִם	אוֹרוֹתַיִם
שְׁמוֹנָה גֵּרוֹת	הַרְבֵּה אוֹרוֹת

דּוֹר

דּוֹרוֹתַיִם

דּוֹרֵי־דּוֹרוֹת

יְסַפְּרוּ אֶת קוֹרוֹת הַגְּבוּרוֹת:

אֵיךְ גָּבַר הַחַלָּשׁ וְנָפַל הֶחָזָק

שֶׁשָּׁדַד וְחָמַס וְגָזַל וְעָשַׁק

אֵיךְ נִצַּח הַנָּנָס וְכָשַׁל הָעָנָק

וַתּוּאַר הַמְּנוֹרָה וַיְהִי אוֹר, וַיְהִי חַג!

כִּי

דָּוִד	יְהוּדָה,	שִׁמְעוֹן	מְגִנִּים	יוֹסֵף	מוֹרְדֵי	הַחִי"שׁ, צַה"ל
הָרוֹעֶה,	הַהוֹרְג	בַּר־כּוֹכְבָא,	אַלְמוֹנִים	אִישׁ תֵּל־חַי,	גִּטָּאוֹת,	הַפַּלְמַ"ח שָׁלָנוּ
הַגּוֹבֵר	מִתְיָן	שְׁבִרוֹמָא	בִּגְזֵרוֹת	גְּדוּם יָדוֹ	שֶׁעָמְדוּ	וְכוֹבְשֵׁי מִדָּן
עַל גָּלְיַת	שֶׁבָּגַד	מָרַד	ס"ח וְתַ"ט	הָאַחַת	לְלֹא־חַת	כָּל מִשְׁלָט עַד אֵילַת

הֵם שְׁמוֹנַת הַקָּנִים בַּמְּנוֹרָה הָאַחַת!

מרדכי אמתי

דם המכבים

בָּא חֹרֶף. יָרְדוּ גְּשָׁמִים וְעוֹדָם מוֹסִיפִים לָרֶדֶת. אַדְמָתֵנוּ מִתְבַּצָּה וּמִתְקַשָּׁטֶת בְּצֶבַע לְמֵינֵהוּ וּבְקִרְחִים רַבֵּי־צְבָעִים. יָפָה הִיא אַרְצֵנוּ בְּחֹרֶף. עוֹד מְעַט וּבֵין הַקִּרְחִים יַעֲלֶה גַּם הַפֶּרַח הַקָּטָן, נְמוּךְ הַקּוֹמָה, זֶה הַפֶּרַח הָאָדֹם, אֲשֶׁר שְׁמוֹ „דַּם הַמַּכַּבִּים". וּבָאֱמֶת, כְּטִפּוֹת דָּם נִרְאִים הֵם, פְּרָחִים אֵלֶּה, עַל רֶקַע חוּם־הַקֶּרַקַע וְיֶרֶק הָעֵשֶׂב.

הַחֹרֶף רַק הַתְחִיל: הַפֶּרַח עוֹד לֹא צָץ, אֲבָל טִפּוֹת דָּם כְּבָר נָטְפוּ עַל אַדְמָתֵנוּ. וּמִי יוֹדֵעַ כַּמָּה דָּם עוֹד יִשָּׁפֵךְ? טִפּוֹת? מִי יֵדַע? אֲשֶׁר שִׁדּוֹתֵינוּ יִהְיוּ כִּמְכַסִּים מַרְבַּד־כַּלָּנִיּוֹת. אוֹתָם פְּרָחִים שִׁיצְמְחוּ בָּהֶם, שָׁם: הַמַּכַּבִּים.

הַשֵּׁם חָדָשׁ הוּא. אֲבָל הַדָּם שֶׁשָּׁפַךְ צָתָה עַל אַדְמַת הַמּוֹלֶדֶת, דָּם צַתִּיק־יָמִים הוּא.

בְּגוֹלָה נָשְׁפַךְ דָּמֵנוּ כַּמַּיִם דּוֹרוֹת רַבִּים, מֵאוֹת בַּשָּׁנִים — בְּכָל הָאֲרָצוֹת. בְּכָל הָאַקְלִימִים. אֲבָל שׁוּם צֶמַח לֹא הִצְמִיחַ דָּמֵנוּ. שׁוּם פֶּרַח לֹא הִפְרִיחַ. רַק שְׁלוּלִיּוֹת נִשְׁאָרוּ. שְׁלוּלִיּוֹת־דָּם מְעֻפָּרוֹת. וּבְרֹבוֹת הַשָּׁנִים יָבְשׁוּ גַּם הֵן. רַק בְּאֶרֶץ הַזֹּאת, בַּמּוֹלֶדֶת, עוֹלֶה, בֵּין שֶׁאֵר הַפְּרָחִים, זֶה הַפֶּרַח נְמוּךְ־הַקּוֹמָה, הַקָּטָן, הָאָדֹם, וּשְׁמוֹ: דַּם הַמַּכַּבִּים.

בְּעִיר גְּדוֹלָה בְּפוֹלַנְיָה, עִיר מִלְאָה יְהוּדִים, וּבָעֲיָרָה רוּסִית קְטַנְטֶנֶת, צַיְרָה גּוֹיִית, שֶׁיְּהוּדֶיהָ מְצֻיָּם וְדוֹמִים לְגוֹיִים — גַּם בָּעִיר הַגְּדוֹלָה וְגַם בָּעֲיָרָה הָיִיתִי שׁוֹמֵעַ. בִּילְדוּתִי וּבְנְעוּרוֹתַי. שָׁנָה, שָׁנָה, אֶת סִפּוּרֵי הַמַּכַּבִּים.

עַל מִלְחֶמֶת לִבְלִי־חֹת, עַל אֲבִי־הַמַּכַּבִּים, מַתִּתְיָהוּ, עַל יְהוּדָה, הַמַּנְהִיג הַגָּדוֹל, עַל אֶלְעָזָר, הָאַמִּיץ בָּאֲמִיצִים. הַסִּפּוּר לֹא דָּבַק מִשֶּׁךְ דּוֹרוֹת: מִלְחֶמֶת לִבְלִי־חֹת — עַל אֱמוּנָה. עַל מוֹלֶדֶת. עַל חַיִּים חָפְשִׁיִּים בְּמוֹלֶדֶת. עֲמִידָה. שְׁפוֹפֶה נָאֶחוֹן. יֶלֶד הָיִיתִי וְנִבְלַעְתִּי, וְהַסִּפּוּר הָיָה מַסְעִיר תָּמִיד אֶת אֶת הַדָּם. הַקְּרָב הַקָּשֶׁה בְּיוֹתֵר יָכוֹל לְהַסְפִּים בְּנָאֶחוֹן.

כָּל אַחֲיוָה לֹא הָיְתָה לוֹ, לְעַם, בְּגוֹלָה. אֶת הַמִּלְחָמָה הַזֹּאת לֹא הָיְתָה לוֹ אֶפְשָׁרוּת לִלְחֹם שָׁם. אֲבָל הַסִּפּוּר חָזַר מִדֵּי שָׁנָה. הַמִּסְרָת שְׁמָרָה עַל הָרוּם וְאֵשׁ הַמַּכַּבִּים הָפְכָה גַּחֶלֶת מִכְּפֶה אֹפֶר דּוֹרוֹת. אֲבָל גַּחֶלֶת שְׁעוֹדָהּ חַיָּה. לוֹחֶשֶׁת בְּמִסְתָּרִים. וְאָנוּ הַבָּאנוּק אֹתָנוּ. רוּם הָאֱמוּנָה שֶׁל הַמַּכַּבִּים הוֹסִיפָה לְלַחַשׁ בְּקִרְבֵּנוּ.

כָּאן שׁוֹטְטָנוּ בְּדַרְכֵי הָאָרֶץ, נָשַׁמְנוּ אֶת אֲוִירָהּ שֶׁל מוֹדִיעִין, רָאִינוּ גּוֹף הַגְּבָעוֹת הַחֲשׁוּפוֹת. טִפַּסְנוּ עַל הַצּוּקִים, עָלִינוּ וְיָרַדְנוּ בְּדְרָכִים וּבִשְׁבִילִים, שֶׁבָּהֶם הָלְכוּ הַמַּכַּבִּים. הָרוּם נִתְמַלְּאָה חִיוּת, לְבָשָׁה עוֹר, צְמָחוֹת וְגִידִים. רוּם הַמַּכַּבִּים הָפְכָה לְחַכְסִיס הַמַּכַּבִּי. וְיַדַּעְנוּ אֵיךְ יְהוּלִים מְצֻיָּם לְלַחַם נֶגֶד רַבִּים. אֵיךְ יָדְעוּ מָתַי מִסְפָּר לְהִתְגַּבֵּר עַל מַחֲנוֹת. רוּחָם הָפְכָה לְחַכְסִיס שֶׁלָּנוּ, אֱמוּנָתָם הָפְכָה נֶשֶׁק. כִּי הַמֶּדֶק מְכֻרָּח לְהִתְגַּשֵּׁם כָּאן וּבְשִׁבְילֵנוּ. וְלֹא חֲלוֹם עַל מֶדֶק. לֹא תְּפִיסָה מְפֻשָּׁטָה שֶׁל מְשֻׁג הַמֶּדֶק. הַמֶּדֶק צָרִיךְ כָּאן לִהְיוֹת מַמָּשִׁי. הוּא יִצְמַח כְּשָׁדוֹת שְׁעוֹרָה וְחִטָּה, כְּשָׂדוֹת שְׁעוֹרִים אוֹתָם דְּרַכְתָּה וְקוֹצְרִים דְּרוּזָה. וְאִם יֵשׁ הַכְרֵם — מַשְׁקִים אוֹתָם דָּם.

כָּל אֶחָד מֵאִתָּנוּ זוֹכֵר, אֵיךְ תֹּאַר לוֹ הַדְּמְיוֹן הַיַּלְדוּתִי אֶת הַמַּכַּבִּים. בְּמַמְדִים כְּמַעַט שֶׁל אֲנוֹשִׁיִּים: דְּמֻיּוֹת שֶׁל בְּנֵי עָנָק. שְׁרִירֵי בַּרְזֶל. וְגוּפוֹת פְּלָדָה. קוֹלוֹת רַעֲמִים. וּמִי אָנוּ כִּי נָשִׁוָּה לָהֶם?

אֲבָל בָּאָה שָׁעַת מִבְחָן וְנִדְרָשׁ מֵאִתָּנוּ כָּל מַה שֶׁנִּדְרָשׁ מֵהַמַּכַּבִּים. וְהִנֵּה אָנוּ עוֹמְדִים בִּנְסִיּוֹן וְגַם יוֹדְעִים כִּי עָמוֹד נַעֲמֹד. טוֹב לַחֲשֹׁב, כִּי לְעוֹלָם לֹא נִהְיֶה כְּאוֹתָם מַכַּבִּים. שֵׁיֵד הַדְּמְיוֹן הַטּוֹבָה עָלֵינוּ תֹּאַרַח לָנוּ. קַל לְהָבִין, כִּי לֹא כְּמַכַּבֵּי הַדְּמְיוֹן הַיַּלְדוּתִי. הֵיוּ מַכַּבֵּי הַמְּצִיאוּת. בְּנֵי הָעָם הֵיוּ. בְּנֵי אָדָם יוֹם־יוֹמִיִּים שְׁקוּעִים בְּאֶלֶף עֲנָיָנִים קְטַנִּים וּגְדוֹלִים. גַּם מְחוּץ לְעִנְיַן הַמַּכַּבֵּי שֶׁלָּהֶם.

זֹאת חֲנֻכָּה, שֶׁאָנוּ עוֹשִׂים,

זֵכֶר לַחֲנֻכַּת בֵּית־חַשְׁמוֹנַאי —

עַל שֶׁעָשׂוּ מִלְחָמָה

וְנִצְּחוּ לִבְנֵי יָוָן (פסיקתא רבתי ו).

הַגִּבּוֹר בָּעָב

אַךְ. מַה זֶּה הַאִיר מִלַּהַב נֵר הַשַּׁמָּנָה?
קְוָצוֹת שְׁחוֹרוֹת...
רֹאשׁ...
עֵינַיִם אוֹרוֹת...
שְׁתֵּי עֵינֵי־בְּרָקִים
טוֹבְלוֹת בְּזַהֲרוּרֵי שְׁחָקִים.
צְצִים מִן הָאֵשׁ...
הוֹ, הוֹד פְּנֵי גִּבּוֹר!

מִי אַתָּה הַגִּבּוֹר?
— הַמַּכַּבִּי!
— וּמִן הָאֵשׁ עָלִיתָ?
מִזֶּה הַשָּׁבִיב,
מִשֶּׁפֶת אֵשׁ שֶׁאֵין לָהּ וִיו?
וְהַן פֶּה בִּלְבָבִי בּוֹעֵר
לַהַב גָּדוֹל, לַהַב סוֹעֵר
לְזוֹכְרָךְ. —
הַכְנֵס תּוֹךְ לִבִּי וַחֲיֵה בִּי
זֶה־כַּמָּה נִכְסַפְתִּי לְלַב! —
קְרָא הַמַּכַּבִּי וְעָלָה מִגְּרוֹת הַשַּׁמָּנָה:
זֶה כַּמָּה נִכְסַפְתִּי לְלַב! —
וַיִּקְרַע הַמַּכַּבִּי סְגוֹר לִבִּי,
וְנִכְנַס, וְטָבַל בְּדָמִי,
וְעָלָה בִּלְהַב לִבָּתִי...

יצחק קצנלסון

וְכָךְ עוֹשֶׂה כּוֹרַה־הַזָּהָב: הוּא מַעֲלֶה מִנְּקִבֵּי הָאֲדָמָה גּוּשֵׁי גֶּלֶם אֲפָרִים וְטוֹחֲנָם לְאָפָר דָּק. אֶת הָאָפָר הַדַּק הוּא רוֹחֵץ בְּמַיִם רַבִּים. הַקַּל וְהַפָּסוֹל נִשְׁטָף, וּמַה שֶּׁנִּשְׁאָר לוֹ, לְעוֹבֵד, מִכָּל צָמְלוֹ — הֵם גַּרְגִּירִים מְצֻיָּם שֶׁל זָהָב טָהוֹר. זֶה הַזָּהָב. שֶׁלֹּא חָמְצוּת חֲרִיפוֹת וְלֹא הַזָּמָן (הַחֻמְצָה הַחֲרִיפָה מִכֹּל) אֵינָם שׁוֹלְטִים בּוֹ.

כָּךְ טָמַן וְשָׁטַף הַזָּמָן אֶת דְּמֻיּוֹת הַמַּכַּבִּים. הִסִּיר מֵהֶם אֶת הַבַּלְתִּי־חָשׁוּב, אֶת הַקַּל, וְהִנִּיחַ רַק אֶת הַהֶכְרֵחִי לָנוּ. אֶת הַפָּרִיךְ לִהְיוֹת. אֶת הַזָּהָב הַטָּהוֹר — אֶת דַּם הַמַּכַּבִּים.

וְאוֹתוֹ דָּם — נַגִּיד אֶת הַדָּבָר בְּכָל הַפְּשָׁטוּת וְהַבְּשָׂרוֹן — נוֹזֵל גַּם בְּעוֹרְקֵינוּ. לְמָנָן זֶה, כְּמוֹהוּ־כָּמוֹנוּ. וְטִפָּה מִדָּמֵנוּ כִּי תִּפֹּל עַל אַדְמַת הַמּוֹלֶדֶת, יִצְמַח שָׁם פֶּרַח קָטָן אָדֹם, שִׁיקָרֵא בְּשֵׁמָם. כִּי עַל כֵּן, אֶרֶץ זוֹ לְמַעֲנֵנוּ הִיא מְצֻמֶּחָה כָּל צֶמַח לְמִינֵהוּ וְכָל פֶּרַח.

לֹא גִּבּוֹרִים אַתֶּם, חֲבֵרַי, וְלֹא בְּנֵי־עֲנָק. אֲנָשִׁים פְּשׁוּטִים אַתֶּם, שְׁקוּעִים בְּמַסֵּי יוֹם־יוֹם, עֲסוּקִים בְּאֶלֶף עֲנָיָנִים, שֶׁכָּל אֶלֶיהֶם דְּבָרָה יְרֻשַׁת הַמַּכַּבִּי. גַּרְעִינֵי הַזָּהָב.

וְטוֹב לִי לִרְאוֹת זֹאת בְּנִקְבֵי הַגּוּשׁ. בְּאֶבֶק חַיֵּי יוֹם יוֹם.

י. שָׂרֶה

נ. אלתרמן

נֵס גָּדוֹל הָיָה פֹּה!

א. זֶה הָיָה בַּחֲנֻכָּה.
הַיְלָדִים שָׁכְבוּ לִישׁוֹן,
הַכִּתָּה הָיְתָה רֵיקָה,
רַק הִבְהֵב עוֹד נֵר רִאשׁוֹן.
ב. שֶׁקֶט. חֹשֶׁךְ. אֵין אָדָם.
כְּלֵי הַבַּיִת לְבַדָּם —
רָעֲדוּ מִקֹּר וּקְצָת מִפָּחַד...
ג. כָּל אֶחָד חָשַׁב לוֹ: מָה,
מַה הָרוּחַ נֶהֱמָה?
ד. לָמָּה הָרִצְפָּה חוֹרֶקֶת?
מִי זוֹחֵל אֵלַי מִנֶּגֶד?
ה. מִי צִפְצֵף? זֶה לֹא צְרָצַר!
הַצִּפְצוּף כָּל־כָּךְ מוּזָר!...
ו. אוֹיָה, מַשֶּׁהוּ אָיֹם
פֹּה יִקְרֶה עַד אוֹר הַיּוֹם.
ז. הַשֻּׁלְחָן פָּחַד כְּהֹגֶן,
הַכִּסֵּא לָחַשׁ: „הַצִּילוּ!"
ח. מַטְאֲטֵא בָּלֶה מְזֻקָּן
כְּבָר פָּחַד לִפְחֹד אֲפִילוּ...
ט. וּבֵין אֵלֶּה — הַכְּלַבְלֵב
עוֹד מְעַט וְהִתְעַלֵּף.
א. עַד אֲשֶׁר הִגִּיעַ קֵץ —
הַשָּׁעוֹן לִבּוֹ אִמֵּץ
וְקָרָא בְּקוֹל בַּרְזֶל:
ב. — מַה זֶּה פֹּה, לַעֲזָאזֵל!?
זֶה רוֹעֵד וְזֶה מָתוּחַ,
וְלָזֶה יֵשׁ מַצַּב רוּחַ...
מִי אַתֶּם? כֵּלִים כְּבוּדִים
אוֹ סְחָבוֹת וּסְמַרְטוּטִים!?
ג. וַיִּתְעוֹרְרוּ כֻּלָּם
וַיָּרִיעוּ בְּקוֹל רָם:
ד.ה.ו. שְׁתֹק, טִפֵּשׁ, אָמַרְתָּ שְׁטוּת,
בְּעַצְמְךָ אַתָּה סְמַרְטוּט.
ה. רְאֵה, לֹא פַּחְדָנִים אֲנַחְנוּ,
וְלִשְׂמֹחַ לֹא שָׁכַחְנוּ,
ד. נְסַדֵּר מִשְׂחָק עַלִּיז,
ד.ה.ו. דַּוְקָא, דַּוְקָא, לְהַרְגִּיז!
א. אָז אָמַר הַמַּטְאֲטֵא:
נַעֲרֹךְ נָא חֲגִיגָה
וְנַרְאֶה לוֹ לַשּׁוֹטֶה,
אֶת מִשְׂחַק הַחֲנֻכָּה!
אָנֹכִי זְקָנִי נָאֶה,
מַטְאֲטֵא אֲנִי!... עַל כֵּן,
בִּרְשׁוּתְכֶם, הָיֹה אֶהְיֶה
מַתִּתְיָהוּ הַזָּקֵן!
וְאַתָּה הַפְּרִימוּס — דַּע,
יְהוּדָה תִּהְיֶה אַתָּה!
קוּם וְצֵא לַמִּלְחָמָה
בְּשַׁלְהֶבֶתְיָה חַמָּה!
וְאַתֶּם הַצַּבָּרִים,
עֲצִיצֵי הַגִּבּוֹרִים,

רַק אֶתְכֶם בָּחַר לִבִּי
לַאֲחֵי הַמַּכַּבִּי:
חַדְּדוּ אֶת הַקּוֹצִים,
כִּי לַקְּרָב אָנוּ יוֹצְאִים!
גַּם אַתָּה, מַשְׁפֵּךְ בַּבְּיָן,
תַּפְקִידְךָ הוּא מְצֻיָּן,
שֵׁב וּשְׁפֹךְ דְּמָעוֹת כַּמַּיִם
עַל חֻרְבַּן יְרוּשָׁלַיִם!
ג. כָּךְ הוֹסִיף הַמַּטְאֲטֵא
אֶת הַתַּפְקִיד לָתֵת,
אַךְ סוֹף סוֹף הִגִּיעַ עַד
הַיְּוָנִים וּפֹה עָמַד!
ב. אַף אֶחָד אֵינוֹ חוֹטֵף,
כָּל אֶחָד רוֹצֶה לִבְכּוֹת...
ט. כִּי כֻּלָּם יוֹדְעִים הֵיטֵב —
הַיְּוָנִים קִבְּלוּ מַכּוֹת...
ח. עַד שֶׁבֵּין הַכִּסְאוֹת
בָּאָה הַחְלָטָה כָּזֹאת:
ג, ז, ח. אָנוּ גִּבּוֹרִים כִּפְלַיִם,
לָנוּ יֵשׁ אַרְבַּע רַגְלַיִם,
הַאֲנַחְנוּ נִבָּהֵל
מִצִּבְאוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל?
שְׂמֹאל, יָמִין, יָמִין וּשְׂמֹאל,
לְהַרְבִּיץ וְלֹא לַחְמֹל!

א. אָז נָשְׂאוּ הַקֻּמְקוּמִים
אַפֵּיהֶם הָעֲקֻמִּים
וְהַכִּסְאוֹת הֵרִיעוּ:
ג. הֵי, הֵידָד! פִּילִים הִגִּיעוּ.
מֵעַכְשָׁו אִישׁ לֹא יַכֵּנוּ,
עַד עוֹלָם יְחִי מַלְכֵּנוּ...
ט. מִי הַמֶּלֶךְ,
א. מִי?
דְּמָמָה!
עַל כֻּלָּם נָפְלָה אֵימָה
וְכֻלָּם רֹאשָׁם הֵנִיעוּ:
כֻּלם: — אַנְטִיוֹכוֹס לֹא אֲנִי הוּא!
א. הַמִּשְׂחָק כִּמְעַט הוּפַר,
כִּי בְּלִי מֶלֶךְ רַע וָמָר!
ב. אַךְ הַפִּיל פִּתְאֹם נִתְקַל
בִּכְלַבְלֵב בִּקְצֵה הַחֶדֶר,
הֱרִימוֹ אֶל עָל חִישׁ קַל
וְקָרָא: הַכֹּל בְּסֵדֶר!
ה. הַכְּלַבְלֵב בָּכָה, יִלֵּל,
הִתְחַמֵּק וְהִתְפַּתֵּל,
גַּם נִסָּה לִשְׂרֹט, לִנְשֹׁךְ,
אַךְ מְאוּמָה לֹא הוֹעִיל.
ז. — שְׁתֹק פַּחְדָן עָלֶה וּמְלֹךְ!
א. הִתְרַגֵּז עָלָיו הַפִּיל —
ז. אִם לִבְרֹחַ תְּנַסֶּה
יִקְשְׁרוּךָ לַכִּסֵּא!...
ב. כַּאֲשֶׁר הוּכַן הַכֹּל

יְהוּדָה קָרָא בְּקוֹל:
ה. אַנְטִיוֹכוֹס, הִזָּהֵר,
זַעְמִי כָּאֵשׁ בּוֹעֵר,
אִם תּוֹסִיף עוֹד לְהָצִיק
לְעִירִי לִירוּשָׁלַיִם,
אֶת נִבְלַת גּוּפְךָ אַצִּיג
לַחַיָּה וּלְעוֹף שָׁמַיִם
ב. אָז בָּכָה הַכֶּלֶב: — אִמָּא,
מֶה עָשִׂיתִי לוֹ לַפְּרִימוּס?
הֵן כְּלַבְלֵב קָטָן אֲנִי
וְלֹא מֶלֶךְ יְוָנִי.
א. הַכְּלַבְלֵב בָּכָה לַשָּׁוְא,
כִּי פִּתְאֹם הִתְחִיל הַקְּרָב
וּבִן רֶגַע הִתְהַפֵּךְ
הַכִּסֵּא עַל הַמּוֹלֵךְ.
ג. כָּל הַבַּיִת הִתְמַלֵּא
מִן הַיְסוֹד עַד הַטְּפָחוֹת,
קוֹל שִׂמְחָה וְקוֹל יְלֵל,
קוֹל רִנָּה וַאֲנָחוֹת!
ד. יְהוּדָה חַרְבּוֹ מוֹרִיד
וְגוֹזֵר כְּשֵׁד מְשַׁחֵת.
מִתְעוֹפֶפֶת הַבְּלוֹרִית
וְלוֹהֶטֶת וְרוֹתַחַת
א. גַּם הַמַּטְאֲטֵא מַרְעִים:
ז. — בְּנִי אַתָּה גִּבּוֹר אַמִּיץ!
בּוֹאוּ, בּוֹאוּ. בַּחוּרִים,
עַל הַמֶּלֶךְ לְהַרְבִּיץ!
ה. כָּכָה, כָּכָה, הָבוּ רֶוַח,
הַפִּילִים פָּרְצוּ לַטֶּבַח,
ח. עוּרוּ, עוּרוּ, מִי יַפִּיל
מִי יַכְרִיעַ אֶת הַפִּיל?!
ט. וַתָּקָם עִרְבּוּבְיָה,
ג. מִין בִּלְבּוּל שֶׁכָּזֶה,
ד. רֹאשׁ בְּרֹאשׁ, יָד בְּיָד,
וְחָזֶה מוּל חָזֶה!
ה. רַק אֶחָד — הַסְּבִיבוֹן
הִסְתּוֹבֵב כֹּה וָכֹה,
וּבָחַן בִּנְבוֹן
מַחֲנֶה וְכֹחוֹ...
ו. כִּי חָשַׁב לוֹ הַפִּקֵּחַ:
מִי הַלַּיְלָה יְנַצֵּחַ?
אֲחַכֶּה נָא עַד הַסּוֹף,
אָז אֵדַע לִבְחֹר בַּטּוֹב!
ז. אַךְ הִנֵּה, מַחֲנֵה
הַיְּוָנִים נָס לְאָחוֹר...
ח. יְהוּדָה קָרָא: הֵידָד,
חֹפֶשׁ לָנוּ, אוֹר וּדְרוֹר!
אָז עָמַד הַסְּבִיבוֹן,
הִתְפַּרְקֵד עַל גַּבּוֹ
וְקָרָא: נִצָּחוֹן!
כֻּלם: נֵס גָּדוֹל הָיָה פֹּה!

הוראות לביצוע: את השיר יקראו כעשרה ילדים. כל ילד יוסיף גוון קול ותנועה כטוב בעיניו. אפשר להוסיף כלים אחדים: פרימוס, מטאטא, קומקום, כסאות, כלבלב וכו'. הקריאה צריכה להיות שוטפת. אפשר גם להמחיז, כשהרקע הוא סביבון גדול והשחקנים בתוכו-מתגלגלים.

היום תוספת צבאית מיוחדת: במחנה המקבי

דברי הימים

חדשות העבר

CHRONICLES News of the Past 164 B.C.E.

כ' בכסלו ג'תקצ"ו לבריאת העולם
קמ"ח למנין השטרות

הסורים: „צבא ישראל הפר את הסכם שביתת הנשק"

יהודה המקבי שיחרר את ירושלים

הסורים והמתיוונים התבצרו במצודת חקרה שהושמה במצור ע"י החשמונאים

— מאת שליחנו המיוחד במחנה החשמונאים —

מצביא ישראל יהודה המקבי נכנס אתמול בראש צבאותיו לירושלים והשתלט על העיר ללא התנגדות מצד הסורים שפינו את העיר יום לפני כן והסתגרו במצודת חקרה. המפקד הסורי פרסם הודעה בה הואשמו היהודים בהפרת הסכם שביתת־הנשק. המתיוונים הבוגדים הסתתרו בחקרה כבר לפני כמה ימים, לאחר שהרגישו כי האדמה בוערת מתחת לרגליהם וכי חייהם תלויים להם מנגד מחמת זעם ההמונים.

אחרי הטלת מצור על חיל־המצב הסורי שבתוך המעוז היוני האחרון בירושלים, עלו יהודה וגדודיו על הר־הבית.

במשך כל הזמן הייתי עם הצבא ולא זזתי ממצביאנו הגערץ וכמה מאחיו. בדומיה כבדה התקרבנו אל בית־המקדש, כי לבנו נבא לנו את אשר נראה. ואכן איום ונורא היה המחזה שנגול לעינינו: בית־המקדש שמם, השערים שרופים, העזרות מכוסות עשב והלשכות חרבות. אך יותר מכל זעזע אותנו מראה המזבח המחולל שעליו בנו היוונים מזבח נוסף לשיקוץ שלהם ויאוש ושחטו עליו חזירים כדי לטמא את המקום הקדוש.

בדומיה עמדנו עד שאחד מקיני מודיעין קרא בקול רם תפילה מספר תהלים כשכל הלוחמים חוזרים אחריו.

אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ,
טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ,
שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַיִם לְעִיִּים.
נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ
מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם,
בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ.
שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם
סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַיִם
וְאֵין קוֹבֵר. — —
שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר לֹא יָדָעוּךָ
וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ
לֹא קָרָאוּ! — —
וְהָשֵׁב לְשָׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם
חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ ה'!

אחרי תפילה זו פרצו חיילינו מעצמם לעבר המובח, הרסו את חלקו העליון — שנבנה ע"י היוונים — וסחבו את האבנים למקום טמא, ואילו את חלקו התחתון — את המובח האמתי — סיקרו, ואת אבניו שמו באחד משיפולי הר־הבית, שם תשארנה האבנים עד שיקום נביא בישראל ויאמר מה לעשות בהן.

חיפושים אחרי שמן הקודש
— ובינתיים שמונה שיפודים בוערים

החיפושים הקפדניים שנערכו בכל פינות בית־המקדש כדי למצא את שמן הקודש נסתיימו לפי שעה ללא תוצאות חיוביות. מתברר שכל השמן חולל ע"י הסורים, אולם יש־נה עדיין תקוה שיימצא פח אחד או שנים.

ובינתים העמיד יהודה המקבי משמר־כבוד על יד הכניסה לבית־המקדש: שמונה לוחמים מחזיקי שיפודים בוערים — מנורה חיה נהדרת הממלאה בשמחה כל לב יהודי.

החלטת הכנסת על — „סוכות של כסלו"

הכנסת החליטה אתמול פה אחד, לחוג בכ"ה בכסלו את חג חנוכת בית־המקדש, חג האורים, מאחר שהיהודים לא יכלו לחוג בירושלים בימי השמד את חג הסוכות בתשרי, יחגו עתה את חג־האורים בצורה דומה, והחג יקרא גם „סוכות של כסלו" וימשך שמונה ימים.

סוכות־של־כסלו יוחג בהדר רב וניתנו הוראות להרבות אורים: להאיר בנרות כל בית בישראל, בלפידים — את כל הכברות וה־שוקים, ובמדורות — את פסגות ההרים בקרבת כל עיר וכל כפר.

חג זה יזכיר ללוחמינו את הימים בהם חגגו את חג הסוכות במחתרת בהרים ובמערות. ולכן בעונפי־הדר ובכפות־תמרים בידיהם יודו עתה לה' שהצליח בידם לטהר את בית־מקדשו.

מתנדבי חו"ל הגיעו!

אתמול הגיעו לקבוצות הראשונות של חיילים יהודים מחוץ־לארץ שהתנדבו להתגייס לצבא החשמונאי. קבוצה אחת היא יחידת חיילים מהגדודים החונים במצרים, אשר תלמי הטיל עליהם את תפקיד השמירה וההגנה על רצועת הארץ שבין פלוזיום (הסואץ) לבין מנף.

מקום ריכוזה של קבוצה זו היה הסואץ, ומשם היא הגיעה ליהודה דרך קבוצה שניה מורכבת מחיילים יהודיים ממריגיה שבאסיה הקטנה. חיילים אלה הם ממושבה צבאית יהודית שהוקמה ע"י אנטיוכוס השלישי. החיילים אלה התרכזו בכמל קטן על חוף ההלספונט (הדרדנלים) ומשם הפליגו באניה למצריים. במצרים הצטרפו לקבוצה הראשונה והגיעו יחד אתה למחנה יהודה המקבי.

שתי היחידות מונות ביחד
והן מוזיינות
ב שתיהן הועברו
מיד לחזית.

הוחמרה הצנזורה

עקב הסתננותן של ידיעות שונות למחנה האויב, סקר יהודה המקבי להחמיר בצנזורה הצבאית.

ברית עם רומא?

(הידיעות בעמוד ו')

מפלגת החסידים מוכנה לשלום של פשרה

ישיבה סוערת בכנסת במצפה

— מאת סופרנו בכנסת —

מצפה. — סערה גדולה פרצה אמש בישיבת הלילה של הכנסת במצפה כאשר שמוע בן פרחיה, ממפלגת החסידים, העלה את הדרישה לסיים את המלחמה על בסיס הצעות־הפשרה של הסורים, הכלולים לפי השמועה, באגרתו של אנטיוכוס, כלומר: חופש הדת ליהודים וביטול כל הגזרות תמורת התפיסות עם השלטון. נשיא הישיבה היה יוסי בן יועזר.

והתחרט על מעשיו הרעים נגד היהודים, וכי ביקש אפילו שב־בית־המקדש בירושלים יתפללו לשלומו ולהבראתו (צחוק מפלגי המקבים). כיון שמטרת מלחמתנו היתה קודם לכל הבטחת השגתה של מטרה זו

ירושלים. — בידי משמרות צבאנו עלה לתפוס את מחללי בית־המקדש, שבין השאר גם שרפו בד מגן את שערי הקודש.

בית־דין צבאי מהיר דן אותם למיתה באש והם נשרפו.

„אנטיוכוס — חוזר בתשובה"...

שמוע בן פרחיה הסתמך בדבריו על הידיעות שכאילו אנטיוכוס החולה חזר בתשובה

הסורים יפעילו פילי־מלחמה

„ויטר"?

רומי תטיל „ויטו" על כך.

החזרה האוטר את השימוש בפיל־מלחמה נגרת בין סוריה לבין רומי לפני עשרים וחמש שנים, מיד אחרי התבוסה הניצחת שהוחלה לסורים ע"י יהודה המקבי בקרב במאגניסיה. כאשי לציין שבאותו קרב איבדה סוריה את רוב רובה של אסיה הקטנה ואת הצי שלה בים התיכון. סוריה הוכרזה גם לשלם סכום גדול בתורת פצויי מלחמה.

ברגע האחרון:

הנסיעה בשבת — אסורה

מצפה. — ההחלטה בדבר שבת שנתקבלה שלשום בכנסת פורסמה היום בחתימת יהודה המקבי.

לאחר דברי ההקדמה המזכירה את הגזירות שגזר אנטיוכוס נגד שמירת השבת, קובעת ההחלטה שמהיום והלאה נכנסים לתוקפם חוקי השבת הנובעים מתורת משה בתוספת התקנות וההוראות מימי עזרא, הסופרים ואנשי הכנסת הגדולה.

מעתה ואילך אסורה כל תנועת כלי רכב בשבת. האיסור מוטל גם על תנועת נכרים ברשות הרבים.

איסור זה אינו חל על תנועות הצבא והחיילים הנמצאים בדרך בתוקף תפקידם. כמו כן הוא בטל מאליו ברגע של התקפת האויב בשבת.

נאמר עם הנרות והשמן

סְגֻלּוֹת הַשֶּׁמֶן

1. טַפְטְפוּ טִפַּת שֶׁמֶן עַל גַּבֵּי פִּסַּת נְיָר לְבָנָה. כַּוְּנוּ אֶת הַנְּיָר מוּל הָאוֹר. מָה אַתֶּם רוֹאִים בּוֹ?

תְּנוּ לְתוֹךְ מַבְחֵנָה מְעַט שֶׁמֶן וְהוֹסִיפוּ עָלָיו מָיִם. מָה אַתֶּם רוֹאִים? נַעֲרוּ אֶת הַמַּבְחֵנָה וְטַרְפוּ אֶת הַשֶּׁמֶן בַּמַּיִם. הַמִּתְעָרֵב הַשֶּׁמֶן בַּמַּיִם?

3. קְחוּ שְׁתֵּי פַּחִיּוֹת־פְּקָקִים וּתְנוּ בָּהֶן פְּתִילוֹת עֲשׂוּיוֹת צֶמֶר־גֶּפֶן. לְתוֹךְ אַחַת מֵהֶן צִקוּ שֶׁמֶן וְהַרְטִיבוּ בּוֹ אֶת קְצֵה הַפְּתִילָה וּבְשֶׁנִּיָּה אַל תִּתְּנוּ שֶׁמֶן. הַדְלִיקוּ אֶת שְׁתֵּי הַפְּתִילוֹת. אֵיזוֹ מֵהֶן מַחֲזִיקָה אֶת הַבְּעִירָה? מַה טַּעַם בַּדָּבָר?

4. קְחוּ רֶבַע הַמַּבְחֵנָה בֶּנְזִין וְטַפְטְפוּ לְתוֹכוֹ טִפּוֹת מִסְפָּר שֶׁמֶן. הָצֵף הַשֶּׁמֶן עַל פְּנֵי הַבֶּנְזִין כְּשֵׁם שֶׁהוּא צָף עַל פְּנֵי הַמַּיִם אוֹ שׁוֹקֵעַ לְמַטָּה? מַה טַּעַם בַּדָּבָר? נַעֲרוּ אֶת הַמַּבְחֵנָה וְטַרְפוּ אֶת הַשֶּׁמֶן עִם הַבֶּנְזִין. מָה הָיָה לַשֶּׁמֶן? בַּמֶּה מַעֲבִירִים כְּתָמֵי שֶׁמֶן מִן הַבְּגָדִים?

5. קְחוּ פִּסַּת נְיָר סוּפֶג וְשַׂמְנוּ חֵלֶק מִמֶּנּוּ בְּשֶׁמֶן, טַפְטְפוּ טִפָּה אַחַת שֶׁל מַיִם בַּמָּקוֹם הַמְּשֻׁמָּן שֶׁבַּנְּיָר וְטִפָּה שְׁנִיָּה בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ מְשֻׁמָּן. מָה אַתֶּם רוֹאִים? הָשִׂיו לְצִדָּדִים אֶת הַנְּיָר עִם טִפַּת הַמַּיִם שֶׁעַל פָּנָיו. מַדּוּעַ מִתְגַּלְגֶּלֶת הַטִּפָּה מֵעַל פְּנֵי הַנְּיָר?

כְּבָשִׁים שֶׁל זֵיתִים שְׁלֵמִים

1. שִׁרוּ זֵיתִים יְרֻקִּים שְׁלֵמִים בְּמַיִם שְׁלֹשָׁה יָמִים. הַחֲלִיפוּ יוֹם יוֹם אֶת מֵי הַשְּׁרִיָּה.

2. לְאַחַר שְׁלֹשֶׁת יְמֵי הַשְּׁרִיָּה טַעֲמוּ אֶת הַזֵּיתִים. הֲפָגָה מֵהֶם מְרִירוּתָם מְעַט אוֹ הַרְבֵּה?

3. תְּנוּ אֶת הַזֵּיתִים לְתוֹךְ צְנְצֶנֶת אוֹ פַּחִית, הוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶם תְּמִסַּת מֶלַח בַּת 10—12 אֲחוּז, תְּנוּ לְמַעְלָה עֲלֵי עֵץ־לִימוֹן נְקִיִּים, הוֹסִיפוּ גַּם פִּלְפֵּל שָׁחוֹר אוֹ יָרוֹק (הַכֹּל לְפִי הַטַּעַם). סִגְרוּ אֶת הַצְּנְצֶנֶת אוֹ אֶת הַפַּחִית הֵיטֵב שֶׁעֲשִׂיתֶם בָּעֲבוֹדָה הַקּוֹדֶמֶת. זֵיתִים אֵלּוּ יִהְיוּ רְאוּיִים לַאֲכִילָה רַק לְאַחַר 2—3 חֳדָשִׁים.

4. בְּדֶרֶךְ זוֹ אֶפְשָׁר לְכַבֵּשׁ גַּם זֵיתִים יְרֻקִּים פְּצוּעִים; אֲלָא שֶׁיֵּשׁ לְהַשְׁרוֹתָם בְּמַיִם יוֹם אֶחָד בְּעוֹדָם שְׁלֵמִים, אַחַר כָּךְ לְקַצֵּץ אוֹתָם, לְשָׁרוֹת אוֹתָם עוֹד יוֹמַיִם, וּלְהַחֲלִיף אֶת הַמַּיִם יוֹם יוֹם. זֵיתִים אֵלּוּ יִהְיוּ רְאוּיִים לַאֲכִילָה לְאַחַר חֹדֶשׁ יָמִים.

עֲצִירַת שֶׁמֶן מִן הַזֵּיתִים

1. כִּתְשׁוּ זֵיתִים בְּשֵׁלִים בְּתוֹךְ מַכְתֵּשׁ וּתְנוּ אוֹתָם לְתוֹךְ מַיִם רוֹתְחִים שֶׁבַּכּוֹסוֹת. בַּחֲשׁוּ בְּכַף־עֵץ וּמַצְכוּ אֶת הַזֵּיתִים. הַנִּיחוּ אוֹתָם וְהִסְתַּכְּלוּ בְּ„עֵינֵי" הַשֶּׁמֶן הַצָּפוֹת וְעוֹלוֹת לְמַעְלָה.

2. לְאַחַר 10־5 דַּקּוֹת תְּנוּ לְתוֹךְ הַכּוֹס חֲתִיכַת קֶרַח. (הַקֶּרַח מַחִישׁ אֶת צְבִירַת הַשֶּׁמֶן לְמַעְלָה).

3. קַלְטוּ בְּכַף אֶת הַשֶּׁמֶן הַנָּקִי הַצָּף לְמַעְלָה, צִקוּ אוֹתוֹ לְתוֹךְ בַּקְבּוּק אוֹ מַבְחֵנָה וַהֲנִיחוּ אוֹתוֹ לְמִשְׁמֶרֶת (מִן הָרָאוּי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשֶׁמֶן זַיִת כָּתִית זֶה לְהַדְלָקַת נֵרוֹת חֲנֻכָּה).

4. אֶפְשָׁר גַּם לַעֲצוֹר אֶת הַשֶּׁמֶן מִן הַזֵּיתִים בְּדֶרֶךְ פְּשׁוּטָה יוֹתֵר: נוֹתְנִים לְכָל תַּלְמִיד כַּעֲשָׂרָה זֵיתִים רַכִּים בְּשֵׁלִים וְהוּא פּוֹצֵחַ אוֹתָם בְּאֶצְבְּעוֹתָיו וְסוֹחֵט אֶת שַׁמְנָם לְתוֹךְ כּוֹסוֹת „לְתוֹךְ מַבְחֵנָה שֶׁבָּהּ מַיִם רוֹתְחִים.

הֲכִינוּ: זֵיתִים בְּשֵׁלִים רַכִּים, מַכְתֵּשׁ וָעֵלִי, כַּף (כַּף־עֵץ עֲדִיפָה). כּוֹסוֹת, מַיִם רוֹתְחִים, בַּקְבּוּק אוֹ מַבְחֵנָה.

(מתוך „הַיַּיִן" – מאת יהושע מראולין, בהוצאת „אמנון", תל־אביב תרצ"ו)

הזית

* פרקים מתוך הספר "הזית", מאת אסף אור, פ. שפיגל, ח. גרטש; בעריכת יעקב עלמין, הוצאת משרד החקלאות – האגף למטעים – האגף לחינוך חקלאי, תל־אביב תשכ/1960

השם, מוצא הזית ותולדות גידולו בארץ

השם

הזית הוא אחד משבעת המינים, בהם נתברכה הארץ, ככתוב: ".....ארץ זית שמן ודבש" (דברים, ח' ח). העץ נקרא זית ואף פריו נקרא בשם זה. מהמקור השמי "זית" נגזר השם בעברית, ערבית, צורית, ארמית וספרדית. בצורית נקרא הזית "צת" וכך גם במצרית הקדומה. בספרדית נקרא הזית — Aceituno.

השם הבוטאני לסוג זית — Olea; מקורו במלה היוונית — Eleae; באנגלית קרוי העץ — Olive-tree, בצרפתית — Olivier ובגרמנית — Oelbaum, כלומר — עץ השמן. הפרי בשפות אלו נקרא — Olive.

כמעט בכל המקרים, בהם מוזכר השמן במקורות העבריים העתיקים, הכוונה היא לשמן זית. גם בשפות אחרות קיימת קירבה בין המונחים "זית ו"שמן": בספרדית — Aceituno (זית) ו־Aceite (שמן); בשפות אירופיות רבות נגזר המונח שמן מהמלה — Olea; באיטלקית — Olio באנגלית — Oil, בצרפתית — Huile ובגרמנית — Oel.

מוצא הזית

עדיין לא נקבעה בבירור ראשיתה של תרבות הזית. מניחים שמולדת הזית היא בארצות קדמת אסיה והוא גידול ים־תיכוני. כיון שגם ישראל שוכנת לחופי הים התיכון יש לשער שגם כאן אחד המקומות העתיקים ביותר לגידולו של הזית. נביא כאן את דבריו של דה־קאנדול על מוצאו של הזית: "זית הבר (Olea sylvestris), הנבדל מן הזית התרבותי בפריו הקטן שציפתו מעטה, נמצא בארצות שממזרח וממערב לסוריה (א"י) — מפונג'אב ועד לפורטוגל והאיים הקאנאריים, וממרוקו ועד למקדוניה וקאווקאז". בחורש הישראלי מצוי זית הבר (Olea europea var. Oleaster Hoffm. et Lik) בכרמל, בשומרון, בגליל העליון וגם בגלעד. הוא נפוץ מאד בשרידי יערות, ובמשך כל השנים שימש מקור לכַּנות עבור מטעי הזית בארץ.

משערים שמולדת הזית התרבותי היא ישראל. על כל פנים ידוע הזית התרבותי בישראל מימים קדומים ביותר; מכאן התפשט, כנראה, למצרים, יוון ורומא, ומארצות אלה — לכל ארצות הים התיכון. על פרסומה וייחודה של ישראל כארץ מגדלת זיתים מעידים גם דבריו של המבלי (1490) על מוחמד; לפיו אמר מוחמד: "ארבע ערים חשובות בעולם: מֶכּה — העיר, מדינה — עיר התמרים, ירושלים — עיר הזיתים ודמשק עיר התאנים".

מכתבי הרודוטוס (484—425 לפני הספירה) למדים שבימיו לא גידלו זיתים בבבל. מצרים, גם היא לא נתברכה בגידולי זית; לפי סטראבו (66 לפני הספירה) היו מייבאים זיתים ושמן זית מישראל ומסוריה למצרים. העדויות המצריות על גידול הזית הן מתקופה מאוחרת, מימי השושלת הי"ח ואילך. בתמונות הצומח של ארץ כנען, החקוקות על קירות מקדש קארנאק במצרים, מתואר גם הזית התרבותי; מכאן ניתן להסיק שהוכנס לשם במאה ה־15 שלפני הספירה.

ענפים ופירות של זית בתבליט של קארנאק (מצרים), כ־1500 שנה לפה"ס. בתמונה פלורה ישראלית.

תולדות הזית בישראל

מימים קדומים שימש הזית גורם חשוב בתרבותה החקלאית של הארץ ובכלכלתו של היישוב. הזית ושמנו נזכרים פעמים רבות בדברי ימי העברים, ומדובר בו ברגשות אהבה ובהערצה במקרא, בתלמוד, בתוספתא ובמדרשים[1]. ארץ ישראל ידועה בכינויה "ארץ זית יצהר" (מלכים ב יח לב). הזית משמש במקרא סמל להוד ליפי התואר ולרעננות: "ויהי כזית הודו" (הושע, יד ז). "זית רענן יפה פרי תואר" (ירמיהו יא טז), וכן לפריון: "בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך" (תהלים, קכח ג).

פרי הזית והשמן שימשו בחיי העברים לא רק למאכל, למאור ולרפואה; רבה היתה חשיבותו של שמן הזית בפולחן הדתי ובטכסי המשיחה. השתמשו גם בעלי הזית וגם בעץ הזית. העברים עסקו אף בייצוא הפירות והשמן לארצות השכנות: "ושמן למצרים יובל" (הושע יב ב); ואלה דברי דה־קאנדול בספרו "גיאוגרפיה בוטאנית": "פריו של הזית ושמנו קשורים קשר הדוק בעם העברי ועוד היום נפוץ השימוש בהם בארץ־ישראל".

הזית גודל בישראל עוד לפני כיבושה על ידי העברים. העדויות הראשונות לתרבות הזית בארץ הן בתקופת הברונזה הקדומה (מלפני 4000 שנה). בחפירות גזר, לכיש ובית־ירח נמצאו גלעינים של הזית; כדי שמן רבים נמצאו בחפירות מן התקופות העתיקות, ואילו בתי־בד עתיקים, חצובים בסלע, מצויים עוד כיום בחלקי הארץ השונים.

בימי המלך השני לשושלת המצרית החמישית (2400 לפני הספירה) "הכניסה מצרים עצי ארז מפיניקיה, חיטה, יין ושמן מסוריה ומארץ ישראל" (תולדות ארץ־ישראל, ד"ר ב. מייזלר).

על קדמותו של הזית בישראל מעידים גם מקורות מצריים שונים. באיגרת שנאחת (1800 לפני הספירה) נאמר: "ובה (בארץ־ישראל) זיתים לרוב...". בשנת 1500 לפני הספירה מתאר תחותימס השלישי, מלך מצרים, את מלחמותיו בראטאנו (סוריה וארץ ישראל) והוא מעיר ביחס לעושרה של הארץ: "בכל הנמלים, בה עגנו אניות צבא המלך קיבלו אנשינו אספקה של לחם שמן זית, יינות, דבש ופירות ללא גבול; ובתארו את הארץ הוא מספר "כי הארץ שופעת תבואה שמן מתוק, שמן ירוק, יין ופירות....". ועוד חקק אותו מלך על קירות היכל קארנאק: "וירא הוד רממותו את ארץ צאחי (ארץ־ישראל ופניקיה) והנה כל גניה מלאים פרי..... ויהיו אנשי צבא הוד רממותו סובאים ומשוחים שמן זית כל יום ויום, כמעשה ימי חג במצרים" (Ancient Records of Egypt — J. H. Breadsted 391, 472—473).

אבותינו, שכבשו את הארץ, מצאו בה מטעי זיתים מרובים[2] והמשיכו לנטוע ולטפל בהם במסירות ובאהבה; על תפוצתם הרחבה מעידה העובדה שדוד המלך הפקיד שרים מיוחדים "על הזיתים ועל אוצרות השמן" (דברי הימים א, כז—כח). העברים הקדמונים שיפרו את דרכי הטיפול בזית — בריבוי, בעיבוד ובהדברת המחלות והמזיקים. הם נהגו לזבל ולעתים אף הישקו את כרמי הזיתים. באופן מיוחד הצטיינו העברים בפיתוח שיטות עצירת השמן, ושם השמן הלך לפניו בכל הארצות. חשיבותו המיוחדת של הזית היא בדשנו — הוא השמן — כי בו היו מכבדים אלהים ואנשים;

[1] "ארצו שמנה ולחמו שמן" (בראשית רבה צח, כב).

[2] "ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה... כרמים וזיתים אשר לא נטעתם אתם ואוכלים" (יהושע כד יג).

במשל יותם (שופטים, ט ט) כתוב: "...ויאמר להם הזית החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים...".

האיזור העשיר ביותר בזיתים ובשמן הוא בנחלתו של אשר "שמושך שמן כמעין" (מנחות, פה עב); גם כיום המרכז העיקרי לגידול הזית הוא שם — כל איזור רמה, כפר חנניה, עילבון. ידועה האגדה על אנשי לודקיא שנצרכו לשמן ומנו פלמיטוס אחד ואמרו לו להביא שמן במאה רבוא; ובגוש חלב נמצא לו פלוני, בעל כרם זיתים, שמדד לו שמן למעלה ממבוקשו (מנחות, פה עב).

גם באיזור השפלה (לוד־רמלה) היו מטעים רבים של זיתים, אולם יבוליהם לא היו גבוהים ושמנם לא היה מהמשובחים.

על חשיבותם של הזיתים בכלכלת הארץ בתקופת המקרא מעידים דברי אזהרתו של שמואל: "ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח" (שמואל א ח, יד), וכן מדברי הנביאים, המתארים בדברים נמרצים את האסונות שביבולי זיתים שלא עלו יפה[3], נשילת פרי הזית[4] ופרי הזית שאין בו שמן[5].

בימי הבית השני הגיע ענף גידול הזית בארץ לשיא התפתחותו ושיטות העיבוד שהיו נהוגות בארץ שימשו דוגמא למגדלי הזית ברומא, ביוון ובצפון אפריקה.

מטבעות ישראליות מתקופת מרד שני, עליהם חרוזים כד שמן וענפי זית והמלים "לחרות ירושלים".

מטעי הזית התקיימו בארץ בכל השנים, אף לאחר חורבן הבית השני, ועד ימינו. כותבי היסטוריה וסיירים שונים מזכירים בהזדמנויות שונות את שפעת עצי הזית בארץ; נביא כאן עדויות של המפורסמים בהם, ערוכות לפי מוקדם ומאוחר (בסדר כרונולוגי), כדי להוכיח שאמנם נתקיימה הברכה "זיתים יהיו לך בכל גבולך" (דברים, כח מ), אם כי קרה לא פעם במשך הדורות "ושמן לא תסוך כי ישל זיתך" (שם), או שגוי "מקצה הארץ" עלה על הארץ ולא השאיר "דגן תירוש ויצהר" (שם, נא).

באגרת אריסטיאס אל פילוקרטס (270 לפני הספירה) כתוב: "וארצם שופעת עצי זית". הירונימוס (מאה חמישית לפני הספירה) כותב כי מצרים היתה קונה בישראל שמן זית רב.

יוסף בן מתתיהו, בתארו את הארץ (79 לספירה), מציין: "מגדלים בה ז י ת י ם וגפנים ותמרים לרוב" (מלחמות, ספר ג פרק ג, ג); כן הוא מזכיר את עושר הגליל בשמן וייצוא השמן. מכתביו הנגנו למדים עוד שבימי המרד הראשון שפכו היהודים שמן רותח על הרומאים (מלחמות ג, ז, כח־כט).

גם פליניוס (בספרו תולדות הטבע XV IV — 16) כותב: "זיתים נשלחו לרומי מארץ־ישראל". על מטעי הזיתים בארץ במאה הרביעית מוצאים עדות בספר "תאור העולם ומלואו", אשר מעיד על העושר במטעי זית ברחבי הארץ — "הערים שכם, לוד וקיסריה מפורסמות ופוריות בשמן, יין וכל טוב".

אנטוניוס הנזיר (560) משבח את שמן הזית של נצרת. ההגמון ארקולף (700) כותב: "מירושלים לקיסריה היו עמקים עם כרמי זית".

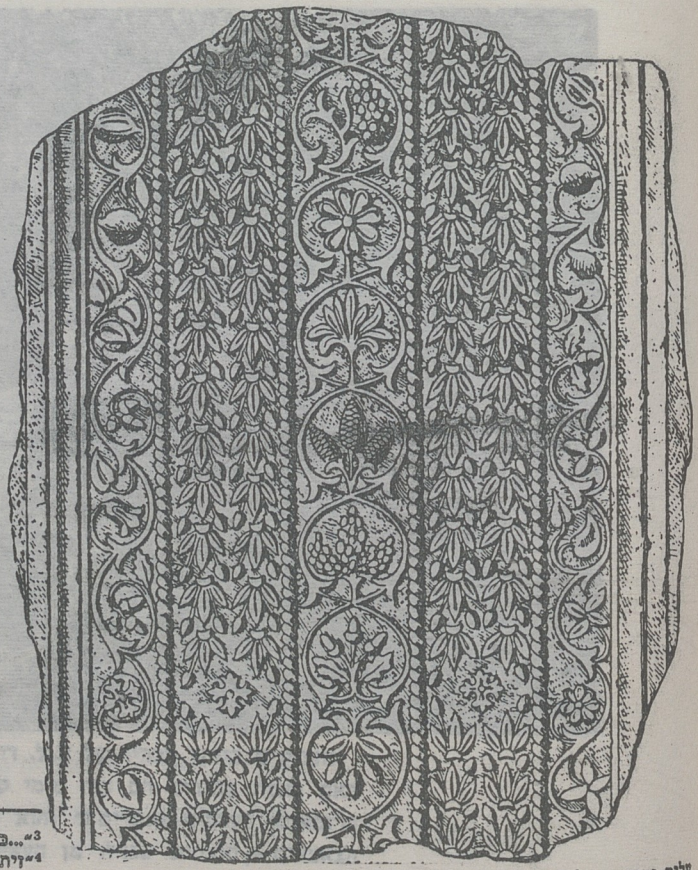

עלים ופירות של זית על מכסה סרקופג בקברות המלכים

[3] "...פחש מעשה זית..." (חבקוק ג יז). "...וזיתיכם יאכל הגזם..." (עמוס ד ט).
[4] "זיתים יהיו לך בכל גבולך, ושמן לא תסוך, כי ישל זיתך" (דברים כח מ).
[5] "אתה תדרוך זית ולא תסוך שמן" (מיכה ו טו).

בימי שלטונו של אחד הכליפים משושלת בני־עבאס נגבה מס שנתי מנפת ארץ־ישראל בשיעור של 300,000 רוטל שמן זית. אל־מוקדסי (985) ונאצרי כוסרו (1047) מזכירים את הזיתים והשמן שבהרי שכם, בסביבות ירושלים, רמלה ועוד.

דניאל הרוסי (1106) אומר: "וארץ שומרון יפה ונפלאה ועשירה בכל טוב, בשמן וכו'". גם מתקופת שלטונם של הצלבנים בארץ (1099—1291) ישנן עדויות רבות, כגון אלה של וילהלם מצור (1169), גודפריד די־ווינסוף (1187), בושאר (1280) ורבי בנימין מטודילה (1160—1173). על אף אי הבטחון ששרר אז בארץ והמיסים הגבוהים, שגרמו לעקירת חורשות זיתים בשכם, עזה, אשקלון, עכו וירושלים, נשתמרו בכל זאת מטעי זיתים ברחבי הארץ.

ידיעות נוספות על זיתי הארץ מוסרים אשתורי הפרחי (1322); הוא מספר על המסחר בשמן, על תעשיית הסבון בעזה, על כבישת זיתים בירושלים ועל כרמי זיתים בצפת. פליקס פאברי (1480), ר' עובדיה מברטנורה (1488), הסופר הערבי מוגיר אל־דין המבלי (1480—1521), רבי משה באסולה מאנקונה (1521), פיאר באלון די מאנס (1553) וד"ר ל. ראוולף (1575) — כל אלה מזכירים ברשמי המסעות שלהם את כרמי הזיתים והשמן שמצאו ברוב אזורי הארץ.

אחד התיירים, די־מונקוניס (1647), מספר שבהר הזיתים גדלים 9 עצי זית מתקופת ישו הנוצרי. במאה ה־17 וה־18 סיירו בארץ הנרי מונדרל (1697), רולנדוס, פרדריך האסלקוויסט (1749), האב מאריטי (1767) וריכארד פוקוק (1743) ועוד, וכלם מספרים על הזיתים שבארץ, שהם הטובים ביותר במזרח הקרוב, וכן על עצים גדולים בציפורי ובשרון, אשר שני אנשים דרושים על מנת לחבוק את גזעם. כן הם מוסרים פרטים על תעשיית הסבון המפותחת ביפו.

אדוארד דניאל קלארק (1801) מספר פרטים דלהלן על הזיתים שעל הר הזיתים: "מצאנו עצים עתיקים גדולים מאד, מכוסים פרי. קשה לנו להגיד כי הזיתים הללו דומים לזן הגדל באירופה. עלי העץ רחבים ויש להם, בצידם התחתון, גוון כספי עז יותר מכל הידוע לנו בזנים אחרים".

ראסל (1834) כותב: "ברמלה גדלים זיתים גדולים כאגוזים בצרפת, אולם העצים הולכים ומתנוונים מזיקנה והזנחה. בכפרים נראים סימני עוני וצער בגלל השלטון הרע, וברכת אלהים, הזית, חדלה מהיות אושר".

רוביגסון וסמית (1838) מזכירים תעשיית מזכרות מעץ זית בבית־לחם, מצביעים על מטעים חדשים נטועים בשורות (דבר שהיה בלתי רגיל בארץ) וכן את מטעי הזית בעזה, הגדולים והפוריים ביותר בארץ.

טומפסון (1857) מוסר כי בזמנו הכניסו לשכם את המכונות האירופיות הראשונות לעצירת שמן זית. הוא מדבר על הצורך בדילול המטעים בסביבת רמלה ועל בתי חרושת לסבון ביפו, רמלה, לוד, שכם וירושלים, ועל ייצוא סבון למצרים ולאסיה הקטנה ממרכזי גידול הזיתים בלוד, רמלה ועזה.

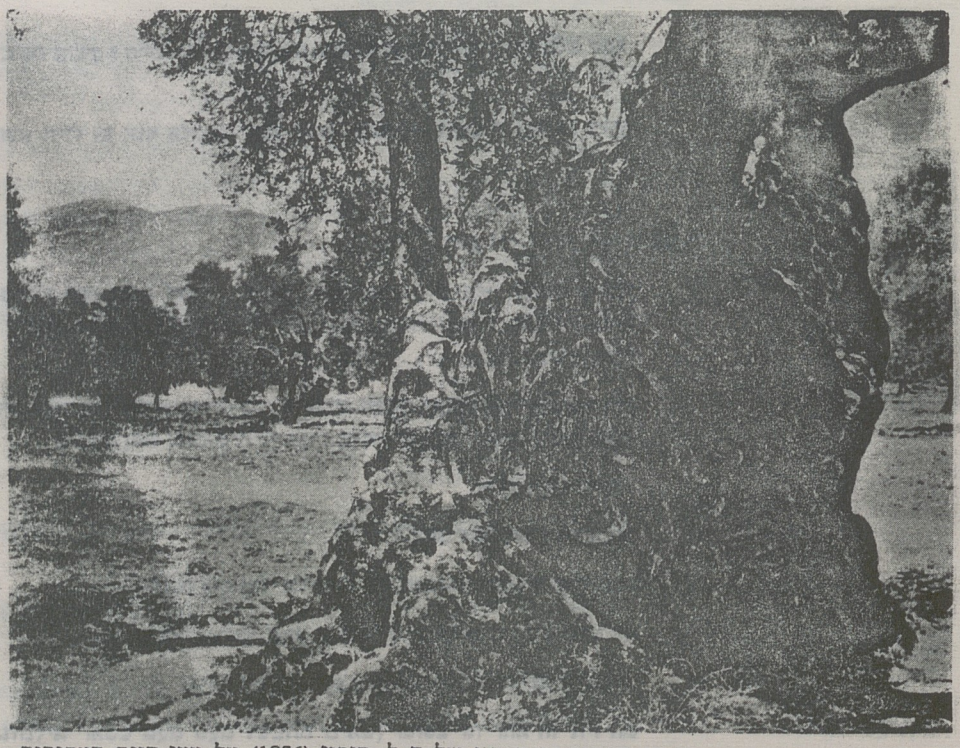

מעניינים ביותר דבריו של ה. ל. דיפוי (1856) על עצי הזית העתיקים: "הנך עומד ותוהה — האם באמת עומדים הם עוד מימי קדם, לפי האמונה המקובלת? וכיצד לא נפלו קרבן לגרזן הרומאים, הערבים ואחרים?" והוא מעלה את ההשערה "כי העצים הגדלים עכשיו הם רק הצאצאים — הנצרים שגדלו מן העצים העתיקים". בגמרו את ההלל על הזיתים בארץ־ישראל הוא אומר: "יוצרים שמן זית רב מעצי הזית — ברכת הארץ של בני יעקב".

פסוקים, אמרות ודברי חז"ל על הזית

תפוצת הזית בארץ

כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה... ארץ זית שמן ודבש. (דברים ח, ז־ח)

זיתים יהיו לך בכל גבולך... (דברים כח, מ)

ועל הכרמים (שר הכרוש), שמעי הרמתי, ועל שבכרמים לאצרות היין, זבדי השפמי. ועל הזיתים והשקמים אשר ב ש פ ל ה, בעל חנן הגדרי, ועל אצרות השמן יועש. (דברי הימים א כז, כז־כח)

כארז בלבנון שגיתי, כעץ זית בשניר וחרמון. (בן־סירא כד, יד)

"וטובל בשמן רגלו" — דברים לג, כד — זה חלקו של אשר, שמושך שמן כמעין. (מנחות פה, צב)

פעם אחת נצרכו להן אנשי לודיקיא בשמן, מינו להן פולמוסטוס אחד. אמרו לו: לך והבא לנו שמן במאה ריבוא... הלך לגוש חלב: אמרו לו: לך אצל פלוני לשדה: הלך ומצא שהיה עוק תחת זיתיו. א"ל — יש לך שמן במאה ריבוא שאני צריך? אמר לו: המתן לי עד שאפיים מלאכתי: לאחר שסיים מלאכתו... מדד לו שמן במאה ריבוא ותוספת בשמונה עשר ריבוא. (מנחות פה, צב)

נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד של זיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בא"י. (ב"ר כ, טו)

מהיכן הביאה אותו (היונה את עלה הזית)? משבשושין (מהענפים) שבא"י: מהר המשחה. (ב"ר לג, ט)

בראשונה שלא היו הזיתים מצויין, שבא אדריינוס הרשע והחריב את כל הארץ, לא היתה להם שכחה; אבל עכשיו שהזיתים מצויין יש להן שכחה. (דין לקט, שכחה ופאה). (ירושלמי פאה ז, א)

חשיבותם של הזיתים בכלכלת הארץ

"ברוך אתה בשדה" — שיהיו נכסיך משולשין: שליש בתבואה, שליש בגפנים, שליש בזיתים. (ילקוט תבא, תתקלח)

אמר הלה זיתיי אני נוטל (לקוצצן), אין שומעין לו: מ"ט? משום ישוב א"י. (ב"מ קא, ע"א)

שהיו בקיאין בישובה של ארץ, שהיו אומרים מלא קנה זה לזית (כאן מקום גידולו). (שבת פה, ע"א)

תכונות עץ הזית וריבויו

"בניך כשתלי זיתים" — תהלים קכח, ג' — מה הזית הזה זיתים לאכילה, זיתים ליבש וזיתים לשמן, ושמנו דולק (יפה) מכל השמנים, ואין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים... (במ"ר ח, י)

רוח צפונית יפה לחטין בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בזמן שהן חונטין; רוח דרומית קשה לחטין בשעה שהביאו שליש ויפה לזיתים בזמן שהן חונטין. (יומא כא, ע"ב)

וישלך כזית נצחו. (איוב טו, לג)

אין לך עץ מר יותר מעץ זית. (מכילתא בשלח, יח, ע"א)

מה זיתים אין בהם הרכבה, אף בניך לא יהא בהן פסולת. (ירושלמי כלאים א, ה"ז)

אין מרכיבין זיתים ברכב של תמרה מפני שהוא אילן באילן. (ירושלמי כלאים א, ה"ז)

וקוטמים נטיעות בכל מקום חוץ מגרופיות של זית. (ב"ק פ"א, ע"א)

מה זית זה אחריתו בסופו (שאינו מתבשל מעט מעט כשאר אילנות, אלא בסופו מתבשלין כולן יחד), אף ישראל אחריתן בסופן. (מנחות נג, ע"ב)

שנה עושין שנה אינן עושין (פרי). (ירושלמי שביעית, ה"א ה"ב)

מסיק ויבולים

יצא קציר שעורים ונכנס קציר חטים — יצא קציר ונכנס בציר — יצא בציר ונכנס מסיק.
(ירושלמי יבמות טו, ה"ב)

מאימתי כל אדם מותרין בלקט... בזיתים — משתרד רביעה שניה; אמר ר' יהודה: והלא יש שאינם מוסקים את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה.
(פאה פ"ח, מ"א)

כי תחבט זיתך לא תפאר אחריך, לגר ליתום ולאלמנה יהיה.
(דברים כד, כ)

כמה יהא בזית ולא יקצנו? — רבע; רשב"ג אומר — הכל לפי הזית.
(שביעית פ"ד, מ"י)

הגשמים יורדין עליהן והן פולטים את שמנן.
(ירושלמי בכורים, פ"א, ה"ג)

ובימים ההם תעבד כל הארץ בצדקה ונטעה כלה עצים ומלאה ברכה. וכל עצי החמדה ינטעו עליה גפנים, והגפנים אשר יטעו עליה יעשו יין לרב, וכל זרע אשר יזרע עליה מדה אחת אלף תעשה, ומדת זיתים אחת־עשרה בת שמן תכיל (36 ליטר).
(ספר חנוך א י, יח־יט)

פרי הזית כמזון

זית דרכו לאכל חי ויבש ומלוח. חי — טובל במלח ואוכל, ופוצעין את הזיתים שיצא מהם השרף. מליחה — שקולא לגרעינתיה.
(במ"ר ח, ירושלמי פס', ב, ה)

"והנה עלה זית טרף בפיה" — בראשית ח', י"א — אמרה יונה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, יהיו מזונותי מרורים כזית ומסורין בידך ואל יהו מתוקים כדבש ותלוין ביד בשר ודם.
(עירובין יח, ע"ב)

מהו לפצוע זיתים בשבת? (למתק את מרירותם ולהתקינם לאכילה).
(שבת ג, ע"ב)

זית כבוש אומר עליו "בורא פרי העץ".
(ירושלמי ברכות ו, ה"א)

זית — על ידי שדרכו ליאכל חי, אף־על־פי שכבוש בעינו הוא (ולכן מברכין גם על זית כבוש "בורא פרי העץ").
(שם, שם)

זיתים שכבשן בטרפיהם טהורים, לפי שלא כבשן אלא למראה.
(עוקצין פ"ב, מ־א)

וזיתי גלוסקאות המגולגלין (מותרין באכילה).
(ע"ז פ"ב, מ"ז)

עצירת שמן זית למיניו השונים

שלשה זיתים ובהן שלשה שמנים: הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל... השני מגרגרו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל... השלישי עוטנו בבית הבד עד שילקה ומעלהו ומנגבו בראש הגג, כותש ונותן לתוך הסל.
(מנחות פ"ח, מ"ד)

ג' זיתין ובהן ג' ג' שמנים. הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכנסו לבית הבד, טוחנו בריחים ונותנו בכלים, טוענו בקורה ויוצא מהן (שמן) ראשון; מפרקו וטוענו שניה, ויוצא מהן שני; חזר טחן וטען ויצא מהן שלישי; ראשון למנורה ושני למנחות.
(תנחומא תצוה ו)

זית אינו מוציא שמנו אלא ע"י כתיתה.
(מנחות נג, ע"ב)

ענבים רכות ונותקות את יינן, זיתים קשים ואינן נותקים את שמנן.
(תוספתא תרומות, פ"ב י"ב)

כל עצמו (של בית הבד) — אם אין לו קורה אינו קרוי בית הבד.
(ירושלמי ב"ב, פ"ד, ה"ה)

שמן זית למאכל

השמן לא אוכל ולא משקה.
(עפ"י ברכות לה ע"ב)

חלות מצות בלולות בשמן, ורקיקי מצות משחים בשמן, וסולת מרבכת חלות בלולות בשמן.
(ויקרא ז, יב)

כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת... כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר.
(מלכים א, יז, יב־יד)

שמן נאכל על ידי פת ולשין עיסה בשמן, ונותנין שמן בתבשיל ומטגנין בשמן ואין שותין אותו אלא על ידי אניגרון (אניגרון מין מאכל שנותנים בו יין ושמן).
(עפ"י פסח' לה. עיר' כט', תנח' ב' תצוה ג' וילק"ש)

מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שמשמין? מה יעשו אנשי אלכסנדריא שאין להם אלא שמן צנונות? מה יעשו אנשי מדי שאין להם אלא שמן אגוזים? מה יעשו אנשי קפוטקיא שאין להם אלא נפט?
(שבת כו, ע"א)

שמן זית לרפואה ולקוסמטיקה

חש במעיו — טורפין לו יין ושמן. (עפ"י שבת קלה, ע"א)

החושש בגרונו לא יערענו בשמן (בשבת), אבל נותן הוא שמן הרבה לתוך אניגרון (משקה) ובולע. החושש בראשו וכן מי שעלו בו חטטין, סך הוא את השמן, שהשמן דרכו לסיכה.
(תוספתא שבת יג, ח)

אמרו עליו על ר' חנינא שהיה בן שמונים שנה והיה עומד על רגלו אחת וחולץ מנעלו ונועל מנעלו; אמר ר' חנינא: חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנותי.
(חול' כד, ע"ב)

כתוב לחם וכתוב שמן וכתוב דבש — לנערים לחם, לזקנים שמן, לתינוקות דבש (כי שמן יפה לזקנים). (יומא עה, ע"ב)

משעה שגוזזין את הכבשה מניחין על פדחתה עזק (איספלנית) בשמן, כדי שלא תצטנן; בשעה שכורעת (הכבשה) לילד טומנין לה שני עזקין של שמן ומניחין לה אחד על פדחתה ואחד על הרחם כדי שתתחמם. (שבת נד, ע"ב)

שמן יפה לראש ויפה לגוף. (ילק"ש עקב, תתעג)
אשה סכה ידה בשמן ומחממתה כנגד המדורה וסכה לבנה הקטן ואינה חוששת (לחלול שבת).
(שבת מ, ע"ב)

בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר. (קהלת ט, ח)

ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. (תהלים קט, יח)

מה שמן מעדן הראש והגוף, כך גם דברי תורה. (שהש"ר א, יט)

ותאמר שושנה אל נערותיה: קחנה לי שמן ובורית וסגורנה הכרם עד כלותי לרחץ
(שושנה א, יח)

ייחודו של שמן־זית לדברים שבקדושה

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד.
(שמות כז, כ; ויקרא כד, ב)

ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אותו (לכהן). (שמות כט, ז)

ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו ואמרת: כה אמר ה' — משחתיך למלך על ישראל.
(מלכים ב, ט, ג)

כשנכנסו עכו"ם להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול. (שבת כא, ע"ב)

אמר ריב"ל: כל השמנים יפין לנר (של חנוכה) ושמן זית מן המובחר... כיוון כדשמע לה (רבה) להא דריב"ל הוה מהדר אמשחתא דזיתא, אמר: האי (שמן זית) צליל נהוריה טפי (אורו יותר צלול). (שבת כג, ע"א)

בנוהג שבעולם — אדם אם יהיה לו שמן רע הוא מדליק בנר והיפה הוא נותן בתבשיל, ובמקדש לא היו עושין כך, אלא זך כתית למאור והשני למנחות. (תנחומא תצוה, ו)

הזית והשמן בסמלים

הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך, ויאמרו לזית: מלכה עלינו; ויאמר להם הזית: החדלתי את דשני, אשר בו יכבדו אלהים ואנשים, והלכתי לנוע על העצים...
(שופטים ט, ח–ט)

זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך. (ירמיהו יא, טז)

ואני כזית רענן בבית אלהים, בטחתי בחסד אלהים עולם ועד. (תהלים נב, י)
עלה זית טרף בפיה — מהיכן הביאה אותו? ר' ביבי אומר: נפתחו לה שערי גן־עדן והביאה אותו. אמר ר' אבהו: אלו מגן עדן הביאה אותו לא היתה מביאה דבר מעולה? אלא רמז רמזה לו לנח; אמרה לו: מוטב מר זה מתחת ידיו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידיך.
(ב"ר לג, ט)

כזית הדר הרחיבו דליותיו וכברוש האריכו ענפיו (כן היה מראה שמעון בן חוניו הכהן).
(בן־סירא נ, ז)

ותקח יהודית ענפים בידיה ותתן לנשים אשר אתה; ותעשינה להן עטרות עלי־זית היא והן.
(יהודית טו, יב–יג)

מדוע נמשלו ישראל כזית? אלא כל המשקין מתערבין זה בזה והשמן אינו מתערב אלא עומד, כך ישראל אינן מתערבין עם האומות. (שמות רבה לו, א)

"לריח שמניך טובים" — שה"ש א', ג' — שני שמנים הן: שמן כהונה ושמן מלכות, וכנגד שתי תורות: תורה שבכתב ותורה שבע"פ. (שהש"ר א', כא)

"שמן תורק שמך" (שה"ש א', ג') — מה השמן הזה מר מתחילתו וסופו מתוק, כך "והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד" (איוב ח, ז); מה השמן הזה אינו משתבח אלא על ידי כתישה, כך ישראל אין עושים תשובה אלא על ידי יסורים. מה השמן הזה אין מתערב בשאר המשקין — כך ישראל אין מתערבין באומות העולם. מה השמן הזה מביא אורה לעולם, כך ישראל אורה לעולם. מה השמן הזה עליון על כל המשקים — כך הם ישראל עליונים על כל האומות. מה השמן הזה אין לו בת־קול (כשהוא נשפך אינו משמיע קולו) כך ישראל אין להם בת־קול בעולם הזה. (שהש"ר, א, כא)

נמשלה התורה בשמן; מה השמן הזה תחילתו מר וסופו מתוק — כך הם דברי תורה; מה השמן הזה חיים לעולם — אף דברי תורה חיים לעולם; מה השמן הזה אורה לעולם — אף דברי תורה אורה לעולם. (דב"ר ז, ג)

לפיכך נקרא ישראל זית רענן, לפי שהם מאירים לַפל. (שמ"ר לו)

אותן המלאכים שבישרו את שרה האירו פניה כזית. (ב"ר נג, ג)

השמן אורה לעולם שהכתוב קראו יצהר. (במדב"ר ט, יא)

הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה. (ברכות נז, ע"א)

כל המשקים מתערבים זה בזה והשמן אינו מתערב אלא עומד, כך ישראל אינם מתערבים עם העכו"ם; כל המשקים אדם מערב בהם ואינו יודע אי זה תחתון ואי זה עליון, אבל השמן אפילו אתה מערבבו בכל המשקין שבעולם הוא נתון למעלה מהן, כך ישראל... שנאמר: ונתנך ה' אלהיך עליון. (שמ"ר לו, א)

מה הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו וא"חכ מורידין אותו מן הזית ונחבט, ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת ונותנין אותן במטחן ואח"כ טוחנין אותן ואח"כ מקיפין אותן בחבלים ומביאין אבנים ואח"כ נותנים את שומנן, כך ישראל באין אומות העולם וחובטין אותם ממקום למקום וחובשים אותם בקולרין ומקיפין אותם סרדיוטים ואח"כ עושים תשובה והקב"ה עונה להם. (שמ"ר לו, א)

הידעת, כי ...

* הידעת, כי נרות מתקופת־הקרח התגלו במערות האדם ה־קדמון בצרפת. הם עשויים אבן־גיר, ובשקע הוכנס שומן חיות בתור חומר־דלק. נרות אלה שימשו כמקור־אור לאמנים ה־קדמונים, שעה שציירו על קיר המערות החשוכות. נמצאו כמה נרות כאלה, אשר תחתיתם עטו־רה ציורים נפלאים של חיות.

* כי בחפירות מקדש כנעני עתיק על שפת ימה של נהריה, נמצא בקיץ האחרון נר־שמן בעל שבע פיות. נר זה שימש, כנראה, אב־טיפוס למנורת שב־עת הקנים שהיתה לאחר מכן לסמל העם היהודי.

* כי בקבר מתקופת ההקסו־סים (המאה ה־17 לפני הספי־רה) אשר נחשף בעת חפירות בעפולה (1952) נמצאו חרצני זיתים, הקדומים ביותר שנמצאו עד כה. חרצנים אלה שונים מ־זית־הבר בימינו והם פרי דאג־תו של האיכר הקדמון אשר שקד על השבחת זני הזית. חרצני ההקסוסים מהווים צורת־מעבר בין זית־הבר לבין הזנים המשובחים של ימינו.

* כי נרות־השמן היו בשימוש אצל ערבי ארץ־ישראל עד לרא־שית המאה העשרים ורק היבוא של מנורות־הנפט דחק את השי־מוש בהם.

* כי מטיילים באחד מהכפרים באיזור חברון ראו בשימוש נר־שמן — דוקא מהסוג הקדום, "הפתוח", עוד בשנת 1938?

* כי "נר־התמיד" בבתי־הכנ־סת היהודיים, ונרות־"נשמה", אשר מדליקים ביום־הפטירה של קרובים, הם השרידים האחרונים של נרות השמן הקדומים אשר היו כלי־שימוש יומיומיים בכל בית?

* כי המוסלמים מדליקים על יד קברי הקדושים שלהם נרות שמן, אשר בצורתם אינם נבדלים כמעט מהנרות הקדומים?

מסקנות

הוגי רסרעד/חברכה תשכ"ג

מפקד אש

(ההסברה והשרטוטים ל"מפקד אש" – מתוך חוברת בשם זה, בהוצאת חסיבת בני הקיבוץ המאוחד)

חומרי דלק

ספירט מפוגל – להבה שקטה, צבעה תכול, מחאדה מהר ובעקר ברוח חזקה. יקר.

בנזין – חומר המתלקח בקלות, בוער זמן קצר ובעירתו סוערת. משמש בעיקר להצחה מהירה של חומר יסוד (סולר). הבנזין הוא חומר נדיף מאד ומתאדה במהירות ולכן הוא מסוכן. בתערובת עם אויר הוא עלול ליצור תערובת גזים מתפוצצת.

קרוסין (נפט) – שמושי מאד במפקדים. מעשן יותר מהבנזין ויותר זול ממנו. יש להרחיקו ממעמד האנשים, ושהרוח לא תנשוב את העשן אל פני האנשים, אלא מהם והלאה. כן גם לגבי השימוש בסולר.

סולר – החומר הנוח והשמושי ביותר במפקד, זול ובוער זמן רב. מעשן.

ק ר פ – את הקרפ יש להמיס בבנזין או בקרוסין. הקרפ מתנפח ואז הוא דליק מאד (בגלל הבנזין) ובוער הרבה זמן (בגלל הקרפ). על הקרפ הדולק להיות בתוך קופסה.

אפשרות לשמוש בקרפ לסיסמאות אש ועמודי אש: יש לסבול את רצועות שק–היוטה בתמיסת הקרפ בבנזין, ואח"כ להשתמש ברצועות אלו ללפוף חוטי הברזל ויצירת כתובת האש. אפשרות נוספת: ללפף ברצועות יוטה רגילות אך מתחתיהן לשים חתיכות קרפ רגיל או טבול בנפט.

צמר פלדה – נדלק ע"י גפרור וצריך לסובבו מהר באויר (או לנשוף עליו רוח). האפקט המתקבל – יפה מאד, וכדאי לנצלו. נושר, לכן יש להזהר בתרגיל זה מאפשרות פזור צמר לוהט למקומות שעלול להמצא בהם חומר דליק.

חומרים כימיים

חומרים אלה משמשים ליצירת אש צבעונית ואפקטים של אור.

אפשר לרוכשם בהזמנה דרך מורה החימיה שבמוסד:

אבקת מגנזיום / בריום ניטרט / נטריום ניטרט / סטרונציום / פוליוויניל כלוריד / גם אבק שריפה ומקרונים יש בהם תגובה צבעונית אך אין לקנותם.

המגנזיום, המקרונים ואבק השריפה בוערים באופן עצמאי – אך בשלוב עם שאר החמרים אפשר להשיג אפקטים יפים וצבעים שונים:

צבע	מגנזיום	בריום	נתריום	סטרונציום	אבק שריפה	הערות
לבן מסנור	3/4	–	–	–	1/4	התפוצצות שקטה
צהוב	–	–	–	–	הכל	בעירה מהירה
צהוב	1/4	–	3/4	–	–	בעירה אטית
אדום	1/4	–	–	3/4	–	בעירה אטית
ירוק–לבן	1/4	3/4	–	–	–	בעירה אטית

את החמרים יש לכתוש כל אחד לחוד, ולערבב היטב יחד עם קצת פוליוויניל כלוריד (נוח לעשות זאת עם כף פשוטה בתוך ספל, או כלי אחר חסר פיגום). את התערובת יש לייבש ולעטוף בנייר פשוט.

יש אפשרות להדביק את התערובת המוכנה על שק: לוקחים את התערובת, יוצקים עליה קצת "שמנת" (של פוליוויניל פלוריד-נוזל) ומערבבים היטב. לאחר זאת מורחים את התערובת על בד או רצועות שק יוטה ותולים אותם ליבוש בשמש. כשהבד יבש עוטפים אותו ברצועות מסביב למקל ומדליקים – ובידנו יש לפיד הבוער באש צבעונית במשך דקה או שתים. לפני ההדלקה יש לטבול את הלפיד בנפט או בבנזין – לשם הצתה מהירה.

<u>אש פתאומית במדורה</u> – את תערובת החמרים הכימיים יש לעטוף בנייר עתון ולזרוק למדורה. התוצאה – התלקחות פתאומית של אש גדולה וצבעונית.

<u>לפיד צבעוני</u>: לפיד רגיל (נישא או עומד) שבין שכבות היוטה מוכנסת "אצבע" של החמרים הכימיים – עטופים בנייר. זמן בעירתו קצר לערך ועל כן רצוי להשתמש בו לשם גוון תהלוכת לפידים ע"י הדלקה לסרוגין של לפידים בצבעים שונים.

לפידי - קופסה

צורה משוכללת יותר של לפיד-קופסה, מושגת בשמוש בקופסה מנוקבת. את החורים מנקבים ע"י גרזן או סכין.

החורים מאפשרים זרימה גדולה יותר של אויר ולכן משיגים בלפיד מסוג זה אש גדולה יותר, במשך זמן ארוך.

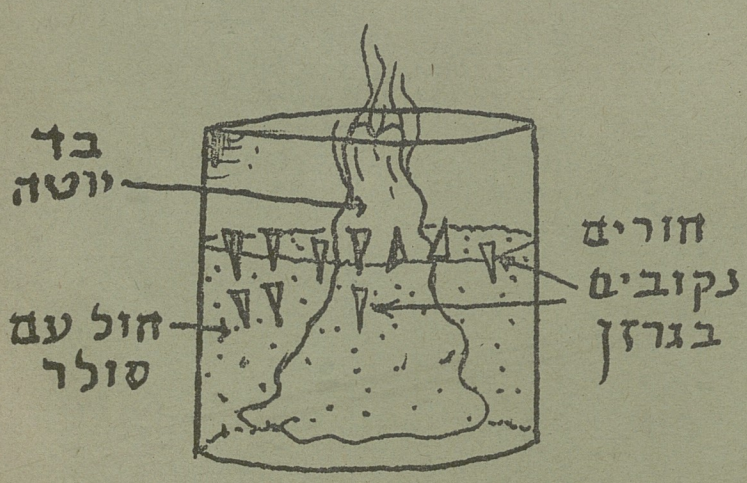

<u>לפיד תמיד</u> לפיד זה הוא שכלול נוסף של לפיד-הקופסה הרגיל. בתחתיתו יש חור, ודרכו נכנסת צינורית נחושת המחוברת לצינורית גומי. צינורית הגומי מחוברת לברז של מיכל הדלק, כך שיש באפשרותנו להזרים דלק ללפיד בזמן הבערה (כמות הדלק המוזרמת – תקבע את גודל הלהבה). אפשר לחבר למיכל דלק אחד כמה וכמה לפידי תמיד. אין סכנה שהדלק בצינורית ובמיכל יבער.

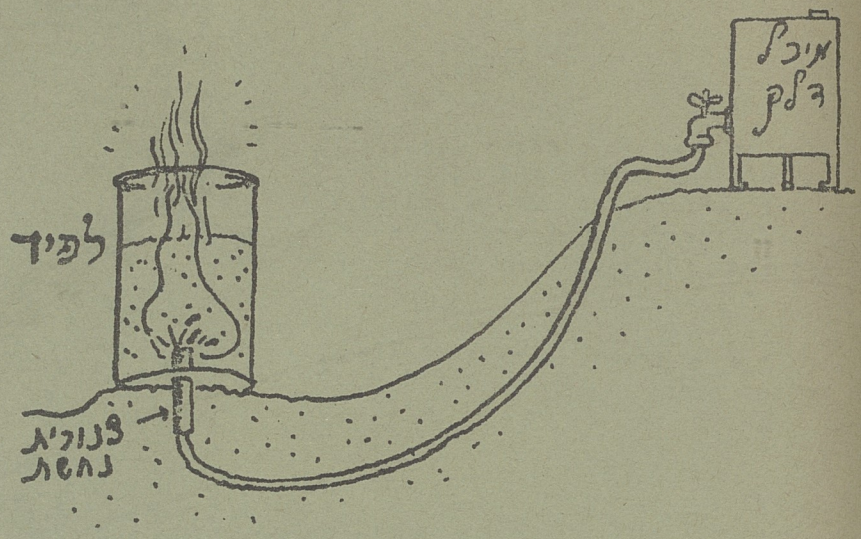

ללפיד-תמיד מספר שמושים :

א. כלפיד זכרון.

ב. הארת אלמנט מסוים (סמל, קבוצת אנשים) במפקד.

ג. הארת השביל למפקד ובחזרה המפקד).

אפשר להקיף את הקופסה של לפיד התמיד בחול או אבנים ומתקבל אפקט יפה ביותר.

לפידים נשאים

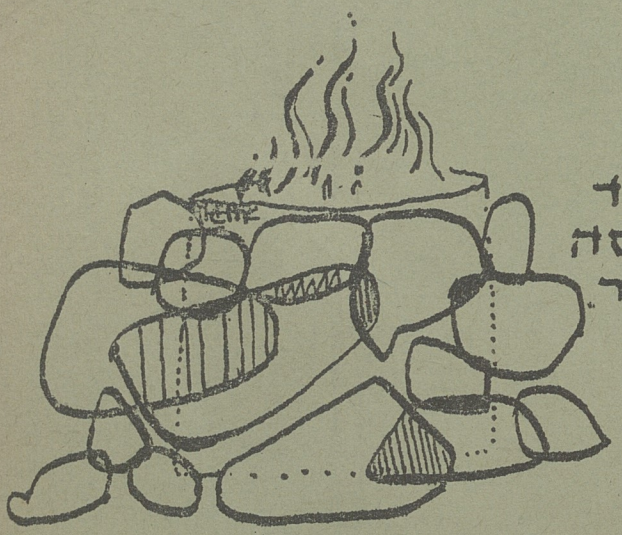

<u>לפיד קרפ:</u> משרים כמה חתיכות קרפ בבנזין, עד שהן מגיעות למצב דביק-חצי נוזלי. את הקרפ שמים על המוט ועוטפים ברצועות יוטה. לפיד כזה בוער חצי שעה ויותר.

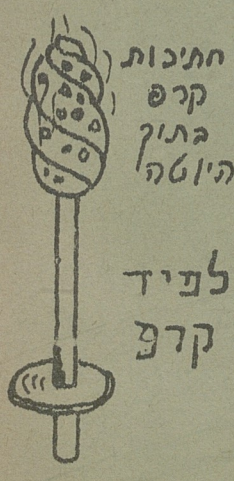

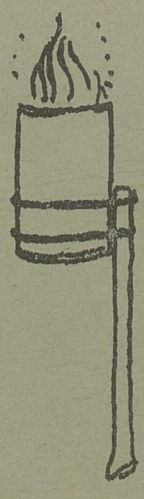

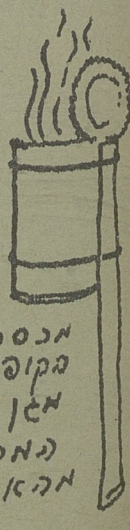

עמודי אש

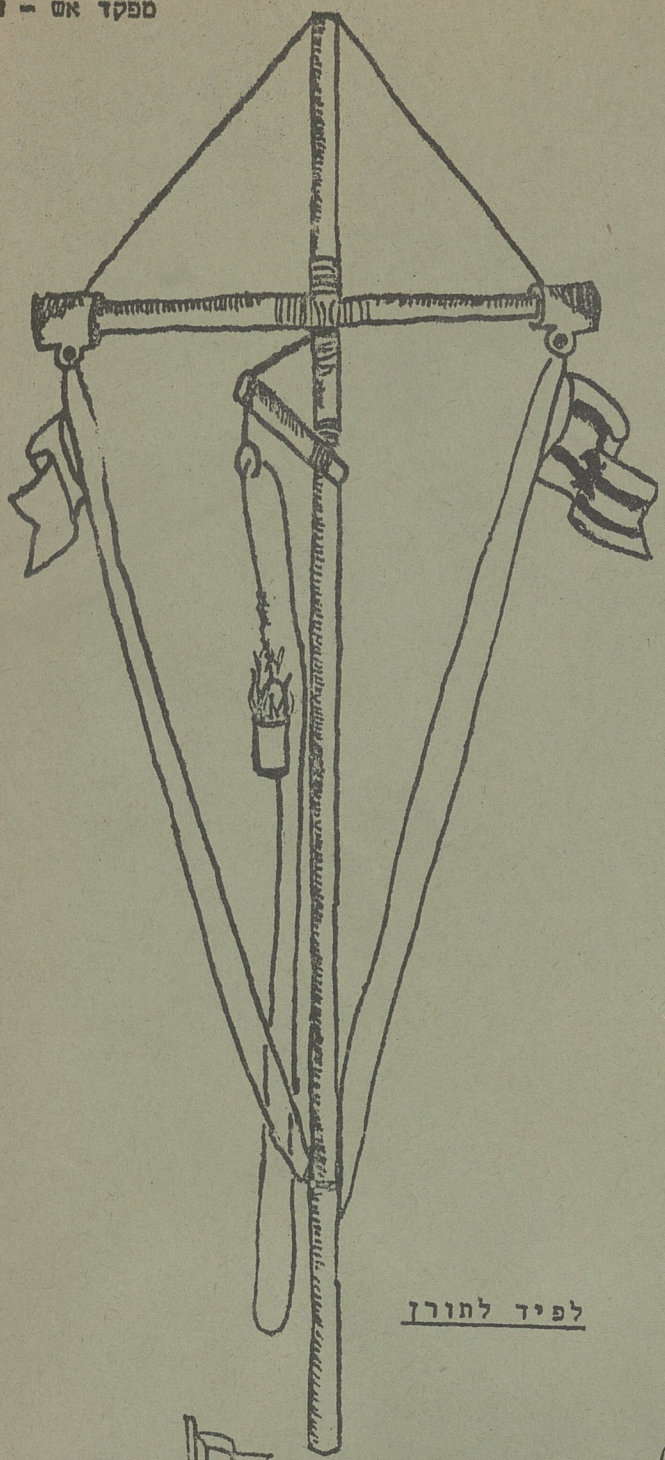

לפיד לתורן

לפיד זה מורם לראש התורן (במפקד), ומאיר את הדגלים. מבנהו: לפיד-קופסה רגיל המחובר לחוט ברזל באורך של 1 מ' לפחות. חוט הברזל מחובר ליחר, שבעזרת גלגלת (המחוברת בראש התורן) – משמש להרמת הלפיד.

מדליקים את הלפיד על הארץ ומרימים אותו כשהוא דולק.

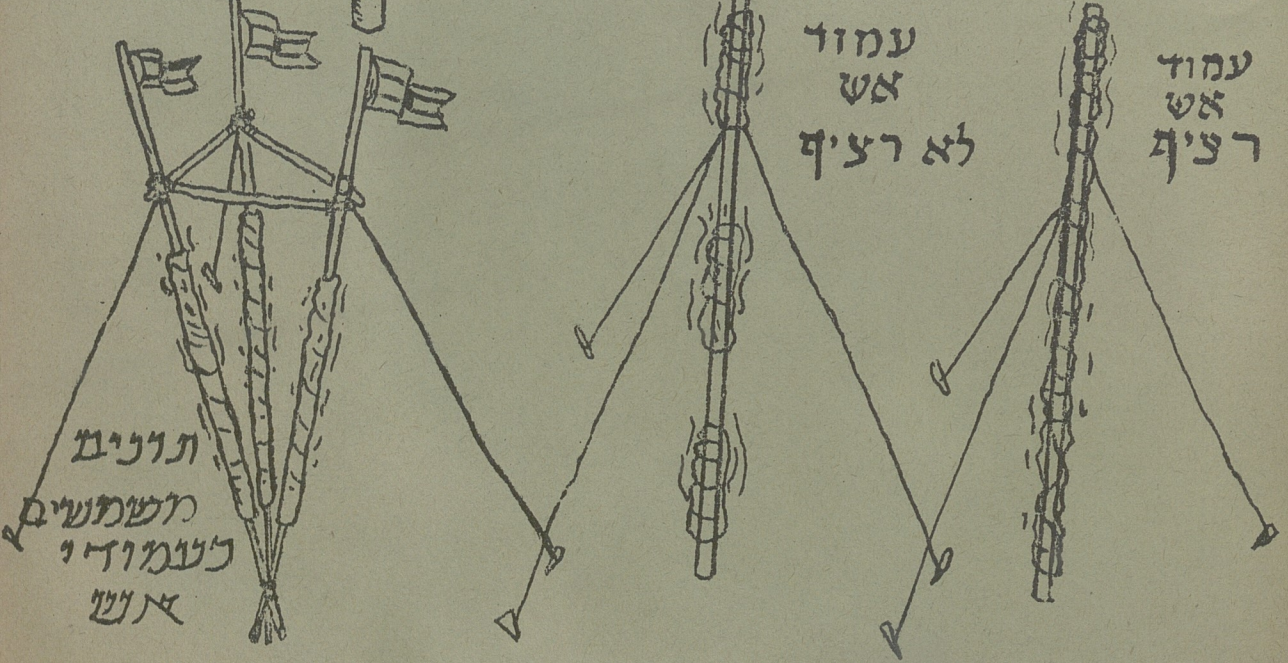

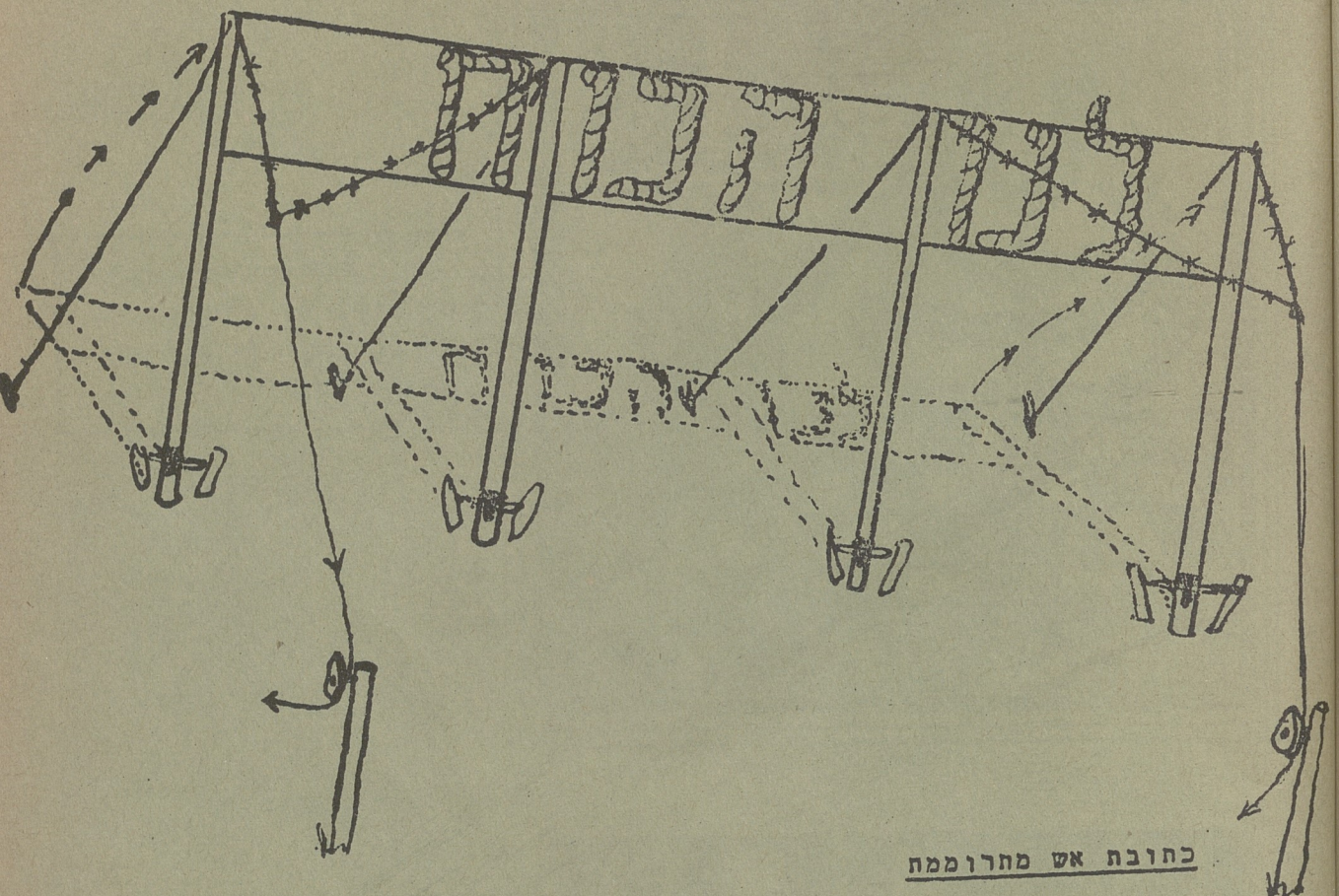

כתובת אש מתרוממת

בכתובת מסוג זה משתמשים במטען-אש גדול.

הכתובת מודלקת כשהיא מונחת על הקרקע ומרימים אותה דולקת. כשהיא מתחילה לדעוך - מניחים את הסיסמה ומכבים אותה עם חול.

ההרמה נעשים ע"י עקרון הצירים (כמו שער אש מתרומם אך באופן הרבה יותר משוכלל), היתרים מתחברים יחד לחבל אחד שנמשך ע"י מנוף-גלגלת.

בסיסמת אש מתרוממת צריך להיות ציעוד המחבר בין העמודים והנושא את האותיות ולא חוט תיל.

תַּחֲרִיס עַתִּיק, "מִימֵי־הַבַּיָּנִים, בּוֹ
אָנוּ רוֹאִים כַּיּוֹצֵד יְהוּדִי, בְּלִבּוּשׁ הַיָּמִים הָהֵם,
מְכַבֵּן בְּיִקְדָּשׁ וּבַתַּרְבָּדָה לְפָנָיו חֲנֻכִּיָּה פָּנָקִית,
שֶׁאֶת נֵרוֹתֶיהָ הוּא מַדְלִיק.

תַּעֲרוּכוֹת

קִשּׁוּט

תערוכות, קישוט

בכל הדורות היה חג החנוכה קשור בביטוי אמונותי-קישוטי מקורי ויפה.

גם עתה יוצרים אמנינו חנוכיות מעניינות ויפות, גם עתה מקשטים אנו, בחג זה במיוחד את אולמותינו ובתינו - ובעיקר בתי הילדים וחדר האכילה - בקישוט נאה, במקום מיוחד בו ל א ו ר, הן ע"י האור כ נ ו ש א, והן ע"י שימוש מופלא בו, באמנויות ומלאכות.

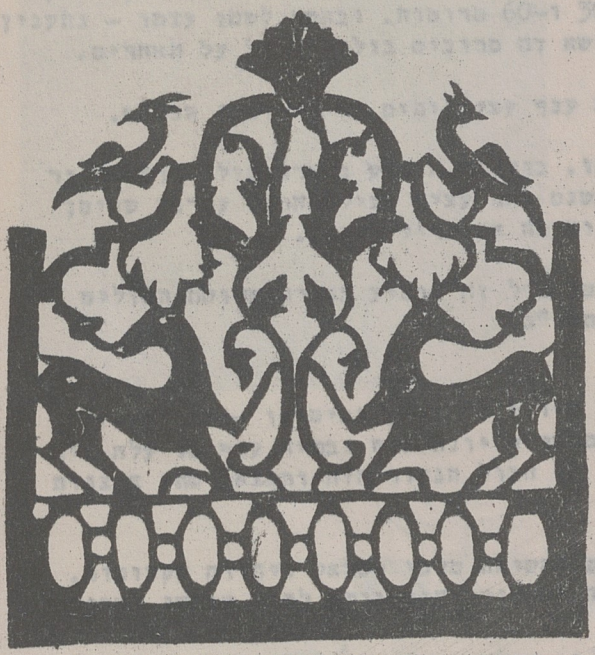

דופן של מנורת חנוכה מאירופה המזרחית, המאה הי"ח
מאוספי המשכן לאמנות

תערוכות

"הוצגו שתים-עשרה חנוכיות עתיקות, עשויות מתכת שנתקבלו בהשאלה מן "המשכן" בעין-חרוד. חנוכיות אלה מצויינות בפשטות המבנה והביצוע, ששוקע בהן הרבה חכמת-לב ודמיון עממי חמים".

תערוכות על האורנמנטיקה של החנוכיה בדורות השונים; "בית רחשמונאים בעליתו וירידתו" וכו' ניתנות להשאלה ממוזיאון "בצלאל" בירושלים, מוזיאון תל-אביב ועוד. בחוברת "גזית" ח-ט, כדך ג' ישנם תצלומים גדולים ומצוינים של חנוכיות וכן גם מאמר מאלף של מרדכי נרקיס "מנורת חנוכה" (מתוך ספרו בשם זה, בהוצאת "בני בצלאל", בסיוע "מוסד ביאליק" ת"ש).

בולים ומטבעות (עתיקים ומטבעות-ישראל)

בנושאים של שמן - עץ הזית - כד-אור - חנוכיה - מנורה - מכביה - חרות...

כַּד | זֵר | (לוּלָב אֶגוֹד וְאֶתְרוֹג) | שַׁעַר הַהֵיכָל, אַרְבָּעָה עַמּוּדִים

תערוכת "הספר לחבר" מפעל שי ספר - (מעות-חנוכה).

הצענו לערוך תערוכות בולים בנושאי חג האורים. כאן אנו מדגימים נושא (רשימתו של מיכאל אמיץ במדור "מבול אל בול" "משמר לילדים").

ב ו ל י ז י ת י ם

חג האורים הגיע; החנוכיה מוכנה כבר לתפקידה ונהיה זקוקים מיד לפך השמן. בנקל תמצאוהו על בולי המטבעות במטבע בערכים של 30 ו–60 פרוטות. ובאשר לשמן עצמו – נתעניין בבולי הזית – המקור של שמן עדין ומזין. בנושא זה מרובים בולי ישראל על האחרים.

בול מתוניסיה – המתאר יד ענוגה מחזיקה ענף עצי זיתים על פירותיו הנאים.

בול אחר: עץ זית מהרי יהודה בכל תפארתו. בול זה הופיע בסדרת בולי דואר אויר משנת תשי"ד, מטעי עצי זית נפוצים בארצנו וישנם בהם עצים שגילם הרבה עשרות שנים; אקלים ארצנו מתאים ביותר לגידול עצי זיתים ומרבה את פריו ושמנו.

בול ועליו עץ זית גזום, שהוציא 40 עלים; בול זה הופיע בסדרת שלושת הבולים ליובל הארבעים של הקרן הקיימת לישראל בשנת תשי"ב.

בול מיון, מתאר חייל יוני, שביד שמאלו כידון ללחימה, ובימינו – ענף עץ–זית כסמל השלום; סמל זה מופיע על הרבה בולים, המתארים יונת נוח ובפיה ענף או עלה זית ושניהם מסמלים את השלום. שימו לב לשני צדיו של הבול הנהדר הזה ותמצאו שתי צנצנות מלאות שימורי פרי זיתים.

מן המקרא לבטח ידוע לכם, ששמן זית שימש למשיחת מלכי ישראל ויהודה הקדומות. כן היו הכהנים והלויים מתקדשים לעבודת בית המקדש ומורחים גופם לפני שנגשו לעבודת הקודש.

פרי הזית הנו עדין וטעים למאכל ומקובל בתפריטם של תושבי אזור הים–התיכון בתורת שימורים או כיבושים. הזיתים משמשים לעצירת שמן הזית עדין הטעם והריח שגם הוא מזון חשוב. לאחר עצירת השמן נשארת הכוספה, המשמשת מספוא לבהמות, להסקה ולזיבול.

לפני שהמציאו את הנפט למאור ולהסקה שימש שמן הזית להארת הדירות וליצירת החום.

בשנים האחרונות מייצרים מן החרצנים של הזיתים חמרים פלסטיים שונים.

שימושו של שמן הזית רב גם לקפואה, לתעשית סבון, תמרוקים ולתעשית צבעים.

בשנת תשט"ז הוציא השירות הבולאי, ליובל הכ"ה של הסתדרות המורים בישראל ב ו ל, שעליו מנורת שמן קדומה, אשר שימשה למאור. מנורה זו עם שלהבתה הבהירה מאירה לבטח את מוחם של ילדי ישראל, הלומדים תורת אמת מפי מוריהם המסורים.

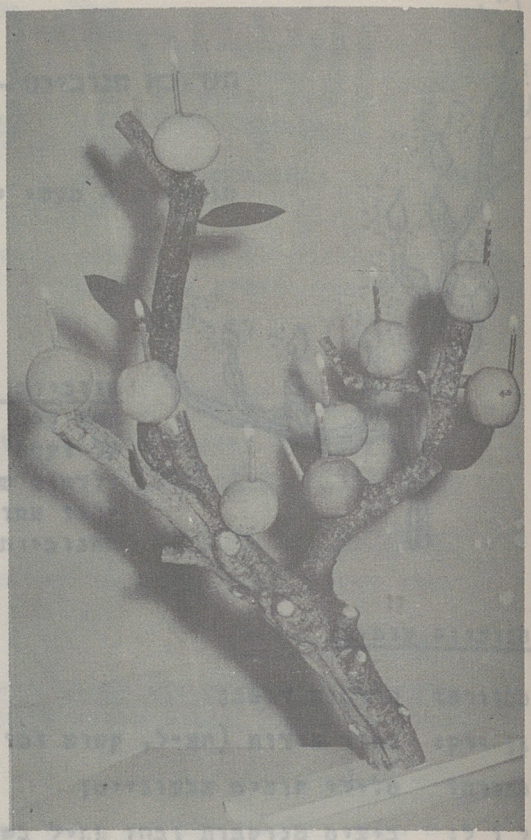

חנוכיות

תחרות עפולה

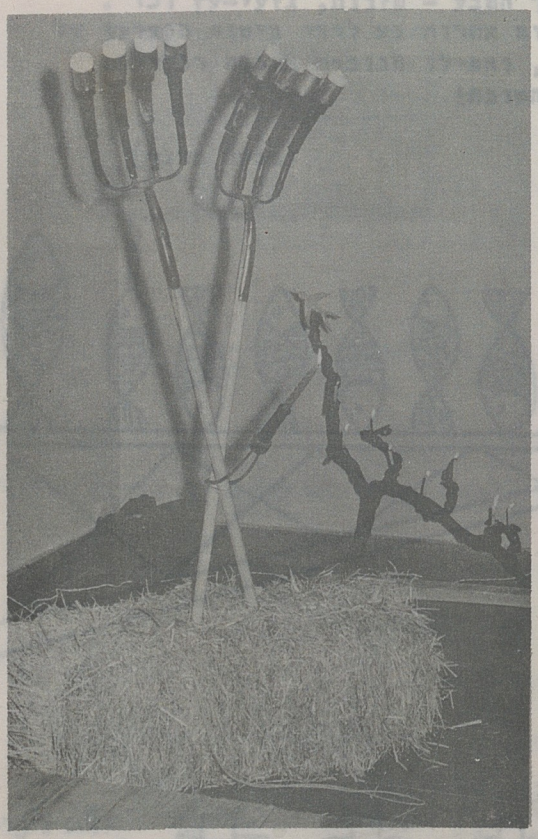

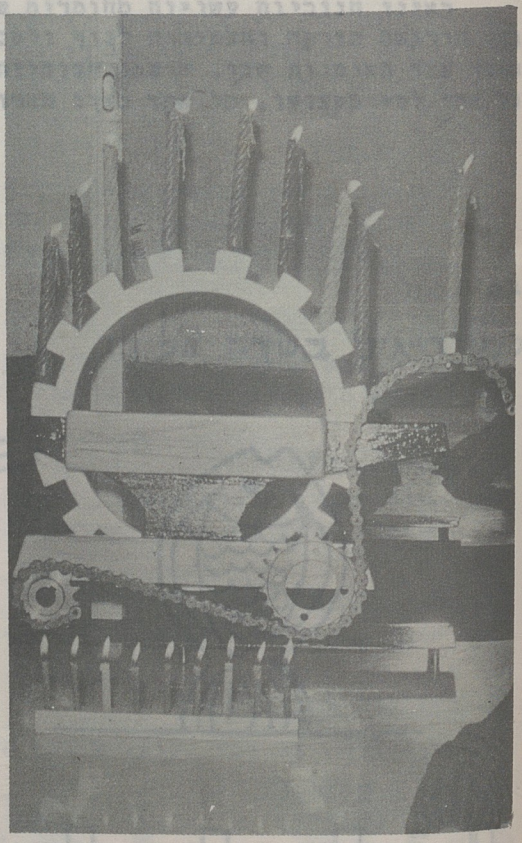

תערוכת חנוכיות - תוצרת בית

חנוכיות - מעשי ידי חברים וילדים.

חנוכיות ענפים: פונים לענפי המשק (שדה, מלאכה ושרותים) ומציעים להתקין חנוכיות מחומר או מתוצרת וציוד הענף. על ועדת התרבות לספק ח ו מ ר ג ל מ י לפי הצורך ולדאוג שבתי-המלאכה במשק וחדרי-המלאכה של בתי הספר יהיו פתוחים בערב, שבוע קודם חנוכה.
החנוכיות תוצגנה בתערוכה בחדר האוכל.

חנוכיות ענפים:

מכורת: פרוסות דונג;

גן ירק: בתוך פירות (חציל, קשוא וכו');

מחפרה: סלילי חוטים צבעוניים;

ל ו ל: ביצים מנוקבות ובהן פתיל בשמן (הביצים צבעוניות);

ר פ ת: כלי חליבה אוטומטיים;

מוסך: מיכלי עבודה (מברגים למיניהם ושיבות);

שרברבות: צנורות מחוברים (בית השטה).

ראינו חנוכיות עשויות מחומרים שנאספו מתוך הטבע - פירות, גזעי-עץ וכו'. בהן הורגשה הזרקה והצמידות לנוף ולטבע. בחנוכיות אחרות בא לידי ביטוי מקצועו של החבר מצד האומנות שבו. הוצגו חנוכיות עץ ומתכת, ואפילו חנוכית בובות רוקדות. כל אחד לפי מקצועו, כל אחד כידו הברוכה ורוחו הטובה!

(גבעת ברנר)

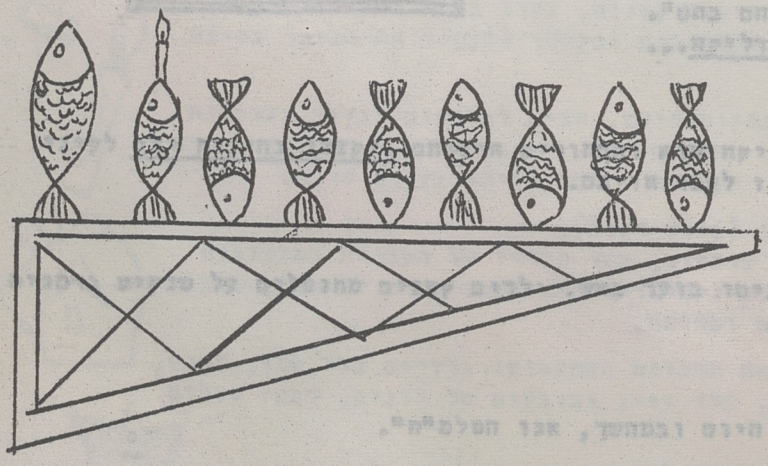

בתערוכה:
כנסיות בשדה-אליהו

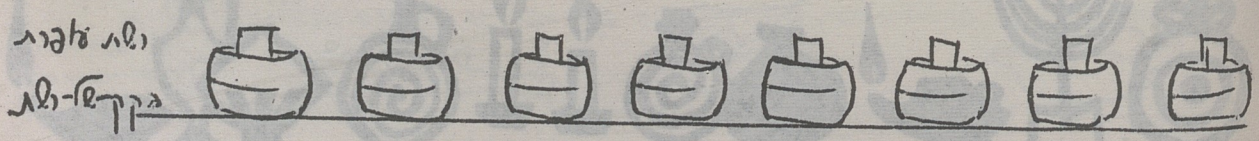

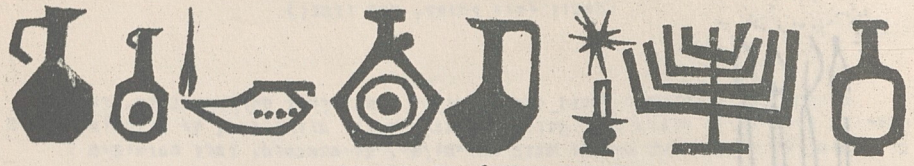

עיטורי ויטראז' או תמונות

סדרת תמונות לעיטור חלונות בנושא "מעטים נגד רבים בנתיב הדורות", או:
"בהילחם ישראל - מעטים נגד רבים"

(בוצע בבית השיטה)

א. נפילת חומות יריחו:
יהושע בן נון ואנשיו נלחמים ביושבי הארץ הכנענים והאמורים. בתההמת התרועה של השופרות נפלה יריחו.

ב. "בתענך על מי מגידו":
גברה דבורה אשת לפידות על חיל שריון הכנענים. רכב הכרזל טבע בבוץ העמק.

ג. גדעון במעין חרוד:
בלפידים בוערים שגשלפו מתוך כדים שנזפצו ניצח גדעון מעופרה את המדיינים השוסים. בנצלו תכסיס הפתעה לילי והפיצם ורדפם הרחק לעבר-הירדן.

ד. דוד וגליית:
זה הקטן בקלעו ובאמונתו, מול הענק הפלישתי, בחרבו וחניתו: "אתה בא אלי בחרב, בחנית ובכידון, ואנוכי בא אליך בשם ה' צבאות אלוהי מערכות ישראל אשר חרפת".

ה. ש מ ש ו ן:
גבר על הפלישתים. בגבורתו הסיע את דלתות שערי עזה העיר.

ו. יהודה המכבי:
בהכותו אויביו אמר: "כי לא ברוב-חיל נצחון המלחמה". שבעה שפודי ברזל היו בידי הלוחמים החשמונאים ואותם הדליקו.

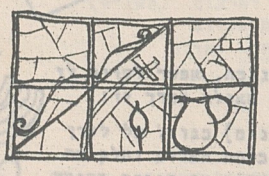

ז. מ צ ד ה:
"אנחנו היינו הראשונים להריס יד בהם ואנחנו נשארנו האחרונים להלחם בהם".
בודד הזדקר צוק מצדה בתוך הדליקה...

ח. מרד בר-כוכבא:
בר-כוכבא קרא: קץ לעבדות! ויקח הוא והבחורים חרבותם ויקצצו בחונות ידם לעיני הרומאים הגאים וישליכום בבוז לעבר אויבם.

ט. מרד הציטאות:
רקיע השמים אדום מלהבות. הציטו בוער באש. ילדים קטנים מתנפלים על טנקים גרמנים במטילי ברזל ובקבוקי בעירה.

י. פ ל מ " ח:
"ראשונים תמיד אנחנו, לאור היום ובמחשך, אנו הפלמ"ח".

יא. מערכות סיני תשי"ז:
"גם עתה, אם סגר עלינו מדברו אל נקם, כמעט נגע בנו שיר עוז ומרי-ונקם".

הדדי דמרעד/חנוכה תשכ"ג

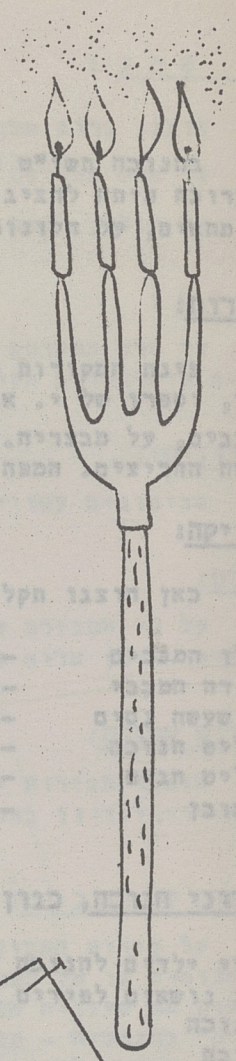

סמלי חנוכה בקישוט:

חנוכיות, קנקנים, נר קדמון, אבוקות, סביבונים, צלחת עם לביבות, נרות דולקים, קשת וחץ, דמויות קדומים.

*

כ ח נ ו כ י ה מרכזית (האון, חמדיה ועוד) שמשו שני קלשונים ל-8 הנרות, והמגל ביניהם - כשמש.

שני קלשונים ורובה מכודן ביניהם (נגבה).

*

על המאוורר המרכזי של חדר האוכל הותקן (האון) ס ב י ב ו ן ע נ ק (1.10 × 1.10 × 2 מטרים). הסביבון המואר החשמל.

*

ועוד רעיון נאה ויעיל:

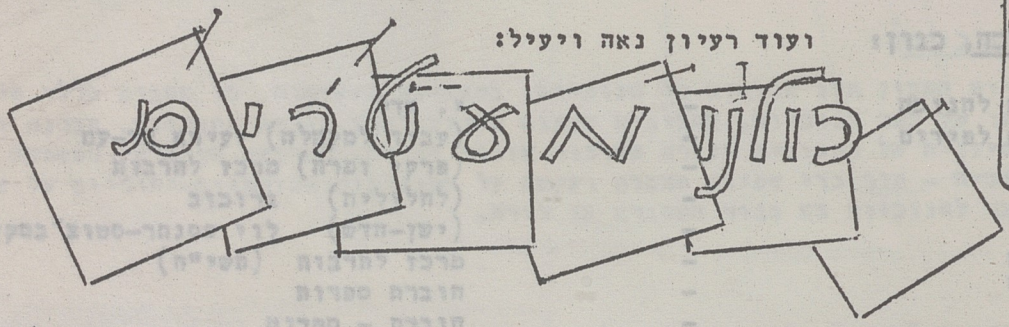

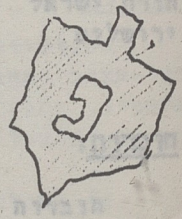

אם אתה עורך ערב הווי באחד מלילות חנוכה, אפשר לשוות לו אוירה עליזה מיד עם כניסת הציבור אל האולם בדרך זו:

הכן רבועים מנייר צבעוני (בצבעים שונים) בגודל של לערך 20×20 סמ' ומלאי סיכות קטנות. עמוד בפתח האולם וחלק את הסיכות והניירות לכל נכנס ובקשהו להצמיד את הנייר בסיכה לדש בגדו.

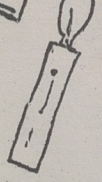

לאחר שהכל ישבו במקומותיהם, הציע לנוכחים לגזור באצבעות קישוטי חג, שתכנם סמלי חנוכה, ולקשט בהם את האולם: לחברם לוילונות, המפות, הקירות - ככל שניתן בעזרת סיכה.

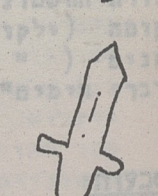

יש לקבוע משך זמן (כחמש דקות);
אפשר למנות ועדת שופטים, אשר תכריז על העבודה המצטיינת ותמסור גם פרס "מעיניני דיומא", כגון קערת לביבות, סופגניות, סביבון עם ממתקים וכדומה.

תתפלא לראות עד מה תרבינה ההמצאות: גוזרים כדי שמן, נרות, חנוכיות, לביבות, כלי זיין וכובעים של יונים, ראשי פסלים ועוד ועוד.

האולם "קושט". אפשר להחיל בתכנית.

ח ג ש מ ח !

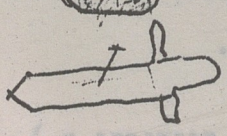

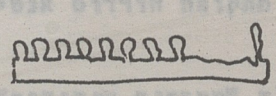

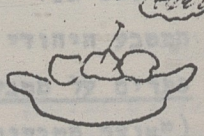

תערוכת חנוכה

(המכון להוי ומועד, רמת יוחנן)

בחנוכה תשי"ט נערכה ב-"מכון להוי ומועד" ברמת-יוחנן התערוכת חנוכה. מטרת התערוכה היתה להציג מוטיבים של חנוכה. המוצגים הוצגו בויטרינות, על שולחנות מכוסים בד מתאים, על חלונות וכן הועמדו חנוכיות "חיות", על אצטבאות, ואלו המוטיבים:

מקורות:

פינת המקורות כללה ספרות היסטורית, כגון ספר המכבים, יוספוס פלביוס, דובנוב, גרץ, וספרו של י. אבישר "מלחמות יהודה המכבי". על מפת הארץ סומנו גבולות הארץ בימי המכבים, על מבצריה. קוי הגבולות וכן שירטוטי המבצרים נחרצו בנייר, וצלופן אדום הושם מתחת החריצים. המפה היתה תלויה על חלון מואר.

מוזיקה:

כאן הוצגו תקליטים, תווים והסבר ל-"מעוז צור". התקליטים כללו:

גילו המכבים	-	(מקהלה) - DECCA
יהודה המכבי	-	בר-כוכבא - (נרדי) זמרה ART
מי שעשה נסים	-	(מאלווסקי, מקהלה) - שרון
תקליט חנוכה	-	(5 שירים חנה אהרוני) - מקולית
תקליט חגים	-	(א.נ.) 4 שירי חנוכה - יפה ירקוני - "הד ארצי"
בטהובן	-	12 וריאציות על האורטוריה - יהודה המכבי-הנדל VOX
		צ'לו ופסנתר גראודמן.

שירוני חנוכה, כגון:

שירי ילדים לחנוכה	-	י. אדל
אנו נושאים לפידים	-	(עבוד למקהלה) זעירא בר-עם
לחנוכה	-	(פרקי זמרה) מרכז לתרבות
חנוכה	-	(לחלילית) גרוכוב
מעוז-צור	-	(ישן-חדש) לוי פסנתר-סטוצ'בסקי
שירי חנוכה	-	מרכז לתרבות (תשי"ח)
תורת ישראל	-	חוברת ספרות
ירושלים	-	חוברת - ספרות

חוברות:

חוברות חנוכה עם הדגשה על חוברות-חנוכה של ההתישבות העובדת, בינהן:

"אורות"	-	תשט"ו - ככל
"אורות"	-	תשי"ב
פרקי מקרא	-	כסלו - תשי"ח-מרכז לתרבות
יהודה המכבי	-	ארצי-עמיחי
מנורת החשמונאים (מאמר)	-	חוב' "פנים אל פנים" - תשט"ו
תקומה (ילקוט לחג האורים)	-	צה"ל - תשי"ג
מחנים (" " ")	-	צה"ל - תשי"ו
"דברי הימים" (גליון חנוכה)		מ"חדשות העבר".

מטבעות:

מטבעות מקוריות ליד המטבעות "החיות" באה התמונה המוגדלת. המטבעות הן מתקופת: חלמאי א' ממצרים (מהמאה ה-3 לפסה"נ) מתקופת הנציבים הרומיים ועד לתקופה הביזנטית.

המטבע היהודי היחידי אשר היה ברשותנו הוא מתקופת חורדוס אנטיפס.

ספרים על מטבעות ליוו את המוצגים:

("אוצר מטבעות ארץ ישראל" מאת אריה קינדלר "מטבעות היהודים" - רייפנברג א.)

מטבעות העשור הובלטו כסיום לפינת המטבעות.

נר שמן:

הוצגו נרות שמן (ליד כל אחת - תמונה מתאימה):

נר חרס מתקופת האבות, נר חרס מתקופת החשמונאים, חיקוי מודרני לנר מתקופת התלמוד.

על שולחן, נוח לעיון, היתה מונחת ספרות על נר השמן.

פכים:

פך חרס מתקופת מלכי ישראל, פך חרס מתקופה ההלניסטית. פכים מימינו, חיקויים לפכים הישראליים הקדומים.

סביבונים:

סביבונים עשויים עץ ועופרת הונחו על מגבהות.

מגזרת:

על פי המגזרת של גיזה פרנקל מגליציה הוכנה מגזרת גדולה מנייר שחור, זו הודבקה על נייר צלופן אדום וצהוב. המגזרת סודרה על חלון והתקבל רושם של ויטרז'.

מגזרות קטנות:

הוצגו מגזרות קטנות, מנייר צבעוני, מעשה ידה של אתי ספקטור ומגזרות צבעוניות, מעשה-ידי ילדינו בהדרכת חנה ולטוך.

תמונות של חנוכיות:

על קירות המכון תלו תמונות של חנוכיות, במסגרות מתאימות. כל מסגרת כללה תמונה של חנוכיה או של כמה חנוכיות, המצינות טיפוס מסוים לארץ מוצאה וסגנונה. הכונה היתה להראות את שינויה של החנוכיה בעברה מארצות שונות בגולה. ההדגשה היתה על ההשפעה "הזרה" בחנוכיה - תוך כדי שמירה מתמדת ועקשת על המוטיבים המזרחיים-יהודיים של ארץ מוצאם. ההסבר לחנוכיות בא בגוף המסגרת או לידה.

חנוכיות:

החנוכיות ה-"חיות", אשר הועמדו על אצטבאות כל הקיר הדרומי נאספו מאספנים בתל-אביב ומחברים ברמת-יוחנן. האספנים אשר עזרו לנו הם ישראל פינצוק ושמואל לוין-אפשטין. זמנן של החנוכיות היה מימי הבינים ועד לימינו אנו. ארצות מוצאן היו: מרוקו, ספרד, איטליה, גרמניה, הולנד, צכסלבקיה, פולניה ואוקראינה.

על השולחן באמצע המכון חנוכיות מעשה ידי חברינו.

ספרים על החנוכיה ועל חנוכה:

הספרים אשר הדריכו אותנו במיצוי ההסברים לחנוכיות היו:

מגורת החנוכה	-	מ. נרקיס
בשבילי אמנות יהודית	-	י. פינקרפלד
האומנות היהודית	-	הוצאת מסדה
Jewish Ceremonial Art	-	S. Rayser
מועדים	-	לוינסקי - תשי"ד
ספר יהודית	-	יהושע גרינץ - מוסד ביאליק-תשי"ז
קדמוניות התלמוד	-	ש. קרוס חלק ראשון (נרות ומנורות)
ספר החנוכה	-	קק"ל - תרצ"ח
ספר ירושלים	-	כרך א' ביאליק. דביר - תשט"ו
הספרים החיצונים	-	כרך ב' ספר ראשון א. כהנא. מוסד ביאליק

סרטונים:

מגורת הכנסת;
מערת החשמונאים;
סרט חנוכה, קק"ל;
מגזרות חנוכה.

רמזים לקישוט הכיתה

להלן מספר הצעות לקישוטה של הכיתה לקראת חנוכה. הדוגמאות פשוטות למדי ומאפשרות למורה להכין בקלות, בעזרתם של תלמידים, קישוטים לחג.

הטקסט והביצוע הגרפי הוכנו ע"י נורית אורלוב ביוזמתו ובהכוונתו של ברוך אנגלהרד.

משרד החינוך והתרבות
המרכזיות הפדגוגיות
ד"ר נח גרדי
מנהל.

שרשרת נרות:

גוזרים נרות מבריסטול או נייר צבעוני. מנקבים שני חורים בקצה השלהבת, דרכם משחילים חוט לחליה.

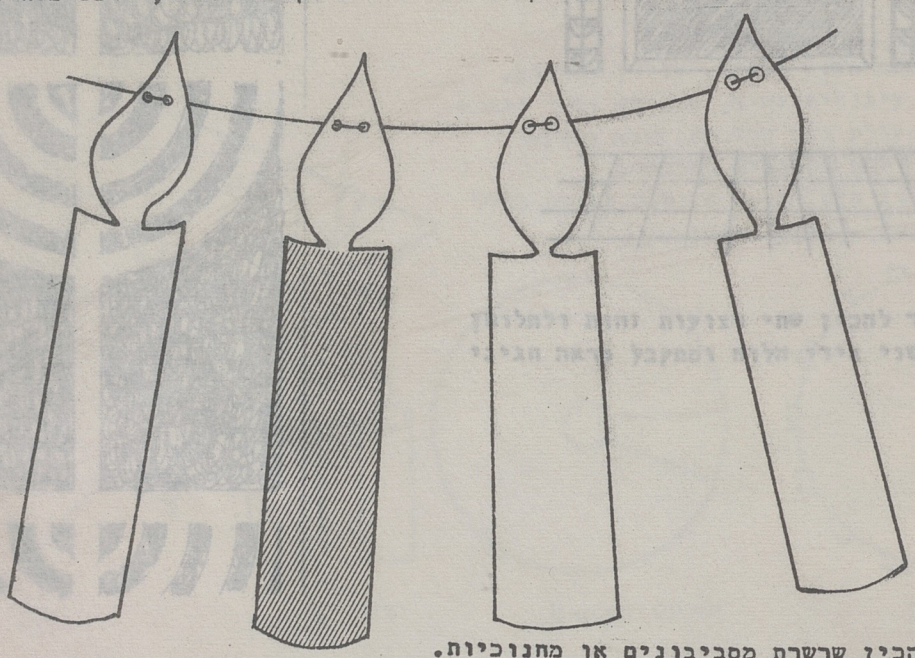

בדרך זו אפשר להכין שרשרת מסביבונים או מחנוכיות.

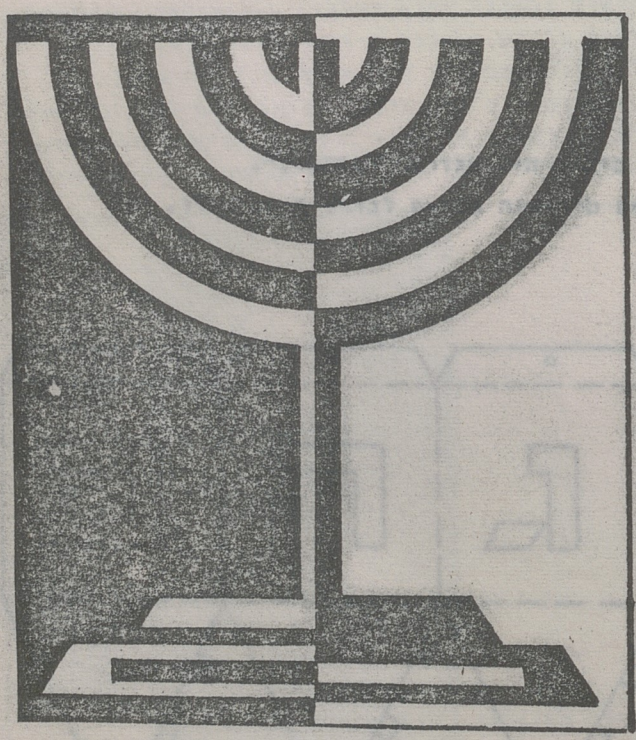

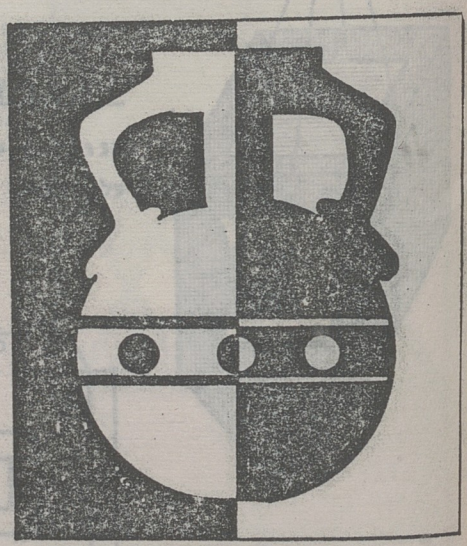

ע"י שימוש בשני גווני נייר נוגדים בצבעם כמו: שחור–לבן, כחול–לבן, תכלת–שחור, ועוד, אפשר להכין פלקטים מעניינים. בציור שלפנינו כך עתיק. אנו מציירים רק את חלקו האחד על נייר שחור המונח על רקע לבן. גוזרים את הציור ואת החלק הגזור הופכים, ומניחים על חלקו השני של הפלקט שהוא לבן. כך מתקבל ציור המורכב משני צבעים וללא בזבוז מיותר של נייר.

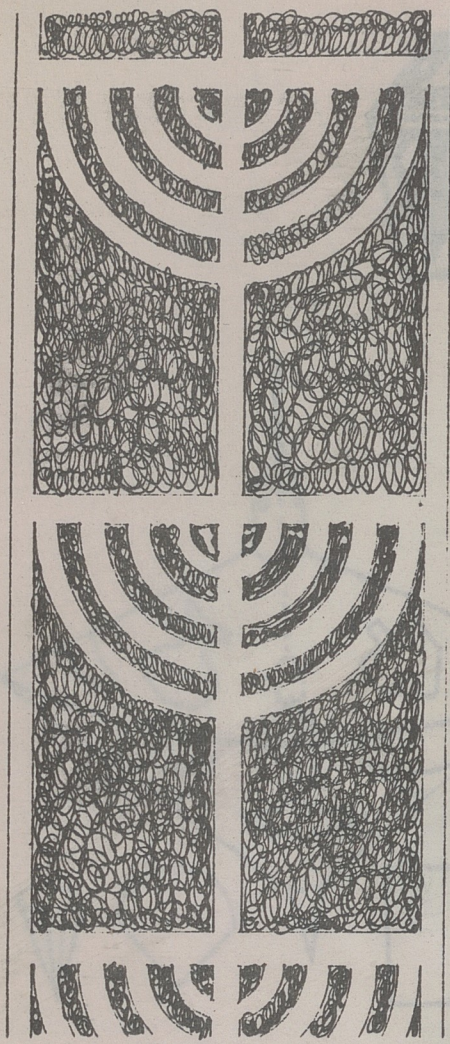

אורנמנטים

האורנמנט הינו מוטיב החוזר מספר פעמים.

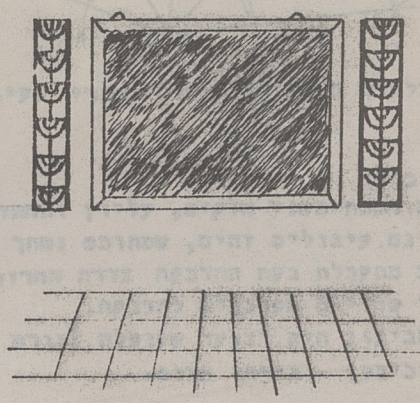

אפשר להכין שתי רצועות זהות ולתלותן בחזית הכיתה משני צידי הלוח ומתקבל מראה חביבי בחדר.

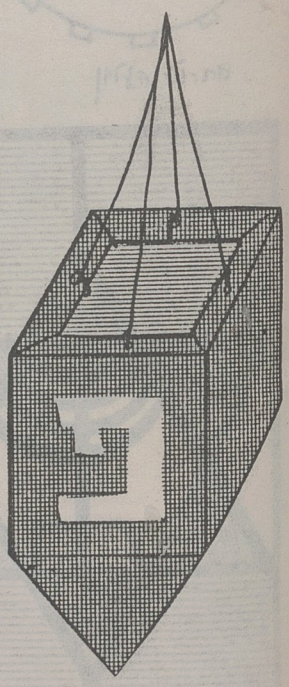

מ נ ו ר ו ת

מנורת הנייר המוכרת ביותר היא מנורת "הסביבון".
על הסבצע לקבוע רק את מידותיה בהתאם לגודל המתאים לו.

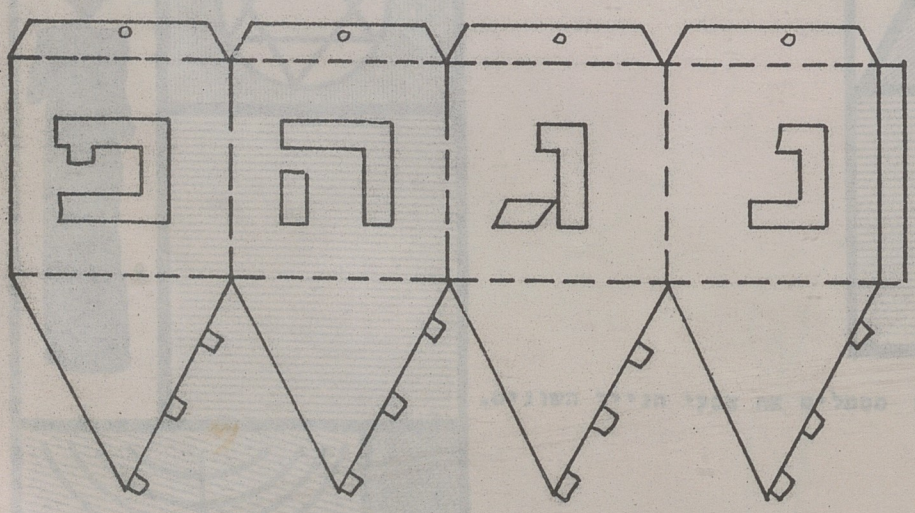

מנורה דמויית מנס.

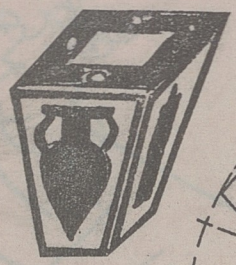

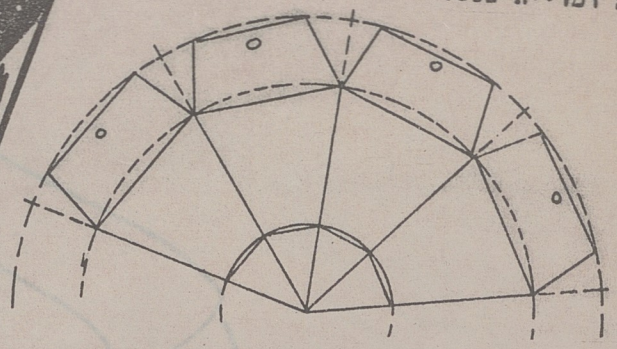

כל צלע מצלעות המנס הינה חלק עשירי מעיגול.

מנורת סביבון,
מורכבת משני חלקים, עליון ותחתון.
החלקים הינם עיגולים זהים, שמחוכם נחתך והוצא
קטע ו"יכ מתקבלת בעת ההדבקה צורת החרוט
יש להשאיר שוליים משוננים להדבקה.
"ידית" הסביבון היא רצועה שקופלה לצורת גליל
ו"רגל" הסביבון – צורתו חרוט.

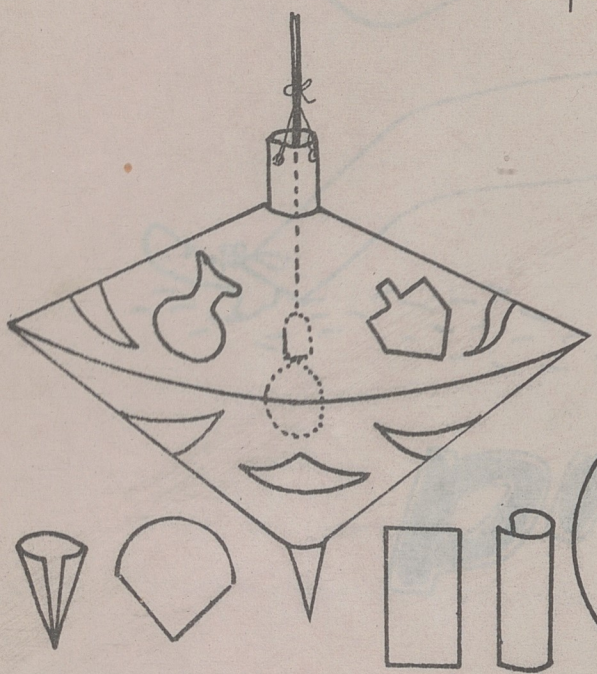

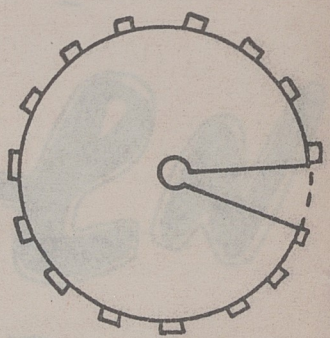

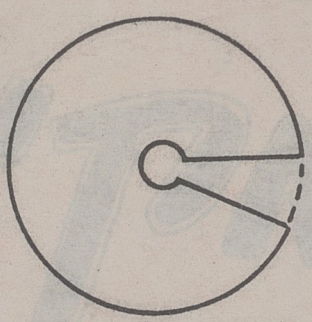

החרוט העליון — החרוט התחתון — "ידית" הסביבון — "רגל" הסביבון

הויטראז' (קישוט צבעוני שקוף בחלון) מעניק לחדר אוירה חמה ועליזה. לקישוט זה יש משמעות מיוחדת בחג האור.
את הויטראז' מכינים מגליון ניר שחור אשר מחוכות נגזרו קטעים ובמקומם מדביקים ניר צלופן צבעוני ושקוף. יש לשמור על קשר הקוים הן לשם גוון הצורות והן לשם שמירת היציבות.
מבעד הנייר הצבעוני ישתקף האור הבא מבחוץ בגוונים רבים.

השטחים המקוקוים מסמלים את צבעי הנייר השונים.

משאלות וחידונים

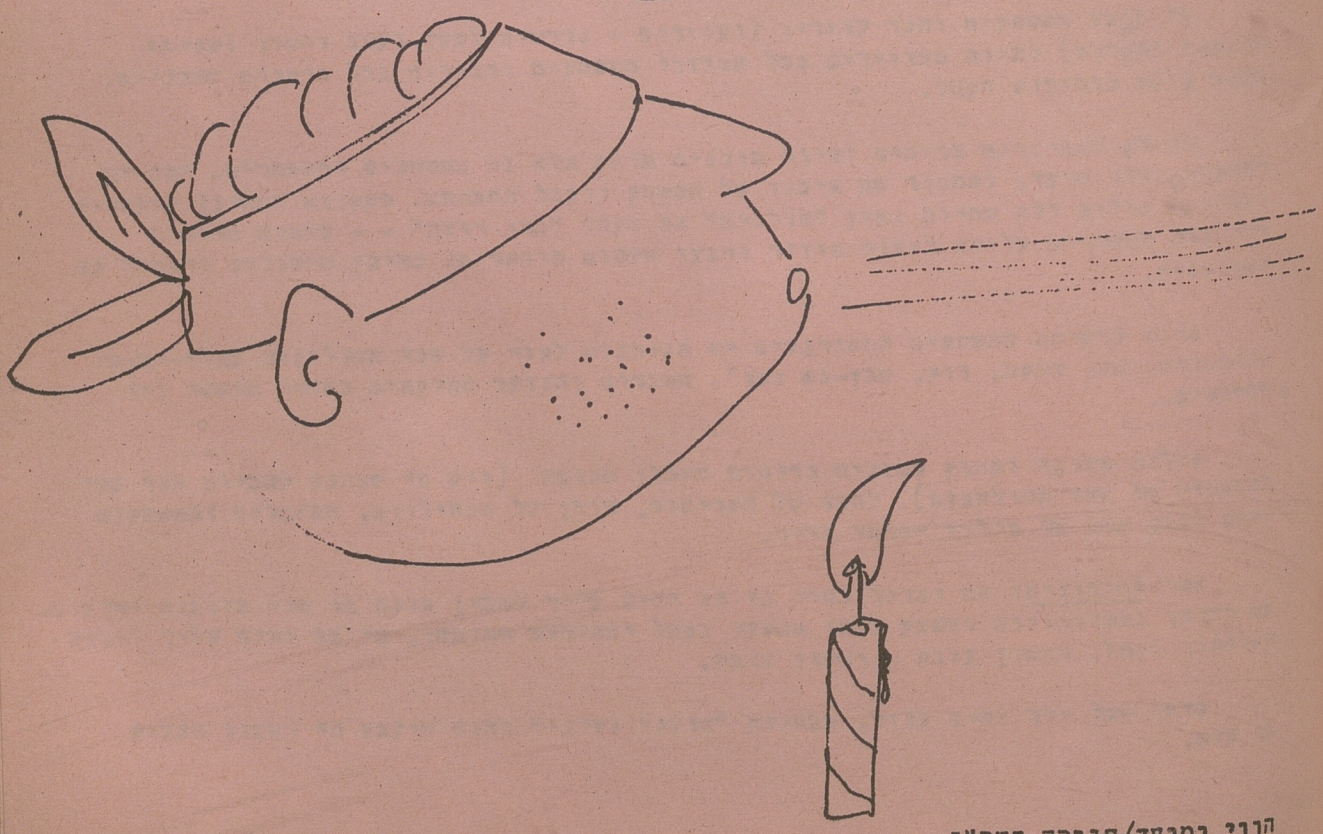

הדרי רמרעד/חברכה תשכ"ג

גבעת ברנר

משחקים באולם

במשחקי חברותא אלה אפשר לשחק כאשר הכל יושבים במעגל רחב מידות ואל מרכזו של המעגל מופיעים המשחקים. (מבנה כזה תואם נתונים של קבוצה קטנה יחסית).

אפשר גם שלא לשנות מצורת הישיבה של המסיבה כולה ואז המשחקים יערכו על במה מוגבהת במשהו, בחזית האולם.

באולם גדול וארוך ומרובה משתתפים - נערכו אזורים משחקים על שתי במות בעת אחת - כך שהכל באו מקרוב וחזו מרחוק בוריאציה...

המשחקים המוצעים יכולים לשמש בסיום משמח במסגרת מסיבת חנוכה, כשם שהם יכולים לשמש לערב משחקים לעצמו.

על מרכז המשחקים וחבר עוזריו (ועוזרים - נדרשים למען הקצב והסדר ומניעת הפתעות וחקלות) להיות מצויידים בכל אביזרי המשחקים ומצויים בכל פרטיהם הטכניים. הקצב קובע בדריכות הקהל.

לא רק האביזרים צריכים להיות מוכנים מראש אלא גם המשחקים והמתחרים. אתם יש להתקשר בעוד מועד, להסביר את תוכנו של המשחק ולקבל הסכמתם. משקורא המארגן למתחרים לעלות - עולים ללא שהיות ואין "חולבים" את הקהל "במי רוצה" - - ציפיה מיותרת להחלצות המתחרים עלולה ליצור פיזור ורגעי שעמום מיותרים, כמובן שיכולים להצטרף גם ספונטניות.

נוסף לרשימת המשחקים המאורגנים יש הנוהגים לפזר על פני השולחנות בחדר-האוכל סביבונים, שח, דמקה, דוק, שבץ-נא וכו'. החברים והנוער מתלקטים באופן חופשי ליד המשחקים.

קולות משובה וצחוק נמזגים בריחות מאכלי חנוכה (ויש מי שנהנה להכינם תוך כדי המשחקים על אחד השולחנות). לחשו של הפריטוס, חומן של הפתיליות, המאכלים והמשחקים דיים לספק ערב של בילוי חברתי נדיר.

אשר לחידונים: אם רצונך בסדר כי אז יהיה עליך להכין צוות או שני צוותות יריבים. אם רצונך בספונטניות ובמגע בלתי אמצעי בקהל דמהירות תגובתו, כי אז יהיה עליך לירות שאלותיך לקהל. ראשון עונה - ראשון זוכה.

כדאי שעל ידך יהיה עוזר, בבחינת "אוזני ועיני" והוא שיקבע מי ראשון הצביע או ענה.

משחקים

הלעיטני-נא מן הלביבות:

זוגות-זוגות (חבר וחברה) יושבים על כסאות זה מול זה. להדום רגליהם, בינותם, צלחת ובה 8 לביבות. בידי כל משחק מזלג ארוך 70 ס"מ (מזלג רגיל, שהוצמדה אליו מזסטת ידית). בהינתן האות מאכיל הזוג זה את זה. זוג שסיים ראשונה את כל לביבותיו – והמהם או שרק "מעוז צור" – זכה.

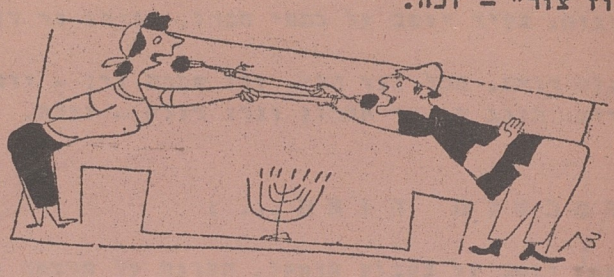

סיגון לביבות ואכילתן:

בשלשות – סבתא וזוג. לרשות השלושה פתיליה, פומפיה, 4 תפוחי אדמה, סכין, שמן, מלח, שלושה מזלגות, גפרורים.

חטוף ואכול סופגניות:

על פני חוט, לרוחבו של האולם, מושחלות סופגניות מרוחות תמריח מתוק. המתנדבים לאכילת-מצוה זו – ידיהם קשורות מאחוריהם. לאות "חטוף ואכול" מתחילה ההתחרות.

שונה מהנ"ל: אל החבל המאוזן נקראים המתנדבים. כל סופגניה מושחלת בחוט ומותאמת לפי גובה אפו של כל לקקן.

אכול החוט – ותגיע לסופגניה:

קבוצה בת 4-6 אנשים עומדת במעגל, ברדיוס של כ-3 מטרים. בפיו של כל אחד חוט דק וחזק. כל החוטים קשורים לחורה של סופגניה. המטרה – להגיע ראשון לסופגניה.

הדלקת חנוכיה:

מספר "סומים" ניצבים במרחק 3 מטרים משולחן או (שולחנות) עליו חנוכיות כמספר ה"סומים". בכנה של כל חנוכיה – 8 נרות. ליד כל חנוכיה קופסת גפרורים ובה 3 גפרורים בלבד.

בהינתן האות – על המדליקים לגשת איש איש לחנוכיתו ולהדליק את כל שמונת הנרות שבה.

כיבוי חנוכיות:

כמספר החנוכיות הדולקות (מהמשחק הקודם) והפזורות על פני שולחנות או הרצפה – כן מספר הסומים.

סומא שמצליח למצוא חנוכיה – עמל לכבותה בנשיפה או באצבעות ידיו. ראשון שכיבה חנוכיתו – זכה.

נ ש פ נ י ם :

חנוכיות דולקות ניצבות על שולחן. מולן במרחק 2 מטרים ניצבים הנשפנים, גלויי עיניים. כל נשפן נושף בתורו 3 נשיפות, במטרה לכבות את כל 8 הנרות שבחנוכיה. זוכה זה שכיבה יותר נרות.

מ ג ד ל ו ר י ם :

בזוגות. צעיר יושב על כתפי חברו, ובידו נר דולק.

זוגות רבים. הכל נגד הכל. זוג שכבה נרו – יוצא. המטרה לכבות את הנר שבידי היריב. הזוג שנשאר אחרון ונרו דולק – זוכה.

ו ה מ כ ש ל ה ה ז א ת ... :

המשחק יושב על בקבוק אופקי, המונח על הרצפה ומניח קרסולי שתי רגליו על בקבוק שני. לפניו נר ובקבוק. מאחוריו גפרורים. המטרה – להדליק הנר, ולחקעו בפי הבקבוק הניצב.

מ ר ו ץ ש ל י ח י ם :

התחרות בין שמיניות של חברים. השמיניה יושבת על 2 ספסלים, מול חנוכיתה. במרחק של 4 מטר. על השולחן – 8 גפרורים וקופסא. הראשון – רץ. מדליק בגפרור נר אחד. חוזר ומוסר הקופסא לחברו השני, המדליק נר שני, וכו'. מנצחת הקבוצה שהדליקה ראשונה כל 8 הנרות שבחנוכיתה.

* אף בקופסה ונר — המשחקים נחלקים לשתי קבוצות שוות. בידי הראשונים שבכל קבוצה מיכסה של קופסת גפרורים, נר קטן הצמוד היטב בחלבו לצד הגפריתי של הקופסה.

בהינתן האות — משחיל הראשון את הקופסה על אפו. מקבל מראש קבוצתו גפרור, משפשפו בתחתית הקופסה ומדליק את הנר. תופס את שכנו מימין בשתי ידיו בצדדיו ויחד משתדלים להעביר את המיכסה מאף אל אף...

כך נע המיכסה עם הנר מאף לאף. אם כבה הנר או נשמט המיכסה ארצה — מרימו זה שהפילו, משחילו שוב. מקבל גפרור, מדליק — והמשחק נמשך עד האף האחרון. קבוצה שסיימה ראשונה — ראויה לפרס של ממש.

ה ל ב י ב ה ל מ ח ב ת :

צייר על פני הרצפה שלושה עיגולים, הם הם "המחבת", במרחק מסוים זה מזה. גזור מנייר עיגולים דמויי לביבות. תן ביד המתחרים לביבה וחתיכת קרטון. על המשחקים לעמוד במרחק–מה מהעיגולים המצויירים ובעזרת הקרטון להעיף ולהכניס את "הלביבה" אל תוך "המחבת" – במשב–רוח ההדיפה בלבד.

פיקח וסומא:

מספר המשתתפים: 3 זוגות (אבות ובנים)

ציוד: 3 חנוכיות, נרות, גפרורים, רחמות, מטליות לאגידת עינים.

מבנה: האחד – עקוד עינים ועליו מושכות. בן זוגו מדריך אותו בעזרת המושכות ובעל-פה. הזוגות מוצבים בנקודות היציאה. בשטח המרוץ מכשולים שונים: כסא הפוך, חבל קשור, ארגזים, שולחן שיש לזחול מתחתיו וכו'.

מהלך המשחק: ליד הבמה – חנוכיה. לסומא – גפרורים וחבילת נרות. הגיע הסומא לחנוכיה – מקבל ממנו הפיקח את הנר, הסומא מציית אש, והפיקח מציב את הנר בחנוכיה. כך הוא ממשיך עם יתר הנרות והשמש.

מנצח הזוג שהצליח להדליק את 9 הנרות. הציבור פותח בשירת "מעוז צור" לכבוד המנצחים.

רפד לי דרכי:

בזוגות. היא עם צלחת ובה סופגניות. ביד שניה – נר דולק. הוא – שתי קוביות גדולות (מהגן) לרפוד הדרך.

לאות יוצאים הזוגות לדרך. הוא מניח קוביה והיא דורכת עליה בלבד. וכך מרפד הוא דרכה מבלי שתדרוך על המרצפות. הגיע הזוג למטרה, יושבים ובולעים את תוכן הצלחת. ניצח הזוג שסיים לאכול וקם ושר שיר חנוכה.

עצם בגרון:

ביסקויט מפורר לכל משתתף. לכל משתתף – עוזר כמאכיל. בידי המשתתף צלוחית וכפית. העוזר מלעיט את המתחרה בכפית פרורים. הלה לועס ומבולל, אך לאות הוא חייב לנשוף בשורת 8 נרות דולקים, פרט לנר האהרון(!).

המטרה – לכבות 7 נרות מהם. משסיים לעיסתו יכבה גם הנר ה-8.

שרוק לנו שיר חנוכה:

בידי כל משתתף צלוחית ובה ביסקויט אחד מפורר. כפית. לפני תחילת המשחק יודיע בלחישה למארגן מה השיר שבחר לשריקה.

לאות – מתחילים לזלול. לאות הבא – מפסיקים – ושורק שיר חנוכה. אם זהה הקהל את השיר ששרק יצטרף אליו בשירה. עד לזהוי השיר נרשם הזמן שחולף ע"י שעון סטופר.

סביבון בקמח:

לכל משתתף צלחת קמח ובתוכה טמון סביבון חנוכה. לאות – עליך לנשוף בקערתך עד שיתגלה הסביבון ואז להוציאו בשפתיים...

סביבון בקמח בצוותות: לכל צוות צלחת קמח ובראשה ניצב סביבון. בידי הראשון – סכין. לאות פורס הראשון פרוסת קמח ומעביר לשכנו. המטרה – לפרוס מהר קמח מבלי שהסביבון יפול. נפל – זה שבידיו הצלחת – יוציאנו בשפתיו.

פורים בחנוכה:

זוגות. חבילת בגדים. המטרה – החברה צריכה להלביש את החבר. בידי החבר נר דולק ביד.

דמי חנוכה – למשפך:

לכל משחק 3 מטבעות של 10 אגורות, ומשפך תקוע בחגורת מכנסיו. המטרה – להניח המטבע על מצחו. לאות – לתת למטבע לגלוש ישירות לפי המשפך. שלוש המטבעות ברציפות זו אחר זו.

נ ר ו ב ל ו ן :

על כן שעל הבמה קשורים 8 בלונים צבעוניים. למחברים קושרים עיניהם. נותנים נר דולק בידי כל משחק. פוקדים על תרגיל סדר למען בלבל התמצאותם - ואז לאות עליהם למצוא את הכן ולנסות בלהבת הנר לפוצץ מכסימום בלונים.

להדליק נר בנר:

בידי כל משחק נר דולק הקשור לחוט. קצהו האחד של החוט בפיך, בקצהו השני נר דולק הקשור אופקית. על הרצפה ניצב נרך הכבוי. אל תתרגש. הרגע והדלק.

לכבות נר בנר:

השאר הנר הדולק על הרצפה. כבה נרך הקשור בחוט. קשור קצה החוט עם הנף בחגורה מאחוריך. הנר משתלשל בין רגליך. כבה בו הנר הדולק.

משלוח מנות סמוי:

הצוות המשחק מיסב צמוד מאד לשולחן כך שלא יוכל לראות הנעשה מתחתיו. מארגן המשחק מודיע שיעביר למסובין שמונה חפצים משלו הקשורים בחנוכה.

העברת החפצים נעשית זה אחר זה, ברציפות. על המשחק לזהות את החפץ ע"י מישוש בלבד ולזכור מהו החפץ. מנצח זה שזיהה וזכר את שמונת החפצים.

אותו משחק אפשר לערוך כתחרות בין שתי צוותות. (חפצים לדוגמא: סביבון, לביבה חמה, נר, צנצנת השמן, למפיון, בול (הבול - מבולי המטבעות של שמעון החשמונאי) מטבע ישראלי (והמטבעת קנקן שמן עליו), בזיך, נר קדמון, וכמובן, לשם "המחיחה" - ביצה רותחת או פרוסת קרח, כי הרי עיצומו של חורף בחוץ, ערדל וכד').

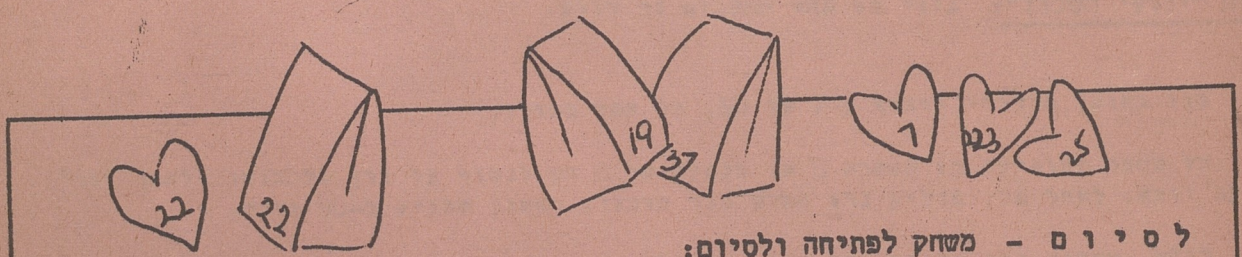

ל ס י ו ם - משחק לפתיחה ולסיום:

כ י ס + ל ב (להזכיר "כיסלו")

בדלת הכניסה לאולם המסיבה שתי קערות: באחת כיסים (כיסי ניר, שקיק - בגודל היקף ראשו של ראש ממוצע) ובשניה - לבבות מניר צבעוני. על כל צמד של כיסים ולבבות מספר סדורי שווה. משהגיעה עת הרקודים, הכל קמים ממקומותיהם, התזמורת או התקליט משמיעים מנגינת זוגות מתאימה, מלביש בעל הכיס את השקיק על ראשו ובעלות הלבבות עונדות את "לבן" בסיכה לתולצתן.

המטרה: הזוגות, בעלי המספרים הזהים (כיס + לב) צריכים למצוא זה את זו ולהצטרף לרקוד.

עיקר המשחקים, ככיבוד - אורגניים לסמלי החג ואביזריו.

חידונים

חידון נעלמים:

בין שני צוותות ("נעלמים" לדוגמא: מנורת המקדש שחקוקה בשער טיטוס ברומא; שמן... לסלט; סופגניה; "מי לאדוני – אלי"). הצוות המזהה ראשון מקבל בו במקום זיכוי: סופגניות, לביבות חמות, בקבוק יין וכו'.

חידון השמיניה.

1) מה המצווה הקשורה בתפקיד נרות חנוכה.
(אסור לנו להשתמש בהם אלא לראותם בלבד).

2) מנהג יהודי הקשור בספירה של 8 ימים.
(ברית מילה ביום השמיני).

3) מהו סכום הנרות שמדליקים בשמונת לילות חנוכה. (44).

4) מהו סכום הנרות בימים הבלתי זוגיים. (20).

5) באיזה יום בשבוע לא מופיעה האות "ש". (רביעי).

6) מהו הסך הכל המספרי של ערך אותיות: "חשמונאים" (455) או "מתחיהו" (861).

7) קרא במהופך: "יהודה המכבי", או "פך השמן", או "סביבון".

8) נניח ש"המכבי" הם ראשי תיבות. צור מברק או משפט מראשי אותיותיו. (או: שמ"ן./ לביב"ה.).

לצוות "יודעי חשבון": בידי כל אחד מהצוות נר דולק.

- מנו באופן סידורי ורצוף מ–1 עד 80, כל אחד בתורו.

כל מספר שמופיעה בו הספרה 8 או מכפלה של 8 יש לנשוף על נרך ולכבותו ולאמר "נר". הטועה יוצא. לאחר מכן מדליק נרו מחדש מנר מרכזי. ראשון שהגיע ל–80 זוכה.

- כנ"ל. תחרות בין שניים. על זמן. שניהם מונים באותה עת. המהיר והמדויק זוכה.

חידון זוגות:

ה ו א	ה י א
מאיר (נר)	מאירה (נורה)
משרת (שמש)	שקופה (שמשה)
מאכל (שמן)	נזקקת לדיאטה (שמנה)
היפוכו של חושך (אור)	שם חדיש (אורה)
מנהיג במרד (יהודה)	מנצחת במצור (יהודית)
אבר החיים (לב)	מאכל לאומי (לביבה)

למוסיקאים

לפניך 4 שורות מארבעה שירים שונים. שיר לפי מנגינת השיר את אותה שורה מצוטטת וברציפות. (= להכין ה"שיר" על פלקט).

שיר הכד	שיר חנוכה
כד קטן כד קטן	ימי החנוכה חנוכת מקדשנו
שמן שמן מן הכד	חנוכה הוא חג טוב
על כד קטן אחד	חנוכת המזבח
ולנו הנצחון	ויהי אור

צטט ושיר את השורה השביעית של "מעוז צור". ("אז אגמור בשיר מזמור").
מה השורה האחרונה של "באנו חושך לגרש". ("סורה מפני האור").
איך מתחיל הבית השני של: "אנו נושאים לפידים". ("נס לא קרה לנו").

סודוקו 8 x 8:

חבילה עטופה 8 עטיפות. בכל עטיפה גנוז חפץ (מעניני דיומא). עליך לנחש מהו החפץ הצפוי לך. לכל נחוש נכון – פרס בצדו.

חפש את הנר

- מנהיג פועלים וסופר עברי (ברנר)
- היסטוריון יהודי (קלויזנר)
- קומפוזיטור גרמני מובהק (וגנר)
- שחקן קולנוע מקריח. (יול ברינר)

חפש את האור:

- משורר עברי (שניאור)
- מטוס (מטיאור)
- מגיד עתידות יווני (אורקל)

אור ואש בישוב ושם:

- הזכר ישובים ש ה א ו ר מאיר משמם.
- ישובים שבתוך שמם יש מיסוד ה א ש.
- שמות פ ר ס י י ם מבין חברי המשק שתוכנם א ו ר ו א ש.
- שמות מ ש פ ח ה מבין חברי המשק שהאור, הנר, האש וחנוכה מצויים בשמם במלואו או בחלקו.

משחקי חנוכה

כיס-לב

משחק "משבר קרח" זה מותאם לצליל שם חודש כסלו (שבימיו האחרונים נופל חג החנוכה), ואשר למטרת משחקנו יקרא חודש כיסלב.

נכין מספר "כיסים" (שקיקים) מ-ניר כמספר החברות שבחבורה. לכל "לב" יש מספר סדורי זהה לאחד ה"כיסים". במלים אחרות אותו מס-פר ימצא על אחד ה"כיסים" ו ע ל אחד ה"לבבות".

המרכז יחלק את ה"כיסים" לחברים ואת ה"לבבות לחברות (לאחר שהוא טורף כל חבילה היטב), או שהמ-רכז יכול לשים את כל ה"כיסים" בצלחת אחת, ואת כל ה"לבבות" בצ-לחת שניה, וכל אחד נגש ולוקח את ה"כיס" או ה"לב בעצמו (עלינו רק לזכור כי החברים לוקחים "כיסים" והחברות "לבבות").

את האות להתחלת המשחק תפתח מנ-גינה של רקוד מסוים, אשר ימשך כל עת המשחק. כל משתתף מתחיל ל-חפש את בן זוגו לפי המספר. ה"ל-בבות" מחפשים את ה"כיסים" ולהי-פך. "בני זוג אשר ימצאו האחד את השני, מכניסים את ה"לב" ל-"כיס" ויוצאים יחדיו ברקוד.

●

תערוכת חנוכיות

לכל משתתף במשחק זה יש לתת רבוע נייר צבעוני, בגודל של 20×20 ס"מ בערך, וכן פיסת נייר דבק באורך של כ=15 ס"מ. תוך זמן של 10 – 5 דקות צריך כל אחד לגזור מהנייר חנוכיה נאה ומקורית. יש להשתמש רק בידים ולא להיעזר במכשירים כלשהם. מותר לקשט את החנוכיה ב-פיסות נייר צבעוני של משתתף אחר, אותן הפיסות שהוא אינו זקוק להן כך שהחנוכיה תהיה נאה יותר. לא-חר שנסתיימה יצירת החנוכיה, יש להדביק אותה בעזרת נייר דבק אל לוח מיוחד אשר הוכן למטרה זו, או אל קיר, דלת וכו'. לאחר שכל הח-נוכיות נתלו מביעים הנוכחים את הערכתם לביצוע וצורת החנוכיות במחיאת כפים. החנוכיה הזוכה בע-צמת מחיאות הכפים הגדולה ביותר – מזכה את יוצרה בפרס.

●

"שלהבת שלנו"

על גליון נייר גדול צייר חנוכיה ובה נרות בלי שלהבת, ותלה את ה-גליון על הקיר. מנייר צבעוני הֵ-כין "שלהבות" קטנות (כמספר המ-טובים). בקצה כל "שלהבת" כזו ה-דביק נייר דבק, אשר תחיכה ממנה תשאר חופשית. איש איש בתורו יג-שו המטובים ויעמדו כשלושה-ארבעה מטרים מהציור, יחזיקו בידם שלה-בת אחת (עליה רשום שמם!). יכוונו את ידם אל המקום המתאים ביותר לשלהבת, יחזיקו את ידם במצב זה עד אשר יכסו את ראשם בשקית נייר גדולה כדי שלא יוכלו לראות דבר. ועתה עליהם להתקדם כסומים ע ד לציור ולהדביק את השלהבת שלהם. זוכה המשתתף שהדביק את השלהבת במקום הנכון.

●

אצבעות רנטגן

הכל יושבים מסביב לשולחן וסמוך מאד אליו, כדי שלא תהיה אפשרות לראות את הנעשה מתחתיו (אם אין שולחן מספיק גדול, אפשר לפרוש מפה וארבעה משחקים יתנדבו להח-זיק את הקצוות). הכל שמים ידים מתחת לשולחן.

המרכז יושב אף הוא בין המשת-קים ולידו סל סגור. הוא מסביר למטובים, שבסל מצויים כל מיני חפצים הקשורים לחנוכה ושהכל ח-ייבים להכירם על ידי המישוש ב-לבד. בסוף המשחק הכל ישאלו מה הם החפצים שהועברו מיד ליד, ו-אותו משתתף שירבה לזכור – הוא הזוכה.

עתה מתחילה העברת החפצים אשר המרכז מוציא מפעם לפעם מסלו ומעביר ליושב על ידו, המעביר זאת הלאה, מיד ליד מתחת לשולחן עד שהחפץ חוזר אל המרכז. אולם אין המרכז מחכה עד שהחפץ הרא-שון חוזר אליו, לאחר שלדעתו ע-בר החפץ הראשון כארבעה חמשה א-נשים, הוא מוציא את החפץ השני וכו'.

מה הם החפצים שהמארוח מכין ?

למשל: בתחלה יהיו אלה דברים פ-שוטים ביותר כגון: סביבון, מט-בע, נר חנוכה. אולם לאחר מכן יבואו החפצים המבדחים כגון: בי-צה קשה שהיא עדיין חמה... מיד לאחר זה כפפה ממולאה בשברי חתי-כות של קרח, אחרי זה כנף של תר-נגולת (לא מבושלת!) ועתה וחיכת בצק רך!

כיד הדמיון הטוב עליך חמצא בו-דאי עוד חפצים אשר ישעשעו א ת החברים במשחק זה, כמו למשל: נר גדול (נסה להקפיאו קודם ואם לא תוכל, נסה לתפור מחתיכת פלסטיק נרתיק קטן, כמו נר גדול, שים בו מים והקפיאו בפריזר!), חלמון ביצה (לא מבושלת כמובן!), לביבת תפוחי אדמה בעודה חמה וכו'.

אם ישאלוך מה הקשר בין חנוכה ל-כנף תרנגולת, למשל, תוכל לענות כי בארוחת הערב החגיגית אכלתם זאת, ואם לא אכלת כנף, האורחים ישתעשעו מאד אם תעבירי סטייק (לא מטגן) ביניהם... אם תמצא חפצים מעניינים אשר תרצה להעביר אבל לא תמצא את הקשר ביניהם לחנוכה, אדרבא, הכריז על תחרות מי ימצא את הקשר!...

משחק זה יה יה עוד יותר משעש-אם תכריז שעל כל אחד להשאר רצ-ני וכי כל מי שיצחק, ישלם ערבון אשר יפדה בתום המשחק. מאחר שקשה להשאר אדישים במשחק זה – מובטח לך כי השמחה תהיה גדולה ביותר!

●

רקוד עם תפוז

בכל מסיבה רוקדים. הבה נערוך ת-חרות בין הרוקדים: כל זוג מקבל תפוז (אשכוליות, מנדרינה וכו'. ככל שהפרי יותר רך – המשחק יותר מבדח!) עליהם לשים את הפרי בין המצחים שלהם, ולא לתת ידים אחד לשני. על בני הזוג לרקוד לפי ת-קליט שמנגנים (ורצוי מאד למצוא תקליט המחליף את קצב המנגינה ו-את סוג הרקוד מפעם לפעם...)הזוג אשר הפרי נפל – יוצא מהתחרות. אם נשארים זוגות אחדים ה"מתעקשים" להמשיך לרקוד – תקבע ועדה מיוח-דת איזה זוג רוקד יפה יותר, מע-ניין יותר, או עם "פיגורות" מ-סובכות יותר...

●

לביבות למחבת

מציירים על הרצפה, בגיר, "מחבת" לכל משתתף במשחק. במרחק טל כעש-רה מטרים מה"מחבת" (או במרחק ק-טן יותר לפי השטח העומד לרשותך) מוחזים קו ולידו עומדים המשחקים כשבידי כל אחד מהם מחברת. ל י ד אותו קו, מול כל מתחרה, מונחת על הרצפה פיסת נייר צבעונית בצו-רת "לביבה". על המשתקים להכניס את ה"לביבה" ל"מחבת" בהקדם. כיצד? כל אחד מנופף במחברת שבי-דו או מקיש בה ברצפה; על ידי כך נוצר משב רוח המניף את ה"לביבה" ל"מחבת".

המכניס ראשון את "לביבתו" ל"מח-בת" – זוכה.

חידונים לחג-האורים

פר השמן

* סמל מגן דוד ירוק בשימושו המקורי (לפידי שועלי שמשון)
* מי גזל את מנורות המקדש הראשון ((נבוזראדן - ירמיהו נב' 19)
* בשמו שני נרות והוא אשר צבא למלך (אבנר-בן-נר)
* מי יצר את מנורות שבעת הקנים לראשונה (בצלאל, באוהל מועד, שמות לז')
* מי למי יצק פך שמן על ראשו ולאחר מכן הוסיף לו נזיפה (שמואל לשאול במשיחתו)
* פסוק המרמז שמי שמשתמש בהרבה שומן עתיד לבעוט (וישמן ישורון ובעט, דברים לב'15)
* מי היא זאת שהתעדנה בתכשירי קוסמטיקה קדומים: א. ששת חודשים בשמן המור וששת חודשים בבשמים (אסתר); ב. מי למי "יתלבב לעיני שתי לביבות" (תמר לאמנון, שמואל ב', יג').

גיבורות וגיבורים

* על מי נאמר: "אשת חייל את" (נעמי לרות: כי יודע כל שער עמי כי אשת חייל את).
* מי היא בעלת "אשרי הגפרור שהדליק" (חנה סנש)
* מי אמר: "הלוך אלך עמך - - ב כי ביד אשה ימכורה - "
* מי היא הגיבורה: "שבין רגליה כרע שכב נפל" (סיסרא ויעל)
* מיהו: "ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימותתהו ויכרת בה את - - " (דוד וגלית)
* מי הקלעים: "קולע באבן אל השערה ולא יחטא" (בני בנימין)
* מיהו שנתן כדים ריקים X בתוך הכדים (גדעון נגד מדיינים)
* אם שמלה שלאמישרגז היא להבה - כי אז מיהו שעשגז (סריס המלך ושומר הפילגשים - מגלת אסתר).

אורי ואורה

זוג מתחרים: היא והוא. לפי תור לסרוגין כל אחד מונה שמות פרטיים, זכר ונקבה, שיש בהם מיסוד האור (אורי, אורה, מאור, נורית, זיוה, אבנר, שרגא וכו)

אור הנר

למנות שמות ישובים שהאור מאיר משמם. מבנה כנ"ל (אורים, אור-הנר, נוה-אור, באר-אורה אוריאל, אורה, נורית).

ישובי אש

שמות ישובים (ערים, ישובי עולים, קיבוצים) שבתוך שמם יש מיסוד האש. מבנה כנ"ל. עיר פלישתית וכיום ישוב עולים (אש-קלון) (אש-דוד) אש(אש-כול) קיבוץ (אשדות-יעקב, אשלים).

ישובי החשמונאים

שמות ישובים "הקשורים" בבני מתתיהו (רמת-יוחנן, תלמי-אליעזר, אבן-יהודה)

תנ"ך והיסטוריה

* מולדת העברי הראשון (אור-כשדים)
* ישוב ע"י הירדן הנושא את שם מולדת אברהם (נוה-אור)
* הממשלה הראשונה בתנ"ך (ממשלת המאורות: "את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה" (בראשית א' 16)

חפש את הנר והאור

* מנהיג פועלים וסופר עברי (בר-נר)
* משורר עברי (שניאור)
* היסטוריון יהודי, מומחה בתקופת בית שני (קלוזנר)
* מגיד עתידות קדום (אורקל)
* קומפוזיטור גרמני מובהק (וגנר)
* מטוס שפרושו אור בזק (מטאור)
* שחקן מקריח (בריגר)

חידון חנוכה

החידון הזה ככל חידון מסוגו איננו מחימר לבחון את משתתפיו בכל הקשור לרקע ההסטורי-מסורתי-סמלי של החג - לכך נועדו הרצאות ושאר אמצעי הסבר. מגמתו היחידה היא להשתעשע בחידות וחידודים הקשורים קשר אסוציאטיבי לחג ולכל אבזריו חשמישיו.

אפשר לסיימו תוך שימוש בסביבון, בזו הצורה: כל משתתף יסובב הסביבון. והיה כי חפול בחלקו האות ג' עליו "להשקיע" את כל הונו - יענה על שאלת המנחה יקבל מספר. הנקודות שהשקיע - כלומר יכפיל את רכושו, אם איננו עונה מפסיד את כל נקודותיו. אם חפול בחלקו האות פ' - לא יטקיע כלום, כלומר ישאר במצבו הראשוני וכן הלאה -

חג החנוכה הוא למעשה חגה של ההסתדרות, בחנוכה 1920 קמה והיתה לכזאת. לכן, אפשרי בהחלט שילוב של חידון חנוכה וחידון הסתדרות. זהו שילוב אורגני בהחלט.

-.-.-.-.-.-.-

המנורות הללו!

שאלות:

(א) מנורת מימן חמצן לקבלת טמפרטורות עד 2000° לרחוק חמרים קשים.

(ב) ספר רבי יצחק אבוהב ובו דברי מוסר.

(ג) "בית-הקציר".

(ד) מנורה להסרטת סרטים (אלקטרודות הפחמים שלה מכילות מלחי מחכת)

(ה) מנורה להפקת אולטרה סגוליות.

(ו) מתנת הפרלמנט הבריטי.

(ז) היכן מצויירים "נושאי מנורות" ברומא?

(ח) "פנטום האופרה".

תשובות:

(א) "מנורת דניאל".

(ב) "מנורת המאור".

(ג) "מועדון מנורה" בירושלים.

(ד) "מנורת יופיטר".

(ה) "מנורת קורץ".

(ו) המנורה שנתנה לכנסת.

(ז) הם חרוטים על "שער טיטוס" בפורם רומנו.

(ח) זהו סרט מפורסם ובו מחוארת נפילתה של מנורת אופרת על ראש יושבי האולם.

חנוכיה בראי עקום

לפניך חנוכיה, לרגל החג היא גם דולקת. נסה למצוא בה את כל אשר נזכיר ועל כל אשר נרמוז. (נקודה לכל תשובה).

שאלות	תשובות
(1) חומר שיש בכוחו לסחור חומצה וליצור מלח, למשל האשלגן המאכל.	(1) בסיס (בסיס החנוכיה)
(2) חלק ממערכת הנשימה.	(2) קנה (צנור הנסימה)
(3) תפקיד בבית כנסת, או בכל מוסד ציבורי אחר.	(3) שמש (הנר "החשיעי")
(4) אביו של איש צבא חנכ"י.	(4) נ ר (אביו של אבנר)
(5) סמפוניה של שוברט...	(5) שמונה - (ה-8 - הבלתי גמורה, כמספר הקנים)
(6) "חלטה" - שמה הקודם.	(6) קריית-שמונה (8 נרות)
(7) צמח בר בעל פרחים גדולים צהובים ונאים, גדל באזורי החוף, פרותיו - הלקסים מארכים.	(7) "נר-לילה"
(8) מחבר סמפוניית האביב.	(8) שומן - (בנרות יש שומן)

- - - - - -

על נס ונסים!

בכל תשובה יש להזכיר את המלה נס, במפורש או באופן אמצעי. (נקודה לכל תשובה).

(1) נוסדה ב-1882, ע"י ראובן לרר, מיכאל הלפרין ואחרים.	(1) נס-ציונה
(2) על כל טפינה.	(2) נס (דגל) - "שאו נס ציונה" (ירמיה ד' 6).
(3) צדיק מלומד בניסים, (יש הרואים בו את התנא ר' מאיר ויש המזהים אותו עם מאיר בר יצחק, מחפללים על קברו ושליחי א"י הנהיגו בחפוצות הגולה קופסות צדקה על שמו).	(3) רבי מאיר בעל הנס.
(4) ישוב וכביש.	(4) נס הרים (ב"פרוזדור").
(5) אפשר לראותו בקולנוע.	(5) "נס במילנו" (סרט איטלקי נודע)
(6) יורשו של הר' עוזיאל ז"ל.	(6) הרב הראשי ניסים (הראשון לציון).
(7) משבח ומפאר...	(7) מעלה על נס!
(8) החייל האמיץ... את מתניו.	(8) ... משנס!

ג ל ו א ו ר !

כל התשובות מתחילות באותיות אור.. וזאת, על אף "החושך" שבהגדרות! (נקודה לכל תשובה).

שאלות	תשובות
(1) "חושך מצרים" מזכיר מדינה,...	(1) אור...ינטליח (ארץ מזרחית).
(2) מי שאוהב חושך כשכולם רוצים אור רוצה להראות...	(2) אור...גינליות (מקוריות).
(3) דמות אגדית שבלתה בחשכת תחתיות השאול...	(3) אור...פאוס (אורפאוס בשאול).
(4) רק בעזרת הזרחן אפשר לראות בחושך את אשר מראה...	(4) אור...לוגין (שעון).
(5) בעזרתו מייצרים פצצה המעלה "פטריה" חטוכה ביותר...	(5) אור...ניום (לייצור פצצת אטום).
(6) גם בצהרי-יום חמצא בצילם חשכת מה...	(6) אור...נים.
(7) בשדה תעופה ע"י פריס חראה גם בחושך אותיות ניאון גדולות המצטרפות לשם...	(7) אור...לי (שם שדה התעופה של פריס).
(8) קבוצת כוכבי שבת, הנראית בשמים בחורף... גם בחשכה.	(8) אור...יון (סבורים כי היא נקראת במקרא: "כסיל" - עמוס ה' - 8).

- - - - - -

8 צעדים קדימה צעד !

בחרנו צמדים של מילים אשר בהן טונה רק האות הראשונה. קח נא בחשבון שהאות הראשונה של המילה השניה היא האות השמינית אחרי האות הראשונה של המילה הראשונה. מבולבל! אבל לא קשה!

(1) בירת עם - למאות קילוגרם.	(1) בון - טון.
(2) חיילים - לכמעט כרך.	(2) חי"ר - עיר.
(3) עצים מלוא השטח - לפחת.	(3) יער - פער.
(4) רואה סבי אביו - למשורר חביב.	(4) נין - שין (שלוש).
(5) אחריו נעים בעצב - הוא קצף.	(5) ארון - חרון.
(6) "לוח חלק" - נע ע"פ לוח.	(6) בורה - טורה.
(7) ע"פ מעטפת - נעזר במין משקפת.	(7) מען - שען.
(8) אהבה עקשת - לעקש סתם.	(8) "אמור" - חמור.

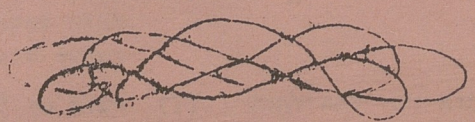

חפש את התקופה

לאחר שתקשיבו לטושלת קטעי הקריאה הבאים, תוך ציון שמות המחברים ושמות השירים מהם לקוחים הקטעים. נסו למצוא את הקשר ההדוק בין הקטעים לבין תקופת החשמונאים.

(1) קטע ראשון משירו של ח.נ. ביאליק "אל הציפור"

... זמרי ספרי צפורה נחמדת
על ארץ מרחקים נפלאות
הגם שם בארץ החמה, היפה
תרגינה הרעות התלאות? ...

(2) הקטע השני הוא משירו של נ. אלתרמן "על מגש הכסף":

... היא לטכס תיכון, היא תקום למול סער
ועמדה טרם יוט, עוטה חג ואימה.
אז מנגד יצאו, נערה ונער
ואט אט יצעדו הם, אל מול פני האומה ...

(3) הקטע השלישי לקוח מ"הימנון הפלמ"ח")

... ממטולה עד הנגב
מן הים עד המדבר
כל בחור וטוב לנשק
כל בחור על המשמר...

תקופת "הבית השני"

מכל שיר הוצאתי בית שני.

חנוכה וסביב חנוכה

שאלות	תשובות
(1) חיל בצה"ל המזכיר לך מוצא החשמונאים.	(1) מודיעין.
(2) 2 אחים, בתנ"ך המופיעים כאחים הקטורים בחג.	(2) יהודה ושמעון הם גם בני יעקב.
(3) נהר וישוב ע"י מלך ממשפחת החשמונאים נמצאים באותה סביבה גיאוגרפית. האמנם מוכרים לך?	(3) בית ינאי ע"ש אלכסנדר ינאי, ונחל אלכסנדר ל טניהם בעמק חפר.
(4) מה אומרים לך השמות: גדי, חסי, חורן וחפוש?	(4) אלה הם שמות בני מתתיהו בן יוחנן, כה נאמר בספר החשמונאים: "בימים ההם קם מתתיהו בן יוחנן, בן שמעון כהן מבני יהויריב מירושלים ויש במודיעין ולו חמישה בנים: יוחנן הנקרא גם גדי, שמעון הנקרא חסי, יהודה הנקרא מכבי, אלעזר הנקרא חורן, יונתן הנקרא חפוש".
(5) מלחמתו של יהודה המכבי היתה בעיקר נגד השפעת "האולימפוס" על א"י. באיזה מקרה קטורים כיום שמות "יהודה" ו"אולימפוס"?	(5) בשטח הספורט, "האולימפידה" העולמית ו"המכביה" היהודית).
(6) מה עונה המסורת על השאלה: למה מדליקים 8 נרות בחנוכה?	(6) בטעה שנצחו בניו של חשמונאי ונכנסו לבית המקדש, מצאו שם 8 שפודים של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות.
(7) מדוע הסוף של "חנוכה" הוא רמז לתחילתה?	(7) הסוף של "חנוכה" הן האותיות... כה, בכ"ה כסלו מתחיל כל שנה חג החנוכה. (ההתחלה היא הסוף (מתחיל בח' כלומר 8)
(8) לאיזה ציבור בארץ חג החנוכה הוא חג כפול?	(8) לציבור העובדים במאוגד בהסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י שנוסד בשנת 1920 בחנוכה, בעיר חיפה.

פתח דבר - א.ב.ג./ד..... א
חג האורים - מתחיהו שלם..... ב
האור - א. גלבוע..... ג

פולקלור והיסטוריה

הגבורה - יצחק שדה.....השער

פרקי פולקלור

חנוכה חג האור - ד"ר יום-טוב לוינסקי:
שבע חנוכות..... א
גבורת האשה..... ג
סביבון, קלפים, קוביות. מאכלי חנוכה..... ד

מלחמת החשמונאים

האמנם נשתכחה גבורת החשמונאים? - אברהם יערי..... ה
מלחמת החשמונאים - מחוץ "במחנה"..... ז
מלחמות הגבורה של יהודה המכבי - ברוך קנאל.....יג

ספרי המקבים

נשיב אלינו את הספר הגנוז - ח.נ. ביאליק
ספרי המקבים - אברהם כהנא.....סז
ספרי המקבים - מנחם שטרן.....יז

האם ושבעת בניה

אם הבנים - מספר האגדה..... כ
מעשה האם ושבעת בניה - ד"ר דב נוי.....כא
חנה ושבעת בניה - רישום מתוך ה"יוסיפון".....כד
מעשה בשבעה אחים ואמם - חשמונאים ב'.....כה
חשמונאים ד'.....כו

תלמוד בבלי

מאי חנוכה?.....כט
סוגיית חנוכה..... ל

"מעוז צור ישועתי"

מעוז צור ישועתי ומשיררו - יום-טוב לוינסקי.....לב
לגלגולו של ניגון "מעוז צור" - ד"ר ל. לוי.....לד
מעוז צור-נוסח"חדש",מוגש ע"י יהויכין שפוצ'בסקי...לו

הנרות הללו

סבא מברך על הנרות - מארק שאגאל/הנרות הללו(תפילה)לפ
החנוכיה וגלגוליה בדורות ובארצות - מ. נרקיס..... מ
מנורת שבעת הקנים - עזריה אלון.....סב
מנורת בית המקדש (לפי עזריה אלון ונוגה ראובני)...פג
חג הסוכות בכסלו - חשמונאים ב'.....מד
חנוכה בתנ"ך - עמוס חכם/פרקים מספר דברים ותהלים..מה

בשבוע חנוכה

חנוכה..... השער
איך נחוג בחנוכה - אריה ב.ג..... א
חנוכה בחפציבה..... ד
בשבוע חנוכה (הצעות ותוכן לערבים שונים)/פרטוניח.. ז
ערב סיגוף לביבות (אלונים, רמת השופט)..... ח
מעוז חיים/"מעות חנוכה"/נושאים לפיליסונים.....ט
יראון/פלמחים..... י
כברי.....יא
גן שמואל.....יב
אור הנר/קריית ענבים/מעברות.....יג
חמדיה/עינת/מעגן מיכאל/מזרע.....יד
צרעה/אשדות יעקב - איחוד/אלומות.....טו
שער עלון החג: עין חרוד.....טז
שער עלון החג: גבעת ברנר..... יז
כרמיה.....יח
הגיבורים כבר עייפים (הומורסקה) - בנימין גל.....יט
נס גדול היה פה - רות בונדי/ילדים אחדים התחרגו
בגן - אליעזר בן יהודה.....כ

נרות במסכת

בחג האורים - מתוך "השבוע בקיבוץ הארצי"..... א
טקס ההדלקה ברמת יוחנן..... ב
טקס הדלקת הנרות בנגבה..... ד
טקס הדלקת הנרות בקבוצת יזרעאל..... ז
חפציבה..... ט

חג ההסתדרות

מחוקת ההסתדרות.....השער
איך נוסדה ההסתדרות..... א

שירי העליה השלישית

מחצבה/לא אכפת..... ב
אנו נהיה הראשונים/קרועים אנו..... ג
פעם אחת בחור יצא..... ד

ההסתדרות במדינה כיום

(נושאים לערב ההסתדרות)..... ה

חנוכה בבית הספר

החג והילד - מרים רות / הקה"א..... א
חגיהם של ילדי ישראל - קדיה / חנוכה בגן - הקה"א.. ב
חנוכה בבית הספר..... ד
אלה תולדות הנר..... ה
תולדות האור..... ו
תולדות נר השמן - יהודה ר. ..... ז
אמרות על אור וחושך..... ח
אור וחושך - מימרות מפי סופרים..... ט
אורות בספרות (המחזה)..... י
המנורה האחת - מרדכי אמיתי.....יב
דם המכבים - יצחק שדה/הגיבור בלב - יצחק קצנלסון..יג
נס גדול היה פה - נתן אלתרמן.....יד
"דברי הימים" - חדשות העבר.....סו
נלמד על הזית והשמן - יהושע מרגולין.....סז
הזית.....יז
פסוקים, אמרות ודברי חז"ל על הזית.....כא
הידעת, כי.....כד

מפקד אש

חומרי דלק, חמרים בימיים..... א
לפידי קופסה..... ב
לפידים נישאים..... ג
עמודי אש..... ד
כתובת-אש מתרוממת..... ה

תערוכות, קישוט

תערוכות, בולים, מסבעות..... א
בולי זיתים..... ב
חנוכיות - תצוגות ענפים..... ג
תערוכת חנוכיות - חוצרת בית..... ד
עיטורי ויטראז' או תמונה..... ה
סמלי חנוכה בקישוט / כולנו מעטרים..... ו
תערוכת חנוכה ברמת יוחנן..... ז
רמזים לקישוט הכיתה - המרכז הפדגוגי הארצי..... ט

משחקים וחידונים

משחקים באולם..... א
חידונים..... ו
משחקי חנוכה..... ח
חידונים לחג האורים.....ט
חידון חנוכה..... י

"חנוכה" * הוצאת הועדה הבינקיבוצית, המדור להורי ומדעד * המרכז לתרבות ולחינוך * ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל*ליקוט ועריכה: אריה בן-גוריון (בית השיטה) - דב מיזל (אלונים) * השער: מיכל אפרת (גבעת חיים, המאוחד) * עימד והביא לדפוס: דב מיזל * דפוס י. פלובר, רח' נחלת בנימין 51 תל-אביב.
כסלו תשכ"ז - נובמבר 1966 ———— פנימי

הועדה הבינקיבוצית להוי ומועד

תשכ"ז